

**T.C.
BAŞBAKANLIK
KADININ STATÜSÜ VE SORUNLARI
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

**KIRSAL ALAN KADINININ
İSTİHDAMA KATILIMI**

**KIRSAL ALAN KADINININ İSTİHDAMA KATILMASI:
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI VE DÜNYA BANKASI
EĞİTİM PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

ŞUBAT 2000

**Kadın Statüsü ve Sorunları
Genel Müdürlüğü
BİLGİ - BELGE MERKEZİ**

*T.C. Başbakanlık
Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*

*Kapak Tasarım: Murat Sayın
Basım: Cem Web Ofset
Şubat 2000, Ankara
(Bu kitap Raul Mansur ve Can Ayyaşık'ın
katkılarıyla yayına hazırlanmıştır.)*

*Meşrutiyet Caddesi, No: 19 06650
Bakanlıklar/Ankara
Telefon: 419 29 79 Faks: 418 49 17
e-mail: info@merian.kssgm.gov.tr
web site: http: // www.kssgm.gov.tr*

ISBN: 975 – 19 – 2335 - 2

*Yayın Kurulu
Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü
Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü*

Bu araştırma T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından Key Ticaret A.Ş.'ne yaptırılmıştır.

Proje Yöneticisi

Prof. Dr. Aysel AZİZ

Araştırma Grubu

Prof. Dr. Seniha HASİPEK
Prof. Dr. Nevin AKTAŞ
Yücel ERGÜN
Aksu BORA
Elvan AZİZ
İdil AZİZ

Danışmanlar

Prof. Dr. Yüksel Koç YALKIN
Prof. Dr. Korkut BORATAV

Kadının Statüsü ve Sorunları
Genel Müdürlüğü
BİLGİ - BELGE MERKEZİ

Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti ile Dünya Bankası arasında imzalanan İkraz Anlaşmasına göre uygulanan Kadın İstihdamının Geliştirilmesi (KİG) projesi çerçevesinde yaptırılmıştır. Bu yayın Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün (KSSGM) görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Referans olarak kullanılması Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün iznini gerektirmez. Her türlü yayın ve dağıtım hakkı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'ne aittir.

SUNUŞ

Türkiye’de istihdam konusu, devletin her zaman önemsedığı ve geliştirmeye çalıştığı alanlardan biri olmuştur. Ancak kadınlar, istihdama katılım bakımından erkeklere göre dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır.

Cumhuriyet döneminde kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım oranları da artış göstermiştir. Ancak, halen eğitim ve istihdamın çeşitli kademelerinde kadınlar aleyhine eşitsizlik mevcuttur. Yasalardaki eşitlikçi hükümlere rağmen sosyal, kültürel ve ekonomik engeller nedeniyle kadınların işgücüne katılımı erkeklere göre çok düşüktür. 1998 yılı verilerine göre erkekler için işgücüne katılım oranı %69.5 iken, kadınlar için bu oran %27.9 olarak gerçekleşmiştir.

Kırsal alanda tarım kesiminde istihdam edilen kadın, ülkemizde yaşanan iç göçle beraber iktisaden faal nüfus dışına çıkmakta, çoğunluğu ev kadını konumuna girerken bir kısmı da kent işsizlerini oluşturmakta ya da marjinal işlere yönelmektedir. Türkiye’de işgücüne dahil olmayanların %51’ini ev kadınları oluşturmakta, bunların %69’u ise kentlerde yaşamaktadırlar.

Türkiye’de işgücüne dahil olan kadınların çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Ancak tarım sektöründe çalışan kadınların %88’i ücretsiz aile işçisi konumundadır. Kentteki kadın istihdamının belirleyici boyutu ise, giderek artan oranda enformel sektörde ve niteliksiz işlerde çalışmasıdır. Kentlerde çalışan kadınların yoğunlaştığı sektörler ise tekstil, konfeksiyon ve gıda gibi geleneksel kadın rollerine yakın olan sektörlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Dünya Bankası tarafından 1993 yılında imzalanan İkraz Anlaşmasına göre uygulanmakta olan “İstihdam ve Eğitim Projesi”nin ana hedefleri, istihdam hizmetlerini çeşitlendirerek etkinliğin artırılması, işsiz ve vasıfsız işgücünün üretken işlerde istihdamının sağlanması, işgücü piyasasına yönelik istatistiki çalışmaların geliştirilmesi ve kadınların işgücü piyasasına katılımının önündeki engellerin açığa çıkarılarak, her alanda istihdamın artırılmasını sağlayacak politika önerilerinin geliştirilmesidir.

Sekiz bileşenden oluşan projenin “Kadın İstihdamının Geliştirilmesi” bölümü Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Bu projenin amacı; geleneksel olarak erkeklerin egemen oldukları meslekler de dahil olmak üzere, kadınlara bütün alanlarda daha iyi koşullarda istihdam olanaklarının sunulmasını sağlayacak politikaların üretilmesi için gerekli bilgi ve verileri toplamak, bunları yaygınlaştırmaktır.

Projenin ürünlerini kullanacak ve değerlendirecek olanların, kadın istihdamının artırılması ve istihdam koşullarının iyileştirilmesi doğrultusunda yapacakları çalışmalarda, projenin sağladığı veri ve bilgilerden yararlanacaklarını umut ediyor ve böylece hepimizin, kadınlar için daha iyi bir geleceğin inşa edilmesine katkıda bulunmuş olacağımıza inanıyorum.

Hasan GEMİCİ
Devlet Bakanı

Kadının Statüsü ve Sorunları
Genel Müdürlüğü
BİLGİ - BELGE MERKEZİ

KADIN İSTİHDAMININ GELİŞTİRİLMESİ PROJESİ

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Dünya Bankası arasındaki İkraz Anlaşması'na istinaden, 4 Mayıs 1993 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan İstihdam ve Eğitim Projesi 5 Nisan 1994 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. "İstihdam ve Eğitim Projesi"nin ana hedefleri, istihdam hizmetlerinin çeşitlendirilerek etkinliğinin artırılması, işsiz ve vasıfsız işgücünün üretken işlerde istihdamının sağlanması, işgücü piyasasına yönelik istatistiki verilerin derlenmesi ve kadınların istihdama katılmasının önündeki engellerin açığa çıkartılarak bu alandaki politika önerilerinin geliştirilmesidir.

Kadın İstihdamının Geliştirilmesi (KİG) Projesi, sekiz alt bileşenden oluşan İstihdam ve Eğitim Projesi'nin bir ayağıdır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) tarafından yürütülen Projenin amacı, geleneksel olarak erkeklerin egemen oldukları meslekler de dahil olmak üzere, kadınlara bütün alanlarda daha iyi iş olanaklarının sunulmasını sağlamaktır.

KİG Projesinin uygulanabilmesi için Danışman firma olarak The British Council seçilmiş ve danışman firmadan uluslararası araştırma, iletişim ve dokümantasyon uzmanı desteği alınarak, Genel Müdürlük bünyesinde çalışan eş uzmanların da katılımıyla bir proje kurulmuştur. Proje kapsamında yürütülen bütün çalışmaların tasarlanması ve uygulanmasında fikir ve görüşlerine başvurmak üzere bir araştırma ve Danışma Kurulu (ADK) kurulmuştur. Kadın istihdamıyla ilgili konularda çalışan kamu yöneticileri, üniversitelerin kadınlara ilgili birimlerinde çalışan akademisyenler, özel sektör örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri çalışanlarının katılımıyla oluşturulan ADK, önceleri yılda iki kez, araştırma tasarımı tamamlandıktan sonra ise yılda bir kez periyodik olarak toplanmıştır.

KİG Projesi, Araştırma Fonu, Dokümantasyon, Araştırma Sonuçlarının Yaygınlaştırılması olmak üzere üç temel çalışma alanı üzerine kurulmuştur.

Bu alanlardan birincisinde, kadın istihdamının ve işsizliğinin nitelikleri ve boyutları üzerinde gerekli bilgilerin elde edilmesi; ikincisinde, bu ve bundan sonra yapılacak araştırmalar için ihtiyaç duyulan ve duyulacak bilgilerin araştırmacıların kolayca erişebilecekleri bir sınıflandırma ve teknolojiyle dokümanite edilmesi ve kullanıma sunulması; üçüncüsünde ise, elde edilen bilgilerin kamuoyuna ve kamu kuruluşlarına iletilmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Fonu'nun tasarımı, temelde kadına yönelik istihdam politikalarının geliştirilebilmesi amacıyla, bu politikaların oluşturulmasına dayanacak olan somut bilimsel bilgilerin toplanması, yorumlanması ve üzerinde çeşitli açılardan geliştirilmiş tartışmaların açılması anlayışıyla ele alınmıştır. Bu fon kapsamında yapılan araştırmalar konuları bakımından ve dolayısıyla sağlanan bilgilerin aydınlatacağı alan bakımından sistemleştirilerek bütünleştirilebilecek veya birbiriyle ilişkilendirilebilecek parçalar olarak düşünülmüştür.

Dünya ekonomisine entegre olmak sürecinde Türkiye ekonomisinin istihdama ilişkin özelliklerini göz önünde tutarak, kadın istihdamına ilişkin perspektifin kadın bakış açısıyla oluşturulması yaklaşımı ile proje grubu ve ADK Araştırma Fonu'nun tasarımı temel alanları kabaca şöyle belirlemiştir:

- Kadın İstihdamının Az Bilinen Özelliklerinin Ortaya Çıkarılması
- Kadınların Mesleki Eğitimi
- Sektörlerde Kadın İstihdamı ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıklar

Bu alanlar çerçevesinde yapılan araştırmaların konu ve kapsamı, proje grubu tarafından ADK'nın önerileri çerçevesinde ayrıntılı olarak belirlenmiş ve KSSGM'nin daha önce başka kaynaklardan yaptırdığı araştırma konularını tekrarlamamaya özen gösterilmiştir.¹ Araştırma projelerinin seçimi için 1995 ve 1996 yıllarında iki ayrı ihale açılmış ve birincisinde 11, ikincisinde de 5 araştırma grubuyla sözleşme imzalanmıştır. Araştırma projelerinin seçiminde iki ayrı ihale için iki Seçici Kurul oluşturulmuştur.

Proje grubunun da katılımıyla oluşturulan Seçici Kurullarda yer alan akademisyenler, kadın çalışma yaşamı ve istihdam konularındaki katkılarıyla anılan bilim insanlarıdır.²

Proje seçiminde niteliksel değerlendirmeye yüzde 80 oranında ağırlık verilmiş, bütçe puanları ön planda tutulmamıştır.

Seçilen araştırma projelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesinde süresi 6 aydan fazla olanlar için araştırmacıların üç ara rapor ve bir son rapor sunmaları öngörülmüştür. Böylece, ara aşamalarda araştırmacıların kullandıkları teknikler ve bunların saha özelliklerine göre ayrıntılandırılması, soru kağıtlarının veya benzer nitelikteki listelerin özellikleri, anketçilerin eğitimi, sahadan gelen ilk kaba dökümler ve son raporun planları üzerinde tartışmaların yapılabileceği bir çok ara aşamadan geçilmiş ve araştırma bulgularının raporlaştırılması dönemine kadar etkinliğin artırılabilmesi için karşılıklı olarak çok yönlü bir çaba gösterilmiştir.

¹ Bu kapsamda kadın istihdamı politikaları bakımından yararlı olacağı düşünülen diğer araştırmalar şunlardır:

Supporting Women-Owned Businesses in Turkey, KSSGM Yayını, 1996

Nilgün Çelebi, Turizm Sektöründeki Küçük İşyeri Örgütlerinde Kadın Girişimciler, KSSGM Yayını, 1997

Hacer Ansal, Teknolojik Gelişmelerin Sanayide Kadın İstihdamına Etkileri, KSSGM Yayını, 1997

Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişmeler, KSSGM – İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı Yayını, 1998

² 1995 yılında yapılan ihalenin Seçici Kurul üyeleri; Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Prof. Dr. Meryem Koray, Prof. Dr. İsmail Bircan, Gül Aykor (KSSGM), Nazik Işık (DPT), Akın Atauz, Dr. Filiz Kardam ve Dr. Gülay Toksöz (son üç kişi proje grubundandır) ve 1996 yılında yapılan ihalenin Seçici Kurul üyeleri; Prof. Dr. Ülgen Oskay, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu, Prof. Dr. Necla Pur, Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Leyla Çoşkun (KSSGM), Akın Atauz, Dr. Filiz Kardam ve Dr. Gülay Toksöz isimlerinden oluşmaktadır.

Araştırma fonu kapsamında gerçekleştirilen 16 araştırma, yukarıda başlıkları açıklanan üç temel alan itibarıyla şu şekilde dağılmaktadır:

Temel Alan I: Bilgi temellerinin genişletilmesi ve kadın istihdamına ilişkin az bilinen özelliklerin ortaya çıkartılması.

- Kentlerde Kadının İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları
- Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi
- Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep
- Cinsiyetçiliğin Kültürel Pratikler Aracılığıyla Yeniden Üretilmesi: Popüler Kültürde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Olumlu ve Olumsuz Ögeler
- İşçi Sendikaları ve Siyasal Partiler: Kurumsal gelenek ve Zihniyet Örüntülerinin Kadın İstihdamına Etkileri Araştırması.

Temel Alan II: Kadınların mesleki eğitim ve öğretim düzeyinin işgücü piyasası açısından değerlendirilmesi.

- İş ve İşçi Bulma Kurumu İşgücü Yetiştirme ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezlerinin Kadın istihdamına Katkısı Açısından Değerlendirilmesi
- Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Örgün ve Yaygın Meslek Eğitiminin Kız Öğrencilerin Mesleğe Yöneltilmesi ve İstihdamı Açısından Değerlendirilmesi

Temel Alan III: Sektör Araştırmaları

- Sağlık Sektöründe Kadınlara Yönelik Tutum ve Davranışlar: Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Tarım Sektörü

- Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılması: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi
- İzmir Yöresinde Kadın Eğitimine Yönelik Hizmetlerin Kadının Kırsal Alandaki İstihdamına Etkisi

Sanayi Sektörü

- Dış Pazarlara Açılan Konfeksiyon Sanayiinde Yeniden Üretim Süreçleri ve Kadın İşgücünün Bu Sürece Katılım Biçimleri
- Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği

Hizmet Sektörü

- Türkiye’de Hizmet Sektöründe Kadın: Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıklar
- İşyerinde Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve Kadın Çalışanlara Karşı Tutumlar: Türkiye’de Eğitim Sektörü Örneği
- İşyerinde Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve İşverenlerin Kadın Çalışanlara Karşı Tutumu: Büro ve Mağaza Çalışanlarına Derinlemesine Bir Bakış

- Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Bankacılık Sektöründe Örnek Olay İncelemesi

KİG Projesi kapsamında, 1996 yılında kadın araştırma ve çalışmalarında kullanılmak üzere bir Dokümantasyon Merkezi oluşturulmuştur. Ankara'da kadın konusunda uzmanlaşmış ve kütüphane otomasyonu ile çalışan Türkiye'nin ikinci kadın kütüphanesi sayılabilecek olan Merkez'de 3000 civarında yerli ve yabancı kaynak kitap, 200 civarında makale, 18.000'e yakın günlük gazete kupürü ve 600 civarında gri materyal bulunmaktadır.

Projenin yaygınlaştırma alanında, araştırma sonuçları başta olmak üzere elde edilen bilgilerin çeşitli araçlarla kamuoyuna ve ilgili kurumlara iletilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda araştırma sonuçlarından yola çıkılarak, *Kadın Çalıştıkça* adlı belgesel film hazırlanmıştır. Araştırma konularına paralel biçimde 1000 saydamdan oluşan bir arşiv oluşturulmuş ve bir web sitesi (<http://www.kssgm.gov.tr>) yaratılarak görüntüler internet üzerinden kullanıcılara aktarılmıştır.

KİG Projesinin son yılı olan Mayıs 1998-Mayıs 1999 döneminde bir toplumsal cinsiyet eğitimi programı geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet eğitimi ile kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin örgütlerindeki programlarına toplumsal cinsiyet boyutunu katmaları, bilgi, düşünce ve davranışlarında toplumsal cinsiyet bakımından eşitlikçi değişiklikleri yaşama geçirmeleri amaçlanmıştır. Proje grubunca hazırlanan toplumsal cinsiyet eğitimi materyaline, araştırma fonu kapsamında yaptırılan 16 araştırmanın sonuçları başta olmak üzere, kadın istihdamıyla ilgili diğer veri ve yayınların yanı sıra on yıl boyunca dünyanın çeşitli ülkelerinde uygulanmış olan *OXFAM Gender Training Manual* adlı kitap temel oluşturmuştur.

KİG Projesi kapsamında yapılan araştırma raporlarından derlenen bilgilerden hareketle bir politika önerileri metni oluşturulmuştur. Söz konusu metin 20 Mayıs 1999 tarihinde yapılan son ADK toplantısında ADK üyelerinin görüşüne sunulmuş, uygulayacak taraflar ve zamanlama açısından yeni bir sınıflama yapılması önerilmiştir. Politikalar metni üzerinde gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonlarına sunulmak üzere Devlet Planlama Teşkilatına gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Politikalar metni üzerinde yapılan çalışmaların tamamlanmasıyla, hem araştırma sonuçlarının hem de kadın istihdamı ve eğitimine ilişkin politikaların yaşama geçirilmesi yönünde büyük bir adım atılmış olacaktır.

Kadın istihdamının geliştirilmesi çalışmalarında; veriler, çözümlenmeler, tartışmalar, politika önerilerinin formülasyonu ve giderek bu politikaların bütün tarafların desteği ile uygulanmasını sağlayacak mekanizmalara dönüştürülmesi aşamalarının bütünü göz önünde bulundurulduğunda, KİG Projesinin tamamlanmasıyla asıl amaç bakımından henüz bir temel yaratılmakta olduğu görülmektedir. Ancak, amacın gerçekleşmesine doğru yapılması gereken pek çok çalışma bizleri beklemektedir.

Bu projeyi yürüten Danışman Firma, The British Council adına istihdam edilen teknik danışmanlar KSSGM ile yakın işbirliğinde çalışmış olup proje ürünlerinin şekillenmesinde önemli katkı sağlamışlardır. Akın Atauz proje koordinatörü olarak beş yıl boyunca tam zamanlı olarak çalışırken Dr. Filiz Kardam yine beş yıl boyunca yarı zamanlı olarak danışmanlık hizmeti sunmuştur. Doç. Dr. Gülay Toksöz, 1998 Mayıs'ına dek yarı zamanlı olarak danışmanlık yapmıştır. Yaygınlaştırma faaliyetleri kapsamında Doç. Dr. Eser Köker, Doç. Dr. Bülent Çaplı ve Dr. Hakan Ertep değişik dönemlerde projemize katkı vermişlerdir. Meral Alakuş Dokümantasyon Merkezi'nin oluşturulmasında, Doç. Dr. Ayşe Saktanber ve Doç. Dr. Halil İbrahim Yalın toplumsal cinsiyet eğitim programının oluşturulmasında çalışmışlardır. Projenin uluslararası danışmanlıklarını Dr. Deniz Kandiyoti ve Ann Mallaghan yapmıştır. Araştırma raporları, belgesel film, görsel arşiv ve Dokümantasyon Merkezi gibi her birinin ayrı ayrı çok önemli olduğuna inandığım proje çıktılarını, siz okuyucuların kullanımına sunmaktan kıvanç duyduğumu bir kez daha belirterek, Projenin gerçekleştirilmesinde katkısı olan tüm ilgililere ve KSSGM çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Şenay ESER
Genel Müdür V.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	v
KADIN İSTİHDAMININ GELİŞTİRİLMESİ PROJESİ	vi
İÇİNDEKİLER	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	3
1.1. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği	4
1.1.1. Kapsam ve Sınırlılıklar	5
1.2. Kalkınmada Kırsal Kadın	7
1.2.1. Kalkınma Kavramının Gelişimi	7
1.2.2. Kalkınma Projelerinde Eğitimin Rolü	8
1.2.3. Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Perspektifi	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE' DE KIRSAL KESİMİN YAPISI VE KADINLAR	15
2.1. Kırsal Kesimin Yapısı	15
2.2. Kırsal Kesim Kadını ile İlgili Demografik Göstergeler	18
2.2.1. Hane Halkı Reisliği	19
2.2.2. Eğitim Düzeyi	19
2.2.3. Doğurganlık Düzeyi	20
2.2.4. Dayanıklı Tüketim Mallarına Sahip Olma	21
2.2.5. Kitle İletişim Araçlarına Açıklık	22
2.3. Türkiye' de Kadının Tarımsal Üretimdeki Bugünkü Durumu	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE KIRSAL KESİM KADININA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	29
3.1. Devletçe Yürütülen Eğitim Çalışmaları	30
3.1.1. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Çalışmaları	30
3.1.2. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Çalışmaları	33
3.1.3. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Çalışmaları	34
3.1.4. Finans Kuruluşları; Ziraat Bankası ve Halk Bankası	35
3.2. Kırsal Kesim Kadınına Yönelik Dış Kaynaklı Projeler	36
3.3. Sivil Toplum Kuruluşları	39

3.3.1. Türkiye Kalkınma Vakfı Çalışmaları.....	39
3.3.2. Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı Çalışmaları	41
3.3.3. Tarım Üretim ve Kredi Kooperatifleri.....	41
3.3.4. Sendikal Örgütler.....	42
3.3.5. Türkiye Ziraat Odaları Birliği.....	42
3.4. Kurum ve Kuruluşların Kırsal Kesim Kadınına Bakış Açısı; Cinsiyetsiz Yaklaşım.....	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İKİNCİ TARIMSAL YAYIM VE UYGULAMALI ARAŞTIRMA PROJESİ (TYUAP II) KADIN ÇİFTÇİ PİLOT PROJESİ UYGULAMASI.....	47
---	-----------

4.1. TYUAP II Projesi İle İlgili Genel Bilgi.....	47
4.2. Pilot Projenin Uygulanması	50

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TYUAP II ÇİFTÇİ KADINA YÖNELİK PİLOT PROJE UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	53
---	-----------

5.1. Alan Çalışması'nın Yöntem ve Tekniği.....	53
5.1.1. Ön Alan Çalışması.....	53
5.1.2. Ön Test Uygulaması.....	54
5.1.3. Uygulama.....	54
5.1.4. Kontrol Grubu Köyler.....	55
5.1.5. Anketin Düzeni.....	55
5.1.6. Biçimsel Özellikler	56
5.1.7. Alan Uygulaması	56
5.1.8. Gözden Geçirme (editing) Çalışmaları	57
5.1.9. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi	57
5.2. İllere Göre Alan Araştırması.....	57
5.2.1. Nevşehir İli	58
5.2.2. Tokat İli	59
5.2.3. İçel İli.....	60
5.3. Üç İldeki Araştırma Köylerinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	61
5.4. Kadın Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	64
5.4.1. Deneklerin Sosyal Özellikleri.....	64
5.5. Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu.....	70
5.5.1. Ailenin Sosyal Özellikleri.....	70
5.5.2. Ailenin Ekonomik Durumu.....	74

5.5.3. Deneklerin Köy Dışına Açılması	91
5.6. Kitle İletişim Araçlarına Açıklık	93
5.6.1. Radyo-Televizyon-Gazete İzleme Durumu	94
5.6.1.1. Radyo İzleme	95
5.6.1.2. Televizyon İzleme	96
5.6.1.3. Gazete Okuma	97
5.6.1.4. Radyo-Televizyon ve Gazete İzlememe Nedenleri	98
5.7. Kadının Aile İçerisinde Karar Verme ve Uygulayıcı Konumu.....	100
5.7.1. Eve Yiyecek Alımına Karar Verme ve Uygulama	101
5.7.2. Eve Giyecek Alımına Karar Verme ve Uygulama	103
5.7.3. Dayanıklı Tüketim Mallarının Alımına Karar Verme ve Uygulama	104
5.7.4. Taşınır-Taşınmaz Mal Alımına Karar Verme ve Uygulama	106
5.8. Çocuklarla İlgili Tutum ve Davranışlar	107
5.8.1. Çocukların Eğitimine Karar Verme	107
5.8.2. Çocukların Çalışmasına Karar Verme	109
5.8.3. Çocukların Evliliğine Karar Verme	110
5.9. Deneklerin Sorunları Paylaşma, Dayanışma ve Danışma Örüntüleri	112
5.10. Deneklerin Beklentileri	115

ALTINCI BÖLÜM

6. ÇİFTÇİ EĞİTİM KURSU İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER .....

6.1. Kurslara Katılmada Kanallar	121
6.1.1. Kurs İle İlgili İlk Bilgileri Duyma	122
6.1.2. Kursa Katılmayı Benimseme	123
6.1.3. Kursa Katılmaya Karar Verme	123
6.1.4. Kursa Katılmada Destek ve Engel Olma Durumu	124
6.2. Kurslarla İlgili Görüş ve Düşünceler	125
6.2.1. Kurslara Katılma Süresi	126
6.2.2. Kursun Süresi ile İlgili Düşünceler	127
6.2.3. Kadın Çiftçi-Eğitimci İlişkisi	127
6.2.4. Kurs Konularının Anlaşılması	128
6.2.5. Kursların Verilme Tekniği ile İlgili Görüşler	129
6.2.6. Kursta Görülen Aksaklıklar	132
6.2.7. Kurslarda Öğrendiklerini Paylaşma	132
6.2.8. Kurs Konularında Tercihler ve Katılım	133
6.3. Eğitim Kursunun Kadın Yaşantısına Etkisi	134

6.3.1. Ev İşlerine Etkisi.....	135
6.3.2. Kadının Karar Vermesine Kursun Etkisi	137
6.4. Kursta Verilen Bilgilerin Öğrenilmesi ve Uygulanması.....	139
6.4.1. Eğitimi Yapılan Kurs Konularına Göre Deneklerin Köy Düzeyinde Dağılımı.....	139
6.4.2. Ana Geçim Kaynağına Göre Öğrenme Durumu.....	140
6.4.3. Deneklerin Kurslarda Öğrendiklerinin Oranları	141
6.4.4. Uygulama Durumu	146
6.4.5. Konuların Uygulanma Durumu ile İlgili Çıkan Farkların Önemi	147
6.4.6. Yaş Ölçütlerine Göre Öğrenme ve Uygulama Durumu.....	148
6.4.7. Öğrenmeme ve Uygulamama Nedenleri.....	152
6.5. Alan Araştırma Bulguları İle İlgili Özet	155

YEDİNCİ BÖLÜM

7. TYUAP II KADIN ÇİFTÇİ PİLOT PROJE UYGULAMASI İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER.....163

7.1. TYUAP II Kadın Çiftçi Pilot Proje Uygulamasına İlişkin Sorunlar.....	163
7.1.1. Köylerin Seçimi	164
7.1.2. Eğitim Konularının Seçimi	164
7.1.3. Eğitim Programına Katılacak Çiftçilerin Seçimi	165
7.1.4. Kurslardaki Eğiticilerin Durumu	166
7.1.5. Programların Uygulanma Biçimi.....	167
7.1.6. İzleme ve Denetleme Durumu	170

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....175

8.1. Öneriler	177
8.1.1. Kısa Dönemli Öneriler.....	177
8.1.2. Uzun Dönemli Öneriler.....	181

KAYNAKÇA .....

187

TANIMLAR .....

199

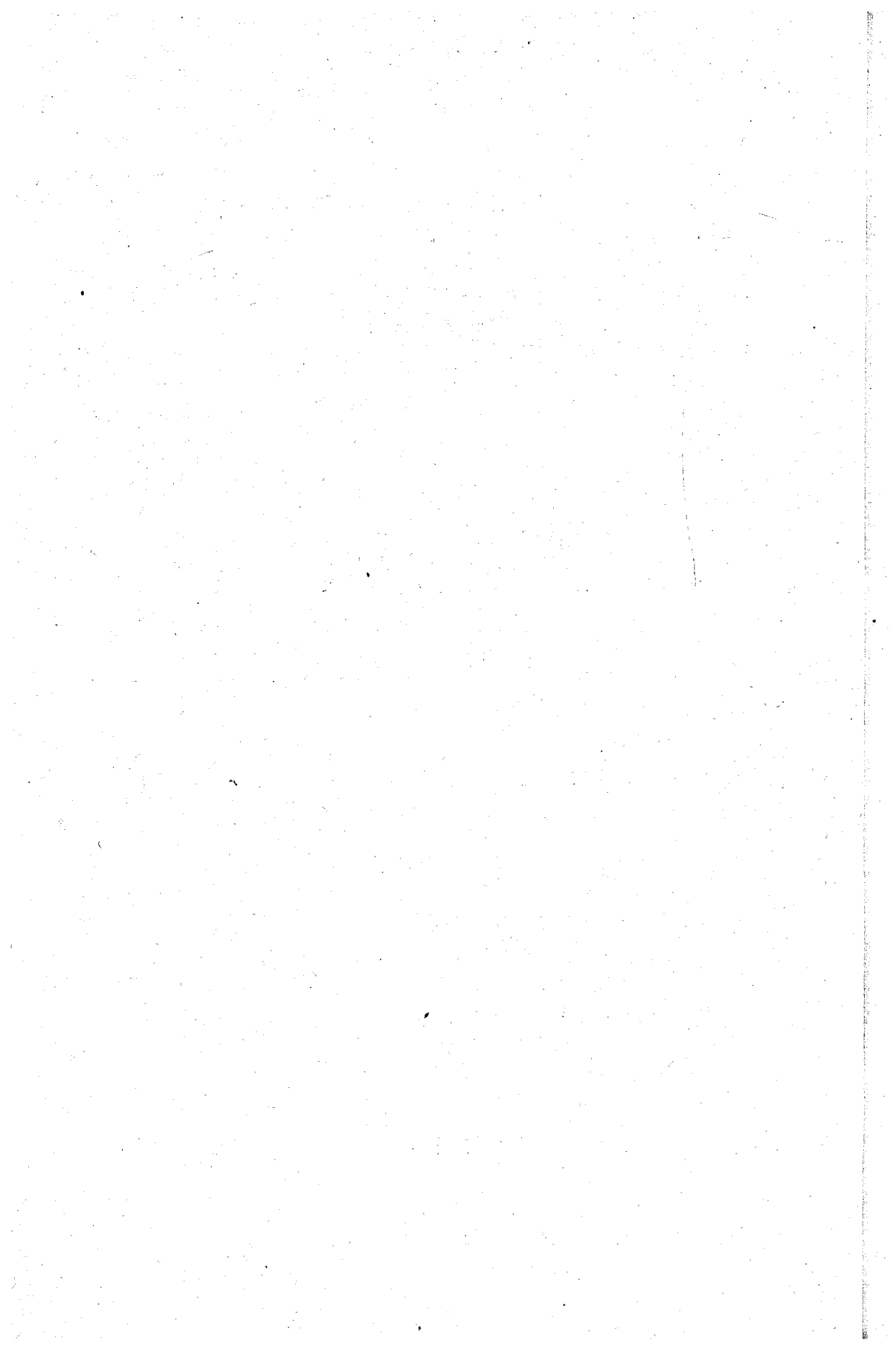
NOTLAR.....

201

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Kırsal kesim olgusu tüm toplumlarda, şehir yaşamından ayrı, önemli farklılıklar gösterir. Kadın-erkek, her iki cinsiyeti de kapsayan bu farklılıklar, kırsal yaşamın özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Genelde kırsal kesim olgusu üretime yönelik olduğundan, bu özelliğin belirlediği alt yapı ve üst yapı kurumları şehir yaşamından farklıdır. Bu farklılıklar, zaman içinde kırsal kesimin "geleneksellik" özelliğinin de belirleyicisi olmuştur. Her iki yerleşim birimi arasındaki önemli farklılıklar, demografik farklılıkların dışında, bireyin temel toplumsal ve ekonomik özellikleri olan; eğitim, işgücü, meslek, gelir, evlenme, çocuk sahibi olma yani, tüm yaşam koşulları ile farklı tutum ve davranışlarda da görülür. Kırsal birimlerin küçük toplumlar olması, devletin ya da özel sektörün buralara -belli özendirici hususların olmaması durumunda- bu farklılığı ortadan kaldıracak ya da aza indirecek girişimlerde bulunmasını engeller niteliktedir. Buna en güzel örnek, kentlerdeki tüm eğitim sürecini karşılayacak yeterli eğitim hizmetlerinin (orta, lise, üniversite gibi) kırsal kesimde yapılamaması gösterilebilir. Bu durum hemen hemen tüm ülkeler için belli oranlarda geçerlidir.

Kırsal kesimin tarımsal üretimde ve toplum ekonomisindeki yerini zamanında gören ülkeler kent yaşamı ile kırsal kesim arasındaki farkları ortadan kaldıran önlemleri almışlar; bunun farkında olmayan ve öncelikleri belirlenmemiş, bilgi ve donanımı yeterli olmayan ülkelerde ise bu konudaki

uyaniş oldukça geç olmuştur. Bu uyanış öncelikle, gelişmiş ülkelerin tarımsal bilgi, beceri ve donanımlarının ya da tarımsal yeniliklerin bu ülkelere aktarılması biçiminde gerçekleşmiştir. Bu aktarım ise, çoğunlukla, bu amaçla kurulmuş uluslararası kuruluşların aracılığı ile gelişmiş ülkelerin sahip oldukları bilgi ve teknolojinin, gereksinimi olan ülkelere projeler halinde sunulmasıyla sağlanmıştır. Bu konuda önemli uluslararası kuruluşlar, *BM (Birleşmiş Milletler)* ve onun alt kuruluşları olan *FAO (Gıda ve Tarım Örgütü)*, *IFAD (Uluslararası Yiyecek ve Tarımsal Kalkınma Fonu)* ile *Dünya Bankası (World Bank)*' dir. Örneğin Dünya Bankası, 1970'li yıllardan beri "Kalkınma Projeleri" adı altında, daha çok kalkınmakta olan ülkelere ve gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimi yoğun olan kırsal kesimlerine, üretimi artırmayı amaçlayan uzun vadeli, düşük faizli kredi vererek yoğun çalışmalar yapmaktadır.¹

1.1. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Kırsal kesimde kadının istihdamını araştıran ve bu konuda gerçekleştirilmekte olan TYUAP II Projesi'nin kadınlara yönelik alan uygulamasının etkisini ölçmeyi amaçlayan araştırmamızın kavramsal çerçevesi; kırsal kesim olgusu, kırsal kesimdeki kadının toplumsallaşma sürecinde istihdama katılması ve bu süreçte Türkiye ölçeğinde uygulanan eğitimin irdelenmesi olarak üçlü bir sacayağı biçiminde ele alınmaktadır.

Çalışmamızın birinci kısmında verilen kırsal kesim olgusu, "kalkınma" kavramı çerçevesinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kırsal kesim olgusuna bu tür yaklaşımın zorunlu olarak benimsendiğini belirtmek gerekir. Çünkü, yapılan tüm literatür çalışmalarında kadının kırsal kesim olgusundaki yeri "kalkınma" perspektifi ile oluşturulmuştur. Zaman zaman "Toplum Kalkınması" kavramları ile de ele alınan bu olguda kadın, "katılımın diğer süjesi" olarak vardır. Bu katılımda kadının yeri, aile içindeki konumuna bağlı olarak, aile içinde kadına yüklenen geleneksel "kız çocuk", "eş", "anne" görev ve sorumlulukları ile örtüştüğü biçimde yer almıştır. Aile içinde kadının konumu, kız çocuk olarak doğumu ile başlamaktadır. Her iki cinsiyetteki çocuğun, kırsal kesimin geleneksel kız ve erkek çocuklara bakış açıları ile toplumsallaştırılması, özellikle erkek çocuğun ailenin geçimini sağlayacak, aile reisi olabilecek biçimde aile ve kırsal kesim toplumundaki beklenen rollere göre yetiştirilmesi, yetişkin birey olarak kadının istihdamdaki konumunu da belirlemektedir. Bu bağlamda kadının istihdamdaki konumu, genellikle, kırsal kesim kalkınması ya da toplum kalkınması açısından "asıl süje" olan erkek birey yanında, onu tamamlayıcı bir "ikinci süje" konumudur. Bu saptama ile yola çıkarak, araştırmamızın kavramsal çerçevesi oluşturuldu. Kırsal kesimde kadının istihdamdaki konumu, önce aile içindeki görev ve sorumlulukları, daha sonra ise, kırsal kesimin kalkınmasındaki görev ve sorumlulukları açısından irdelendi. Bu yaklaşımın en önemli nedeni, görgül araştırmada sonuçlarını, etkilerini inceleyeceğimiz TYUAP II Projesinin de, diğer kırsal kesime getirilen,

uygulanan projelerde olduğu gibi, "kalkınmada erkek" perspektifleri ile hazırlanmış ve uygulanmış olmasıdır. Burada bir saptama daha yaparak, bu bakış açısının yalnızca Türk kırsal kesimine özgü bir olgu olmadığını, genelde bu tür projelerin pek çoğunun dış destekli olmasından ötürü, bu bakış açısının tüm dünyada egemen olduğunu da belirtmek gerekir.

Kadının istihdamdaki konumuna ikinci yaklaşımımız; içinde bulunduğu ailenin özel koşulları çerçevesinde kadının istihdamdaki yerinin saptanması şeklindedir. Burada kuşkusuz "istihdam" kavramının da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Kırsal kesim olgusunda "istihdam" kavramı; kırsal kesimin geleneksel işi, uğraşısı, çalışma alanı olarak bilinen tarımsal alandaki, çoğunlukla "ücretsiz işgücü" katılımı anlamındadır. Ancak kadının, sınırlı da olsa, bunların dışında –çoğu tarımsal alanda– ücretli olarak istihdamdaki yerini aldığı konular da vardır. Bu yaklaşımın dayandığı temel belirleyici ise, mikro düzeyde, ailenin tarımsal varlığı; toprak ve hayvan varlığıdır. Burada ise genelde köylerin, özelde ise ailelerin ya da kadının varsıllık derecesi önem kazanmaktadır. Yaklaşımımızın bu ikinci boyutunda bu durum irdelenmiştir.

Üçüncü yaklaşım, görgül araştırmanın konusu olan TYUAP II'nin kırsal kesim kadınına neler getirdiği ya da getireceğiyle ilgili saptamalar yapmak üzere, konunun eğitim boyutu ile ilgilidir. Burada, "erkek süje" temel alınarak uygulanan bu projenin irdelenmesi yanında, genel olarak Projenin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Gerçekte, farklı olarak verilen bu üç yaklaşım içiçe girmiş, biri diğerini tamamlar niteliktedir. Özellikle görgül araştırma bulgularımızda bu yaklaşımlar birlikte ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

1.1.1. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını, yukarıda da belirtildiği üzere, iki bölümlü olarak tanımlamak gerekir: Birinci bölüm, kırsal kesim olgusunda kadının konumu; genel kalkınma perspektifleri açısından ve istihdamdaki yerinin sorgulanması; ikinci bölüm ise bu amaçla yürütülen TYUAP II eğitim uygulaması ile ilgili durumun saptanmasıdır. Birinci durumda kadının dünyada ve Türkiye'de konumu irdelenmiş, kalkınma perspektifleri içinde ve kırsal kesim kadınının birey olarak hak, görev ve sorumlulukları kapsanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci boyutu olarak tanımladığımız tarımsal eğitimle ilgili uygulama ise birinci bölümle de ilişkilendirilerek araştırılmıştır. Bu bakımdan araştırma, kırsal kesim kadını tüm boyutları ile değil, belirtilen sınırlar içinde kalarak kapsamaktadır. Daha şematik olarak algılanması açısından, örneğin kırsal kesimin tarihsel gelişim içindeki sosyo-ekonomik irdelenmesi kapsam dışı bırakılmıştır. Burada kadının kırsal kesim yaşamındaki durumuna ilişkin olarak cinsiyete bağlı toplumsallaşma olgu ve süreci ile ilgili kavramsal tartışmalara görece bir sınırlılık getirilmiştir. Çünkü, bu tip çözümlenmeye gidilmesinin, araştırmanın ana amacının dışında kalacağı, araştırılmak istenilen

konularla tam olarak örtüşmeyeceği düşünülmüştür. Bu durumun doğal sonucu olarak da kadının, çocukluğundan başlayarak (kız çocuk, eş ve anne olarak) geleneksel kırsal kesim olgusundaki görevleri, çeşitli olaylara bakış açıları, tutum ve davranışları, dolaylı ve sınırlı olarak ele alınmıştır. Bu konulara, birey olarak "çiftçi kadın" olmasından dolayı değinilmiştir. Bu durumun doğal bir uzantısı olarak TYUAP II tarımsal eğitim kursuna katılan kadınlarla ilgili veri toplamaya da sınırlılık getirilmiş ve kadının konumu, TYUAP II'nin amaçları ile çakıştığı ölçüde irdelenmiştir.

Araştırmamızda kullanılan veri toplama yöntem ve teknikleri, dolaylı ve dolaysız temel iki yöntem ve bununla ilgili tekniklerdir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi için dolaylı araştırma yöntemi olarak ilgili literatürün taranması ve değerlendirilmesi yapılmıştır. TYUAP II ile ilgili değerlendirmeler için ise doğrudan bilgi toplamaya yönelik yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Ancak, bu tip araştırmaların genel karakteristiği olarak; görgül veri toplama tekniğinin, diğer bir deyişle, alan çalışmasının ağırlıkta olacağı açıktır. Bu bakımdan araştırmamızın ağırlıklı yöntemi, ampirik (görgül) yöntem ve buna bağlı tekniklerdir.

Tüm görgül çalışmalarda olduğu gibi, çalışmamızın kavramsal çerçevesini oluşturmak için geniş kapsamlı bir kaynak araştırması yapılmıştır.² Kaynak araştırmasında üçlü bir konu sınırlamasına gidilmiştir. Bu konular kırsal kesim olgusu, kırsal kesimde kadın ile üretici kadının istihdama katılmasıdır. Kırsal kesim olgusuyla ilgili çalışmalar ise; doğal olarak kalkınma olgusunun da incelenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın asıl ağırlıklı kısmı olan ve kavramsal çerçeveye oturtulmaya çalışılan kırsal kesim kadınına yönelik yapılan TYUAP II uygulamasıyla ilgili kaynak araştırması, belge toplanması, görüş alınması, araştırmanın en güç kısmını oluşturmuştur.³ Araştırmanın görgül kısmı ile ilgili veri toplanmasında, dolaysız yöntemin pek çok veri toplama tekniği birlikte kullanılmıştır. TYUAP II uygulamasının kadınlar üzerinde etkisi, yaygın dolaysız yöntemde kullanılan "anket" tekniğiyle elde edilmiştir. Ayrıntıları ileride verilecek kontrol gruplu iki anket hazırlanarak kurs gören ve görmeyen kırsal kesim kadınına uygulanmıştır. Araştırmanın görgül verileri öncelikle; TYUAP II'nin karar, hazırlık ve uygulama ile ilgili verilerin, zaman zaman ilk elden raporların incelenmesiyle, zaman zaman konu ile ilgili yönetici, uzman ve uygulayıcılar ile derinlemesine görüşme (depth interview) yapılarak saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın alanla ilgili verileri, TYUAP II uygulamasının süjeleri olan çiftçi kadınlara uygulanan anket ile elde edilmiştir. Bunun yanında, projenin uygulamasına ilişkin değerlendirmelere yardımcı olacağı düşüncesiyle bu projede yetkili olan, görev alan tüm yönetici, uzman ve uygulayıcılardan, uygulama aşamalarında nelerin?, nasıl?, neden?, ne zaman?, kimlerin? katkıları ile yapıldığı ile ilgili sorulara yanıtlar, yine derinlemesine mülakat ya da kısa soru formları ve gözlem teknikleri aracılığı ile elde edilmiştir. Konunun, özellikle değerlendirme ve önerilerle ilgili kısmında yardımcı olacağı görüşüyle,

kırsal kesime hizmet götüren kurum ve kuruluşlarla da görüşmeler yapılarak, ilk elden edinilen bilgilerin ve konu ile ilgili raporların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu konudaki bilgilere, ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.2. Kalkınmada Kırsal Kadın

1.2.1. Kalkınma Kavramının Gelişimi

1970'lerden günümüze uzanan süreçte, "kalkınma" kavramı son derece kilit bir kavram olarak hem uluslararası kuruluşların hem de hükümetlerin politikalarına yerleşmiştir. "Hangi politikalar izlenmeli ki, ulusal gelir artırılsın, ekonomik büyüme ve toplumsal refah sağlanabilsin?" sorusu, gündemin temel sorularından birini oluşturmaktadır. Bu soruya verilen yanıtların da aradan geçen yirmibeş yıllık sürede farklılaştığını, zenginleştiğini görüyoruz.

"Kalkınma" kavramı, uzun bir zamandır "katılım" kavramı ile iç içe düşünülmektedir. Çünkü hükümet politikalarının ne kadar isabetli olursa olsun, ne kadar istikrarlı uygulanırsa uygulansın, insanların katılımını sağlayamadığı sürece başarısızlığa mahkum olduğu görülmüştür. Uluslararası kuruluşların yaptığı kalkınma projelerine yakından bakıldığında, bu yaklaşımın gelişme çizgisi net olarak seçilebilmektedir. Başlangıçta siyasal otorite ve teknisyenler tarafından saptanan hedefler yerini, kalkınma hedeflerinin belirlenmesinde katılımın nasıl sağlanabileceğine ilişkin arayışlara bırakmıştır. Bulunan yanıtlardan en önemlisi, kalkınma projelerinin muhakkak bir eğitim programıyla elele gitmesi gerektiği şeklindedir.

Kalkınma projelerinden beklenenlerin tam anlamıyla gerçekleşmemesi; hedeflere ulaşamaması, kimi kez hedef olarak alınanın tersi sonuçların ortaya çıkması, bu projelerin yoğun olarak eleştirilmesine neden olmuştur. Herşeyden önce, kalkınmanın nötr bir kavram olmadığı, aynı toplumun farklı kesimlerini, farklı biçimlerde etkilediği anlaşılmıştır. Bir o kadar önemli olarak, tek tip bir kalkınma anlayışının ve politikasının geliştirilmesinin mümkün olmadığı, her toplumun yapısının, ekonomik koşullarının, toplum içindeki güç dengelerinin, uygulanmak istenen projelerin farklı biçimde sonuçlanmasına yol açtığı belirlenmiştir. İlk başlarda gelişmenin kadın açısından çok olumlu sonuçlar içereceğine dair beklentiler söz konusu olmuş; özellikle gelişen teknolojinin, eğitim ve politik liberalleşmenin kadınları da etkileyeceği, onları ezen geleneklerden kurtulmalarına ve iş yüklerini hafifletmeye yol açacağına inanılmıştı. Bu inanç, toplumsal bilimlerde olduğu gibi uluslararası kuruluşlarda ve genel olarak aydınlarda da yaygın bir beklenti halini almıştı. Zamanla bu beklentilerin biraz abartılı ve kimi yerlerde yanlış olduğu, gelişmenin kadınlar açısından çelişkili sonuçlara neden olan bir süreç olduğu görülmüştür. Bir yandan kadın bazı yüklerinden kurtulurken, bunların yerine yenileri gelmiş, geleneksel akrabalık yapılarının çözülmesi, eğitim ve kent yaşamı, özgülleştirici

olduğu kadar, yeni ezilme şekilleri de yaratmıştır. Belki de yapılabilecek en anlamlı genelleme, gelişmenin, sınıf konumuna göre, kadınları farklı biçimde etkilediği ve genelde "üst sınıf" içinde yer alan kadınlarının önemli ayrıcalıklar kazanması ile fakir, "alt sınıf" içinde olan kadınlarının hayat şartlarının daha da zorlaştığıdır (Sirman, 1991). Ayrıca kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan kriterler de eleştirilmiş ve bu kriterlerle yaklaşıldığında, toplumdaki değişimlerin anlaşılacağı ileri sürülmüştür. Kalkınmanın gerçekleşme derecesi birim başına ürün, kişi başına gelir ve yaşam düzeyi göstergelerinde meydana gelen değişimlerle ölçülmektedir. Nicel gelişmeleri ifade eden bu göstergeler, pazar ekonomisine geçiş ile birlikte üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan dönüşümleri, sermayenin küreselleşmesiyle oluşan yeni iş gücü taleplerini ve bunlara paralel olarak hane, ulus ve uluslararası düzeyde farklılaşan iş bölümü ve egemenlik alanlarına ilişkin nitel değişimleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Sermayenin küreselleşmesiyle üretim güçleri gittikçe parçalanmakta ve her düzeyde emek yoğun işleri yapabilecek ucuz ve kolay denetlenebilir, emek gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinim, standart ve rutin işleri içeren sanayi faaliyetlerini üçüncü dünya ülkelerine taşıyarak dünya çapında yeni bir iş bölümüne yol açmaktadır (Ertürk, 1995).

1.2.2. Kalkınma Projelerinde Eğitimin Rolü

Kalkınmada üretimin artırılması için eğitimin oynayacağı rolün son derece önemli olduğu açıktır. Çünkü bir yandan istihdam yapısını değiştirmek hedef olarak alındığı için kadınlara yeni beceriler kazandırılması, halen yapageldikleri işleri kolaylaştırıcı teknikler öğretilmesi; öte yandan da kadınların bilinçlendirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda, uygulanacak eğitim programı alışlagelmiş türden "nötr", "tek yönlü" ve "tek boyutlu" değil, hedef kitlenin özellikleri ve eğitimin çoklu amacı gözönünde bulundurularak hazırlanmalıdır.

Kırsal kesim kadının tarımsal entegrasyonunu amaçlayan kalkınma projelerinin uygulanmasında kullanılması gereken yöntem ve teknikler, büyük ölçüde "halk eğitimi" programlarında izlenen aşamalara benzerlik gösterir.

1. *Durum Analizi:* Burada iki yönlü bir yöntemin izlenmesi, eğitim programlarının başarısını belirleyen özelliktir.

a. Potansiyel katılımcıların tanınması; hedef katılımcıları belirlemek (kime ulaşmak isteniyor? –muhtemel katılımcılar hakkında bilgi toplamak– var olan dökümanların incelenmesi, görüşmeler, grup tartışmaları, yerel liderlerle görüşmeler, gözlemler yapılması ve çevrenin gezilmesi),

b. Yerel koşulların tanınması (köyün toplumsal ve ekonomik yapısı, gelişme düzeyi, muhtemel sınırlamalar, önerilen yeni fikir ile bağlantılı varolan politikalar ve programlar, iletişim kaynakları ve kanalları),

2. *İletişim Stratejisinin Oluşturulması:*

a) Hedeflerin belirlenmesi,

- b) Uygun bir iletişim kanalları bileşimi seçilmesi,
- c) Mesajların geliştirilmesi,

Bu bölümdeki yöntem ve teknikler, halk eğitiminin temel çalışmalarıdır. Durum analizinde saptanan hususların, eğitimde uygulanmak üzere değerlendirilmesiyle iletişim stratejisi belirlenecektir. Burada, hedef kitlenin özellikleri dikkate alınarak mesajın hangi kanallarla, nasıl verilmesi gerektiği, konuların niteliği, mesajların verilme biçimiyle yer ve zaman özellikleri saptanır.

3. Mesajların Test Edilmesi: Bu kısımda, uygulamaya geçilmeden önce ön testlerin yapılması, bunların değerlendirilmesi söz konusudur. Uygulamanın başarılı olabilmesi için gerekli olan bir aşamadır. Ancak, pek çok projede bu aşamanın gereksiz olduğu; emek, zaman ve para israfı olarak algılandığı da görülmüştür.⁴

4. Uygulama, Eleştirme ve Geliştirme: Etkinliklerin listesi, etkinliklerin hedeflere uygun olup olmadığı ve uygulanabilirliği test edildiği aşamadır. Burada tüm çalışmaların izlenmesi, zaman içinde sürekli değerlendirilmesi ve gelecek çalışmalara ışık tutulması amacı da vardır (Geray, 1978, Aziz, 1982 a).

Ayrıntılı olarak verilmeye çalışılan bu özelliklerin, TYUAP II'nin kadın çiftçiler için yapılan pilot uygulamasıyla ilgili alan araştırmasında, izlenip izlenmediğine bulguların değerlendirilmesi aşamasında değinilecektir.

1.2.3. Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Perspektifi

Kalkınmanın bir maliyeti olduğunu ve bu maliyeti de esas olarak kadınların yüklediğini söylemek, yanlış değildir. Nitekim, kalkınma projelerinde kadınların katılımının sağlanmasına artan ilgi de böyle bir kavrayışın yaygınlaştığını göstermektedir: Kadınların katılımı olmadan dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma sağlanamaz. Kalkınma ve eğitim gibi kavramların cinsiyetten arındırılmış, nötr kavramlar olduğu düşüncesi çoğu kez yanlış anlaşıldığından, artık gerek uluslararası kuruluşlar gerekse hükümetler, toplumun her kesimi için tek tip programlar değil, cinsiyete göre farklı programlar geliştirmektedirler. Oysa 70'li yıllar boyunca hazırlanan kalkınma projelerinde ve ülkemizde halen yaygın olan yaklaşıma göre, kadınlar genellikle refahın hedef kitlesi olarak ele alınır; ana-çocuk sağlığı, ev ekonomisi gibi konularda temel bilgiler verilir. Bu yaklaşım, kadın bağımlılığını pekiştiren bir yaklaşımdır. Özellikle kadın hareketlerinin yükselmesi ve feminist perspektife sahip kişilerin kadınlara yönelik projelerde yer almalarıyla birlikte öne çıkan yaklaşım, kadının güçlenmesini amaçlamaktadır. Buna göre kadının gündelik yaşamını etkili bir biçimde sürdürebilmesi için gerekli bilgi, beceri ve kaynaklara ulaşması sağlanarak, kendi içsel kapasitesini geliştirmesine yardımcı olmak, esas hedefdir. Kalkınmanın sürdürülebilirlik kazanması, başta kadınlar olmak üzere, farklı toplum katmanlarının aktif katılımlarından bağımsız düşünülemez. Bu ise, eşitlikçi ve demokratik ilkeleri öngörür. Böyle bir

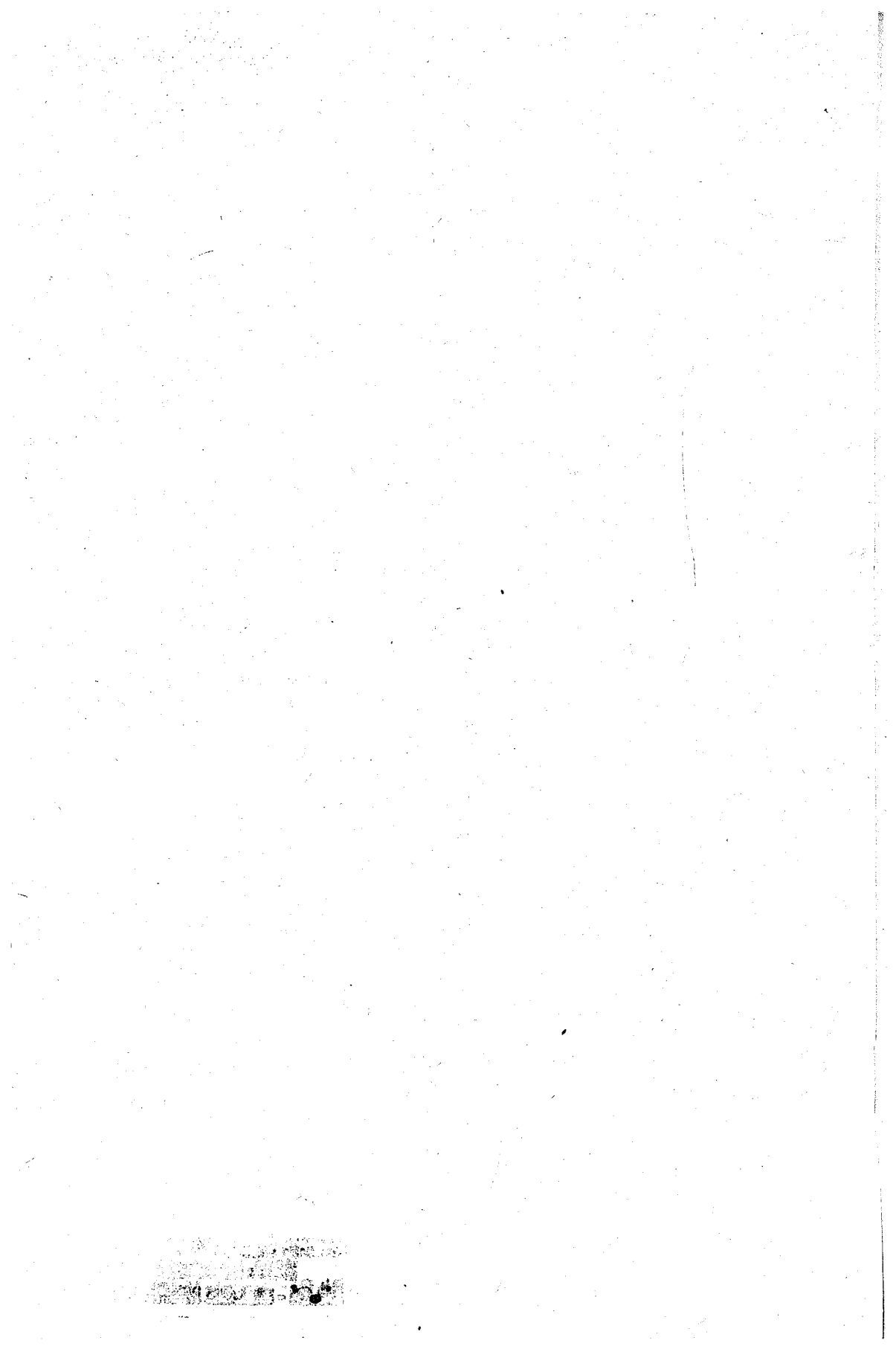
yaklaşımın temelinde, proje, plan ve uygulamalarda çoğu kez sözü edilmeyen "bilinçlenme", "özerk alan kazanma", "insiyatif kullanma" gibi stratejik hedefler yatmaktadır. Bu bağlamda, kadınların kalkınma süreci ile bütünleşmeleri, şimdiye kadar anlaşılacağı gibi, onların erkek egemen kurumlara asimile edilmeleri yerine, eşitlik sağlayıcı yöntemlere göre gerçekleştirilmesiyle olanaklıdır. "Asimilasyon" ilkesini içeren yaklaşımlar, cinsiyet yapılanmasında herhangi bir değişiklik öngörmeksizin, kadın emeğini daha verimli ve üretken olacak bir biçimde, üretim sürecine çekme çabalarını içerir. Böylece, kadınlar geleneksel dayanışma ve mücadele biçimlerini yitirirken, modern kurumlar içindeki ekonomiye yaptıkları katkıya paralel bir güç ve değer kazanmaksızın, kalkınmanın görünmeyen, doğal bir kaynağı haline gelirler. Eşitlikçi yaklaşım ise, kadınların denetim alanlarını ve insiyatif kullanma güçlerini arttırarak, onları kalkınmanın aktif "yapımcıları" konumuna getirmeyi hedefler (Ertürk, 1995). Bu konuda başka bir sorun alanı da kadın emeğinin –her alanda olduğu gibi– tarım alanında da görünmez kılınmasıdır. Kadınların tarım alanında genelde bilinenden ya da kabul edilenden daha fazla katkıları vardır. Bir çok kırsal alandan erkeklerin göç etmesi ve çiftçilik sistemindeki diğer değişimler, kadınların yükünü ağırlaştırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ailelerin %18'inin kadınlarca yönetildiği –bu oranın bazı ülkelerde % 40'a kadar çıktığı– bilinmektedir (Ertürk, 1984). Ancak kadınların yaptıkları işler, en vasıfsız ve verimsiz işler olduğundan ve emek süreçlerinin denetiminde söz sahibi olamadıklarından yaptıkları işin yok sayılması ya da küçümsenmesi mümkün olmaktadır. İstatistiklerde "ücretsiz aile işçisi" olarak görülen emek, çok büyük oranda, karşılığı ödenmemiş kadın emeğinden oluşmakta ve tarımsal üretimin önemli bir miktarı, bu emek tarafından üretilmektedir. Ayrıca emeğin "verimliliği" açısından bakıldığında da, kadınların son derece dezavantajlı durumda oldukları görülmektedir. Erkekler mekanize olmuş, nitelikli işlerde çalışırken kadınların payına rutin ve elle yapılan işler düşmektedir. Bu işler, çapa yapmak, hayvanların bakımı gibi, genellikle de üretim sürecinin en ağır işleridir. Kırsal kesim kadını ve erkeği arasında diğer eşitsizlik konuları teknik olanaklara, eğitime, kredi mekanizmalarına ulaşmada da yaşanmaktadır. Ayrıca, toprak sahibi olma, üretim süreçlerine ilişkin kararlara katılma ve pazarla ilişkiye geçme konuları gibi erkek egemen cinsiyet rolünün baskın olduğu işlerde, kırsal kesim kadınlarının, bütün bu olanakların dışında tutuldukları görülmektedir.

Tarımda üretkenlik yalnızca işgücünün verimliliğine değil, çevresel sınırlamalarla birlikte teknik donanım, (kaliteli tohum ya da gübre gibi) işgücü dışındaki girdilere de bağlıdır. Aile çiftliklerinde ve ücretli işgücünde cinsiyete göre işbölümü yapıldığı için, işgücü verimliliğinde cinsiyet farklarına ilişkin kesin ölçütler elde etmek zordur. İşlerin benzer olduğu yerlerde, erkekler daha gelişmiş teknoloji kullanırken, kadınlar genellikle elleriyle çalışırlar –erkekler elle serpilene organik gübre yerine makinayla serpilene sentetik gübre, harman makinası, vb. kullanırlar–. Aletlerdeki küçük bir farklılık, işin niteliğini ve

Üretkenlik farkını değiştirebilir. Bu nedenle, yaş ve cinsiyetten kaynaklanan işgücü verimliliği eşitsizliklerinden daha geniş verimlilik farklarıyla karşılaşmak, şaşırtıcı olmamalıdır. Kimi durumlarda, işgücü dışındaki girdilere ulaşmalarındaki güçlüklerini kompanse etmek için, Kenya rneğinde olduğu gibi, kadınların yönettikleri çiftliklerde daha yoğun uygulamalar, daha büyük bir yetenek ya da yaratıcılık görülebilmektedir (Mueller, 1985)⁵.

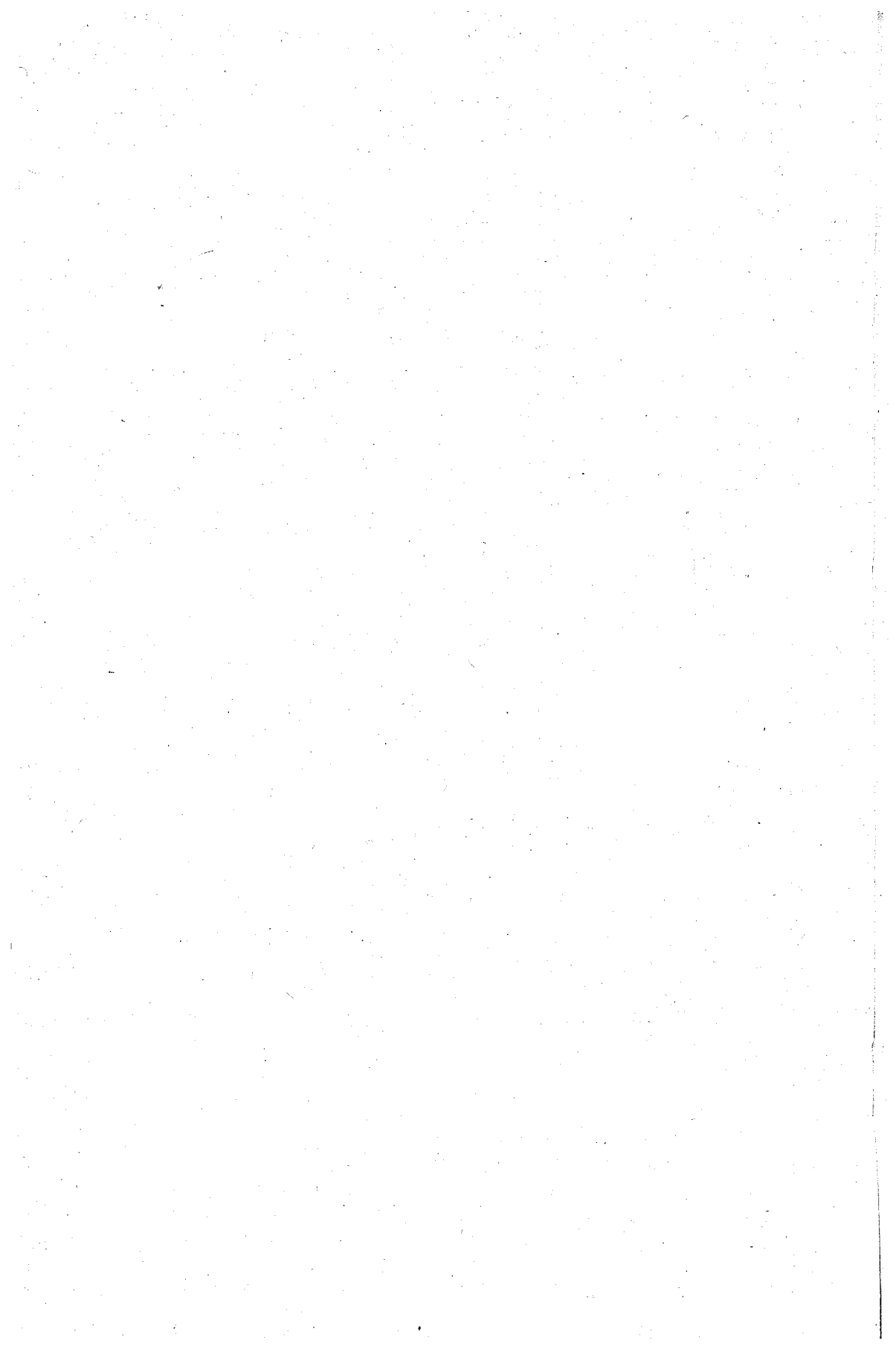
Kadın ve erkeğin işgücündeki bu yapısal farkları da göz önüne aldığımızda, kırsal kesimde kadınların "eksik istihdamı" gibi bir olgudan söz etmek güçtür. Üretim ve yeniden üretim (doğurganlık) süreçleri içindeki payları göz önünde tutulduğunda, kırsal kesim kadınlarının eksik değil, olsa olsa aşırı çalıştırıldıkları söylenebilir. O halde kırsal kadın istihdamına ilişkin temel problem alanı; istihdamı artırmak değil, istihdamın niteliğini değiştirerek, emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin kadınlarca kullanımını sağlamak ve kadınların bireysel olarak güçlenmelerine yardımcı olacak aile-dışı istihdam imkanları yaratmaktır. Kadınların toplumsal konumu yalnızca emek sürecindeki konularına göre belirlenemez. Bir çok araştırmacı, kadınların emeklerinin ürününü kontrol etme gücüne sahip olmadıkları durumda, emek sürecine katılmalarının yalnızca daha fazla ezilmelerine yol açacağını göstermiştir. Bu yüzden, gelişme ve kadın sorunlarına eğilen, özellikle kadın toplumbilimciler, işgücüne katılım sorunsalının ötesine geçip, önce aile ve yeniden üretim yapılarına bakmak gerektiğini vurgulamışlar, daha sonra da toplum yapısının tümünü şekillendiren ataerkillik olgusunu sorgulamaya başlamışlardır (Sirman, 1991).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KESİMİN YAPISI VE KADINLAR

2.1. Kırsal Kesimin Yapısı

Bugün "kalkınma", "gelişme", "dünya ekonomisine eklenme", "globalleşme" gibi kavramlarla anlattığımız büyük toplumsal değişimin Türkiye'yi ve Türk tarımını nasıl etkileyeceğini anlayabilmek, dolayısıyla kırsal kesimde yaşayan kadınların bu değişimle nasıl bir etkileşim içine girebileceğini kavrayabilmek, böylelikle değişimleri doğru hedeflere yönlendirebilmek için, Türkiye'deki kırsal kesimin yapısına ilişkin kısa bir anımsatma yapmada yarar vardır.

1950'li yıllara kadar, Anadolu'nun kırsal yapısına küçük köylülük egemendi. Ekili alanlar, ekilebilir alanların küçük bir bölümünü oluşturmakta ve bu alanlar, mülkiyeti hane reisine ait olarak, hane bireyleri tarafından işletilmekte idi. Haneler genellikle çekirdek aileler tarafından oluşturulmakta ve hane başına kişi sayısı (5 gibi) düşüktü. Bu temel yapı, metalaşma ile birlikte değişmemiştir. Yine aile üretimi başattır ve yine küçük üreticilik söz konusudur. Tek fark, bu işletmelerin artık meta üreticisi olmalarıdır. Türkiye'de metalaşmanın, Batıda olduğu gibi, yoğun bir biçimde topraksızlaşmaya ve proleterleşmeye yol açmadığı, ancak bu olgunun Karadeniz bölgesinin bazı yöreleri ile Doğu Anadolu'da etkili olduğu artık kabul edilmektedir. Yine aynı şekilde, Batıda

olduğu gibi, Türkiye'de; devamlı işçi çalıştıran kapitalist işletmeler tarım kesiminde çok yaygın değildir (Sirman, 1991).

Kırsal kesimin özellikleri dikkate alınarak yapılan araştırmalarda, kırsal kesim olgusu, yapısal 8 farklı gruba ayrılmıştır: Bunlar "kapitalist çiftçi", "zengin çiftçi", "zengin köylü", "orta köylü", "küçük köylü", "yoksul köylü", "tarım işçisi", "rantiye" gruplarıdır. Bu gruplandırmalar esas olarak, "Marksist bakış açısı" ile ele alınan kırsal kesim insanı ile sahip olduğu toprak varlığı ilişkilendirilerek yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında en başta tanımlanan "kapitalist çiftçi" en çok toprağı olan grubu temsil ederken; yedinci sırada yer alan "tarım işçisi"nin ya hiç toprağı yoktur ya da geçimini sağlayacak büyüklükte toprağı bulunmamaktadır⁶. Bu gruplandırmalarda % 62 gibi oldukça yüksek oran "orta", "küçük" ve "yoksul" köylü gruplarında yoğunlaşmaktadır. Bu grubun yarısından biraz fazlasını, % 32'sini ise "yoksul köylü" grubu oluşturmaktadır. Kapitalist ilişkilerin sermaye kanadını oluşturan kapitalist ve zengin köylü grupları da % 11.5 gibi küçümsenemeyecek bir orandadır. Araştırmada kullanılan ölçütlere göre zengin, orta ve yoksul köylü gruplarını oluşturan hanelerden bazılarında hem emek ihraç etme, hem aile emeği yanında, ücretli işgücü kullanma olgusu birlikte görülmüştür. Bu konudaki bir diğer olgu ise, kırsal nüfusun tarım dışı faaliyetlerdeki oranının % 21.7 gibi oldukça önemli bir oranda olmasıdır (Boratav, 1995). Kuşkusuz bu durum, köylerin zengin ya da yeterli toprağı olup olmaması, köylerin bulunduğu bölgeler ve konumları ile ilgili koşulların belirlediği bir olgu olmakla birlikte; üzerinde durulması ve araştırma bulgularımız ile de karşılaştırılması gereken önemli bir durumdur.

Türkiye'deki kırsal kesim olgusunda üzerinde durulması gereken bir diğer önemli olgu, özellikle "küçük" ve "yoksul" köy gruplarında yani yeterli tarımsal getirisi olmayan köylü gruplarında görülen tarım işçilerinin durumudur. Araştırmamızda da sorguladığımız bu durumla ilgili bulgularımıza da ışık tutması ve öneriler kısmında da değineceğimiz hususlara temel oluşturması açısından konuyla ilgili genel verilere değinmekte yarar vardır.

Kırsal kesimde dört tür işçi çalışmaktadır: bunlar "daimi kadrolu işçiler", "mevsimlik işçiler", "geçici işçiler", "pamuk toplama ve çapalama işlerinde çalışan işçiler"dir. Bu işçilerden "daimi kadrolu" işçiler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından bütçe kanunlarına göre istihdam edilen ve tam yıl çalışma esasına göre çalışan kadrolu işçilerdir. Bunların 1995 yılı kayıtlarına göre sayıları 7600 dolayındadır. Bunun 1600'ü kadın işçidir. Burada işveren Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'dır ve işçilerin sosyal güvenliği vardır⁷. İşçi statüsünde oldukça yaygın olan tarımsal işçi grubu "mevsimlik işçiler"dir. Bunlar, köylü grupları içinde "kapitalist" ya da "zengin" köylü grupları olarak kabul edilen köy gruplarının topraklarında mevsimlere ve işin niteliğine bağlı olarak çalışan işçilerdir. Bunların da bütçe kanunlarına göre kadroları ve vizeleri alınmıştır. 32.714 adet vizeli mevsimlik tarım işçisi kadrosu alınmış, bunun yarısı (18.000) kullanılmaktadır. Tarımsal işçi grupları içinde kayıtları olmayan,

dolayısıyla sayıları ve nerede ne kadar çalıştıkları bilinmeyen, genelde 30 günün altında çalıştırılan işçi grubu ise, "geçici işçi" grubu ile "pamuk toplama ve çapalama işlerinde çalıştırılan işçiler" grubudur. Bu işçilerin herhangi bir kayıtları yapılmadığından sayıları ve bu sayılar içinde kadın işçilerin oranı bilinmemektedir. Ancak, bir sayılı olarak, özellikle pamuk çapalama ve toplama için çalıştırılan geçici işçilerin Adana, İçel illeri ve çevresinde olduğu, çoğunlukla kadın ve kızların, hatta çocuk denecek yaşta kız çocuklarının da çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu işçilerin herhangi bir sosyal güvenceleri de yoktur⁸ (Bayındıroğlu, 1995).

Kırsal kesimde kadınların durumu, çalışmaları, eğitimi ele alınırken, kadın işçilerin durumlarının da ele alınması; hem işçi olarak işe alınmada, hem ücret politikasında, hem de diğer sosyal güvenlikle ilgili haklarında yeni politikaların çizilmesi gerekmektedir.

Türk kırsal kesiminde, genel özellikleri ile alındığında, aile üretimi ve küçük üreticiliğin başat olduğu görülmektedir. Türkiye'nin tarımsal yapısının en yaygın üretim ilişkisini oluşturan ayağı "köylü sınıfı", özellikle "orta" ve "küçük" köylü kategorileri, kırsal kesim gruplarının alt gruplarını oluşturmaktadır.

Türkiye'de geleneksel yapıda ve dünya ekonomisine eklenme sürecinde egemen olan tarımsal üretim biçimi, geleneksel yapıda "hane tipi" tarımsal üretimdir. Buradan, tarımsal toprakların büyük işletmeler ya da büyük arazi sahiplerince değil, hane halkları tarafından işlendiği, dolayısıyla küçük üreticiliğin yaygın olduğu açıkça görülmektedir. Hane tipi üretimin, kadın açısından ve özellikle araştırma konumuz açısından en belirgin ve önemli özelliği, kadının "ücretsiz işçi" olarak istihdam edilmesidir. Gerçi burada, tarımsal üretimde kadının yanında, erkeğin de "ücretsiz işçi" konumu söz konusu ise de, erkeğin üretimin pek çok aşamasında (ne tür üretim yapılacağına karar verme, üretim ile ilgili gerekli maddeleri alıp getirme için dışarıyla ilişkiler, ürünlerin pazarlanması gibi işlerde) yetkili olması, onun "işçi" konumundan "işveren" konumuna yükselmesine ya da en azından böyle algılanmasına neden olmaktadır.

Pek çok tarım toplumunda olduğu gibi, Türk köylü aile tipi de klasik bir "erkek egemen" aile tipidir. Soy, baba tarafından gelir, baba öldüğü zaman arazi ve hayvanlar erkek kardeşler arasında paylaşılır.⁹ Üretici güçler görece olarak ilkel bir düzeyde olduğu için, köy düzeyinde büyük sınıfsal eşitsizlikler görülmez. Hiyerarşi yaşa ve cinsiyete göre oluşur. Ailede yaşlı erkeklerle başlayıp en genç kadınlarla biten hiyerarşi, işgücü süreçlerine de yansır. Üretimin denetimi, yaşlı erkeklerdedir. Kadınlar, özellikle de genç kadınlar, bu konuda hiç bir söz hakkına sahip değildir. Hem üretimin örgütlenmesi hem de erkeklerin yeniden üretimine bağlı olan ataerkil toplumsal örgütlenme, kadınların esas olarak yeniden üretim (doğurganlık) rollerini vurgular. Ailede oğlan çocuk soyun devamını sağlarken, kız çocuk, evlenerek bir başka aile soyunun devamını sağlamaktadır. Taşındığı bu büyük önemin yanısıra, kadınlar

işgücü olarak da hane tipi üretimin odağında yer almaktadırlar. Genç kadınlar; üretim sürecindeki tarımsal üretim, su taşımak, odun toplamak, diğer ev işleri gibi rutin ve ağır işleri yürütürler. Gelinin aile içindeki konumu, oğlan çocuk doğurmasıyla birlikte yükselmeye başlar, oğulları gelin getirdiğinde, en yüksek konuma erişmiş olur. Yaşlı ve oğul sahibi bir kadın, ailenin genç kadınları üzerinde denetim hakkına da sahiptir (Kandiyoti, 1988).

Türk kırsal kesimindeki üretim ilişkileri ile ilgili olarak açıklamaya çalıştığımız özellikler, araştırmamızda da incelediğimiz TYUAP II'nin kadın üzerindeki etkilerinde de belirleyici olan özelliklerdir. Bu özellikler hem kadının aile içindeki konumunda, hem de üretimdeki etkisini ortaya koymada yardımcı olacaktır.

2.2. Kırsal Kesim Kadını İle İlgili Demografik Göstergeler

Bugünkü kırsal kesim insanının tutum ve davranışlarındaki değişimleri iyi anlayabilmek, onların yenilikler karşısındaki konumlarını belirleyebilmek için, içinde buldukları yaşam koşullarının önemli olgularını bilmek gerekir. Bu olguları kentsel göstergelerle karşılaştırarak vermek ise köy-kent farklılığını görme açısından önemlidir.

Türkiye'de köy nüfusunun yıllara göre gelişme sürecine bakıldığında, 1985 yılında köy nüfusu 22.524.804, yani tüm nüfusun % 44.5 ini oluştururken, 1990 yılında bu sayı 23.302.142, yani tüm nüfusun % 40'ını oluşturmaktaydı. 1995 yılı köy nüfusu ise 24.500 000 civarında tahmin edilmektedir. Bu ise toplam 65 milyon olarak bilinen Türkiye nüfusunun % 37'sini oluşturmaktadır. Bu nüfusun 12.7 milyonu kadındır. Oysa, 1927'de köy nüfusunun 5.5 milyonu kadın nüfusu iken, 1985 sayımında bu sayı ancak 12.5 milyona çıkmıştır. Bu da köy nüfusunun % 51'ini oluşturmaktadır. Kentte ise durum % 52.2 gibi bir oranla erkek nüfus daha da fazladır. Görüleceği üzere kırsal kesim nüfusunda yıllara göre, oransal bir azalma vardır. Genel nüfustaki artış % 700 iken, kırsal kesimdeki artış ancak % 100 dolayında olmuştur. Kuşkusuz bu durumun nedenlerini araştırmak ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, en önemli nedenin köyden kente göç olduğu gerçeğini de özellikle belirtmek gerekir.

Kırsal kesimdeki kadının çalışma alanı ise, beklendiği üzere, tarımsal sektördür. Ancak sınırlı da olsa, kırsal kesim kadınının bir diğer çalışma alanı, çeşitli kurum ve kuruluşlarca düzenlenen el sanatları ile ilgili üretim alanıdır. Tarım sektöründe çalışan 8.5 milyon nüfusun (kadın erkek) % 51'i (4.3 milyon) kadındır. Tüm ülkede çalışan kadın nüfusunun ise % 74.3 ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Geri kalan % 25.7 ise başta hizmet sektörü olmak üzere, diğer sektörlerde çalışmaktadır. Burada önemli olan ve üzerinde durulması gereken; istatistiksel olarak, kadının sayısal olarak kentte daha çok oturmasına karşın, çalışma yoğunluğunun kırsal kesimde görülmesidir.

2.2.1. Hane Halkı Reislği

Türkiye'de erkek egemen toplum yapısının sürdüğü, bu olgunun ise kırsal kesimde daha da fazla olduğu bilinmektedir. Özellikle evlilik bağının olduğu ailelerde, erkeğin aile reisi olması, yasal bir zorunluluktur. Bu açıdan ele alındığında, evliler için bu oranın kent olsun, köy olsun yüzde yüz olması gerekir. Ancak, toplumsal değişimin belirtileri olarak, erkeğin aile reisi olmadığı konuların da varlığı gözlemlenmektedir: Eşten ayrı yaşama, eşi öldüğü halde evlenmeme ya da –daha çok, büyük kentlerde gözlemlenen– evli olmadan birlikte oturma gibi olgulardan söz edilebilir.

Çizelge 1: Evhalkı Reislği

	Kent(%)	Köy (%)	Toplam (%)
Erkek	89.3	91.4	90.0
Kadın	10.7	8.6	10.0

Kaynak: Demographic and Health Survey, 1993: 13

Evin reisinin cinsiyeti açısından kent ve köyde durum, birbirine yakınlık göstermektedir. Aile reisinin erkek olması kentte % 89.3 iken, köyde bu oran % 91.4 gibi, biraz daha fazladır. Burada önemli bir olgu, kentsel ve kırsal yaşamda % 10 dolayında bir oranda hane reisinin erkek olmayışıdır. Kırsal kesimdeki bu durum, özellikle kırsal kesim açısından evlenmemiş genç kızların hane reisi olmayacağı düşünülürse, aile reisi olan kadınların ya yaşı büyük evlenmemiş kızlardan ya da ikinci evliliğini yapmayan, eşinden bir şekilde ayrılmış kadınlardan olduğu anlaşılmaktadır. Yasalar karşısında –zorunlu olan bu durumun– önemli toplumsal ve ekonomik sonuçları vardır. Özellikle kırsal kesim kadınının aile reisi olarak istihdama katılmasının koşullarından biri ortaya çıkmış olmaktadır. Bu durumda, bu tür kadınların istihdama yönelik bir çalışma içine girmelerinin gerekli olacağı açıktır.

2.2.2. Eğitim Düzeyi

Ülkenin gelişmişlik, gelişmemişlik göstergelerinden biri olan eğitim düzeyi, bir yandan doğrudan refah düzeyinin bir göstergesi iken, diğer yandan da sosyal hareketliliğin, sınıf atlayabilmenin bir göstergesidir. Genel olarak eğitim düzeyinin belirleyicisi olan; yaş, babanın (hane reisinin) konumu, cinsiyet, sınıf kökeni, kentleşme gibi ölçütlerden belirleyici olan kırsal kesimin kendisi ve cinsiyet olgularıdır. Bu açıdan eğitim düzeylerinin açıklanmasında ve yorumlanmasında "kırsal kesim" yaşantısı, tüm kurumları ile başlı başına belirleyici konumdadır ve bunun anlamı "eğitim düzeyi düşüklüğü" dür.

Kırsal kesim kadınının eğitim düzeyi ile ilgili açıklamalarda, "kırsal yapı" ölçütüne, "cinsiyet" ölçütünün de eklenmesi ile, eğitim düzeyinin daha da aşağı

düzeylerde olacağı, bir sayılı olarak kabul edilmektedir. Bu özellikler dikkate alınarak, kırsal kesim eğitim düzeyi ile ilgili bilgiler yine kent ve köy düzeylerinde karşılaştırmalı olarak verilecek olursa, gerek kentte, gerek kırsal kesimde ilkökul mezunu olma oranı yarı yarıyadır. Her iki grup arasındaki önemli fark okullaşmamış kesim ile ilkökul sonrası ortaöğrenim ve yüksek öğrenimliler oranlarında görülmektedir.

Çizelge 2: Kadınların Eğitim Düzeyi

	Eğitimi yok	İlkokul terk	İlkokul mezunu	Ortaöğr. terk	Ortaöğr. mezunu	Kadın sayısı
Kır	37.6	8.6	49.5	0.9	3.4	2338
Kent	21.1	5.5	48.4	3.3	21.6	4181

Kaynak: Demographic and Health Survey, 1993: 13

Örnekleme ile yapılan araştırma bulgularına göre, okuma yazma bilmeme oranı kentte % 21 oranında iken kırsal kesimde bu oran % 37'lere çıkmaktadır. Ancak bu oranların bölgeler ve cinsiyetler arası önemli farklılıklar göstereceği açıktır. Kadının, istihdama katılmasının başarısını belirleyecek olan eğitim durumu, ilkökul öğreniminin 70 yıldan beri zorunlu olduğu ülkemizde, ciddi sorunların varlığına dikkat çekmektedir. Kırsal kesimde kadın eğitim düzeyi ile ilgili olarak yapılan yeni araştırmalardan biri olan Boratav'ın araştırmasında da -araştırma sınırları dar olmakla birlikte- benzer oranlar elde edilmiştir (Boratav, 1995). Örgün eğitimle ilgili olarak verilen bu oran ve sayıların yanında, kırsal kesim kadını için üzerinde durulması gereken bir başka eğitim türü, "yaygın eğitim" olarak adlandırabileceğimiz, örgün eğitim dışında, bireye daha iyi yaşam koşulları sağlamak amacı ile yapılan eğitim türüdür. Bu konuda çeşitli meslek gruplarına hizmet içi eğitim olarak yapılan bu eğitim türleri, kırsal kesim kadını için de söz konusudur. Hatta denilebilir ki, kadınlara yönelik yaygın eğitim türleri içinde, yeterliliği sonradan tartışılabilir, yaygın eğitim uygulaması organize biçimde "El Sanatları Eğitimi", "El Sanatları Gezici Köy Kursları", "Ev Ekonomisi Yayın Çalışmaları" adları altında kırsal kesim kadını için öngörülmüştür ve resmi kurum ve kuruluşlar aracılığı ile bu tür eğitimler sürdürülmektedir¹⁰.

2.2.3. Doğurganlık Düzeyi

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyen önemli ölçütlerden biri de nüfus artış hızı ya da doğurganlık oranıdır. Bu konuda Türkiye'nin büyük sıkıntıları olduğu, özellikle kırsal kesim ile geçeköndü bölgelerinde doğurganlık oranının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.

Çizelge 3: Yaş Gruplarıyla Doğurganlık Oranları (Binde)

	Kır	Kent	Ortalama
15-19	55	55	55
20-24	200	160	180
25-29	180	140	160
30-34	140	80	90
35-39	55	35	45
40-45	30	10	20
45-49	-	-	-

Kaynak: Demographic and Health Survey, 1993: 27

Ortalama doğurganlık oranı kırsal yerlerde 3.1 iken kentlerde bu oran 2.4'e düşmektedir. Türkiye ortalaması ise % 2.7'dir. Zaman içinde kent/kır arasındaki ayrımın azaldığı görülmektedir. Doğurganlık oranı bölgesel farklılıklar da göstermektedir; Doğu'da % 4.4, Kuzey Anadolu, Güney Anadolu ile İç Anadolu'da % 2.3, Batı Anadolu'da ise % 2.0'dır. Bu konuda son zamanlarda aile planlaması ile ilgili olarak yapılan kampanyaların ve enflasyonun önemli etkisi olduğu söylenebilir.

2.2.4. Dayanıklı Tüketim Mallarına Sahip Olma

Dayanıklı tüketim mallarının varlığı, ev halkının sosyo-ekonomik düzeyini saptamak için önemli bir belirleyicidir. On yıl önceki istatistiklerde dayanıklı tüketim malları olarak kabul edilen buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon, video gibi araçların kent ve köy yerleşim birimlerinde kullanılması, bir yaşam düzeyi göstergesi olarak kabul edilirken, artık günümüzde teknolojik gelişmelerin toplumsal yaşama yansması ile hem dünyadaki göstergeler açısından, hem Türkiye'deki yaşam standardının göstergeleri açısından, istatistiklerde otomobil ve telefon kullanımı da önemli göstergeler durumuna gelmişlerdir. Teknolojinin getirdiği bu yeni araçlar bir yandan yaşam standardını göstermesi açısından önemli olmakla birlikte, toplumsal açıdan da, özellikle geleneksel yaşantısını sürdürdüğü varsayılan kırsal kesimin yeniliklere açıklığını göstermesi bakımından önemlidir. Araba, bireylerin kendi yerel yaşamlarının dışına çıkabilme olasılıklarının göstergesi iken telefon kullanımı iletişimin öneminin anlaşılması, bireyin çevresi ile daha hızlı ve yakın iletişim kurmak istemesinin bir belirtisidir.

Çizelge 4: Dayanaklı Tüketim Malları

	Kent (%)	Köy (%)	Toplam (%)
Otomobil	23.8	12.7	19.9
Telefon	68.4	37.9	57.6

Kaynak: Demographic and Health Survey, 1993: 18

Bu konudaki istatistiklere göre kentlerdeki hanelerin % 23.8'inde, köylerin ise % 12.7'sinde otomobil vardır. Telefon ise, kentlerin % 68.4'ünde, köylerin ise % 37.9'unda vardır. Bu sayıların her geçen gün artarak değiştiğinin belirtilmesi gerekir. Türkiye ortalaması olarak alınan bu oranların, bölgelere göre önemli değişiklikler göstereceği açıktır. Özellikle, alan araştırmamızın yapıldığı yerler bu ortalamanın üzerindedir (bu konuya alan araştırmamız sırasında yeniden değinilecektir).

2.2.5. Kitle İletişim Araçlarına Açıklık

Günümüzde kitle iletişim araçları, toplumların kültürel düzeylerinin bir göstergesi olarak alınmaktadır. Kentte olsun, köyde olsun, kitle iletişim araçları, birey yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu araçların, toplumların bilgilendirilmesi, eğitilmesi gibi işlevlerin yerine getirilmesinde, zaman zaman yoğun biçimde kullanıldığı da görülmektedir. Görsel, işitsel ve yazılı olarak gruplandırılan bu araçlar içinde, özellikle son yıllarda televizyon yayınlarına olan ilgide büyük artış vardır. Araştırmamızın kadınlarla ilgili kültürel özellikleri açıklarken de değineceğimiz bu konuya, Türkiye genelinde bakmakta yarar vardır.:

Çizelge 5: Kadınlarda Kitle İletişim Araçlarına Açıklık

	Haftalık gazete okur	Haftalık TV seyredir	Haftalık radyo dinler	Kadın sayısı
Kent	56.7	93.1	78.8	4181
Kır	24.1	81.6	68.2	2338

Kaynak: Demographic and Health Survey, 1993: 21

Kadınların kitle iletişim araçlarına olan açıklığı, en yoğun biçimde televizyon izlemede görülmektedir. Kent kadını % 93 gibi bir oranda televizyon seyretmekte ve % 78.8 oranında da radyo dinlemektedir. Bu oranlar kırsal kesimde % 10 dolayında, daha düşüktür. Gazete okuma oranı ise, kentte kadınların yarısı gazete okurken, kırsal kesimde bu oran dörtte bire inmektedir. Kitle iletişim kanalına açık olma, yaş grupları arasında farklılık gösterse de, 40 yaşının altındaki kadınlar, bu yaşın üstündekilere oranla iletişim araçlarına daha açıktırlar. Bu sayıların, kırsal kesime hizmet götürmeyi amaçlayan herkes için,

iletişim araçlarının potansiyel etkileri göz önünde bulundurularak ya doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılabilceğini göstermesi açısından önemlidir.

Genelde kırsal kesim insanının, özelde ise kadının kitle iletişim araçlarından televizyon ve radyo yayınlarına olan ilgisinin sosyolojik açıklaması yapılacak olursa; televizyonun görüntü çekiciliği radyo yayınlarına kolay erişme yanında, yazılı olan kitle iletişim araçlarından yararlanmalarında kadının eğitim düzeyinin belirleyici olmasının da yakından ilgisi vardır. Okuma yazma becerisinin ya hiç, ya da işlevsel olmaması, bu tür iletişim araçlarından yararlanma oranlarını da azaltmaktadır.¹¹

2.3. Türkiye'de Kadının Tarımsal Üretimdeki Bugünkü Durumu

Tarıma sermayenin girişiyle birlikte, geleneksel aile yapısında önemli değişikliklerle karşılaşmıştır. Tarımsal teknolojinin kullanılmasıyla birlikte, küçük üreticilik pek çok alanda verimsiz bir hale gelmiş ve önemli bir atıl işgücü ortaya çıkmıştır. Bu atıl işgücünün cinsiyetine baktığımızda, mülksüzleşme ve tarım işçisine evrilmenin yaşandığı Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde erkekleri; tarım teknolojisinin yaygın olarak kullanıldığı Ege, Marmara, İç Anadolu ve Güney Anadolu Bölgelerindeki arazi sahibi ailelerde ise, bu durumun tersine, kadınları görüyoruz. Kapalı köy ekonomisinin egemenliğinde, ilkel tarım teknolojisi ve aile emeği ile geçimlik üretim yapan aile, bağımsız bir ekonomik birimdir. Üretimde ailenin bütün üyelerinin bir görevi vardır ve bu görevin türüne göre aile başkanı karısının ve diğer üyelerin üretim etkinliklerini yönetir ve denetler. Kendi topraklarında ya da ortakçılık, kiracılık yoluyla küçük üreticilik yapan ailelerin "geleneksel" ailelere çok benzedikleri söylenebilir. Buna karşın, bütünüyle aile emeğine dayanan bugünün küçük üreticileri büyük ölçüde pazara açılmış olduklarından, kapalı köy ekonomisi içindeki geçimlik tarım yapan küçük üreticiden farklıdır. Gerek ürün cinsini belirlemede, gerekse ürünün satışında, piyasaya bağlıdır. Diğer bir deyişle, ailenin bağımsız bir ekonomik birim olma niteliği zayıflamıştır. Genel olarak, yalnızca aile emeğini kullanarak üretim yapan işletmelerin kırsal kesim içindeki oranları azalmaktadır. Bunların arasında ortakçı, kiracı olarak geçimlik tarım yapanlar daha büyük bir hızla erimektedir. Varlıklarını sürdürebilmek için de; pazar için üretime ya da aile işgücünün bir bölümünü satmaya zorlanmaktadırlar. Kapitalistleşme ile "emeğin aileden özgürleşmesi" yani ücretlendirilmesinde gözlenen eğilim, bu değişimin öncelikle erkekleri kapsıyor olmasıdır. Erkekler, kadınlardan daha fazla oranda, bir yandan kırsal kesimdeki tarım ve tarım-dışı ücretli işçiliğe kaymakta, bir yandan da kırsal kesimden tamamen koparak kentlere yerleşmeye başlamaktadırlar. Kadınlar ise büyük ölçüde tarımda aile işçisi olarak üretime katılmaya devam etmektedirler (Özbay, 1984).

Türkiye'de kırsal kesimde kadınlar, tarımsal üretime birkaç biçimde katılırlar. Bu biçimler, çiftlik büyüklüklerine ve üretim kalıplarına bağlı olarak dört ana tipte toplanmaktadır:

Yukarıda da belirtildiği üzere, bugün tarım sektöründe çalışan 8.5 milyon kişinin 4.3'ü (% 51) kadındır. 1993 verilerine göre, kadınların % 76.2 si tarım kesiminde çalışmaktadır (DİE, 1993). Toplam kırsal kesimde çalışan kadın oranı ise % 74.3 tür. Tarım-dışı sektörde çalışma oranı düşüktür. Yüksek düzeyde mekanize olmuş büyük çiftliklerde mal sahibi kadınların kendi işletmelerinde çalışmaları söz konusu değildir. Bu durum, kadınların çalışma yükünü azaltmakla birlikte, köy kadını "ev kadını" statüsüne sokmaktadır. Bu ise, üretken olan kırsal kesim kadınının, aşağıda tartışılacağı üzere, hareket alanını, denetim alanını sınırlayıcı bir olgudur.

Genelde tarımsal üretimde kadınların konumunu dört grupta toplayabiliriz:

i. Büyük işletmelerde kadınlar tarlada çalışmazlar. Tarımsal üretimin, üretime doğrudan katılma işleri dışındaki (üretime karar verme, yönetme, denetleme ve pazarlama gibi) işler erkeğin işidir. Erkeğin yeterli olmadığı yerlerde kadının, sınırlı da olsa, yönetim ve denetleme görevleri vardır.

ii. Orta büyüklükteki çiftliklerde erkekler mekanize işleri ve pazarla ilişkileri yürütürler, kadınlar ise emek yoğun işleri üstlenirler.

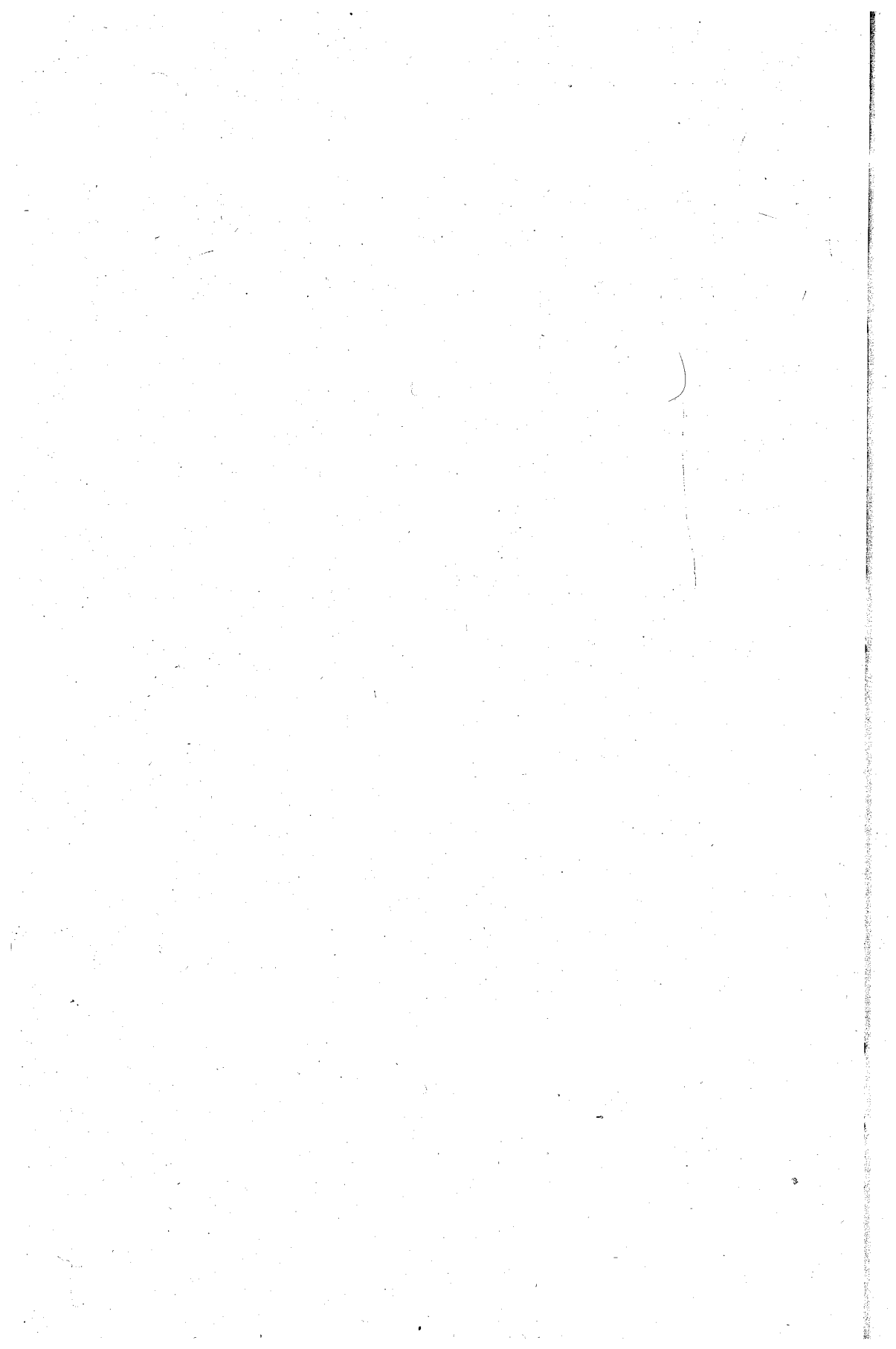
iii. Küçük çiftliklerde ise erkekler tarım-dışı gelir kaynakları ararken, kadınlar emek yoğun tarımsal üretimi yürütürler. Gerek bu tür toprakların sahibi olan ailelerde gerekse orta büyüklükte toprağı olan ailelerde çeşitlenmiş bitki ya da sinai türü tarım yapılması durumunda kadın, el emeğine dayalı çapa, hasat gibi işleri yapma durumunda kaldığından, çalışma yükü, erkeğe göre daha fazladır.

iv. Topraksız ya da yetersiz toprağı olan ailelerde ise gerek kadının, gerekse erkeğin geçim için başkalarının işlerinde çalışmaya gereksinimleri vardır. Bunun için de erkekler –zaman zaman kadın da– ya mevsimlik işgücü olarak buldukları köyde veya çevrede ya da bölgelerinde mevsimlik işçi olarak çalışırlar. Bu tür ailelerde kadın, sınırlı olarak üretme durumunda kaldığı emek yoğun tarla, bahçe ve hayvanlarla ilgili işleri yapmakla yükümlüdür. (Çakmak, 1994).

Bütün bunlara bakılarak, tarımsal üretimin her zamankinden daha fazla kadınların sırtında olduğu söylenebilir. 1955'lerden bu yana Türkiye'de kent toplumuna geçiş süreci yaşanırken çok önemli dönüşümler de yaratmıştır. Teknoloji ve sermayenin tarım sektörüne girişiyle birlikte üretim süreci parçalanmış ve mekanize işlerde erkek; emek yoğun, angarya (ücretsiz) işlerde kadın çalışmaya başlamıştır. Pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla da, evdeki klasik tüketim maddelerinin üretimi, yerini çarşıdan alınan metalara bıraktığından, bu ikinci gelişmenin kadınlar üzerinde özgürleştirici bir etkisinin olduğu düşünülebilir de, gerçekte kadınların gündelik yaşam içindeki denetim alanlarının daha da daraldığı söylenebilir. Çünkü evde üretim, kadınların diğer kadınlarla çok güçlü bir iletişim ağı içinde yer alması, komşuluk ilişkileri içinde

karşılıklı yardımlaşma, birlikte çalışma, kadınlardan oluşan bir alt-topluluğun varlığı anlamına gelmekte ve bu durum giderek yerini kırsal kesim kadınının yalnızlaşmasına, yalıtılmışlığa ve dolayısıyla güçsüzlüğüne neden olmaktadır. Tarımsal üretimin hiç bir aşamasına katılmayan büyük çiftlik işletmelerindeki kadınlar için de aynı durum geçerlidir.

Tüm bu verilerin değerlendirilmesinde ortaya çıkan önemli sonuç, kırsal kesimde hangi biçimde olursa olsun, kadın emeğinin ya hiç ya da marjinal bir değerinin olduğu hususudur. Burada kadın emeğinin "vasıfsız" olmasının da bir payı vardır. "Vasıfsızlık", genelde, tüm kırsal kesim (çiftçi) insanı için geçerli olmakla birlikte, erkeğin "çiftçi" olarak adlandırılması, geleneksel yapı içinde, tarımsal üretimdeki tüm gelişmelerden doğrudan ya da dolaylı haberdar edilmeleri; zaman zaman sınırlı da olsa eğitimden geçmeleri, erkek çiftçilerin "görünürde vasıflı" olmaları sonucunu vermektedir. Kadın konusunda ise, aynı süreçlerden geçmelerine karşın, tarımda "süje" olarak alınmamaları sonucu, tarımsal süreçte "vasıflı" ve "resmi" nitelikleri olmamaktadır. Bu durumun doğal sonucu olarak da, tarımsal üretimde bulunan kırsal kesim kadınının uğraş alanıyla ilgili üretim konusunda eğitim görmesi, yine tarımsal üretimin hem yapılmasını hem satışını sağlayacak kooperatifleşmeden yararlanması, ilgili kurum ve kuruluşlardan kredi alması gibi olgu ve süreçlerde kadın, işin taşıyıcısı olmasına karşılık, ya hiç ya da çok sınırlı belirli durumlarda ve konularda yer almaktadır. Bu konuya daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir.

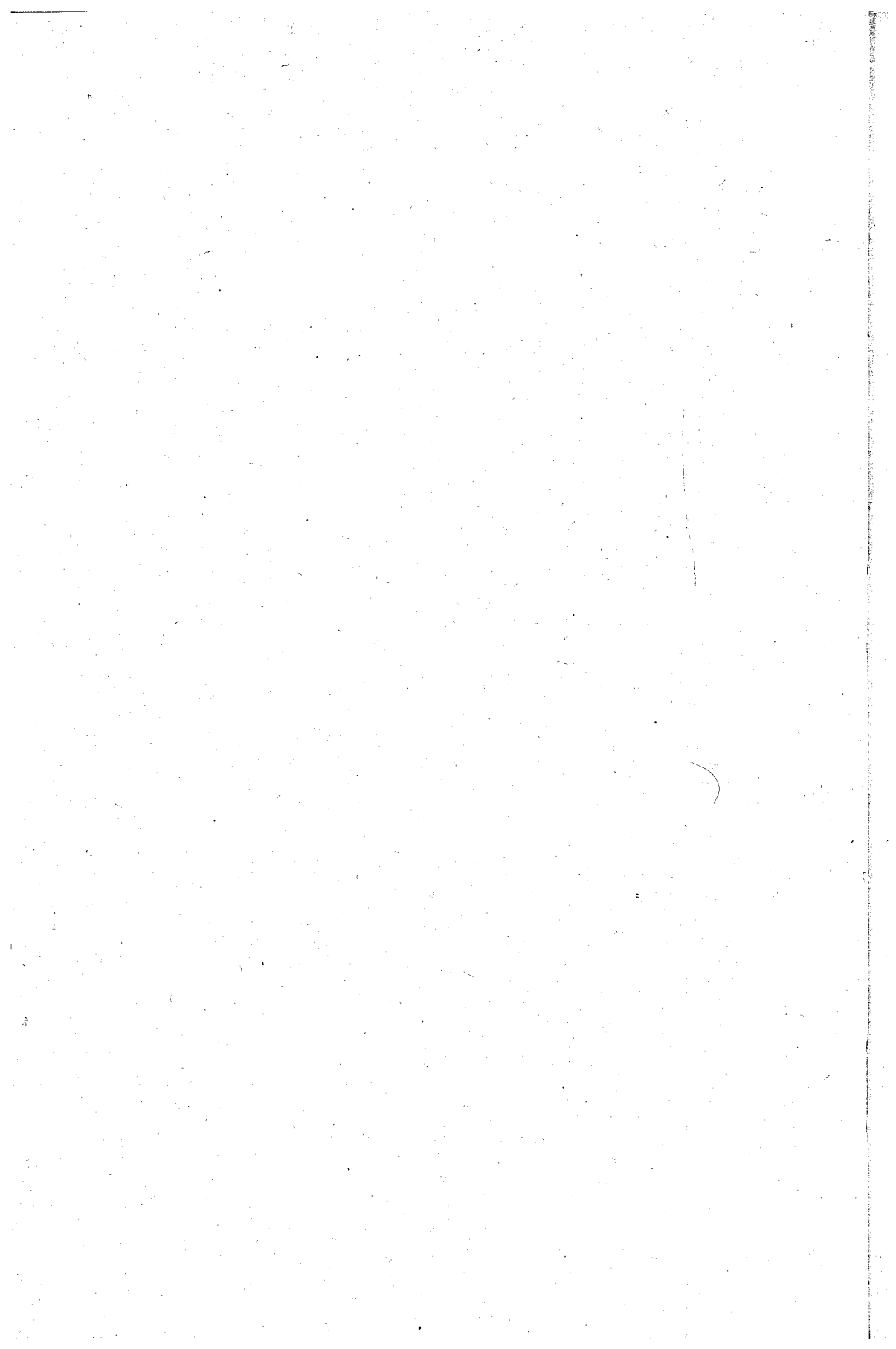

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KESİM KADININA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Kırsal kesim kadınının geleneksel yapı içindeki konumundan çıkarılarak, erkekle eşit düzeyde, tarımsal üretimin her aşamasına katılabilmesi ve yaptığı işle bağlantılı birey olarak kabul edilebilmesi, onun, ancak erkek çiftçinin tarımsal üretimdeki görev, yetki ve sorumluluklarını paylaşmasıyla olanaklıdır. Tarımsal üretimde kadınlar çoğunlukla emek yoğun işlerde çalışmaktadırlar. Tarımsal üretim mekanizasyonunun girdiği yerlerde işler, bilgi ve becerisi olduğu için, erkek çiftçi tarafından yapılmaktadır. Bu iş bölümü, dış ilişkilerde kadının bilgi, beceri ve deneyiminin de belirlediği 'ehliyetsizlik' sonucunu doğurduğundan, ürünlerin satılması, tarımsal girdiler için kredi ve diğer girdilerin sağlanmasında erkeği ön plana çıkarmaktadır. Yasalar da kırsal kesime hizmet getiren çeşitli kurum ve kuruluşların bakış açıları da bu duruma göre koşullanmış ve süreç, bu durumu pekiştirici nitelikte sürdürülmektedir. Kadının tarımsal üretimdeki yerinin sorgulanmaya başlandığı 1970'li yılların başından beri konu ile ilgili fazla ses getirmeyen çıkışlar olmakla birlikte, kadınının konumunun bu bağlamda durumu, ilgili kurum veya kuruluşlarca fazla tartışılmamıştır.

Kırsal kesim kadınının doğrudan ya da dolaylı olarak istihdama katılmasını amaçlayan eğitim çalışmaları, genelde üç grup halinde toplanabilir.

1. Devletçe yürütülen eğitim çalışmaları;

II. Dış kaynaklı projeler;

III. Sivil Toplum Örgütlerince yapılan eğitim çalışmaları;

Araştırmamızın bu bölümünde kırsal kesime doğrudan ya da dolaylı yaygın eğitim hizmetlerinin götürülmesini, bu sınıflama içinde ele alarak açıklayacağız. Kurum ve kuruluşların konuyla ilgili konumları ve yaklaşımları, etkisini araştıracağımız TYUAP II Projesi ile ilgili ulaşacağımız bulgularla karşılaştırılarak bir değerlendirmeye gidilecektir.¹² Bu konudaki veriler, daha sonra yapacağımız tartışmalara, getireceğimiz önerilere de temel oluşturacak, ışık tutacaktır.

3.1. Devletçe Yürütülen Eğitim Çalışmaları

Devlet tarafından yürütülen eğitim çalışmaları, genelde Bakanlıklar düzeyinde ve bunlarla işbirliği içindeki finans kuruluşları olan Devlet Bankaları eli ile yapılmaktadır. Bakanlıklar kanalı ile çalışmalar uzun yıllardan beri yapılmaktadır. Devlet yönetimi içinde kırsal kesime hizmet götüren farklı Bakanlıklar, kendi hizmet alanları içinde ya sürekli ya da zaman zaman, kırsal kesimin çeşitli alanlarda gelişimini öngören eğitim kursları düzenlemektedirler. Bu kurumlar açısından en ilgili iki bakanlık; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'dır. Bu iki Bakanlık yanında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi Bakanlıklar da kendi hizmetleri ile ilgili olmak üzere, zaman zaman kırsal kesim kadınına yönelen, onların eğitimini hedef alan kurslar düzenlemektedirler.

3.1.1. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Çalışmaları

Devlet kurumları içinde tarımsal üretimle doğrudan ilgili Bakanlık, *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı* (eski adı ile Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı) dır. Bakanlığın 3161 sayılı *Kuruluş Kanunu* ile kırsal kesime götürülecek hizmetleri projelendirme, planlama, değerlendirme ve uygulama ile ilgili tüm çalışmalar bu Bakanlığa verilmiştir. Kırsal kesime tarımsal eğitim götürme görevi ise, "*Çiftçi Eğitim ve Yayım Hizmetleri*" adı altında Bakanlığın *Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü*'ne verilmiştir. Çalışmalarının ana hedefi kırsal kesim insanıdır. Bakanlığın çalışmaları, kırsal kesime götürülen eğitim hizmetleri, "*Ev Ekonomisi Yayım Çalışmaları*", "*El Sanatları Eğitimi*", "*Tarımsal Yayım Çalışmaları*" ile yöntem ve tekniği bakımından farklılık gösteren "*Televizyon Yolu ile Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi*" olarak dört grupta verilebilir. Burada bir başka gruplandırma, özellikle araştırma konumuz olan TYUAP II'nin de içinde yer aldığı, yapılan bu hizmetlerin kaynağını, parasal desteğini nereden aldığı ölçütüne bağlı olarak yapılan "*iç kaynaklı*" ve "*dış kaynaklı*" eğitim çalışmalarıdır.¹³

A) Ev Ekonomisi Yayım Çalışmaları:

Bakanlığın 1954 yılından beri başlattığı ve kırk yıldan beri giderek değişen biçim ve içerikte kırsal kesim kadınına yönelik olarak sürdürdüğü çalışmaların en kapsamlısı ve süreklisi "*Ev Ekonomisi Yayım Çalışmaları*"dır. **Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü** tarafından iç kaynak destekli olarak yapılan eğitim kursları, Bakanlığın rutin çalışmaları içinde yıllardan beri süregelmektedir. Bu çalışmalar, gereksinim duyulan zaman ve yerlerde, kimi kez tarım il ve ilçe müdürlüklerinden, kimi kez o yöre muhtarlıklarından gelen öneri ve istekler üzerine Bakanlığın onaylaması ile, aynı Bakanlığın merkez il ve ilçe teşkilatında görevlendirdiği "*ev ekonomistleri*" ile "*ev ekonomisi teknisyenleri*" aracılığıyla yapılmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak, kırsal kesim kadınına ev ve el işlerinde eğitim vermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmalarda, kırsal kesim kadınına aile ve çevre sağlığı, gıda ve beslenme, gıdaların saklanması, dikiş, nakış, giyim, çocuk bakımı -hastalıkları ve eğitimi-, ev tanzimi, köy el sanatları, aile planlaması konularında pratik bilgi ve beceri kazandıran eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, doğrudan kadın çiftçiyi birey olarak kabul eden kurslar olmamakla birlikte, kırsal kesim kadının zamanlarını değerlendirecek, ona sınırlı da olsa gelir sağlayacak ve genelde "el sanatları, el işleri" kapsamında işler olarak alınan biçki, dikiş, dantel, örgü, makrome, çiçek yapımı, boyama gibi konularda eğitim verilmektedir. Görüleceği üzere, Bakanlığın tarımsal yayım çalışmaları arasında erkeklere tarımsal eğitim verilmesi amaçlanır, planlanır ve uygulanırken; kırsal kesim kadını için tarımsal yayımın temel konusu, kadının geleneksel kırsal kesim yapısı içindeki rollerini, görev ve sorumluluklarını iyileştirerek pekiştirmeyi amaçlayan ve daha iyi anne, daha iyi eş, daha iyi ev kızı, daha iyi gelin olma sonucuna götürecektir kurslar düzenlenmektedir.

Köy kadınına götürülen ev ekonomisi hizmetleri, 1850 dolayında ev ekonomisi teknisyeni tarafından yürütülmektedir. 1993 yılında Türkiye genelinde 7700 ev ekonomisi kursu açılmış ve bu kurslara 88.542 kadın ve genç kız katılarak, yukarıda sözü edilen eğitimleri görmüşlerdir (Bayındıroğlu, 1995).

B) El Sanatları Eğitimi:

Bakanlığın, kadına yönelik klasikleşen yukarıda belirtilen kurslarının yanısıra, zaman zaman uyguladığı *El Sanatları Eğitim Kursları* da vardır. Bu sanatlar arasında halıcılık ve kilim dokumacılığı başta gelmektedir. Özellikle, 14-20 yaş arası genç kızlara yönelik bu kurslar, Bakanlık bünyesinde bulunan "*El Sanatları Eğitim Merkezleri*" ile "*El Sanatları Gezici Köy Kursları*" programları ile gerçekleştirilmektedir. El sanatları eğitim merkezlerince 9 ay süreli olarak düzenlenen bu kurslarda, Bakanlığa bağlı eğitim merkezlerinde genç kızlara el sanatlarıyla ilgili mesleki eğitimin yanısıra ev ekonomisi ve

genel kültür konularında da eğitim verilmektedir. Bugün mevcut 8 eğitim merkezinden 6'sında genç kızlara halı-kilim dokumacılığı konularında eğitim verilmektedir. Her yıl bu merkezlerden 500-550 dolayında genç kız mezun olmakta ve Bakanlığın açtığı 3-4 ay süreli gezici el sanatları kurslarında ve diğer ilgili kamu kuruluşları ile kooperatiflerde öğretici olarak çalışmaktadırlar.

Kırsal kesim kadınına yönelik olarak yapılan bir başka el sanatları ile ilgili eğitim, "El Sanatları Gezici Köy Kursları" yolu ile yapılmaktadır. Bu kurslar 3-4 ay süreli olarak düzenlenmekte, kurslar sırasında ve sonrasında kursa katılan kırsal kesim kadınına, istedikleri takdirde halı-kilim tezgah donanımı sağlanmaktadır. Ayrıca, kurulan kooperatifler yolu ile bu ürünlerin satışları için de Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün çalışmaları vardır. 1995 yılına kadar 4902 el sanatları gezici kursu açılmış, 86.987 genç kız ve kadının eğitimi sağlanmıştır. Günümüze kadar 17.500 adet halı-kilim tezgahı satılmış, basımı gerçekleştirilen hah ve kilim desenlerinden 36.250 adedi isteyen kursiyerlere dağıtılmıştır. Bu kurslar yolu ile 30 binden fazla genç kız ve kadına iş olanağı sağlanmıştır (Kaşaloğlu, 1987; Bayındıroğlu, 1995).¹⁴

Bakanlığın el sanatları ile ilgili olarak yapmış olduğu bu eğitim çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, bu kursların kadın emeğinin beceri kazandırılarak değerlendirilmesine, "kadın emeğinin özgürleşmesine" sınırlı da olsa katkı sağladığı varsayılabilir. Ancak, bu özgürleşmenin, kadının birey olarak aile içindeki konumunda herhangi bir değişiklik yapıp yapmadığı, araştırılması gereken önemli bir konudur.

C) Televizyon Yolu ile Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi (YAYÇEP):

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kırsal kesime yönelik yayım çalışmalarında, kadına dolaylı olarak eğitim vermeyi amaçlayan çalışmalar arasında önemli gördüğümüz bir projeye de değinmekte yarar vardır. "YAYÇEP" kısa adı ile anılan Proje, Bakanlığın daha önce yapmış olduğu uygulamalardan, yöntemi açısından farklılık göstermektedir. Proje, iletişim teknolojilerinden kitle iletişim aracı olan televizyonu ve basılı (yazılı) materyali birlikte kullanmayı amaçlayan "Televizyon Yolu ile Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi" (YAYÇEP) dir. Türkiye'deki kırsal kesim insanının eğitim sorununu çözmeyi amaçlayan Proje, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde –özellikle Hindistan ve bir kısım Afrika ülkelerinde– yıllardan beri uygulanmaktadır.¹⁵

Proje, "Uzaktan Eğitim" (Distance Education) koşullarında hazırlanmıştır. Proje'nin 1991-1994 yılları arasında uygulanan diliminde, haftada toplam 75 dakika süreli eğitsel programlar, hedef kitlesi 19 yaş üzerindeki yetişkin katılımcılar tarafından izlenmiştir. Televizyonda verilen ders konuları, ayrıca, yazılı materyal ile de desteklenmiştir. Projenin amacı, televizyonun –kapsama alanı içinde kalma koşulu ile– tüm kırsal kesime, başta tarım ve hayvansal üretim konuları olmak üzere, aynı zamanda toplumsal içerikli, ilkökul öğrenimi sırasında üstünde çok durulmayan konularda da eğitimin verilmesidir. Proje'de,

çiftçi kadına yönelik "olumlu ayrımcılık" olarak niteleyebileceğimiz, onu projeye çekecek, özendirecek herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Gültekin, 1995).

3.1.2. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Çalışmaları

Kırsal kesime sürekli hizmet getiren bir diğer devlet kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B.)'dir. Ülkenin eğitim hizmetini gören Bakanlığın, örgün eğitim hizmetlerini Türkiye'nin en ücra köşelerine kadar götürme görev ve yetkisi vardır. Bu bağlamda, kırsal kesimdeki eğitim kurumlarının hepsinden – çoğunlukla ilkökul düzeyindeki eğitimden– sorumlu tek Bakanlık olma özelliğine sahiptir. Kırsal kesim kadınının eğitimi, ilkökul eğitimi ile başlayarak, resmi okul eğitimi dışında ya da bir diğer deyişle "yetişkin eğitimi" ya da "halk eğitimi" adları ile anılan eğitim türünün uygulanması durumunda önem kazanmaktadır. Örgün eğitim sonrası, birey yaşamının düzenlenmesinde temel olacak tutum ve davranış değişikliğinin kazanılabileceği bu eğitim sürecinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalışmaları önem kazanmaktadır. Kuşkusuz bu tür eğitim programlarının hedefi, kadın ve erkek her iki cinsiyete yönelik olmakla birlikte, konumuz olması dolayısıyla biz, kadına yönelik eğitim programlarını ele alacağız. Ayrıca, M.E.B'in kırsal kesimdeki önemi, bu eğitimi kadın-erkek her iki cinsde de uygulamasından çok, Bakanlığın bünyesindeki halk eğitimi çalışmalarının kırsal kesim yetişkin kadınına yönelik olmasından kaynaklanmaktadır¹⁶.

Bakanlığın halk eğitim çalışmaları, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın yürüttüğü ev ekonomisi hizmetlerine benzerlik göstermektedir. Ancak aralarında hem hedef kitle açısından, hem de konuların içeriği ve uygulanışı açısından farklılıklar vardır. Kursların hedef kitlesi yalnız kırsal kesim insanı değil, köy-kent farkı olmaksızın, gereksinme ve isteğe bağlı olarak herkestir. Kursların konuları ve uygulanış biçimleri de, ev ekonomisi ile ilgili kurslardan farklılık gösterir. Kurslar örgün eğitime benzer bir ders programı ile hazırlanmıştır ve 50 ile 600 saat arasında değişen dersler toplu olarak, sınıf içi çalışmalar şeklinde verilmektedir. Kurs konuları bireye, genel bilgi vermesi yanında, beceri kazandırmaya, uğraş öğretmeye yöneliktir. Kurs konuları, – örneğin 1994 ve 1995 yılları için öngörülen konular– vizon hayvanı yetiştiriciliği, ipek böceği yetiştiriciliği, silaj yapımı¹⁷, girişimcilik, ev pansiyonculuğu, el nakışları kursu, şirketler ve kooperatifler muhasebesi kursu, yiyecek hazırlama, pişirme ve saklama teknikleri gibi konulardır. Görüleceği üzere, kurs konuları içinde doğrudan kadına seslenen kurslar yanında, kadının, erkekle birlikte katılabileceği konular da vardır. Bakanlığın *Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü* taşra teşkilatındaki halk eğitim merkezlerince düzenlenen kurslar, bu konuda yetişmiş öğretmenler tarafından verilmektedir. Kursların bitiminde ise, kurslara katılanlar, bitirme belgesi ile ödüllendirilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 1994, 1995).

3.1.3. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Çalışmaları

Genel olarak kırsal kesime, özel olarak ise kırsal kesim kadınına tarımsal üretimle ilgili hizmet götüren bir diğer Bakanlık, *Sanayi ve Ticaret Bakanlığı*'dir. Bakanlığın iki Genel Müdürlüğü; "*Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü*" ile "*Küçük Sanatlar ve Sanayii Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü*" bu konuyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Her iki Genel Müdürlüğün kırsal kesim kadınına götürdüğü hizmetler farklıdır.

Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü'nün kırsal kesime götürdüğü hizmet doğrudan değil, dolaylıdır. Genel Müdürlüğe 17 tarım satış kooperatif birliği bağlıdır. Bu birliklere bağlı kooperatif sayısı 2500, üye sayısı ise 1.5 milyon dolayındadır. Genel olarak kooperatiflerde –hangi tür olursa olsun– cinsiyete dayalı bir ayırım, bir yasaklama ya da sınırlama olmamasına karşılık, kırsal kesimdeki yapısal durum ile kadın ve erkeğin konumları düşünüldüğünde, doğal olarak beklenen çiftçi üye, erkektir. Bu bakımdan, Genel Müdürlük taraf'ndan genel olarak kırsal kesim insanı için yapılan bu hizmet kadın için de öngörülmüş olmaktadır. Konuya, günümüz kırsal kesim kadını için çok önemli bir yeri olmasa da, ileriye dönük planlamalarda, projeksiyonlarda önemi olacağı düşüncesi ile değinmekte yarar vardır.

Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü'ne bağlı tarım satış kooperatiflerinde kadın üye sayısı en fazla olan kuruluş TARIŞ'tir.¹⁸ 120 bin üyeli TARIŞ' in % 10'u yani 12 bin üyesi kadındır. TARIŞ' 'e bağlı birlikler içinde kadın çiftçi üye sayısı, oran olarak en fazla olan kooperatif *İncir Birliği*, en çok üye sayısına sahip birlik ise *Pamuk Birliği*'dir.¹⁹ TARIŞ'e bağlı kooperatif birliklerinde kadın çiftçi ortak sayının, Türkiye'deki kooperatiflerdeki kadın çiftçi üye sayısındaki ortalama durumuna göre oldukça yüksek olmasına karşılık, bunun yeterli olmadığı, hem ortak sayısının artırılması, hem de beceri ve yetenek kazandırmayı amaçlayan eğitim kurslarına katılmalarının sağlanması için, birlikler içinde kadın komiteleri oluşturulmuştur. Birliklerde oluşturulan bu komitelerin yaygın faaliyetleri arasında, kadın çiftçi ortak sayısını arttırmanın yanında, yönetimde kadınların görev almaları için de çalışmalar yapılmaktadır. Bu konuda uluslararası kadın kooperatifleri ile işbirliği yapılarak, seslerini yurt dışına duyurmak üzere, çalışmalar yapılmakta, ayrıca yurt içinde *kadından sorumlu Devlet Bakanlığı* düzeyinde de girişimlerde bulunularak, kooperatiflerdeki kadın potansiyeline dikkatleri çekmek için de çalışmaktadırlar.²⁰

Kooperatifçilik konusunda Bakanlığın yapmış olduğu bu çalışmalar; kırsal kesimde ki kadının üretime katılmasını sağlayan faaliyetlerden farklı bir konum ve boyutu sergilemektedir. Burada kadının üretime katılması, emek yoğun bir işte çalışması beklenmemekte, kadının girişimciliğini destekleyen, köy dışına açılmasını sağlayan; üretim sonrası 'kadın emeğinin özgürleşmesine' olanak tanıyan bir çalışma alanı vurgulanmaktadır.

Bakanlığın kırsal kesim kadınının üretime katılmasına olanak tanıyan bir diğer Genel Müdürlüğü, *Küçük Sanatlar ve Sanayii Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü*'dür. Genel Müdürlük, *El Sanatları Dairesi Başkanlığı* aracılığı ile 1965 yılından beri halıcılık, Siirt battaniyesi, dokumacılık, kilimcilik, sim-sırma gibi el sanatlarının ülke düzeyinde yaygınlaştırılmasını, kaybolmaya başlayan bu alanların yeniden canlandırılmasını ve geliştirilmesini sağlamaktadır. Kurslar, özellikle kırsal kesim kadınına yeni iş olanakları açmak amacı ile düzenlenmektedir. Bunlar arasında halıcılık ve Siirt Battaniyesi ile ilgili kurslara ağırlık verilmektedir. Kurslar, 70-150 işgünü süreli olarak il ve ilçe yanında kırsal kesimde ve öncelikli yörelerde açılmakta ve kursları bitirenlere belge verilmektedir. 1965-1994 yılları arasında çeşitli konularda toplam 850 kurs açılmış ve bu kurslarda 15 bin dolayında kişi yetiştirilmiştir. Bakanlık, 1994 yılında kabul ettiği "*Acil Destek Programı*" (A.D.P) kapsamında Kırsal yöre halkının kişisel yeteneklerinin kullanılması amacı ile kursları *Sümerhalı A.Ş.*'ye devir kararı almıştır. Şirketin, kurs konularını, *Kalkınmakta Öncelikli Yöre El Dokuma Halıcılığını Geliştirme Projesi* ile dokumacılığa kanalize edilmesi planlanmıştır. Bu Proje çerçevesinde çeşitli büyüklüklerde 96 atölyede 5040'ı dokuyucu olmak üzere, toplam 5152 kişiye istihdam sağlanması öngörülmüştür (Özgüç, 1993).

Görülebileceği üzere, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın "*Küçük Sanatlar ve Sanayii Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü*" tarafından yürütülmekte olan farklı alanlardaki kursların amacı, doğrudan kırsal kesim kadınının gereksinimi olan alanların geliştirilmesi ve kırsal kesim kadınının istihdam yerini alarak emeğini özgürleştirilmesi; buna bağlı olarak, kadının aile ve toplum içindeki konumunu iyileştirmek değil, kaybolmakta olan el sanatlarını yaşatma ve bu yolla kadına beceri kazandırmadır. Bir başka söyleyişle, kadının eğitimi amaç değil, araçtır.

3.1.4. Finans Kuruluşları; Ziraat Bankası ve Halk Bankası

Kırsal kesime hizmet götüren kuruluşlardan bir diğeri de finans kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların başında devletin elinde olan iki finans kuruluşu, *Ziraat Bankası* ile *Halk Bankası* gelmektedir. Bu iki finans kuruluşu, kırsal kesime doğrudan ya da dolaylı olarak hizmet götürmektedir.

Bu kurumlardan *Ziraat Bankası*, kırsal kesime doğrudan hizmet veren kurumların başında gelmektedir. Gereksinimi olduğunda çiftçiye kredi vermekle yükümlü olan Ziraat Bankası, kredilerin verilmesinde kadın, erkek herhangi bir ayırım yapmamaktadır²¹. Kadın çiftçinin bankadan kredi talep etmesi durumunda, yasaların öngördüğü koşullarda çiftçi kadına da kredi verilmektedir. Bu koşulların başında ise Borçlar Kanunu'na göre, kredi talep eden kadın üyenin -evli olması durumunda- kocasının iznini gerektiren belgenin istenmesi gelmektedir. Bunun yanında, kredinin ipotek karşılığında verilmesi söz konusu olduğu için de kadın çiftçinin üzerine kayıtlı "taşınmaz

malı" (gayri menkûlü) ya da geçerli taşınır malı bulunması gerekmektedir. Bu durum ise kadın çiftçinin kredi almasını zorlaştırmaktadır.²² Kadın çiftçiye yönelik kredi vermelerde özendirici herhangi bir yöntemin olmadığı, tersine, erkek çiftçide aranmayan koşulların arandığına Bakanlık yetkililerinin dikkatlerinin çekilmesi sonucu; kadınların kredilerden "çiftçi" olarak yararlanmalarında kolaylık sağlanmasına, kadın çiftçinin "girişimci" olarak kredi almasını özendirici –düşük faizli ve uzun vadeli kredi verilmesi, kredi öncesi ya da sonrası ya da kadının "girişimci" olarak yapabilecekleri konusunda bilinçlendirilmesini amaçlayan eğitim kurslarının açılması gibi–, hususların yapılması konusuna açık oldukları saptanmıştır.

Finans kuruluşları içinde, sınırlı da olsa, kırsal kesim kadınına kredi yolu ile hizmet veren bir diğer finans kuruluşu *Halk Bankası*'dır. Bankanın hizmet verdiği kesim esnaf ve sanatkarlar olmakla birlikte, zaman zaman kadına yönelik özendirici kredi planlamaları da yapmaktadır. Bu konuda, çiftçi kadın açısından üzerinde durulması gereken önemli bir hizmet, "Kadın Girişimci Kredisi (Ev Kadını Kredisi)" ile "Seracılık Kredisi" dir. Bunun yanında diğer kredi hizmetlerinin de –örneğin "Genç Girişimci Kredisi"– koşulların yerine getirilmesi durumunda kadın girişimciler tarafından kullanılmasında engel bulunmamaktadır.

Bankanın, doğrudan kırsal kesim kadınına ilgilendiren kredisi "*Seracılık Kredisi*" dir. "...Küçük sanayici tanımı içinde yer alan ve seracılık faaliyetinde bulunan seracıların ihtiyaç hissettikleri kredilerin sağlanması amacıyla oluşturulmuş bir kredi programı..." olarak tanımlanan kredi, sera yapımı, onarımı, ürünlerin paketlenmesi ve ambalajlanması ile ilgili yatırımlar için verilmektedir.²³ (Halk Bankası, 1996). Kredi, ilk bakışta kadın küçük çiftlik üreticisi için elverişli gibi görülmemesine karşılık, bu konuda, özellikle seracılık yapan kadın çiftçilerin bilinçlendirilmesi yolu ile kullanılabilir duruma getirilebilir. Doğrudan kadınlara yönelik "*Ev Kadını Kredisi*" ise, "...Evinin bir bölümünde mal ve hizmet üretiminde bulunan ya da bulunacak ev kadınlarımıza yönelik olarak oluşturulmuş bir kredi programı..." dır (Halk Bankası, 1996). Kredinin hedef kitlesi ev kadınıdır. Kırsal kesim kadınının, özellikle topraksız ya da yeterli toprağı olmayanların girişimcilik potansiyellerinin ortaya çıkarılması açısından bu krediler önemlidir.

3.2. Kırsal Kesim Kadınına Yönelik Dış Kaynaklı Projeler

Dış kaynaklı projeler, uluslararası kuruluşların çeşitli benzer ülkelerde uyguladıkları kendi projelerini Türkiye'de uygulama şeklinde ya da konu ile ilgili Türkiye'deki kurum ve kuruluşlarca hazırlanan projelere mali destek sağlanması amacı ile yapılan projelerdir.²⁴ Bu projeler, belli zaman aralıkları ile daha çok uzun süreli projelerin 'pilot proje' uygulamaları şeklinde yapılmaktadır. Projenin tümü, pilot projeler de başarı sağlanmasına göre, proje

kapsamında öngörülen diğer alanlara (yer ve gruplara) da zaman içinde yaygınlaştırılmaktadır.

Kırsal kesime götürülen eğitim ile ilgili dış kaynaklı projeler, daha çok tarımsal ağırlıklı olduğundan, projelerin uygulayıcı kurumu Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'dır. Bakanlığın şimdiye kadar kırsal kesimde uyguladığı projeler arasında doğrudan kırsal kesim kadınına yönelik olarak başlatılan proje yoktur. Kırsal kesim kadınına yönelik projeler, genel olarak kırsal kesim insanı için uygulanan projeler olmakla birlikte, kırsal kesimdeki toplum yaşantısı, "erkek egemen" toplum yapısına sahip olduğundan, projelerde hedef kitle erkekler olmaktadır. Bu bakımdan zaman zaman kadın için özelleştirilmiş projelere gereksinim duyulmaktadır.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kırsal kesim kadınının çiftçi olarak eğitimini amaçlayan dış kaynaklı projeleri 1970'li yıllardan beri zaman zaman uygulamaya konulmaktadır. Bu projeler, Dünya Bankası (World Bank) başta olmak üzere, FAO, IFAD gibi uluslararası kuruluşlarca desteklenmektedir. Bakanlık bu projeler çerçevesinde kırsal kesim kadını ile "çiftçi" olarak ilgilenmiştir. Bu konuda en yoğun çalışma, TYUAP II Projesi ile yapılmıştır.²⁵ Bakanlık, bu proje çerçevesinde kırsal kesim kadını ilk kez "çiftçi" olarak ele almıştır. Tarımsal yayım elemanları yanında "ev ekonomisi teknisyenleri" de ilk kez klasik ev ekonomisi ve el sanatları eğitiminin dışına çıkarak, tarımsal konuların eğitimini yapmışlardır.

Türkiye'de kırsal kalkınma projeleri öncelikle bölgesel dengesizlikleri giderme amacını gütmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin geri kalmışlığı, son yıllarda hükümet programlarında öncelikli bir konu haline gelmiştir. 1980'lerde benimsenen, devlet müdahalesi yerine; pazar mekanizmalarına ağırlık veren, dışa açık ekonomik modelin Doğu'da, planlı kırsal kalkınma modelleri ile desteklenmesi öngörülmüştür. Böylece DPT, geri kalmış yörelerin, kalkınmada öncelikli yöreler olarak, planlı programlar kapsamında ele alınmasına karar vermiştir. GAP bu girişimin en kapsamlı örneğidir. GAP dışında 1970'li yılların sonlarından bu yana çeşitli ölçeklerde pilot projeler uygulanmıştır.

Dış kaynaklı projelerin ilki *Çorum-Çankırı Projesi* ile *Erzurum Projesi*'dir (1982-1989). Daha sonraki yıllarda *Muş-Bingöl* (1989), ile *Yozgat Projesi* (1990-1991) uygulamaya konulmuştur. Bu projeler, devletin ve uluslararası kuruluşların (Dünya Bankası, FAO ve IFAD gibi) işbirliği ile gerçekleşmiştir. Projede, planda ve uygulamada devlet sektöründen çeşitli kamu kuruluşlarının katılımı söz konusu ise de temel sorumluluk Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına ait olmuştur.²⁶

Şimdiye kadar uygulanmış olan projeler incelendiğinde görülüyor ki, Türkiye, kırsal kesim kadınının kalkınma sürecine katılımının sağlanması konusundaki çaba ve girişimler açısından oldukça geri durumdadır. Projelerin hemen hepsi kadının kırsal yapıdaki önemine değinmekle birlikte, kadınları büyük ölçüde proje kapsamı dışında bırakmışlardır. Genel olarak, projelerin

amacı kırsal alt yapıyı geliştirmek, teknoloji transferleri yolu ile tarımı modernleştirmek ve böylece ticari birimlermiş gibi kavramlaştırılan kırsal hanelerin gelir düzeylerini arttırmaktır. Kadını birim olarak alan projeler, çoğunlukla ev ekonomisi ile halıcılık-kilimcilik gibi konuları kapsayan "alt proje"lerdir.

Kadın konusunun kamu sektöründe ilk kez ağırlıklı olarak tartışmaya açılması, 1987 yılında FAO'nun desteği ile gerçekleşen *Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi*'nin bir parçası olarak gerçekleştirilen "*Erzurum Köylerinde Kadının Tarımsal Üretime Katılımı*" konulu araştırma çerçevesinde yapılan sempozyum olmuştur (The World Bank, 1993). Ekim 1987'de Erzurum'da yapılan bu sempozyumda söz konusu araştırma ne yazık ki *Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi* 'nin (EKKP) son yıllarına rastladığı için, projeye fazla katkısı olmamıştır²⁷. EKKP, tarımsal kalkınma projeleri içinde cinsiyet bakış açısı olmayan modelin tipik bir örneğidir. Proje, aile içi işbölümünü göz önünde bulundurmadığı gibi, köylerdeki sınıf ilişkilerini de göz ardı etmiştir. Bu nedenle yatırım ve uygulamalar, kadın konusunda herhangi bir ayırım yapılmadan, büyük ölçüde ova köylerinde ve büyük çiftliklerde (örnek çiftçi), uygulanmıştır.

EKKP'yi izleyen *Muş-Bingöl Projesi*, kırsal kadını, hedef grupları içinde tanımlayan ilk projedir. Projede, kadın için el sanatları alt-projesi uygulanmıştır. Ayrıca, IFAD'ın desteği ile proje hazırlığı sırasında kadının konumunu belirlemek amacıyla da bir araştırma yapılmıştır. Ancak hazırlık safhasında kadın konusunda gösterilen ilgi ve çabaların, daha sonra projenin temel amacına yansıdığı söylenemez. Daha açık bir söyleyişle, uygulamada kadının "çiftçi birey" olarak eğitilmesini, aile ve köy içindeki konumunun değiştirilmesini amaçlayan uygulamalara gidilmemiştir. Tüm bunlara rağmen, kadın konusunun projede ele alınması önemli bir olgudur.

1990'lı yıllarda başlayan *Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi* (YKKP) ise, entegre bir yaklaşım amaçlanarak hazırlanmıştır. Bu yönüyle yetersizlikleri olmakla birlikte, Türkiye için oldukça önemli yenilikler getirmiştir. YKKP'nin temel niteliği, katılımcı köy kalkınma yaklaşımına dayanmasıdır. Bu bağlamda, köy düzeyinde işlevsel grupların oluşmasını teşvik etmek (faaliyete göre gruplar kadın, erkek ya da karışık olabilmekte) ve bu amaca yönelik olarak kalkınma uzmanlarının devreye sokulması, gene köy düzeyinde kadınların katılımını sağlayabilecek "lider" kadınların seçilmesi gibi, tabanda örgütlenmeyi sağlayıcı yöntemler geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra, kadınların yaygın çalışmalarından yararlanabilmeleri için, mevcut ev ekonomisi teknisyenlerinin tarım teknisyenleriyle birlikte hayvancılık ve tarımsal üretim alanlarında eğitim programlarına ve yurtdışı inceleme turlarına katılmaları, proje kapsamına dahil edilmiştir. Halıcılık gibi kadın alt-projelerinde ise, katılan kadınlar arasından komitelerin oluşturulması öngörülmüştür. Böylece kadınlar kendi üretim süreçlerini planlama ve denetleme olanağına sahip olabileceklerdir. Kamu

sektörü dışında kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar da vardır (Ertürk, 1995).

3.3 Sivil Toplum Kuruluşları

Ülkemizde tarımsal üretim ve bunun kalkınmaya yönelik olarak değerlendirilmesi ile uğraşan pek çok kurum ve kuruluş vardır. Bu kuruluşların oluşumu, çalışma yöntemleri ve amaçları devlet kurum ve kuruluşlarından farklılık gösterir. Herşeyden önce bu kuruluşların çalışmaları gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ayrıca pek çoğunda tabandan katılım vardır. Bir gereksinmeye yanıt verme amacı ile ortak yararlar çerçevesinde kurulduğundan, çoğu zaman resmi kurum çalışmalarından çok daha olumlu sonuçlar alınabilir. Ancak, bu gibi kuruluşların en önemli olumsuz olabilecek yanları ise, gönüllülük esasının bir sonucu olarak, sürekli olamama tehlikesidir. Bu çalışmaların parasal olarak desteklenmesinde her zaman süreklilik olmayabilir. Bu kuruluşların kamuya mal edilmeleri ve kurumsallaşmaları durumunda, kendilerinden yararlanılabilecek önemli örgütler olarak toplumda yer alacaklardır.

3.3.1. Türkiye Kalkınma Vakfı Çalışmaları

Kırsal kesim kadınına hizmet götüren sivil toplum örgütlerinin (STÖ) başında, en kapsamlı çalışan ve seçenekli kalkınma modelleri üreten örgüt olarak, *Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)* gelmektedir. TKV çalışmalarında, cinsiyet bakış açısını bir ilke olarak benimsemiş olmasına rağmen, henüz bu yönde sistematik bir yaklaşım geliştirememiştir. Türkiye Kalkınma Vakfı, 1977 yılından beri Van ve çevresinde kapsamlı kırsal kalkınma çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Bu çalışmalar sırasında kırsal kadının statüsünün iyileştirilmesine yönelik doğrudan çalışmalar yapılmamış ancak, insan kaynaklarının geliştirilmesine özen gösterilmiştir.

Vakfın şimdiye kadar ki uygulamaları daha çok kadın alt projeleri şeklindedir. Bu projeler 1983 yılından bu yana, Güney Doğu Anadolu'da Diyarbakır ili ile Lice, Kulp ve Hani ilçelerine bağlı yörelerde kadınlara yönelik olarak sürdürülmektedir. 1990 Yılı Çalışma Programı içinde kadın programlarının da bulunduğu 17 ana ve 63 alt proje yer almıştır. Projelerde kırsal yerleşimlerdeki genç kız ve kadınların atıl işgücünü değerlendirmek, ailelerin ekonomik düzeylerini yükseltmek, eğitim programları uygulayarak sosyal gelişmelerini hızlandırmak amacı ile sektörel bir faaliyet olarak *halı-kilim üretimi* yapılmıştır.

TKV, katılımcı kalkınma açısından (Lice ipek böcekçiliği projesi gibi) oldukça önemli girişimleri de başlatmış durumdadır.

Türkiye Kalkınma Vakfının bu çalışmalarına kısaca bakmakta yarar vardır.

Kırsal kesim kadınına gelir getirici çalışmalar:

1. *Biçki Dikiş Kursları:* Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü, TKV ve köylü işbirliği ile düzenlenen çalışmalar 8 aylık eğitim sonrası dikiş konusunda kadınları yeterli bir düzeye getirme amacıyla yapılmaktadır.

2. *Halı-Kilim Dokumacılığı:* Üç ilçe ile iki köyde, toplam on atölyede sürdürülmektedir. Kursiyerler, okul çağı dışındaki genç kızlardan oluşmaktadır. Teknik eğitim sırasında 1000 düğüm karşılığı kursiyerlere prim ödenmektedir. Tüm organizasyon ve girdiler, ayrıca pazarlama TKV tarafından yapılmaktadır. Projenin amacı, atıl kadın işgücünün değerlendirilmesi yoluyla, işsizliğin yoğun olduğu bölgede ek gelir kazandırılması ve el sanatlarının geliştirilmesidir. Teknik eğitim yanında kursiyerlere okuma-yazma, biçki-dikiş, ev ekonomisi kursları da verilmekte, çeşitli eğlence ve geziler düzenlenmektedir.

3. *Sepet Örgü Çalışmaları:* Proje, genç kızlara yeni bir beceri edindirme yoluyla ek gelir sağlama amacıyla başlatılmıştır. Ayrıca, mevcut ürünlerin pazarlanması konusunda da yol gösterilmektedir.

4. *El Örgü Çalışmaları:* MEB'e bağlı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ve TKV 'nin işbirliği ile 'el örgü' kursu açılmıştır. Projenin amacı, kurs sonunda elde edilen ürünlerin pazarlanarak satılması ile kadın ve genç kızlara ek bir gelir kazandırmaktır.

Gelir getirici faaliyetlerde önemli noktalardan biri de kadınların ürettikleri ürünleri kendilerinin satamamasıdır. Pazar boyutundan tamamen habersiz olan kadınlar maliyet, piyasa koşulları, rekabet ve emeğin değeri kavramlarını anlama konusunda güçlük çekmektedirler. Bu da projelerin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

TKV, kırsal kesim kadınına ekonomik açıdan gelir getiren, beceri kazandıran kurslar yanında, kadının kırsal yörede sağlıklı yaşamasını ve yaşatmasını sağlamak amaçları ile de eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da zaman zaman yapılan kurslardır. Bu tür kurslarda, kadının kendi sağlığı ile yeniden üretme rolleri, görev ve sorumluluğu ile yakından ilgili bilgiler verilmektedir. Ayrıca, ana-çocuk sağlığı çalışmaları, çevre sağlığı ve sağlık taramaları, beslenme içerikli çalışmalar da yapılmaktadır²⁸. Beslenme programlarından konserveçilik çalışmaları TKV tarafından yörede ilk defa başlatılmıştır. Çalışmanın özünde yeni bir teknik bulunduğundan, ilk yıl yeterince benimsenmemiş, katılım düşük olmuş, ertesi yıl proje köyleri dışındaki köylerden konserveçilik ile ilgili talepler gelmeye başlamış ve çalışma hızla büyüyerek tüm yöreye yayılmıştır. Proje, Tarım İl Müdürlüğü'nün çalışmalarıyla yaygınlaştırılmış ve bu yörede devlete bir model oluşturmuştur. Konserveçilik, kırsal kalkınma çalışmalarında ilginç bir örnektir. Başlangıçta tekniğin yabancı olması nedeniyle katılımın az olmasına karşın, aile beslenmesine katkısının anlaşılması ile, "örgütlenme" ve "gelir getirme" ilkeleri dışındaki tüm ilkelere başarıya ulaşmıştır.

Özetle belirtmek gerekirse, Türkiye Kalkınma Vakfı'nın yürütmekte olduğu kırsal kesim kadınına yönelik eğitim çalışmaları ile kalkınma amaçlı tarımsal

projelerin yanısıra, kırsal kadına yönelik kadın eğitimi ve örgütlenmesi, kadın el sanatlarının geliştirilmesi, aile ve nüfus planlaması, genel sağlık taraması, ana ve çocuk sağlığı, çevre koşullarının iyileştirilmesi, ev ekonomisi ve ev idaresi, ilk yardım, beslenme ve gıdaların korunması konularında, kuramsal ve pratik eğitim verilmektedir. Bunlardan özellikle halı-kilim konuları, bölgede gelir getirici projeler olarak süreklilik kazanmıştır. Türkiye Kalkınma Vakfı'nın "Köy Düzeyi" adlı kapsamlı kırsal kalkınma çalışmalarında kadın programlarının önemli bir yeri vardır.

3.3.2. Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı Çalışmaları

Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı'nın, kadına yönelik olarak yaptığı çalışmalar arasında, zaman zaman kırsal kesim kadınına eğitim vermeyi amaçlayan çalışmalarda vardır. Bu konuda yapılan en önemli proje, 1989 yılında FAO tarafından Giresun'da başlatılan *Kadın-Aricılık Projesi* 'dir. Bu proje, Türkiye'nin tarım alanındaki ilk kadın projesi olarak adlandırılabilir. Projenin amacı, erkek mesleği olarak gelişen arıcılığa kadınları özendirmek, kredi, eğitim ve diğer destek sistemlerini sağlayarak özellikle yoksul köylü kadınların üretim potansiyellerini ve gelirlerini arttırmaktır. Projenin ikinci kademedeki amacı ise, arıcı kadınlar arasında bir kooperatif kurmaktır. Kuşkusuz kooperatifleşme boyutu, projeye kalıcılık ve süreklilik sağlama açısından önemlidir (Çakmak, 1994).

3.3.3. Tarım Üretim ve Kredi Kooperatifleri

Kırsal kesime hizmet götüren kuruluşların başında gelen kooperatifler, özellikle tarımda makineleşmenin başlaması ile hızlı bir gelişme göstermiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tarım Satış Kooperatifleri dışında, sivil toplum örgütleri kapsamında ele alınabilecek tarım kredi ve üretim kooperatifleri, kırsal kesimin uğraş alanları ile yakından ilgili kuruluşlardır.

Kırsal kesime yönelik kooperatifçilik; amaçlarda farklılık göstererek, üretim, pazarlama (yaş meyva, sebze), küçük sanat kooperatifleri, tütün satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri gibi değişik alanlarda faaliyet göstermektedir. Amacı ne olursa olsun, kooperatifçiliğin doğal süjesi erkek çiftçidir. Kadının "çiftçi kadın" olarak buradaki yeri, çok sınırlı ve belirli koşullara bağlıdır. Ailede erkeğin ölmüş ya da ayrılmış olması nedeni ile kadının aile reisi olması ve erkeğin -hastalık, çalışma ya da başka nedenlerle- köyde bulunamaması nedeniyle kadınların kooperatiflere üye olmaları söz konusudur.

1995 sayımlarına göre, tarım kredi kooperatiflerinin 17.475 çiftçi ortağı vardır. Kooperatiflerle ilgili olarak çiftçi kadının durumunu yansıtan son sayısal bilgilere sahip olmayışımıza karşılık, bu tür kooperatiflerde, bu sayının yukarıda belirtilen nedenlerle, çok düşük olduğu söylenebilir. Tarım kredi

kooperatiflerinin temel amacı, ortaklarına (çiftçilere) ucuz kredi sağlamanın yanında aynı zamanda onları eğitmektir. Bu kooperatiflerin % 99'unun üyeleri için eğitim amaçlı çalışmaları vardır²⁹. Kooperatifler, çiftçi kadına götürülecek tarımsal eğitim hizmetleri için önemli bir potansiyel kanal olarak kabul edilebilir.

3.3.4. Sendikal Örgütler

Sendikal örgütler düzeyinde, tarımsal kesimde çiftçi kadınlarla ilgili olarak konuya bakıldığında, toplantılarda, çeşitli konuşmalarda, bildirilerde, anma günlerinde bu konulara değinilmekte, sorunların varlığı dile getirilmekte birlikte, konu ile ilgili ciddi, somut herhangi bir çalışma yoktur. Sendikal örgüt olarak, konu ile en ilgili kuruluş *Türk-İş Federasyonu*'dur. Federasyon, kırsal kesimdeki kadın çiftçinin emek yoğun işlerde sigortasız, sendikasız çalıştığını çeşitli toplantılarda dile getirmesine karşın uygulamada herhangi bir somut varlık gösterememiştir. Sendikal örgütler, ileride "Öneriler" bölümünde değinilecek olan kurum ve kuruluşlar içinde güçlü potansiyele sahip sivil toplum örgütleri olarak önemlidirler.

3.3.5. Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Kırsal kesimle ilgili örgütlenmelerden bir diğeri *Türkiye Ziraat Odaları Birliği*'dir. Kuruluşun amacı, tarımsal konularla ilgili olarak kurulan il ziraat odalarının sorunlarına Birlik düzeyinde çözüm aramaktır. Birlik, son yıllarda kırsal kesimdeki kadını "çiftçi" olarak görmeye başlamış; erkeğin yanında kadını da çiftçi olarak ele almayı amaçlayan programlar geliştirmiştir. Bu çalışmalardan en somutu, Birliğe bağlı olarak *Kadın Çiftçi Komitesi*'nin kurulmasıdır. Amacı, kadın çiftçiye eğitim vermek, onunla ilişki kurmak olmasına karşın, örgütlenme henüz olumlu sonuç vermemiştir.³⁰

Kırsal kesim kadınına yasalar gereği ya da gönüllük esasına dayanarak hizmet veren pek çok kurum ve kuruluşun bulunması, kırsal kesim adına sevindiricidir. Ancak, kırsal kesim kadınının sorunlarının hâlâ çözümlenememiş olması, toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklerin geleneksel yapı içinde kadının yaşantısını etkilememesi, konumunda herhangi bir değişiklik yapmaması; bu konuda verimli çalışamadığı, konuya "kadın çiftçi" açısından yaklaşılmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ise hem anlayış, bakış açısı ve perspektifin gözden geçirilmesi, hem de ona bağlı olarak yeniden yapılanma sorununu gündeme getirmektedir (bu konuya "Öneriler" kısmında değinilecektir).

3.4. Kurum ve Kuruluşların Kırsal Kesim Kadınına Bakış Açısı; Cinsiyetsiz Yaklaşım

Kırsal kesim kadınına doğrudan hizmet götürmeyi amaçlayan iki Bakanlık olarak; *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı* ve *Milli Eğitim Bakanlığı* ile diğer kurum ve kuruluşların kırsal kesim kadınına götürdükleri hizmetler ve hizmetlerle ilgili yaklaşımları genel olarak değerlendirildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Gerek Devlet kurum ve kuruluşları, gerekse sivil toplum örgütleri kırsal kesim kadınına götürdükleri hizmetlerde kadını, erkek cinsiyeti yanında, toplum içinde olması gereken yere gelmesi için "birey" olarak almamakta; toplumsal kalkınmanın, ülke kalkınmasının temel ögesi olan kırsal kesimde erkeğin yanında, onun destekleyicisi ikinci bir unsur olarak ele almaktadırlar. Bir diğer deyişle, soruna "cinsiyetsiz kalkınmacı yaklaşım" açısı ile bakılmakta; kırsal kesimdeki kadının konumunun iyileştirilmesi, onun toplumdaki geleneksel görev ve sorumluklarını daha iyi yapabilmesi açısından ele almaktadırlar. Bundan ötürü de çeşitli kurum ve kuruluşların kırsal kesim kadınına yönelen tüm eğitim çalışmaları, kadına, "birey" olarak, "insan" olarak hak ve özgürlüklerinin verilmesi, "emeğinin özgürleştirilmesi" çerçevesinde değil, "yeni nesil yetiştirmedeki görevlerini" daha iyi yapabilmesi, "aile bütçesine katkı", "üretimine katkı", "toplum kalkınması", "ülke kalkınması" gibi yaklaşımlar çerçevesinde ele almaktadır. Bu bakış açısından ötürü de, özellikle resmi devlet kurum ve kuruluşlarının kırsal kesim kadınına yönelik olarak yıllardan beri yapmış olduğu çalışmalarda bir farklılaşma görülmemekte; tabandan, sorunu taşıyan kesimden –kadından– gelen gereksinimleri cevaplayan bir biçim ve içerikte düzenlenmemektedir.

Bu durumun somut göstergeleri olarak, kırsal kesim kadınına örgün ve yaygın eğitim düzeylerinde yıllardan beri hizmet götürme görevini üstlenen, *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı* ile *Milli Eğitim Bakanlığı*, iki devlet kurumu olarak, kadının geleneksel kırsal kesim kalıpları içindeki sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayan ve kolaylaştıran bir bakış açısı ile yetişkin kadın eğitimini yapmaktadırlar. Bu bakımdan iki Bakanlık arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Hatta kimi kez götürülen hizmetlerde aynılışma, benzeşme görülmektedir. Örneğin kırsal kesim kadınına el sanatları ile ilgili öğretilerde, zaman zaman aynı konularda eğitim verilmekte ve konuya "kadının bu yolla aile gelirine katkıda bulunması" açısından bakılmaktadır.³¹ Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanarak ailede, bulunduğu topluluk içinde, bulunması gereken statüyü kazanması şeklinde bir amaçları yoktur.

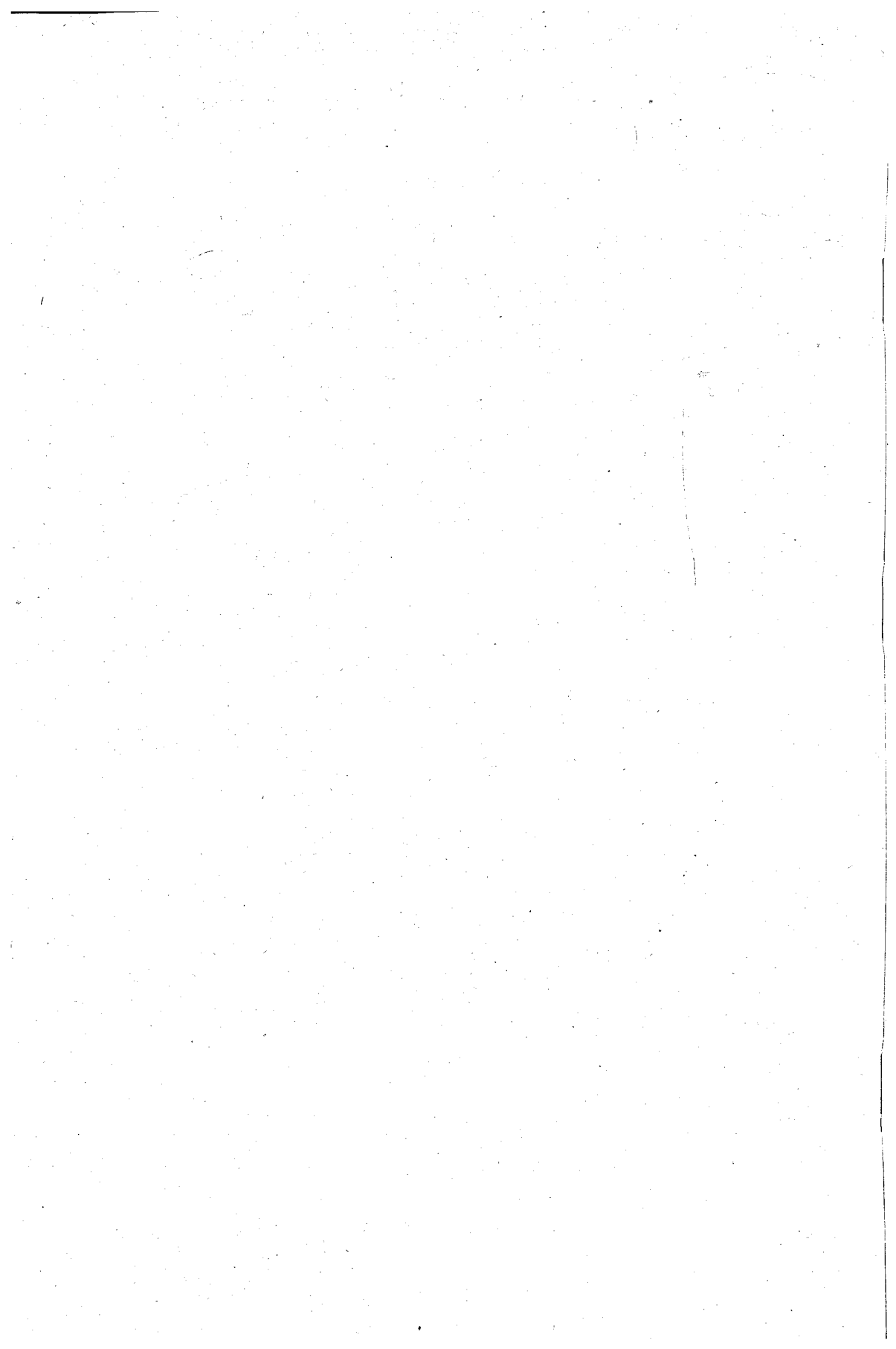
Bu konuda bir diğer önemli husus da, Bakanlıklar içinde, hizmeti götürecek olan ilgili birimlerin yöneticilerinin seçiminde karar verme, planlama ve uygulama birimlerinde, konunun gerektirdiği uzmanlığa sahip kişilerin görevlendirilmelerinde özenli davranılmadığıdır. Örneğin Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın konu ile ilgili uygulama birimi olarak öngörülen *Teskilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü* içinde, kırsal kesim kadınına bakış açısında

"olumlu cinsiyet ayrımcılığı"nın bir olgu olarak ele alındığı herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Kadın nüfusunun % 50 den fazla olduğu kırsal kesimde, Bakanlık'da çalışan kadın oranı % 6 dolayındadır. Bu oranın büyük bir kısmı da alt düzey işlerde çalışmaktadır. Üst düzey yöneticiler arasında yönetici kadın çalışan yoktur; en yüksek görevdeki kadın daire başkanlığındadır³². Bu durumun, ilgili Bakanlığın kadın sorunlarına bakışını etkileyeceği açıktır. Bakanlığın il ve ilçe teşkilatları da -tümü hakkında bilgi alınamamış olmakla birlikte- Merkez teşkilatına benzerlik göstermektedir. Görüşülen İl Tarım Teşkilatları'nda yönetici düzeyindeki elemanların kadın çiftçi konusunda duyarlı olmadıkları gözlemlenmiştir. Bunun en önemli nedeni , bu konuda bilgisiz olmalarıdır. Bu konuda ÇEY (Çiftçi Eğitim ve Yayımı Şubesi) müdürlerinin, -projenin etkisi ile de olabilir- daha duyarlı oldukları görülmüştür. Bu konuda en duyarlı olan kesim, ev ekonomistleri ile ev ekonomisi teknisyenleridir.³³ Ancak onların da bu konuda karar verme yetkilerinin bulunmaması, almış oldukları eğitim, kendilerine tanınan sınırlı olanaklar dolayısıyla beklenen düzeyde üretken duruma gelmeleri zorlaşmakta, hatta onları engellemektedir. Bakanlığın kadın çiftçi eğitimi ile ilgili TYUAP II dışında ileriye yönelik başka bir projesi ya da almış olduğu herhangi bir önlemi yoktur. Tüm bu nedenlerle Bakanlığın, kırsal kesim kadını, önce eğitilmesi gereken birey, daha sonra ise "çiftçi birey" olarak kabul etmesi ve yayım politikasını ona göre düzenlemesi gerekmektedir. Bunun için yapılması gereken, kırsal kesim kadınının eğitimi ile ilgili yeterli sayıda deneyimli, uzman kişiye konuyla ilgili görev ve sorumluluk vermek ve gerekli olanaklarla donatarak çalıştırmaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ TARIMSAL YAYIM VE UYGULAMALI ARAŞTIRMA PROJESİ (TYUAP II) KADIN ÇİFTÇİ PİLOT PROJESİ UYGULAMASI

4.1. Tyuap II Projesi ile İlgili Genel Bilgi

Kırsal kesim kadınına çiftçi birey olarak eğitmeyi amaçlayan TYUAP II Pilot Projesi, gerçekte, 1984 yılında başlayan "Birinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi"nin (TYUAP 2045-TU) uygulanması için öngörülen 18 il kırsal yöresinde tamamlanmasından sonra, Proje'nin devamı niteliğinde, Dünya Bankası ile Türk Hükümeti arasında yapılan ikinci bir anlaşma çerçevesinde uygulanan bir projedir. Projenin hazırlıklarına 1990 yılının Haziran ayında başlanmış, 1991 yılında uygulamaya geçilmiş ve 1997 yılında ise bitirilmesi planlanmıştır.³⁴

Proje, Dünya Bankası desteklidir. Projenin toplam bütçesi 145,4 milyon ABD Dolarıdır. Bu bütçenin % 44'ünü oluşturan (63 milyon dolar) ilk bölümü Dünya Bankası tarafından kredi destekli olarak, % 56'sı (82.4 milyon dolarlık bölümü) ise Türk Hükümetince karşılanmaktadır. Projenin, daha önce çeşitli projelerin uygulandığı yöreler dışında kalan 4 ayrı tarım bölgesinden seçilen 21 ilde uygulanması planlanmıştır. Bu bölgeler :

1. Akdeniz Bölgesi (Adana, Antalya, Hatay, İçel ve Kahramanmaraş),

- 2.Güney Doğu Anadolu Bölgesi (Adıyaman, Batman, Gaziantep, Malatya, Siirt ve Şırnak)
- 3.Orta Anadolu Bölgesi (Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Yozgat)
- 4.Orta Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi (Amasya, Erzinçan, Sivas ve Tokat).

Seçilen bölgelerden öncelikle, Akdeniz, Orta Anadolu, Orta Kuzey, Doğu Anadolu Bölgelerinin bazı illerinde uygulamalar başlatılmıştır.

İkinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi TYUAP II'nin amaçları şöyledir:

a) *Çiftçi ihtiyaçları ve sorunları ile ilgili bilgilerin çiftçilerden, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın yayım/araştırma kuruluşlarına akışının geliştirilmesi, hem ekonomik, hem de çevre bakımından desteklenmesi, uygun, geliştirilmiş teknolojinin yayım teşkilatından çiftçilere aktarılması yoluyla proje alanında verimliliğin ve tarım gelirlerinin artmasını teşvik etmek,*

b) *Deneme niteliğinde, tarımla uğraşan kadınların ihtiyaçlarının cevaplandırılması için yayım elemanları istihdamı dahil, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın, yayım araştırma hizmetlerinin kurum olarak yerleşmelerine ve güçlenmelerine katkıda bulunmak,*

c) *Başarılı yayım hizmetlerini tamamlamak üzere, hayvan sağlığı ile ilgili hizmetlerin iyileştirilmeleri için deneme niteliğinde bir program getirmektir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 1991: 21, 1992: 5).*

TYUAP II'nin amaçları ile ilgili açıklamaların (b) şıkında, TYUAP II ile ilgili uygulamaların asıl hedef kitlesi, tarımda çalışan erkekler iken, deneme niteliğinde kadın çiftçilere de uygulanması planlanmıştır.³⁵ Bunun için 1992 yılında çalışmalara başlanmış; 1990 yılından beri TYUAP II'nin erkek çiftçilere uygulandığı iller olarak; Tokat, Nevşehir, İçel, Amasya, Niğde, Adana illeri ilk pilot bölge olarak seçilmiştir³⁶. Bunlardan ilk üç il Nevşehir, Tokat ve İçel illerine öncelik verilerek; 1992-1993 yıllarında, konu ve denek seçimi ile eğitimcilerin eğitilmesi gibi hazırlıklar yapılarak TYUAP II'nin kadın çiftçilere eğitim uygulaması başlatılmıştır.

Projenin amaçları içinde yer alan "b" şıkkı, kadın çiftçiye yönelik yapılan eğitim programlarının kaynağını oluşturmaktadır. Projenin kadın çiftçiye yönelik uygulanmasının gerekçeleri olarak *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayım Teşkilatı'* nın kadın çiftçilere yapmış olduğu eğitim kurslarının; el sanatları, beslenme ve ev ekonomisi dışında, kadının çiftçi olarak eğitilmesini öngören herhangi bir çalışmasının olmaması gösterilmektedir. Köye götürülen çiftçi eğitimi ile ilgili tarımsal hizmetlere, kadınların katılmasını engelleyen herhangi yasal bir durum olmamakla birlikte, "çiftçi" kavramı ile "erkek" kavramlarının özdeşleşmesi ve kursların erkek yayımcı elemanlar tarafından verilmesinin de etkisi ile eğitimin hedefi, erkek çiftçiler olmuştur. Özellikle pek çok yörede kırsal kesimdeki bu tür uygulamalarda, erkek yayım personelinin doğrudan kadınlarla çalışmasını engellediği kanısı yaygındır.

Projede, deneme niteliğinde başlatılacak bir programda, geliştirilmiş tarımsal üretim yöntemleri konusunda görev alacak kadın eğitimci için şu düzenlemeye yer verilmiştir:

a) *Tarımda çalışan homojen kadın gruplarını eğitmek için, tam gün çalışacak kadın köy grubu teknisyenlerini, erkek köy grubu teknisyenleriyle yapıldığı şekilde eğitmek ve köylerde istihdam etmek,*

b) *Yarım gün çalışma imkanlarıyla ilgilenen, okur yazar olan, ihtiyaç duyulan başka becerileri bulunan, ancak yarım gün çalışmayla (a) da belirtilenlere benzer görevleri yapabilecek olan, köy grubu teknisyenlerinin eşlerini eğitmek,*

c) *Tarım toplumunda özellikle kadınların rolünü artırmaya yönelik video kasetleri ve diğer eğitim materyallerini hazırlamak (Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı, 1991: 25).*

Hedef kitlenin seçiminde mekanize, dolayısıyla kadınların değil erkeklerin ağırlıkta olduğu üretim süreçleri yerine, halen kadınların yapageldikleri meyva, sebze ve hayvansal üretimin, çoğunlukla da birden fazla ürün alınan tarım sistemlerinin uygulandığı ilçeler öncelikli olmuştur.

Projenin amacına ulaşması için öngörülen yayımcı eleman, "kadın köy grubu teknisyenleri" dir. Bu teknisyenlerin tam gün çalışacak ziraat mühendislerinden ve mevcut ev ekonomisi teknisyenleri ile köy grubu teknisyenlerinden seçilmesi öngörülmüştür. Ev ekonomisi teknisyenlerine, köylere yerleştirilmeden önce, teknik tarım eğitimi verilmesi planlanmış ve kısa süreli olan bu eğitimler, 1993 yılından başlayarak yapılmıştır.³⁷ Kırsal kadınların geleneksel yapıları nedeniyle, erkek teknisyen gruplarıncı yürütülen yayım çalışmalarından yararlanamadıkları, bu nedenle kadın teknisyenler aracılığı ile yayım çalışmalarının yürütülmesinin, bu kesim kadınlarının da tarımsal yayım programından kolayca yararlanmalarını sağlayacağı şeklinde özetlenebilecek bir temel mantık görülmektedir. Ancak, alan uygulamaları sırasında da değinileceği üzere, uygulamada kadın ziraat mühendislerine rastlanmamıştır.

Proje'de, kadına yönelik olarak yapılacak eğitim kurslarının içeriğinde, kadına özgü bilgi aktarımında –eğitim noksanlığı, pazara, dışarı açılmanın sınırlı olmasının getirdiği bilgi eksikliği gibi nedenlerle– olabilecek farklılığı ortadan kaldırmaya yönelik, eğitimin içeriğinde herhangi bir değişiklik öngörülmemiştir. Buna karşılık yapılacak eğitimin türü; eğitim konularının – meyva, sebze ve hayvansal üretim gibi– kadınların katıldıkları, birden çok ürün alınan tarım üretim süreçlerine ilişkin olması şeklinde hedeflenmiştir. Seçilen köylere ilişkin ise, erkek çiftçilere yapıldığı gibi "teşhis surveyleri" yöntemi ile ilk değerlendirmenin yapılması öngörülmüş ve bu çalışmaların, TYUAP II'nin temel yaklaşımlarından olan, "...Alanın tarım sistemlerini, tarım ekonomisini, köy sosyolojisini ve kadınların kırsal alandaki rolünü kapsayan uzmanlık alanlarıyla, değişik uzmanlık dallarından oluşan ekipler..." tarafından ele alınması da öngörülmüştür. Daha sonra, alan araştırması sırasında, bu tür ekiplerin kurulmasına çalışıldığı, ancak tam, etkili bir ekip kurulamadığı

görülmüştür. Bu konudaki en önemli uygulama, aşağıda değinilecek olan, bir kadın uzman tarımcı danışmanın görevlendirilmesidir.

4.2. Pilot Projenin Uygulanması

Kadın çiftçiye yönelik pilot proje uygulamasının hazırlıklarına 1992 yılında başlanmış, 1993 yılında devam edilmiş, 1994 yılında da ilk uygulama illeri olarak seçilen Nevşehir, Tokat ve İçel illerinde projenin uygulanmasına başlanmıştır. Proje, hem hazırlık çalışmaları sırasında, hem de uygulama ve değerlendirmede Dünya Bankası'nın koşulları çerçevesinde, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı'nın açtığı ihaleye katılarak kazanan AFC (*Agricultural and Food Consultant*) firmasının danışmanlığı ile yürütülmüştür. Bu danışmanlık görevi, Proje'nin bitim yılı olan 1997 yılına kadar da sürecektir.³⁸ Danışman firmanın görevi, TYUAP II Projesi'nin genel uygulama çerçevesinde, Bakanlık'da çalışmakta olan teknik elemanların kısa ya da uzun dönemli olarak eğitime gönderilmesi ve kırsal alan uygulamasında danışmanlık yapmaktır. Bu çerçevede, kadın çiftçiye yönelik uygulamada bir kadın danışman görev yapmıştır.³⁹ TYUAP Projesi'nin başlangıcından bugüne kadar Bakanlığın merkez, il ve ilçe teşkilatında çalışan 500 dolayında elemanı –aralarında üst düzey yöneticiler de vardır– kısa süreli olarak, bilgi ve görgülerini arttırmak amacı ile İngiltere'ye; yine Proje çerçevesinde 49 Bakanlık çalışanı da 15-30 aylık sürelerle ABD ve İngiltere'ye master çalışmaları için gönderilmişlerdir.⁴⁰

Kısa süreli olarak gönderilen kişilerin daha çok yayımla ilgili yeni metodları öğrenmeleri, küçük tarım işletmelerini inceleyerek bilgi toplamaları ve çiftçi kadını eğitmek üzere –ev ekonomisi teknisyenlerinin– eğitilmeleri amaçlanmıştır.⁴¹ Bu amaçla İngiltere'de *Reading Üniversitesi* ile yapılan anlaşma çerçevesinde, 7 erkek ziraat teknisyeni ile 8 kadın ev ekonomisi teknisyeni olmak üzere toplam 15 tarımsal yayım elemanı, 3 haftalık eğitim için İngiltere'ye gönderilmiştir. Ancak, kurslarda verilmesi amaçlanan eğitimle, yurtdışında yapılan eğitim ve incelemelerin tam olarak örtüşmediği gözlenmiştir.⁴² Burada bir saptama yapmada yarar vardır. Kurslar, kırsal kesimdeki üreticinin (kadın-erkek) eğitilerek, üretiminin arttırılmasından çok –kısa dönemli kurslar için söz konusu olabilir– uzun dönemde kırsal kesimdeki tarımsal çalışmalara katkıda bulunmak üzere, uzman yetiştirme amacı ile yapılmıştır. Bu bakımdan, yurtdışına gönderilen kişilerin çalışmaları, eğitimleri, TYUAP II olarak, uzun dönemde sonucu alınabilecek insan eğitimi yatırımı olarak görülebilir. Kısa dönemde ise çiftçi kadının tarımsal eğitim, üretime katılmasına ve istihdamına yönelik bir katkısı yoktur.

Projede kadın çiftçinin eğitilmesi ile görevlendirilen ev ekonomisi teknisyenlerinin eğitimi, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı'nın açmış olduğu yurtiçi eğitim kursları ile sağlanmıştır. Bu amaçla başlatılan eğitim kurslarına ilk kez, 1993 yılı Nisan-Eylül aylarında yapılan 6 hizmet içi eğitim kursu ile başlanmıştır. Kurslar daha sonraki yıllarda da sürdürülmüştür.

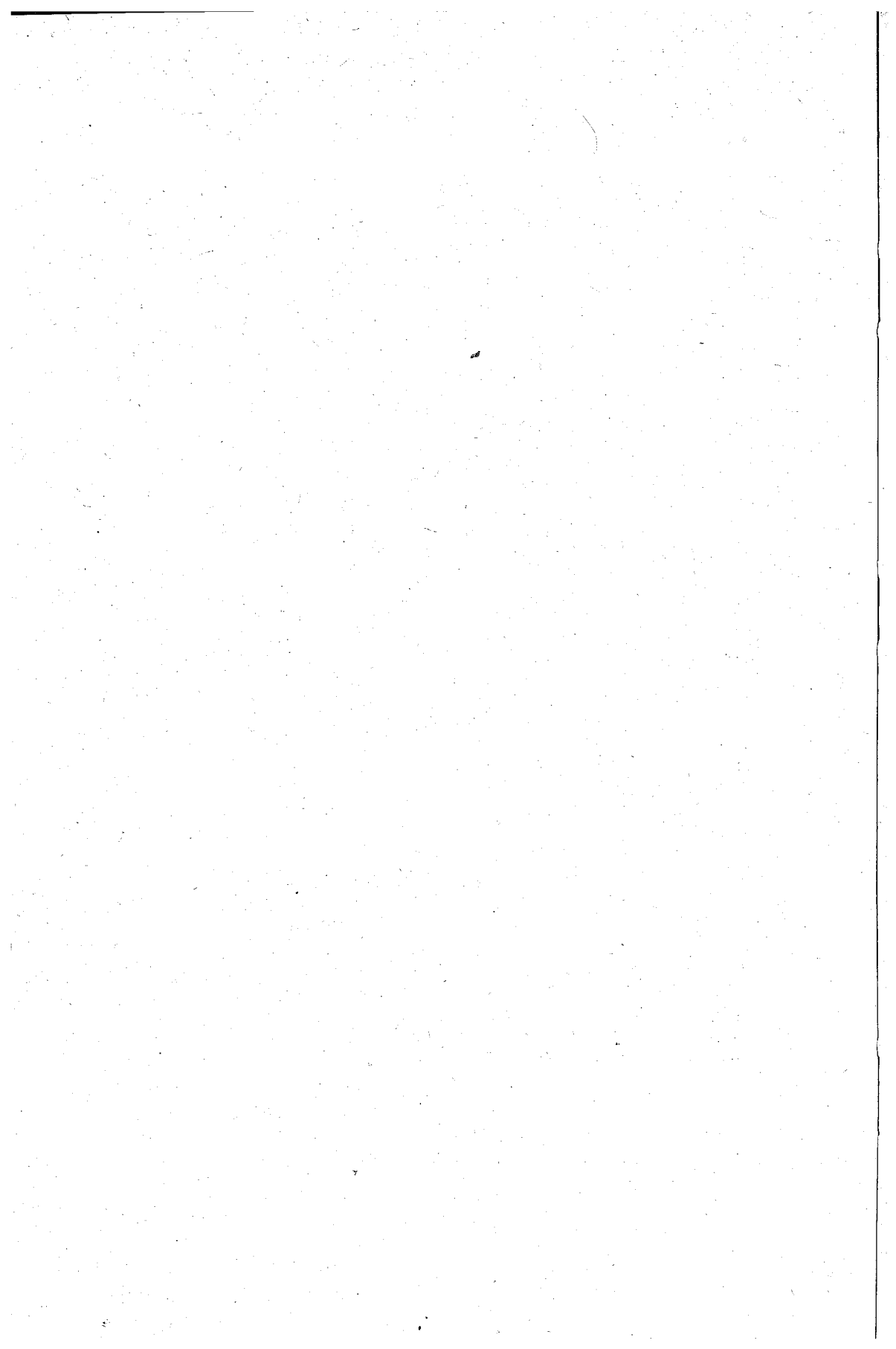

BEŞİNCİ BÖLÜM

TYUAP II KADIN ÇİFTÇİYE YÖNELİK PİLOT PROJE UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Alan Çalışmasının Yöntem ve Tekniği

TYUAP II Projesinin uygulandığı illerde, Projenin kırsal kesim kadını üzerindeki etkisini ölçmek üzere bir anket geliştirilmiş, bu anket önce ön test olarak uygulanmış sonra asıl alana inilerek uygulaması yapılmıştır. Ayrıca, anketin hazırlık aşamalarında alanın özelliklerini yerinde görmek üzere bir ön alan çalışması yapılmıştır.

5.1.1. Ön Alan Çalışması

Ön alan çalışmaları için uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgilerden Tokat ilinin, TYUAP II kadın çiftçilere yapılan uygulamanın, konu köy ve seçilen denek yönünden ön alan çalışması için en uygun, en işlevsel il olacağı anlaşıldığından bu il seçilmiştir. Tokat'ın hem uygulamanın yapıldığı ilk il olması hem de projede yer alan kurs konularının hemen hemen hepsini kapsar nitelikte olması da ön araştırma yapmak üzere bu ilin seçilmesini gerektirmiştir.⁴³

Ön alan araştırması sırasında elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinden, çiftçi kadına yönelik TYUAP II Pilot Proje eğitim kursunun 1993'de Tokat,

Nevşehir ve İçel illerinde başladığı, diğer üç il olan Amasya, Niğde ve Adana'nın ise 1994 yılı sonlarında, 1995 yılı başlarında başladığı öğrenildiğinden, bu illerin köylerinde araştırma yapmanın gerçekleri yansıtmayacağına karar verilmiş ve uygulamanın yapıldığı üç il olan Nevşehir, Tokat ve İçel tam sayımla alan araştırması kapsamına alınmıştır.⁴⁴ Araştırma sırasında, özellikle, eğitimi yapılan kursların da saptaması yapılmıştır. Kurs yapılan konular 5 ana grup altında toplanmıştır. Bunlar: "süt sığırcılığı", "örtü altı sebzeçiliği", "tarla sebzeçiliği", "meyvacılık" ve "bağcılık" alanlarıdır.

5.1.2. Ön Test Uygulaması

Ön test uygulaması, 9-12 Ekim 1995 tarihinde, eğitimin yapıldığı *Nevşehir* ili Merkez ilçesine bağlı *Kaymaklı* ve *Sulusaray* köyleri ile kadın kontrol grubu denekler için, yine Merkez ilçeye bağlı *Alacaşar* köyünde yapılmıştır. Toplam 20 denek ve 10 kadın kontrol grubu ile 3 erkek kontrol grubuna uygulanan anketler; anket I kadın deneklere, anket II kadın kontrol deneklere, anket III ise erkek kontrol deneklere uygulanmak üzere üç tipte hazırlanmıştır.

Ön test uygulaması sırasında TYUAP II'nin erkek çiftçilere uygulanmasında, kadınlarda uygulandığı gibi düzenli kayıtlar olmadığı, "köy çiftçi grupları" yolu ile genel olarak "kahvehaneler"de, katılanların ilgileri düzeyinde bir uygulama yapıldığı saptanmıştır. Ön test uygulaması yapılan köylerde bu tür eğitime katılan erkek deneklerden birkaçı son derece zorlukla bulunabilmiştir. Ön test değerlendirilmesinde bu durum gözönünde bulundurulmuş, ancak köyler arasında farklılıklar olabileceği varsayımı ile yine de erkek kontrol grubu için anket I'den farklılaştırılmış sorular düzenlenmiştir. Böylece, bulunduğu takdirde, eğitim gören erkeklerin de araştırma kapsamında incelenmesinde yarar görülmüştür.

5.1.3. Uygulama

TYUAP II çerçevesinde kadın çiftçilere yapılan eğitim kurslarının etkisini ölçme amacı ile geliştirdiğimiz anketin ön test uygulamasından sonra, denetim gruplarını da dikkate alarak, üç tür denek üzerinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir: Kurs gören çiftçi kadınlar, kurs görmeyen çiftçi kadınlar ve kurs gören erkek çiftçiler.

TYUAP II'nin uygulandığı ilk iller olarak saptanan üç il⁴⁵, Nevşehir, Tokat ve İçel'de, 13 ilçede, 23 köyde kadın çiftçilere eğitim uygulamasının yapıldığı saptanmış, bulunan denek sayısı örneklem yapılacak kadar büyük olmadığından, tüm kadınlar tam sayımla araştırma kapsamına alınmıştır. Bu köyler, beş farklı konuda eğitim seminerleri yapılan köylerin gerçek sayılarıdır. Bu sayılar, asıl alan uygulamasına kadar sürekli değişme göstermiş, bu farklılık, tek tek köylere, deneklere ulaşıncaya kadar sürmüştür. Bunun önemli nedeni, Bakanlık merkezinde, il müdürlüklerinde, ilçe müdürlüklerinde ve ev ekonomisi

teknisyenlerinde bulunan kayıtlar ile kursa katılan kadın çiftçi sayısının birbirinden farklı olmasıdır. Bu bakımdan, elde edilen sayı gerçeği yansıtan, tam kapsamlı bir sayı olarak kabul etmek gerekir.

5.1.4. Kontrol Grubu Köyler

TYUAP II kursuna katılan kadın deneklerin, katıldıkları kursların etkilerini karşılaştırmalı olarak ortaya çıkarmak amacı ile bu tür kurslara katılmayan 6 köy, kontrol grubu olarak alınmıştır. Köylerin seçiminde, çiftçi kadın eğitimi uygulamaları yapılan köylere, sosyo-ekonomik açıdan benzerlik göstermeleri önkoşul olarak alındı.⁴⁶ Bu özellikler göz önünde bulundurularak, Nevşehir ili Merkez ilçeye bağlı *Özyayla* ve *Çardak* köyleri, Tokat ili Turhal ilçesine bağlı *Dökmetepe* ve *Necip* köyleri ve İçel ili Merkez ilçeye bağlı *Tokanlı* köyü ile Tarsus ilçesine bağlı *Bağlarbaşı* köyü olmak üzere üç ilde, dört ilçede, 6 köy seçilmiştir. Bu köylerde toplam 68 kadın kontrol grubu deneye anket II uygulanmıştır. Bu sayı, eğitim seminerini alan kadın deneklerin oran olarak % 32,5'ini oluşturmaktadır.⁴⁷ Araştırma bulgularının, tablolara dökümünde ve değerlendirilmesinde kontrol grubuna ait bulgular "kontrol denek" adı altında verilecektir.⁴⁸

5.1.5. Anketin Düzeni

TYUAP II Kadın Pilot Proje uygulamasının etkilerini: başarı ya da başarısızlıklarını ortaya koymayı amaçlayan ankette sorular 5 farklı yaklaşımla düzenlendi.

1. Ekonomik durumu ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular: Bu grup sorularda deneklerin yaşı, eğitimi, evli olup olmaması gibi sosyal özellikleri yanında evde, köyde sahip olduğu üretime yönelik mal varlığı, uğraş alanları, geçimini nereden sağladığı, ailedeki işgücü sayısı, eşin sosyal özellikleri ve ekonomik durumu ile ilgili sorulara yer verildi.

2. Deneklerin kültürel olgularını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular: Bu grupta kırsal kesimde önemli olan, deneklerin köy dışına açılmaları, kitle iletişim araçlarından yararlanmaları, sorunlarını paylaştıkları etmenler gibi, tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorulara yer verildi.

3. Deneklerin karar verme sürecine katılmalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular: Bu grup sorularda ikili bir alt/gruplandırmaya gidildi:

a. Kadının, ailede günlük alış-veriş gibi işlerinden daha büyük satın almalara katılımdaki yerini, payını, etkinliğini ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular;

b. Kadının, çocukları ile ilgili eğitim, çalışma ve evlilik gibi olgularda yeri, payı, etkinliğini saptamayı amaçlayan sorular.

4. Kadının aile içindeki işlerinde, görev ve sorumluluklarında, kursun etkisi ile herhangi bir değişme olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular: Proje'nin etkinliğini ölçen bu grup sorularda, kırsal kesim kadını hakkındaki,

sayılı olarak nitelenebilecek bilgilerin ışığında, ev işleri, yemek pişirme, tarımsal üretim, başka işte çalışıp çalışmama gibi konularda kursların etkisi ile bir değişme olup olmadığının "hatırlatma" yöntemi ile ortaya konması amaçlandı.

5. Verilen kurslar hakkındaki görüşler ile ilgili sorular: Bu grup da, kurslarla ilgili iletişim kanalları, kursların düzenlenmesi, kurslardan öğrenilenler, uygulananlar, öğrenmeme ve uygulamama nedenleri ile ilgili olarak kursların etkisini; başarı ya da başarısızlığını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorulara yer verildi.

5.1.6. Biçimsel özellikler

Yukarıdaki yaklaşımlar ve bunları kapsayan soru gruplarının yer aldığı anket, ön test uygulamasından sonra gerekli düzeltmeler yapılarak kursa katılan çiftçi kadınlar ile kontrol köylerindeki kursa katılmayan çiftçi kadınlar için 2 farklı anket şekline getirildi.⁴⁹

Anket I; kurs eğitimi gören kadın denekler için hazırlanmıştır. Ankette 67+15 (verilen eğitimle ilgili konuya göre sayıları değişen) toplam 82 kapalı uçlu soru yer almıştır. Ancak, bu sorulardan 17 soru tablo şeklinde düzenlendiğinden, uygulama sonrası gözden geçirme (editing) aşamasında yeniden yapılan kodlama ile bilgisayara yüklenen soru sayısı 150'ye ulaşmıştır. Ankette tablo halindeki sorular 7, 11-20, 33-41, 50, 57, 63-65, 67 no.lu sorulardır.

Anket II; doğrudan kontrol kadın denekler için hazırlanmıştır. Anket II'de, kadın çiftçiler için hazırlanan "*Eğitim Kursuna İlişkin Sorular*" (45-67) ile "*Kursta Verilen Bilgilerin Öğrenilmesi ve Uygulanmasına İlişkin Sorular*" (1-17) kontrol kadın deneklere sorulmamıştır. Buna karşılık, kontrol kadın deneklere, bu tür kurslara olan ilgiyi saptamayı amaçlayan 5 farklı soru sorulmuştur (bkz. Ek 2: Anket I ve Anket II).⁵⁰

5.1.7. Alan Uygulaması

Alan uygulaması 17 kişiden (1 erkek 16 kız öğrenci-araştırma görevlisi) oluşan üç ayrı ekip tarafından, 1995 yılı Kasım ayının birinci yarısında Nevşehir, Tokat ve İçel illerinde yapılmıştır⁵¹. Alan çalışmalarında, anketörler köylere, köydeki denek sayısına bağlı olarak, ikişer kişilik ekipler halinde, eğitim kursunu veren ev ekonomisi teknisyenleri ile birlikte gitmişlerdir. Bazı köylerde, tarım teknisyenleri de yardımcı olmuştur. Anket çoğunlukla evlerde uygulanmıştır.⁵² Ancak, kimi durumlarda evin bahçesinde ya da tarla gibi açık mekanlar ile, erkeklerin daha kolay bulunduğu kahvehanelerde de uygulanmıştır. Her bir anketin doldurulması ortalama 30 dakika sürmüştür. Genelde adı, adresi olan bu denekler içinde ankete yanıt vermeyen çıkmamıştır.⁵³ Ancak, başlangıçta herkesin ankete karşı çekingen davrandığı gözlemlenmiştir. Bu durum ise, kısa bir süre sonra ev ekonomisi

teknisyenlerinin yardımları ile aşılmıştır⁵⁴. Anket uygulaması ile ilgili olarak cevapların güvenliğini sağlamak üzere kontrol yapılmamıştır. Çünkü, anketörler alana zorunlu olarak ev ekonomisi teknisyenleri ve tarım teknisyenleri ile birlikte gitmişler, ayrıca ekip başkanları da yanlarında bulunmuştur. Bu bakımdan kontrole gereksinim olmamıştır.⁵⁵

5.1.8. Gözden Geçirme (editing) Çalışmaları

Alan araştırmasının yapılması sırasında anketler, önce alan araştırmasının yapıldığı yerlerde, anketör ve sorumlu ekip başkanları tarafından gözden geçirilmiş; her anket grubu, alan çalışması dönüşü birlikte gözden geçirme ve ilk denetim (editing) çalışmasını yapmıştır. Ekiplerin Ankara'ya dönmesinden sonra, alana çıkan anketörler, ekip başkanları, araştırmacılar, istatistik uzmanları ile danışmanlar proje sorumlusunun başkanlığında toplanarak, tüm verileri gözden geçirmiş, yeniden kodlamış ve bilgisayarlara veri girişi yapılacak duruma getirilmiştir.

5.1.9. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi

Veriler, *Minitab* paket programı ile değerlendirilmiş, bulguların çapraz tablolardaki değişkenler arasındaki ilişkileri ve anlamlılık dereceleri x^2 korelasyon testi ile ölçülmüştür. Ancak, anketin kursta; "süt sığırcılığı", "örtü altı sebzeciliği", "tarla sebzeciliği", "meyvacılık" ve "bağcılık" olmak üzere, 5 konuda verilen kurslardaki "öğrenme" ve "uygulama" ile ilgili verilerin değerlendirilmesi ise, buralarda yer alan şıklara 0-100 arası puanlar verilerek yapılmıştır. Bulgular puanlarla elde edildiği için, öğrenme ve uygulamalar arasındaki farklılıklar "Kruskal Wallis" testi ile test edilmiştir.⁵⁶ Tabloların değerlendirilmesinde x^2 değeri, % 5 hata payı ile tablo değeri karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ancak, alan araştırmasındaki denek sayısının az olması, değişken şıklarının zaman zaman belli bir sayının üzerine çıkması sonucu her bir hücreye düşen 5'den fazla değer 0 ya da 5'den küçük olması durumunda korelasyonlar anlamlı çıkmamıştır.⁵⁷

5.2. İllere Göre Alan Araştırması

Alanda yapılan anket uygulaması ile ilgili sayısal bilgiler şöyledir:

Ankete katılan eğitim gören denek sayısı	:	209 ^c
Ankete katılan kontrol grubu denek sayısı.	:	68
Toplam (bilgisayara verilen)	:	277

Kontrol grubu olarak düşünülen, daha önce TYUAP II'nin uygulandığı erkek çiftçiler, karşılaştırma yapılabilecek içerik ve sayıda bulunamadığından, anket uygulaması ancak 20 erkek çiftçiye yapılabilmektedir. Bu anketin verileri

bilgisayara verilmemiştir. Alan çalışması ile ilgili bulguların değerlendirilmesinde bu konuya zaman zaman değinilecektir.

İl, ilçe ve köye göre deneklere uygulanan anket :

Nevşehir: 4 ilçe - 7 köy, toplam denek sayısı 69 denek (48 kurs - 21 kontrol)

Tokat : 6 ilçe - 12 köy, toplam denek sayısı 118 denek (93 kurs - 25 kontrol)

İçel: 2 ilçe - 7 köy, toplam denek sayısı 90 denek (68 kurs - 22 kontrol)

Toplam: 12 ilçe - 26 köy toplam denek sayısı 277 denek (209 kurs - 68 kontrol)

5.2.1. Nevşehir İli

Proje kapsamındaki Nevşehir İli, ön anket uygulamasının yapıldığı ildir. Bu bakımdan iller içinde Nevşehir, önceden gerçek durumun bilinerek gidildiği - hangi köylerde hangi konuların yapıldığı ya da yapılamadığı, kaç kişi katıldığı gibi- il olma özelliğine sahiptir. Ancak, deneklerle doğrudan iletişim kurulması durumunda ya da anketin uygulanması sırasında ortaya çıkan hususlar da olmuştur. Köylerde anket uygulaması Kasım ayının ikinci haftasında (9-12 Kasım 1995), görevli 4 kişilik ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Sahaya çıkılırken eldeki bilgiler, 6 köyde toplam 67 kişinin kurslara kayıtlı bulunduğunu gösterirken, köylere inildiğinde, daha önce belirtilen kağıt üzerindeki durum ile gerçekleşen durumun farklı olduğu görülmüştür. Gerçekleşen anket sayısı 48' dir. Bu sayı, kursa katıldığı belirtilen kadın kursiyerlerin % 77.6'sını oluşturmaktadır.

Tablo 1: Nevşehir İli Pilot Kadın Çiftçi Proje Planlama ve Uygulama Durumu

İlçe	Köy	Konu	Belirtilen ⁵⁸	Gerçekleşen
Merkez	Sulusaray	Bağcılık	11	8
Merkez	Kaymaklı	Tarla Sebzeçiliği	15	8
		Meyvacılık	15	8
Derinkuyu	Suvermez	Tarla Sebzeçiliği	9	-
Derinkuyu	Doğala	Örtüaltı Sebzeçiliği	14	13
Avanos	B. Ayhan	Tarla Sebzeçiliği	-	7
Gülşehir	Karacaşar	Süt Sığırcılığı	10	10
Ürgüp	Ayvalı	Meyvacılık	10	10
Toplam	7		84	64

(Kontrol grubu)

Merkez	Çardak	-	-	10
Merkez	Özyayla	-	-	11

Çalışmada kontrol grubu olarak, TYUAP II çerçevesinde eğitim programına alınmayan kadın kontrol grubu, Merkez ilçeye bağlı *Çardak* ve *Özyayla* köylerinden seçilmiştir. Bu çerçevede *Çardak*'ta 10, *Özyayla*'da ise 11 kadın ile görüşme yapılmıştır (kontrol kadın grubunun toplamı 22 kişidir). Nevşehir'de belirlenen kadın kontrol grubunun çalışma evreninde oranı % 42.3'tür.

5.2.2. Tokat İli

Tokat ili, alan araştırmasının ön hazırlık çalışmaları sırasında gidilen ildir. Kursun verildiği anketin köylerdeki uygulanması, 6 kişilik bir araştırma grubu tarafından 13-18 Kasım 1995 tarihlerinde yapılmıştır. Önceden sağlanan bilgiler çerçevesinde Tokat ilinde, TYUAP II kapsamında 153 kadın çiftçinin eğitim programına alındığı belirtilmiştir. Bu çiftçilerin ilçe ve köy düzeyindeki dağılımı şöyledir:

Tablo 2: Tokat İli Pilot Kadın Çiftçi Proje Planlama ve Uygulama Durumu.⁵⁹

İlçe	Köy	Konu	Planlanan	Gerçekleşen
Merkez	Büyükyıldız	Bağcılık	21	8
		Tarla Sebzeçiliği	21	8
Zile	Yalinyazı	Örtüaltı Sebze.	15	7
Zile	Karakuzu	Süt Sığırcılığı	11	-
Zile	Evrenköy	Süt Sığırcılığı	13	9
Erbaa	Değirmenli	Örtüaltı Sebze.	12	8
Erbaa	Çalkara	Tarla S (soğan)	12	7
Erbaa	Karayaka	Tarla (karpuz)	12	6
Turhal	Necipköy	Tarla Sebze.	14	5
		Bağcılık	14	5
Turhal	Şenyurt	Meyvacılık	10	6
		Süt Sığırcılığı	10	6
Pazar	Dereköy	Tarla Sebze.	14	8
Niksar	Buzköy	Süt Sığırcılığı	12	9
Niksar	Gökçeli	Bağcılık	15	9
Niksar	Yeşilhisar	Tarla Sebze.	18	12
TOPLAM	13		224	113

Kontrol Grubu

Turhal	Dökmetepe	-	-	24
--------	-----------	---	---	----

Yukarıdaki verilerle sahaya inildiğinde, uygulamada resmi kayıtlarda bildirilen sayıda katılımcının olmadığı belirlenmiştir. Bu çerçevede uygulamayı yürütenlerin verdikleri bilgilere göre eğitim programına Zile ilçesi Evrenköy'de 9, Turhal ilçesi Şenyurt köyünde 8 kadının kayıtlı olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla belirtilen denek sayısı 153'den 140'a düşmüştür. TYUAP II'nin

başlangıcında proje kapsamında olmayan, ancak sonra, eğitim programına alınan *Turhal* ilçesi *Necipköy* 'deki 5 kişi de araştırma kapsamına alınmıştır. Böylece, resmi veriler ışığında Tokat'ta TYUAP II çerçevesinde çiftçi eğitim programına alınan kadın sayısı 145 olarak belirlenmiştir. Çalışmalar sonunda 145 kadından 94'ü ile görüşmek mümkün olmuştur. Bu çerçevede hedefin gerçekleşme oranı % 64.8'dir.⁶⁰

Çalışmada kontrol grubu olarak, *Turhal* ilçesi *Dökmetepe* köyü seçilmiştir. *Dökmetepe*'de 24 çiftçi kadınla görüşülmüştür. Kontrol grubu, çalışma evreninin % 25.5' ini oluşturmaktadır.

5.2.3. İçel İli

İçel iline alan araştırması için önceden gidilmemiştir.⁶¹ Araştırma 2 ilçede 7 köyde (2 kontrol, 5 kurs köyü) 9-14 Kasım 1995 tarihleri arasında yapılmıştır. Oysa, hem Projenin planlama aşamasında, hem de daha sonra verilen bilgilerde Merkez, Tarsus, Silifke ve Erdemli olmak üzere 4 ilçe öngörülmekte iken, bunlardan sadece Merkez ve Tarsus ilçelerinde eğitim kurslarının verildiği görülmüştür. Bu illerde kurs gören tüm kadınlara ulaşılmaya çalışılmış ancak kimilerinin köy dışında bulunmaları nedeniyle anket uygulanan denek sayısı 68 olmuştur. İçel ilinde kontrol grubu için *Merkez* ilçeye bağlı *Tokanlı köyü* ile *Tarsus* ilçesine bağlı *Bağlarbaşı köyü* alınmış ve toplam 22 kadın deneğe anket uygulanmıştır.⁶² Böylece İçel ilinde uygulanan anket sayısı 90 olmuştur. Kontrol grubunun tüm denekler içindeki oranı % 24.4 dür. Burada gözlemlerimiz, ÇEY Müdürü, tarım teknisyenleri ve ev ekonomisi teknisyenlerinin yakın bir işbirliği içinde oldukları biçimindedir. Özellikle alan uygulamalarını doğrudan yürüten ev ekonomisi teknisyenleri ile tarım teknisyenlerinin yakın ilişkisi, zaman zaman aralarında yarışma derecesine varmıştır.⁶³

Tablo 3: İçel İli Pilot Kadın ifti Proje Planlama ve Uygulama Durumu:⁶⁴

İlçe	Köy	Konu	Belirtilen	Gerçekleşen
Merkez	Değirmenay	Süt Sığırılığı	20	15
Merkez	Gökebelen	Tarla Sebze.	21	15
Merkez	Doruklu I,II	Süt Sığırılığı	22	13
Tarsus	Taşobası	Süt Sığırılığı	16	15
Tarsus	Nacarlı	Tarla Sebze.	22	10
Silifke	Kavak	Meyvacılık	11	-
Silifke	Kocaoluk	Tarla Sebze.	12	-
Erdemli	Sıra	Tarla Sebze.	10	-
TOPLAM	8		134	68

Kontrol Grubu

Merkez	Tokenlı	-	-	10
Tarsus	Bağlarbaşı	-	-	12

5.3. Üç İldeki Araştırma Köylerinin Sosyo-Ekonomik Özellikleri⁶⁵

TYUAP II'nin uygulandığı 23 köyün 21'i, yani % 91.4'ü toplu köy konumundadır. İllere göre ortalama hane sayısı Nevşehir'de 507, Tokat'ta 416, İçel'de 277'dir. Köyleri hane sayısı bakımından en kalabalık olan il, Nevşehir'dir. Köylerin illere göre ortalama nüfusu ise Nevşehir 2283, Tokat 2305, İçel 1355 dir. Nevşehir ve Tokat köylerinde nüfus birbirine yakın iken, İçel köyleri daha azdır. Hane başına düşen kişi sayısı ise Nevşehir'de 4.5, Tokat'ta 5.5, İçel'de 4.9 dur. (Tokat köyleri hane sayısı açısından en kalabalık köyler özelliğini taşımaktadır.)

Üç İl köylerinde nüfus, hane sayısı ve nüfus yoğunluğu:

İli	nüfusu	hane sayısı	yoğunluğu
Nevşehir	2283	507	4,5
Tokat	2305	416	5,5
İçel	1355	277	4,9

Köylerdeki ekilebilir arazi durumu Nevşehir % 54, Tokat % 90, İçel % 70'dir. Köylerde eğitim olanaklarına bakıldığında: Tüm köylerde ilkokul vardır. Ortalama ilkokul sayısı Tokat'ta 1.6, Nevşehir'de 1.6, İçel'de 1.8; ortalama sınıf sayısı Nevşehir'de 10, Tokat'ta 9.2, İçel'de 4.6; ortalama öğrenci sayısı Nevşehir'de 314.5, Tokat'ta 199, İçel'de 134.6; ortalama öğretmen sayısı Nevşehir'de 17.5, Tokat'ta 10.5, İçel'de 8.6'dır. Okul sayısı bakımından en fazla ilkokulu olan köy, 4 ilkokul ile Tokat ili Erbaa ilçesine bağlı Karakaya köyüdür.⁶⁶

Kooperatifçilik konusunda iller arasında önemli farklılık vardır. Nevşehir köylerinin % 33.3'ünde, İçel köylerinin ise % 80'nin kooperatif vardır. Tokat'da kooperatifçilik yoktur.⁶⁷ Kredilerin önemli bir kısmı tarım kredi kooperatiflerinden elde edilmektedir. Kooperatiflerin üyeleri erkek çiftçilerdir. Araştırma kapsamındaki köylerde kadınların kooperatif üyesi olmaları söz konusu değildir. Nevşehir ilinde muhtarların ve kadın çiftçilerin kooperatifleşme konusunda oldukça duyarlı oldukları görülmüştür. Özellikle kredi, sulama ve satış kooperatifleri kurma istekleri yoğundur.

Telefon, radyo ve televizyon ile gazete gibi iletişim ve kitle iletişim araçlarına sahip olma, açık olma ve kullanım durumları şöyledir: Tokat ili Merkez *Buzköy* ile Erbaa ilçesine bağlı *Değirmenli* köyü dışındaki köylerde telefon vardır⁶⁸. Oran olarak söylemek gerekirse Nevşehir'de uygulama yapılan köylerin % 68'inde, Tokat'ta % 60.3'ünde, İçel'de ise % 61'inde evlerde telefon vardır. Köylerin önemli bir kısmında (deneklerin) birden fazla telefon vardır.⁶⁹ Radyo ve televizyon alıcılarına sahip olma bakımından durum incelendiğinde; hemen her ailede radyo ve televizyon olduğu görülmektedir. İzlenen kanallar TRT, özel ve yerel kanallardır. Gazete alma ve okuma oldukça sınırlı olup köyden köye değişmektedir. İller içinde Nevşehir'de gazete girmeyen köy (Doğala) vardır. İçel köylerinde gazeteye açıklık diğer illere göre daha fazladır.

Köylerin ulaşımında, dışarı açılımında önemli göstergelerden biri olan otomobil, minibüs, otobüs, kamyon gibi ulaşım araçlarına sahip olma, nitelik ve nicelik açılarından illere göre farklılık göstermektedir. Bu bakımdan en gelişmiş il Nevşehir'dir. Nevşehir'in bazı köylerinde örneğin Merkez ilçeye bağlı 967 haneli, 4800 nüfuslu *Kaymaklı köyü*nde 17 kamyon, 284 özel oto vardır. Aynı ilçeye bağlı 288 haneli, 1720 nüfuslu *Özyayla Köyü*'nde (kontrol köyü) 100 kamyon, 15 araba, 1 otobüs vardır.

Köylerin geçim kaynağı ve ekonomik özellikleri birbirine benzemektedir. Köyler genel olarak tarımla uğraşmakta, geçim kaynağını tarımdan sağlamaktadırlar. Buna bağlı olarak tarımsal mekanizasyon, özellikle traktör sahipliği oldukça yaygındır. Ayrıca, hayvancılık konusundaki çalışmalara da ağırlık verilmektedir. Özellikle kredilerle desteklenen süt sığırcılığı projeleriyle Tarım il ve ilçe Müdürlüklerince Tokat ve İçel illerindeki hayvan varlığının cinsinin iyileştirilmesi ve veriminin artırılması planlanmaktadır.

Tokat'ta, ana ürün olarak tahılın yanı sıra, tütün ve pancar gibi endüstri bitkileri ile büyük tarla ziraati şeklinde soğan, domates, karpuz yetiştirilmektedir. Başta şeftali yetiştiriciliği olmak üzere, meyvecilik ile bağcılık önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almaktadır. Sebze yetiştiriciliği Tokat'a son yıllarda çok önemli kazançlar sağlamıştır. Tokat bu potansiyeliyle özellikle Doğu Anadolu ile Karadeniz Bölgesi'nin sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan merkez haline gelmiştir. Yakınlarındaki merkezlere göre, oldukça ılıman bir iklime sahip olan Tokat'ta son yıllarda örtü altı sebzeçiliği geliştirilmeye çalışılmakta, böylece hem kış koşullarında üretim yapılması, hem de yaz sezonunda üretime daha erken geçilmesi hedeflenmektedir.

Nevşehir ilindeki köylerin, turistik yöre olması dolayısıyla, merkezle ve ilçelerle olan ulaşımı, hem yol olarak, hem de ulaşım araçları bakımından en iyi durumdadır. Tarımsal üretimin yanında, bağcılık ve meyvecilik de önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, turizm geliri de kimi köyler için önemli bir gelir kaynağıdır. Nevşehir ilinin diğer illere göre önemli bir özelliği, Merkez ilçeye bağlı *Sulusaray* köyünde 300 kişinin çalışmak üzere Almanya'ya gitmiş olmasıdır. Bu durumun, özellikle köylerin seçiminde, sosyolojik açıdan değerlendirmelerde, diğer köylerle eşitliği bozacak önemli bir sosyolojik olgu olduğu açıktır. Özellikle yeniliklerin kırsal kesimde benimsetilmesi ile ilgili olarak yapılan projelerde, sosyolojik göstergeler açısından birbirine benzerlik gösteren köylerin alınmasına özen gösterilir. Bu benzerliği bozan nedenlerden biri de o yöredeki iç ve dış göç olaylarının bulunmasıdır. Özellikle yurtdışı göçlerin yoğun olduğu yörelerde uygulanan projelerde ilginin, katılımın, uygulamanın farklı derecelerde (olumlu ve olumsuz) olması söz konusu olabilir. Araştırmamızda örneklem alınmadığı için bu tür bir köy olan *Sulusaray* köyüne gitmek durumunda kalınmıştır. Bulgular sırasında farklılıklara değinilecektir.

İçel, sosyal açıdan en çağdaş görünümlü köylere sahip bir il görünümündedir. Hem eğitim açısından, hem de iş-güç açısından kentleşme özelliği gösteren köyleri vardır. Genç kız nüfusunun toplumsal yaşamda yerini alma özlemi ve uygulaması, özellikle girişimcilik açısından önemlidir. Tarımsal ürünler içinde seracılık önemli bir yer tutmaktadır. İçel köylerinin, bazılarında tarımsal gelir kaynağı yanında, arıcılık da önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Arıcılığın erkek işi olarak yapılmasının doğal sonucu olarak da, uzun zaman yalnız kalan kadınların aile reisi olarak hareket etmeleri, burada önder kadın çiftçi sayısını arttırmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde köylerin sosyo-ekonomik yapıları, uğraş alanları birbirlerine benzerlik göstermektedir. Seçilen köylerin, Proje uygulaması için, sosyo-ekonomik açıdan birbirine benzer köyler olmalarına özen gösterildiği açıktır. Burada, Proje gereği üzerinde durulan bir husus olarak, köylerin farklı yörelerden, tarımsal uğraşları arasında az farklılıklar bulunan köyler olmasına dikkat edilmiştir. Bunun açık nedeni ise, eğitimi yapılacak farklı tarımsal üretime ilişkin konuların uygulanmasına, bu pilot çalışma içinde olanak tanımak olarak yorumlanabilir. Çünkü, Proje, daha önceden de sık sık belirtildiği üzere, TYUAP Projelerinin bir pilot uygulamasıdır. Bu pilot uygulama, ilk kez süje olarak alınan kadın kesimi için daha da anlamlıdır.

Köyler, genel 8'li köy gruplandırmaları içinde (Boratav 1995), uçlarda değil, ortalarda, "Orta Köylü", "Küçük Köylü" gruplarında yer almaktadırlar. Bu gruplar içindeki konuları ise köylerin, "Orta Köylü" grubunun alt basamağında "Küçük Köylü" grubunun ise üst - ikinci ve üçüncü basamaklarında olduğudur. Daha sonra deneklerin sosyo-ekonomik özelliklerinde de görüleceği üzere, kuru ya da sulu toprağı olmayan denek yoktur. Bunun olması da beklenemez. Çünkü, verilen kurslar tarımsal üretimle ilgilidir ve toprağı olmayan kadının burada yer alması, eğitimi yapılan kursun

etkisini baştan belirleyecek önemli bir etmendir. Aynı durum, kesin olarak bilinmemekle birlikte, deneklerin seçiminde de göz önünde bulundurulmuş olması gereken önemli bir özellik, bir ölçüttür.⁷⁰ Köylerin "Orta Köylü" grubunun alt basamağında, "Küçük Köylü" grubunun ise üst basamaklarında yer aldığı bir başka ölçütü, sahip oldukları tarımsal araç gereç (yoğunlukla traktör) ile tarım dışı gelir getirici işlerde, özellikle ulaşım ve pazarcılıkta kullandıkları taşıma araçlarına sahip olmaları ile gösterilebilir. Köylerin genel sosyo-ekonomik özelliklerinde egemen görünümün bu olmasına karşılık, kurslara katılan denekler içinde sayıları az da olsa, "Yoksul Köylü" olarak tanımlayabileceğimiz, yeterli toprağı olmayan, geçimini tarımdışı işlerden sağlamaya çalışan deneklerin de varlığını belirtmek gerekir.

Köylerin sosyo-ekonomik düzeylerinde benzerlikler yanında, yöresel uğraş alanları bakımında farklılıklar da vardır ve bu farklılık, Proje'nin pilot proje olmasının doğal sonucu olarak, istenilerek yaratılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, benzerlikler içinde köylerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak, farklı tutum ve davranış göstermeleri de beklenen bir durumdur. Ancak bu farklı tutum ve davranışlarda, köylerin merkez köyler olmaları yanında tarım il ve ilçe müdürlüklerinde görevli ev ekonomistleri, tarım ile ev ekonomisi teknisyenlerinin de rolünün bulunduğunu eklemek gerekir.

5.4. Kadın Çiftçilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Tüm toplumsal araştırmalarda olduğu gibi, bu alan araştırmasında da araştırmanın ana konusu ile ilgili soruların sağlıklı olarak ortaya çıkarılması için, deneklerin yaşı, cinsiyeti, eğitimi, gelir durumu, mesleği, medeni durumu gibi, kişinin sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya çıkaran sorularla, kitle iletişim araçlarına açık olup olmama, bulunduğu yörenin dışına çıkıp çıkmama gibi tutum ve davranışlarla ilgili yargısal sorulara da yer verilmiştir. Bu sorular hem deneğin kimliğini ortaya koymada; hem de kursun etkisini ölçmeyi amaçlayan soruların değerlendirilmesinde 'bağımsız değişken' olarak önemlidir.⁷¹

5.4.1. Deneklerin Sosyal Özellikleri

A) Deneklerin Yaş Durumu

Eğitime katılan tüm deneklerin yaşları 18 yaş aşağısı ile 60 yaş yukarısı olarak sınıflandırılmıştır. Yaş ile ilgili dağılımda kursa katılanların büyük bir kısmının (% 72.2) sosyolojik yaş olarak "orta" ya da "yetişkin" olarak tanımlandığımız 30-59 arası oldukça geniş yaş diliminde toplandığı görülmüştür (Tablo:4). 60 yaş yukarısı katılım % 6.2 gibi çok düşük bir orandadır. Geri kalan % 21, "genç yaş kümesi" olarak adlandıracağımız yaş grubunda toplanmaktadır. İl olarak alındığında Tokat köylerinde 40 yaş üzeri eğitime katılan deneklerin toplamı % 67 gibi oldukça önemli bir oranda olmasına

karşılık, İcel ilinde 30 yaş altı genç nüfus, % 37 gibi yüksek bir oranda bulunmuştur. Burada önemli gördüğümüz husus, evlenme yaşının 18'in altında olduğu kırsal kesim yaşantısında, yeni şeylerin öğrenilmesinde aynı paralellikte gitmemesi, kurslara katılmanın (yeni birşey öğrenme, toplumsallaşma) tercih edilmemesi, bu tür bir eğitime orta yaş grubunun uygun görülmesidir. Kuşkusuz burada, kursa katılma olgusunu etkileyen etmenlerin varlığını da tartışmak gerekir. Yukarıda da açıklandığı üzere, kursa katılmayı duyuran, teşvik eden ve uygulayanların ev ekonomisi teknisyenleri olması, bu konuda uzun soluklu, planlı bir çalışmanın yapılmamış olması yanında, tarımsal işgücünün sorumluluğunun orta yaş ev kadınına yüklenmiş görevler olması gibi nedenlerle, genç yaş grubunun katılımı oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Ayrıca, genç kadın ya da kızın ev içindeki karar mekanizmalarına, kendisi ile ilgili olsa bile, katılmada ne derece söz sahibi olduğu da araştırılması gereken önemli bir konudur. Birey toplumsallaşmasında önemli bir kriter olan yaş kriteri, hangi yaşlarda bu tür eğitime katıldığı, kadın deneğin ev içinde ve dışında sahip olduğu statüsü, bunlarla ilgili olarak üstlenilen roller, bu rollere bağlı tutum ve davranışların analizinde 'bağımsız değişken' olarak kullanılması gereken önemli bir ölçüttür. Ancak, tabloların incelenmesinde de görüleceği üzere, sosyolojik araştırmaların hemen hemen tümünde yaş ölçütü –eğitim ölçütü sabit tutulmamış ise– önemli bir ölçüt olmasına karşın, araştırmamızda değişkenler arası ilişkilerde çoğu kez anlamlı bulunmamıştır. Araştırma bulgularımız, yapılan benzer bir araştırma ile karşılaştırılacak olursa, erkek çiftçiler için yapılan TYUAP II uygulamasında da yaş grupları benzer bir dağılım göstermektedir. Çok genç yaşlar ile çok yaşlılarda kurslara katılım oranları düşmektedir. Hatta 18 altı yaş grubunda kadın katılımcıların olmasına karşılık, erkek çiftçi uygulamasında 18 yaş altında katılan erkek (genç) yoktur.⁷²

Tablo 4: Deneklerin Yaş Durumu

	- 18		19-29		30-49		50-59		60+		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs d.	5	2.4	39	18.6	125	59.8	27	12.9	13	6.2	209	100
Kontrol d	8	11.8	19	27.9	30	44.1	7	10.3	4	5.8	68	100

B) Deneklerin Eğitim Durumu

Yaş ölçütü gibi, eğitim ölçütü de toplumsal ve toplumbilimsel araştırmaların bağımsız değişkenleri olarak, bulguların yorumlanmasında önemli yer tutar. Kırsal kesimde eğitim düzeyi, köyler hakkında edinilen bilgi ve istatistiklerden anlaşılacağı üzere, en düşük yerleşim birimleridir. Genelde kırsal kesimdeki eğitim düzeyi, çoğunlukla ilkokul mezunu ya da ilkokulda okumuş olarak bilinmektedir. Ayrıca Türkiye genelinde kırsal kesimdeki okullaşma

yüzdelerine bakıldığında % 30.1 oranında okuma-yazma bilmeyen bir kadın kitlesinin varlığı da bilinmektedir (DİE, 1990). Bulguların analizinde eğitim ölçütü, özellikle kadının toplum içindeki yeri, katılımı, karar vermesi, kursta öğrendikleri, uyguladıkları, bunları paylaşmaları, çiftçi birey olarak kendisine koşullu ya da koşulsuz maddi olanak sağlanması durumunda ne tür bir girişimciliğe başlayacağı gibi konularda bağımsız değişken olarak kullanıldığından, önemlidir. Özellikle, "okuma-yazma bilmeme" bağımsız değişkeni ile kurstan yararlanma konusundaki bulguların çapraz tablolar halinde görülmesi anlamlı olacaktır.

Eğitim ölçütünün, denek ve kontrol kadın gruplarında karşılaştırılması yapılacak olursa; hem okuma-yazma bilmeyenler, hem ilkokulda okumuşlar ve hem de ilkokuldan mezun olanların oranları birbirine çok yakındır. Tam olarak rastlantısal olan bu oranlar kırsal kesim kadınının günümüzdeki eğitim durumunu göstermesi açısından önemlidir. Eğitime katılan tüm deneklerin beşte biri (% 21) okur-yazar değildir. Bu oran kurs deneklerinde % 23'tür. Deneklerin % 67.9 gibi büyük çoğunluğu ilkokul mezunudur. Deneklerin % 3.8'i ise ortaokul mezunu, geri kalan % 4.7 ise okuma yazmayı dışarıda ya da ilkokula giderek (mezun olmadan) öğrenmiştir. Kurs deneklerin illere göre eğitim durumları incelendiğinde ise, okuma-yazma bilmeyenlerin % 54.2 gibi yarıya yakın kısmı Tokat ilindedir. İçel ili, okuma-yazma bilmeyen oranının en düşük (% 18.8) olduğu ildir. Burada anlamlı olan husus, ilkokul eğitiminin zorunlu olduğu ülkemizde, okuma yazma bilmeyen oldukça önemli bir kitlenin bulunmasıdır. Üstelik, araştırma yapılan köylerin Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan şehir merkezlerine çok yakın, oldukça gelişmiş bölgeler olması, bu konuda düşünmeyi daha da anlamlı kılmaktadır.

Tablo 5: Deneklerin Eğitim Durumu

	eğitimsiz		okur-yazar		ilkokul		ortaöğr. ⁷³		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs d.	48	23.0	11	5.3	142	67.9	8	3.8	209	100
Kontrol d.	13	19.1	2	2.9	48	70.6	6	7.4	68	100

Tüm denekler açısından ele alındığında; % 22 oranında kadın (kursa katılan ve kontrol denek) okuma yazma bilmemektedir. Bu oran, kırsal kesim kadının okuma yazma bilmeyen Türkiye köy ortalamasının (% 37.6) altındadır. Ancak bilindiği üzere, Türkiye genelindeki bu oran, bölgelere göre farklılık göstermektedir. Alan araştırmamızda eğitim açısından çıkan bu durumun, köylerin çoğunun merkez ilçelere bağlı ya da çok yakın, yarı şehirleşmiş köyler olmasından kaynaklandığını da vurgulamak gerekir. Eğitim ölçütünün, denek ve kontrol kadın deneklerde karşılaştırılması yapılacak olursa; hem okuma yazma bilmeyenlerde hem de ilkokulda okuma ve mezun olma oranları birbirine çok

yakındır. Yapılan bir köy araştırmasında bu oran 15 yaş üzerinde % 50'den fazladır. Aynı çalışmada 59 yaş üzeri her 10 kadından 9'unun (% 90), 15-29 yaş grubunda ise her 5 kadından 1'inin okuma yazma bilmediği ortaya çıkmıştır⁷⁴ (Yıldırak, 1992). Herhangi bir örnekleme dayanmadan, kurs gören ve buna uygun köylerin seçimi ile bulunan kontrol deneklerin, eğitim durumunun kırsal kesim kadınının günümüzdeki gerçek eğitim durumunu gösterdiği söylenemez. Çünkü, TYUAP II Projesinin uygulanmasında temel ilkelerden biri –özellikle önder çiftçilerin– eğitilmiş olmaları koşuludur. Kırsal kesimdeki eğitim istatistiklerine göre eğitim düzeyinin yüksek olması bu durumdan kaynaklanabilir. Ayrıca, yaş ölçütü de göz önünde bulundurulduğunda deneklerin eğitim durumlarının köy gerçeğini tam yansıtmadığını söyleyebiliriz.⁷⁵ VAROL'un TYUAP II araştırmasında erkek çiftçilerin eğitim durumu ile ilgili bulguları, bulgularımıza benzerlik göstermektedir. Deneklerin çoğu ilköğretimde okumuş ya da ayrılmıştır (% 62). Okula gitmeyen erkek çiftçi oranı ise % 14 tür.⁷⁶ Bu oran kadın çiftçilerin eğitim durumu ile karşılaştırıldığında, yine de düşüktür.

Tüm sosyolojik çalışmalarda eğitim ölçütü önemli bağımsız değişken olarak alınmasına karşın, bu çalışmamızda çok önemli görülmemiştir. Bunun en önemli nedeninin, eğitim ölçütünün, orta-lise-üniversite gibi tüm aşamalarının ortaya çıkmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Ölçüt, ancak okuma-yazma, hatta işlevsel okuma-yazma niteliğinin bulunmasına bağlı durumlarda önemli görülmiştir.

C) Deneklerin Evlilik Durumu

Toplumsallaşma süreci içinde "evlilik" olgusu, önemli olgulardan biridir. Kırsal kesimde ise evlilik, kente göre, toplumsal yaşamın çok daha önemli bir olgusudur. Evlilik, kırsal kesimin çocuk yetiştirme ve işgücüne katılımı açısından, neredeyse "olmazsa olmaz" koşuludur. Bu bakımdan genel olarak köylerde evlenme oranları, ülke evlilik ortalamasının çok üzerindedir. Kırsal yapının bir takım yerleşmiş farklı gelenek ve göreneklere ya da farklı koşulları dışta bırakıldığında, beklenen olay, genç kızın (ve erkeğin) evlenmesidir. Bu bakımdan deneklerin medeni durumları ile ilgili değişken, önem kazanmaktadır.

Araştırmamızda deneklerin evlilik durumları ile ilgili olarak üç soru sorulmuştur. Sorular, deneklerin evli olup olmadıkları, evli ise evlenme yaşları ile kaçınıcı evliliklerini yaptıkları ile ilgilidir. Ancak, evlilik ile ilgili aileyi de ilgilendiren sorular içinde eşinin sosyo-ekonomik (yaşı, eğitimi, mesleği gibi) özelliklerini içeren dolaylı sorular da yine bu grupta değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırma bulgularımıza göre, 40 yaş üzerindeki deneklerde evlilik oranı % 98 gibi çok yüksektir. Köylerde erken evlilik olgusunun ise bu bağlamda çok yaygın olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan hem evlenme, hem evlenmenin resmi ya da imam nikahlı olup olmaması, hem de evlilik yaşı kente göre önemli farklılıklar göstermektedir.

Evlilikte Nikah

Kursa katılan deneklerin büyük çoğunluğu (% 79.7) medeni nikahla evlidir. Kırsal kesimin din olgusunun etkisinde kalarak yalnızca imam nikahıyla evli olunması ise, % 5 gibi oldukça düşük orandadır. Her iki grup evliliğin birleştirilmesi durumunda ise bu oranın % 84.7'ye çıktığı görülür. Bu sonuç da Türkiye'deki köy evlilik ortalamasına yakındır. Buradan kursa katılma ile evli olma arasında ilişkilerin araştırılması ya da bir diğer deyişle, kadının çiftçi birey olarak eğitime katılmasıyla, aile içinde rol farklılaşmasının araştırılması anlamlıdır. TYUAP II erkek çiftçi araştırmasında ise bu oran (% 88) biraz daha fazladır (Varol, 1995; 85).

İller açısından değinilmesi gereken bir durum, İçel ili köylerindeki kursa katılanların evlenme oranının diğerlerine göre oldukça düşük olduğudur. Diğer illerde bu oran % 88 dolayında iken, İçel'de kursa katılanların % 58'i evlidir. İller arasındaki bu farklılıkların, çapraz tablolardaki analizde önemli bulgulara götüreceği açıktır. Genelde evli olmayan deneklerin, özelde ise evli olmayan gençlerin bu kurslardan beklentileri ile kursların bu deneklere etkilerinin farklı tutum ve davranışlara, sınırlı da olsa, yol açabileceği söylenebilir.

Genel olarak kırsal kesim araştırmalarında imam nikahı ile evlilik durumları araştırılmaktadır. Bu geleneğin, İslami kuralların kırsal kesimde hâlâ geçerli olması yanında, iki nedenden ileri geldiği söylenebilir. Bunlardan ilki, kırsal kesimde özellikle kızların 12-13 yaşlarında evlendirilmesinin Medeni Kanun'a göre suç olması, ikincisi ise, "kuma " olayından ötürü, ikinci ya da üçüncü eşlerin resmi nikahsız olarak, imam nikahı ile evlenmiş olmasının, kırsal toplum yapısında hâlâ 'meşru' sayılmasıdır. Buna eklenebilecek bir üçüncü neden ise, resmi nikahın işlemlerinin uzun ve yorucu olarak kabul edilmesidir. Ancak tüm bu nedenlerin yanında, toplumun dini nikahı hoşgörü ile karşılaması, dini nikaha öncelik verilmesine neden olmaktadır. İller açısından imam nikahlı evlilikle ilgili bulgular oldukça ilginçtir. İmam nikahlı olan % 5 gibi bir oranın % 58.3 ü Tokat köylerinde, % 41.7 si ise İçel köylerindedir. Nevşehirde, kurs kadınları arasında imam nikahlı çıkmamıştır. Genel köy olgusundan giderek, beklenenin tersine, eğitim kursunun verildiği köylerde imam nikahlı evliliklerin oranı çok düşüktür.⁷⁷

Tablo 6: Deneklerin Evli Olup Olmadığı

	evli		bekar		ayrılm/ ölmüş		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs d.	178	85.1	26	12.4	6	2.8	209	100
Kontrol d.	3	77.9	12	17.6	3	4.5	68	100

Evlenme Yaşı

Kırsal kesimde evlenme yaşı, yukarıda da belirtildiği üzere, kentsel duruma göre oldukça düşüktür. Kız ve erkek için hemen hemen aynı olan erken evlenme ya da evlendirme olgusu, kız çocuk için buluş çağına girme ile başlar. 12-13 yaşında evlenme ise, son yıllarda öğrenim ve kente göç etme gibi etkenlerle biraz geciktirilmiş olmasına karşın, yine de büyük ölçüde uygulandığı bilinmektedir. Yapılan sosyolojik araştırmalarda bu durum açıkça görülmektedir. Kırsal kesim olgusunda kız çocuğuna "emanet" gözü ile bakıldığı ve zamanı gelir gelmez evlendirildiği görülmektedir (Yıldırak, 1992).

Evlenme yaşı ile ilgili bulgulara göre kurs deneklerin % 16.3'ü 13-15 yaşlarda; % 44'ü 16-18 yaşlarda; % 23.4'ü 19-24 yaşlarda, % 3.8'i ise 25 yaş ve sonrasında ilk evliliklerini yapmışlardır. Kontrol deneklerde de ise 13-15 yaş grubunda erken evlilik görülmele birlikte, oran olarak yarıya yakın (% 7.3) daha azdır. Bu deneklerde ağırlık % 45.4 gibi bir oranla 19-24 yaş grubundadır. 1992 de yapılan köy araştırmasında köylerdeki ortalama evlilik yaşı 17.5 olarak bulunmuştur (Yıldırak, 1992).⁷⁸

Tablo 7: Evlenme Yaşı

	13-15		16-18		19-24		25+		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs d.	34	16.3	92	44.0	49	23.4	8	3.8	183	100
Kontrol d.	4	7.3	24	43.6	25	45.4	2	3.6	55	100

İller açısından durum ise oldukça anlamlıdır. Erken evlilik yaş grubunda % 52.9 ile Tokat ili başta gelmekte, bunun % 44.1 ile Nevşehir ili izlemektedir. İçel'de bu oran % 2.9 gibi çok düşüktür. İçel açısından bir diğer çarpıcı oran, 25 yaş üzeri evliliğin % 87.5 gibi çok yüksek olmasıdır. Buradan İçel ilinde kızların evlenme yaşlarının geç yaşlar olduğu, neredeyse kentsel evlilik yaşlarına yakın olduğu sonucu çıkarılabilir.⁷⁹

Tablo 7 a: İllere Göre Evlenme Yaşı

İller	13-15		16-18		19-24		25+	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Nevşehir	15	44.2	23	25.0	6	12.2	-	-
Tokat	18	52.9	51	55.4	23	46.9	1	2.5
İçel	1	2.9	18	19.6	20	40.8	7	87.5
Toplam	34	100.0	92	100.0	49	100.0	8	100.0

$$X^2 = 38.33 \quad 6 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}} = 12.59$$

Evlilik Sayısı:

Deneklerin evlilik durumu ile ilgili olarak araştırdığımız son husus, evli deneklerin birden çok evlilik yapıp yapmadıklarının saptanması ile ilgilidir. Burada amaç, kadının eşinden ayrılması ya da eşinin ölümü halinde dul kalması sonucu yeniden evlenip evlenmediğinin ortaya konmasıdır. Geleneksel kırsal kesim yapısında boşanmanın çok ender olması, buna karşın imam nikahlı ikinci evliliklere sık rastlanmasın, deneklerin evlilikle ilgili durumlarının araştırılmasını gerektirmiştir.⁸⁰

Kursa katılan deneklerin % 98.6'sı gibi büyük çoğunluğu birinci evliliklerini yapmıştır. Kontrol denek grubunda ise bu oran % 94.6'dır. Kırsal kesimde boşanmanın belirli olaylarla –namus, çocuğu, hatta erkek çocuğu olmaması gibi– sınırlı olması burada da bir kez daha saptanmış olmaktadır.⁸¹ Kurs deneklerinde ikinci evlilik yapanların iller açısından en yüksek oranı % 50.6'yla Nevşehir'de görülmektedir. Bir anımsatma yaparak, erken evlenme durumunda en çok Nevşehir'de olduğunu da belirtelim. Buradan, nedenleri farklı olmakla birlikte, erken evlenme yaşı ile ikinci evlilik arasındaki ilişki araştırılabilir.

5.5. Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu

Kadının aile içindeki görev, yetki ve sorumlulukları gibi hususlarda belirleyici olacağı düşüncesiyle aile yapısı ile ilgili bir grup soru sorulmuştur. Bu sorular ailenin demografik özellikleri ile ilgili olarak ailenin büyüklüğü, kimlerle birlikte yaşadığı, ailedeki faal işgücü dağılımı, evli olan deneklerde eşin yaşı, mesleği ve eğitim durumu ile ilgili sorulardır. Kadın çiftçinin aile içindeki konumunu belirlemede yardımcı olacağı düşüncesi ile hem kadının, hem de ailenin genel ekonomik yapısını ortaya çıkarmayı amaçlayan sorular da sorulmuştur. Bulgular, aralarında kesin çizgiler olmamasına karşın, kadın ve ailenin, sosyal ve ekonomik durumunun daha açık olarak belirlenebilmesi amacı ile iki ayrı grupta toplanarak verilmesinin daha işlevsel olacağı düşünülmüştür.

5.5.1. Ailenin Sosyal Özellikleri

Tarımsal yayım konusunda eğitim gören kırsal kesim kadınının kurslarla ilgili tutum ve davranışlarını belli bir temele oturtmak için denegin içinde bulunduğu aile yapısının, ilişkilerinin, aile içindeki görev ve yetkilerinin bilinmesi gerekir. Bu bağlamda ankette, denegin içinde yer aldığı aile yapısının nasıl olduğu; kaç kişinin bulunduğu, yaşları, evli ise eşinin sosyo-ekonomik durumu (Yaşı, mesleği, eğitimi), ailedeki aktif işgücü gibi konularla ilgili bulgulara gereksinim duyulmuştur. Elde edilen sonuçlardan, sentetik de olsa bir tablo ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

A) Ailenin Büyüklüğü

Kırsal kesimde geleneksel yapının en belirgin olduğu yer ailedir. Genel olarak, ülkelerin gelişmişlik, gelişmemişlik düzeylerinin de belirlediği bu durum, kent-köy ayırımında daha da belirginleşmektedir. Aile yapısı ile ilgili olarak yapılan "çekirdek aile" (nuclear family), "geniş aile" (extended family) gruplandırmasında, genel olarak kırsal kesimde geniş aile tipi –yani anne-baba-çocuk dışında anne ve babanın ailesi ile oturma ya da evli çocukla, onun eşi ve çocukları (torunlarla) ile oturma– yaygın kırsal kesim özellikleridir⁸². Tablo 8'de görüleceği üzere, evde denek dışında kaç kişinin yaşadığı hususu, 4-5 kişiden oluşan "çekirdek aile" ile 6 ve üstü sayıda bireyin yaşadığı "geniş aile" tipi olarak kabul edilen gruplandırma ile ikili bir ayrıma gidilmiştir. Bulgulara göre, deneklerin % 66.8 i çekirdek aile düzeninde yaşarken, % 33.2 si 6 kişi veya daha üstü, geniş aile tipinde yaşamaktadır.

Tablo 8: Ailedeki Birey Sayısı

	1 kişi		2 kişi		3 kişi		4 kişi		5 kişi		6 kişi		7 kişi		8+ kişi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
DK	7	3.4	17	8.2	28	13.5	45	21.7	42	20.3	26	12.6	18	8.7	24	11.9	207	100
KK	1	1.5	6	9.1	4	6.1	19	28.9	11	16.7	8	12.2	8	12.2	9	13.6	66	100

(D.K.: Denek kadın / K.K.: Kontrol Kadın)

İller açısından ise, geleneksel aile tipi çok büyük farklılıklar göstermemesine karşın, Nevşehir (%59.8) ile Tokat (%57.6) köylerinde ortalamanın üzerindedir. İçel'de ise bu oran ortalamanın altında (% 43.3) kalmaktadır.⁸³ Bu durum, İçel'in sosyo-ekonomik açıdan, daha önce değinildiği üzere, farklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bunun asıl anlamı, bu yörede kırsal kesimin daha şehirleşmiş olması; uğraş açısından, İçel il merkezi ile ya da ilçelerle daha sıkı bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır.

Evde kimlerin kaldığı ile ilgili bulgularda ise, çekirdek ailede eş ve çocuklar; geniş ailedeki bireyler açısından geleneksel köy ailesinin tipik özelliği olarak, evli denekler için; kayınvalide-kayınpeder, görümce, kayınbirader, bekâr denekler için; anne-baba, gelinler ve torunlar olarak çıkmıştır.

B) Eşin Mesleği

Kırsal kesim yaşantısında iş, meslek yaygın olarak "çiftçi" genel adı ile anılır. Ancak toplumsal gelişme, kırsal kesimde toprak azlığı, ilçe merkezlerine hatta il merkezlerine yakınlık ya da ulaşım kolaylığı gibi nedenlerle farklı mesleklerin yer aldığı gözlenen bir durumdur. Eşin mesleği, deneklerin ekonomik özellikleri ve özellikle kocanın mesleğine bağlı olarak, kadının karar vermedeki durumunun anlaşılmasında belirleyici olması açısından önemlidir.

Meslekler ile ilgili bulgularda doğal olarak beklenen 'çiftçi' mesleğinin ağırlıkta olmasıdır. Bu beklenti, köylerin seçiminde, tarımsal uğraş ağırlıklı köylerin seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Denek eşlerinin mesleği 'çiftçi' olanların oranı % 80.6'dır. Bu oran içinde mesleği yalnızca 'çiftçi' olanların oranı % 76.1'dir. Geri kalanlar ise köy içinde serbest meslek sahibi (esnaf / şoför % 3.3) ve kamu sektöründe (% 5) çalışmaktadır.⁸⁴

C) Eşin Yaşı

Denek eşinin yaşı ile ilgili bulgularda ağırlık 40-45 yaş grubunda toplanmaktadır (% 68.4). Bu gruba 30-39 yaş grubunun oranı olan % 14.7 eklendiğinde % 83.1 gibi bir orana ulaşılmaktadır. Burada önemli olan husus denek eşlerinin çok genç ve çok yaşlı olmadığıdır. 19-29 yaş grubunda olanlarda denek eşlerinin oranı % 2.2 iken, 60 ve yukarı yaş grubunda ise durum % 14.7 dir. Konu ile ilgili Tablo 9'da ilginç olan husus, 30-49 yaş aralığındaki eş yaş oranlarının % 49 gibi oldukça yüksek olması deneklerin yaşları ile eşlerinin yaşları arasındaki bağlantının (ilişkinin) doğru orantılı olarak birbirini izlemesidir .

Tablo 9: Karı-Koca Yaş Durumları

	-18		19-29		40-49		50-59		60+		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	6	2.9	39	18.7	124	59.3	27	12.9	13	6.2	209	100
Koca	-	-	4	2.2	83	46.9	64	36.2	26	14.7	177	100

Kırsal kesimin geleneksel yapısı içinde erkek yaşının kadına göre daha fazla olması burada da açıkça görülmektedir. Örneğin, kadınlarda 18 yaşın altında evli denek kadın bulunmasına karşın erkeklerde evli olan yoktur.

D) Eşin Eğitim Durumu

Genel olarak kırsal kesim olgusunda eğitim, ilkökul düzeyindedir. Proje kapsamındaki köylerde önemli farkların olup olmadığını saptamak amacı ile, eşlerin de eğitim durumları araştırılmıştır. Deneklerin kursa katılma sürecinde ve sonrasında evdeki durumunda, karar verme sürecine katılımında değişiklik olup olmadığı gibi hususlarda, eşin eğitim durumunun bilinmesinin önemli olacağı düşünülmüştür.

Eşlerin eğitim durumu, yine beklenen sonuç olarak en yüksek oran % 73.2 ile ilkökulda okumuş ve ilkökul mezunu olarak çıkmıştır (Tablo 10). Ortaöğrenim gören eş durumu ise % 16.2'dir. Bu oranın genel Türkiye ortalamasının çok üzerinde olduğunu da belirtmek gerekir. Ancak burada

üzerinde önemle durulması gereken husus, eşler içinde okur-yazar olmayan % 7.8 gibi bir oranın varlığıdır. Bu oran, Türkiye geneline göre düşüktür. Ancak kadın-erkek farkını göstermesi açısından önemlidir. Kursa katılan ve katılmayan kadın deneklerde bu oranın % 23 olduğu anımsanacak olursa, okur-yazar olmama oranının kocaya göre üç kat yüksek olduğu görülür. Bu durum, kadın eğitiminin daha ilköğrenim düzeyinde, erkeğe göre ne kadar geride olduğunu bir kez daha gözler önüne sermesi açısından önemlidir (Tablo 11).

Tablo 10: Eşin Eğitim Durumu

eğitimsiz		ilkokul		ortaokul-lise		başka		toplam	
sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
14	7.8	131	73.2	29	16.2	5	2.8	179	100

Tablo 10. a: Kadın Denek ve Kocanın Karşılaştırılmalı Eğitim Durumu

	eğitimsiz		ilkokul		orta- lise		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	48	23.0	141	67.5	8	3.8	12	5.7	209	100
Koca	14	7.8	131	73.2	29	16.2	5	2.8	179	100

E) Aile İçinde Aktif İşgücü

Tarımsal ve hayvansal uğraşlarda, emek yoğun insan gücüne olan gereksinim açıktır. Bu bakımdan, kırsal kesimde geniş aile tipi içinde çok çocuk sahibi olma, geleneksel yapının değişmez özelliğidir. Çiftçi kadının hem ev içi, hem de ev dışı tarımsal çalışmalarında kendisine yardımcı işgücünün varlığı önem kazanmaktadır. Hatta bu durum, çiftçi kadının kursa katılımı ile de ilişkilendirilebilir. Kursa katılma sırasında, kursa vereceği zamanı evde ya da diğer tarımsal işlerinde yerine getirebilecek çalışan, aktif nüfusun bulunması, kursun başarısını etkileyen bir etmen olarak da görülebilir. Daha sonra, kursa katılma sıklığı ile ilgili bulgularda da gözlemleneceği üzere, az katılma nedenleri olarak, "zamanın olmayışı"nın bir nedeni, ailede kendisinin yüklenmiş olduğu görev ve sorumluluklarını yerine getirecek aktif -kadın ya da erkek- bireyin bulunmaması gösterilebilir.

Kursa katılan deneklerin ailelerindeki, aktif yaş grubu (12-49 yaş arası) dört kümede toplanarak araştırılmıştır. Bunlar: Genç öncesi yaş grubu (12-19); genç yaş grubu (20-29); yetişkin yaş grubu (30-49) ile yaşlı yaş grubudur (50 ve üzeri).⁸⁵

Tablo 11: Ailede 12 Yaş Üstü Birey Varlığı

Yaş	yok		1 kişi		2 kişi		3 kişi		4 kişi		5+		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
12-19	88	43.1	50	24.5	37	18.1	21	9.8	8	3.9	1	0.5	204	100
20-29	89	43.4	46	26.4	46	22.4	11	6.3	5	2.4	3	2.9	204	100
30-49	93	47.0	69	33.7	37	18.1	-	-	3	1.4	-	-	204	100
50+	119	58.3	60	29.4	24	1.8	1	0.49	-	-	-	-	204	100

Tablo 11'in sözlü olarak açıklanmasında önemli görülen noktalara değinmekte yarar vardır. 12-19 yaş grubunda, "bluğ çağı" ve "delikanlı" sosyal yaş kümesinde, % 43 gibi yarıya yakın denek evinde, bu grupta nüfus yoktur. 20-29 yetişkin yaş grubunda % 43.4, 30-49 yaş grubunda ise % 45.8; 50 ve üzerinde ise % 58 gibi yarıdan fazlasında evde, bu yaş aralıklarına ait nüfus yoktur. Genel olarak belirtmek gerekirse, ailede aktif işgücü olarak kırsal kesim ailesi büyüklüğü 6.5 kişi olarak alındığında, araştırma kapsamındaki aile yapısının bu sayının altında kaldığı söylenebilir.⁸⁶ Denek aileleri, çekirdek aile ile geniş aile tipi arasında geçiş sürecini yaşıyor denilebilir.

5.5.2. Ailenin Ekonomik Durumu

Kursa katılan deneklerin ekonomik durumlarına geçmeden önce, ailelerin genel olarak gelirlerini nereden sağladıkları ile ilgili bulguları görmekte yarar vardır. Genel olarak deneklerin tarımsal uğraşları olduğu bilinmekle birlikte bunların ne kadarının tarımla, ne kadarının hayvanla ve diğer işlerle uğraştıklarının bilinmesi, kurslarla ilgili değerlendirme de yardımcı olacaktır.

Konu ile ilgili bulgular "Ailenini geçimini nereden sağladığı" şeklindeki soru ile ortaya konmaya çalışıldı.

Tablo 12'nin irdelenmesinde görüleceği üzere deneklerin yarıdan fazlası (kurs kadın % 60.8, kontrol kadın % 69.1) sebzeçilik ve bahçeçilikle uğraşmaktadır. Bunu küçükbaş hayvancılık (kurs denek % 24.4; kontrol denek % 14.7) ve büyükbaş hayvancılık (süt sığırcılığı- kurs % 4.8, kontrol %4.4) gibi uğraşlar, bazı köylerde ise (İçel köyleri) arıcılık başta olmak üzere diğer geçim kaynakları izlemektedir.⁸⁷ Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus, 'süt sığırcılığı' ile ilgili geçim kaynağının oldukça düşük oranda belirtilmiş olmasıdır. Oysa, verilen eğitim seminerleri içinde 'süt sığırcılığı' ağırlıklıdır. Burada bir tutarsızlık görülmektedir. Gelir kaynağı süt sığırcılığı olmayan köylerde bu konu ile ilgili kursun verilmesiyle olsa olsa ileriye dönük, bu gelir kaynağına dönülmesi durumunda daha iyi ürün nasıl elde edilebileceğine yönelik bir eğitimin verilmesi amaçlanmış olabilir. Ama, süt sığırcılığı kursunun verildiği yerlerde çoğunlukla bir ineğin var olduğu gözlemlenmiştir. Bu bir inek ise, ürünlerinin satılarak para kazanılması için değil, çoğunlukla hane halkının kendi gereksinimleri için beslenmektedir.⁸⁸

Tablo 12: Ailenin Geçimini Nereden Sağladığı

	sebzeçilik		b.baş hay		k.baş hay		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
kurs kadın	127	60.8	1	4.8	51	24.4	21	10.1	209	100
kontrol k.	47	69.1	3	4.4	10	14.7	8	11.8	68	100

Deneklerin ekonomik durumlarını ortaya çıkarmak amacı ile doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grup soru sorulmuştur. Doğrudan ilgili sorular, kurs kadınlarının geçim amacı ile gelir elde etmek, aile bütçesine katkıda bulunup bulunmadığı ile ilgili sorulardır. Diğer grup, dolaylı sorular ise ailenin çalışan diğer üyelerin (eşin) durumu ve ailenin mal varlığı ile ilgili durumu saptamayı amaçlayan sorulardır. Kadının aile ekonomisine katkısı ile ilgili bulgular üç tip soruyla elde edilmiştir. Bunlar; denneğin ailenin geçimini sağlamak üzere, geleneksel kırsal kesim geçim kaynağı olarak bilinen tarım ve hayvancılık ile bazı bölgelerde yaygın olan, yöresel el sanatlarıyla uğraşıp uğraşmadığı; ikincisi, kadının boş zamanını değerlendirme olarak bilinen ev içi dikiş, örgü, dantel gibi, geleneksel olarak kadına özgü uğraşların aileye ekonomik katkı amacıyla yapılıp yapılmadığı çalışmak için ev dışında başkalarının işine gidip gitmediği ile ilgili soru gruplarıdır.

A) Kadının Ev Dışında Çalışması

Denneğin aile geçimine katkıda bulunmak üzere ya da gelir getirme amacı ile dikiş, nakış, örgü gibi el işlerinde üretimde bulunması, kadının kurslardaki konumunun belirlenmesi açısından önemli görüldüğünden, bu durumun ortaya çıkarılması amacı ile iki soru sorulmuştur.

Denneğin aile geçimine katkıda bulunmak üzere kendi geçim kaynakları olan tarım, hayvancılık ve el sanatları ile uğraşıp uğraşmadığı konusundaki bulgular şöyledir.⁸⁹

Tablo 13: Deneklerin Evin Geçimine Katkıları

	çalışmıyor		tarım ⁹⁰		hayvancılık		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
kurs kadın	9	4.3	103	49.5	93	44.7	3	1.4	208	100
kontrol k.	8	11.9	38	56.7	20	29.9	1	1.5	67	100
toplam	17	6.2	141	51.3	113	41.1	4	1.4	275	100

Tüm deneklerin % 51.3'ü tarım, % 41.9'u hayvancılık ile uğraşırken % 1.4 gibi çok düşük oran ise el sanatları ile uğraşmaktadır. Deneklerin % 6.2 gibi bir

oranı da herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bu oranlar kursa katılan ve kontrol kadın deneklerde farklılık göstermektedir; kursa katılan deneklerde tarımsal uğraşlar % 49.5 iken kontrol kadın grubunda bu oran % 56.7 ile daha yüksektir. Buna karşılık hayvancılık ile uğraşanların oranları ise tersine bir durum göstermektedir. Kurs kadınlarında bu oran % 44.7 iken kontrol kadın grubunda % 29.8'e düşmektedir. Bu tür bir uğraşısı olmayanlar bakımından da iki grup arasında farklılık görülmektedir. Kurs kadınlarında bu oran % 4.3 iken, kontrol kadın grubunda % 11.9'dur.⁹¹ Yaş gruplarına göre ise durum belirgin özellikler göstermektedir. Yaşlı deneklerin bu tür faaliyetlere katılması daha sınırlıdır.

Genelde kadın uğraşısı olarak bilinen dikiş, nakış, örgü gibi faaliyetler, kırsal kesimde de vardır. Hatta bunun bir belirtisi olarak, daha önce çeşitli kurum ve kuruluşların kırsal kesim kadınına götürdükleri hizmetler içinde bu tür faaliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Zaman zaman "*boş zaman faaliyeti*" olarak da tanımlanan bu tür faaliyetler, gerçekte evin ekonomisine, -bu tür ürünlerin dışarıya yapılması durumunda- doğrudan gelir kaynağını oluştururken, bu tür işleri evin gereksinimlerini karşılama amacıyla yapılması da, dolaylı olarak ev ekonomisine katkıda bulunan faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Tablo 14: Deneklerin Evin Geçimine Elishleri ile Katkıları

	uğraşmaz		dantel-yün		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
kurs kadın	184	88.5	14	6.7	10	4.8	208	100
kontrol kadın	59	6.8	7	10.3	2	2.9	68	100

Tarımsal uğraş dışında evin geçimine katkı amacı ile dikiş, nakış, örgü gibi el işleri yapan deneklerle ilgili bulgularda, deneklerin % 88 gibi büyük çoğunluğunun bu tür çalışmaları olmadığı görülmüştür. Deneklerin geri kalan % 11-12 gibi bir oranı ise, ağırlık dantel ve örgü işlerinde olmak üzere, bu tür uğraşları olduğunu belirtmişlerdir.

B) Köyde Başkalarının İşinde Çalışma

Kırsal kesim kadınının, ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal uğraşlara katılmasının, hatta zaman zaman tamamen bu işleri üstlenmesinin ev ekonomisine katkısı yanında, özellikle "yoksul köylü" grubunda tanımladığımız, yeterli toprağı ya da hayvanı bulunmayan ailelerde, erkeğin yanında ya da tek başına kadının ek gelir elde etme amacı ile ev dışı işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Kursa katılan kadınların bir gelir karşılığında başkalarının tarımsal işlerinde "ücretli", "ortakçı" (yarıcı) ya da bir diğer biçimde çalışıp çalışmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Burada amaç, kadının

kendi işlerinin dışında benzer işleri, ücretli olarak yapıp yapmadığının ve tarımsal istihdamdaki yerini belirlemek idi. Tablo 15'deki, oranlarda küçük oynamalar olmakla birlikte, kadınların % 90-98 arasındaki büyük çoğunluğunun başkasının işinde çalışmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışan küçük bir oran ise ya "ücretli" ya da "ortakçı/yarıcı" dır.

Tablo 15: Başkalarının İşinde Çalışma⁹²

	çalışmıyor		ücretli		ortakçı/ yarıcı		başka	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
sebzeçilik								
kurs kadın	184	89.3	11	5.3	9	4.4	2	0.9
kont. kadın	63	95.5	-	-	1	1.5	2	3.0
tarla sebze.								
kurs kadın	170	82.1	21	10.1	12	5.8	4	1.9
kont. kadın	56	4.6	7	10.3	1	1.5	2	3.0
meyvacılık								
kurs kadın	202	97.1	1	3.0	-	-	-	-
kont. kadın	64	97.0	2	2.9	-	-	-	-
bağcılık								
kurs kadın	196	94.2	9	4.3	3	1.4	-	-
kont. kadın	64	96.7	2	3.0	-	-	-	-
besicilik								
kurs kadın	206	99.0	-	-	-	-	-	-
kont. kadın	66	100.0	-	-	-	-	-	-
küçükbaş hay.								
kurs kadın	207	99.5	1	0.5	-	-	-	-
kont. kadın	65	100.0	-	-	-	-	-	-

Görülebileceği üzere, hem kurstaki kadının, hem de kontrol kadının gelir elde etme amacı ile dışarıda başkalarının işinde çalışması oldukça sınırlıdır. Çalışma alanı olarak en yüksek oran (%18.8) tarla işlerindedir. Denekler, yoğun işgücüne gereksinim duyulan, kuru tarım ürünleri olan patates, soğan, pancar gibi ürünlerin toplanmasının gerektiği zamanlarda, geçici işçi olarak 'ücretli' ya da 'yarıcı' (ortakçı) olarak çalışmaktadırlar. Sebzeçilik alanında çalışan deneklerin oranı ise % 11.6 olarak, tarla sebzeçiliğinden sonra gelmektedir. Başkasının işinde çalışmada, yöresel özelliklerin belirlediği bir alan da "bağcılık"tır. Kursların yapıldığı Tokat ve Nevşehir illerinde bu tür tarımsal faaliyetlerin yoğun olması, bu alanlarda da, özellikle hasat mevsiminde, yoğun işgücü talebini doğurmaktadır. Ev dışı başkalarının işinde çalışmada en yoğun çalışma biçimi, 'ücretli' çalışma biçimidir. Burada ilginç olan husus, besicilik konusunda başkalarının işinde çalışan kimsenin çıkmamasıdır. Bu bulguyu,

genelde Proje kapsamına alman köy topluluklarının, özelde ise deneklerin, ürünlerinden yararlandıkları ve fazla işgücünü gerektiren sayıda inek, koyun, keçi gibi hayvanların bulunmayışının bir göstergesi olarak almak gerekir. Bu durum, seçilen köylerin bu anlamda çok işlevsel olmadığı gibi bir kanıyı da uyandırır niteliktedir.

C) Eşin Çalışma Amacı ile Dışarıya Gitmesi

Ailenin ekonomik durumunu saptama amacı ile elde edilen bir diğer bulgu, eşin (varsa) çalışma amacı ile köy dışına gidip gitmemesi ile ilgilidir. Bulgulara göre eşin, çalışma amacı ile başka köye, kasabaya ya da şehre gitmesi oldukça sınırlıdır. Denek eşlerinin % 90'dan fazlası çalışma amacı ile köy dışına gitmemektedir. Köy dışında, çalışma amacı ile en çok gidilen yer % 7 gibi bir oranla şehirdir. Burada ilginç olan husus, çalışma amacı ile dışarıya "sürekli" gidilmesidir. Bu sürekli gidişlerde amaç, çoğunlukla, kendi arabası ile "taşımacılık" yapmak içindir. Çalışma amacı ile başka köye gitme oranı % 6, kasabaya gitme oranı ise % 4'tür. Burada da yine "sürekli gitme" (hergün) daha fazladır. Bunun önemli nedeni ise, eşlerin çoğunlukla kendi arabaları ile taşımacılık yapmalarından kaynaklanmaktadır.⁹³

Denek eşlerinin çalışma amacı ile geçici ya da sürekli olarak köy dışına çıkma durumları, deneklerin, ailenin geçimine katkı olması amacı ile başkalarının işinde -köy içinde ya da dışında- çalışma bulguları ile paralellik göstermektedir. Hemen hemen aynı oranlarda kadın ve erkek geçimini sağlamak üzere başkalarının tarımsal işlerinde çalışmaktadır.

D) Ailenin Toprak Varlığı

Kırsal kesimde, ailenin ekonomik varlığını belirleyen en önemli ölçüt, kuşku yok ki, sahip olduğu, ekip biçtiği, geçimini sağladığı toprak varlığıdır. Her ne kadar, kırsal kesim işgücünün giderek hizmet sektörüne kayması söz konusu ise de, asıl ana geçim kaynağının, sahip olunan ekilebilir toprakla belirleneceği açıktır. Daha öncede açıklandığı üzere, toprak varlığı kırsal kesim insanının içinde yer aldığı -meslek olarak- "kapitalist çiftçi", "zengin çiftçi", "zengin köylü", "orta köylü", "küçük köylü" ile hiç toprağı olmayan "yoksul köylü" ve "tarım işçisi" gibi köylü gruplarının belirleyicisi, en önemli etmenlerinden biridir. Diğerleri ise, daha sonraki tablomuzda göreceğimiz hayvan varlığıdır.

Toprak mülkiyeti, toprakla uğraşanların, topraktan gelir sağlayanların toprağı ekme ve çeşitli şekillerde kullanma haklarını da belirten bir kavramdır. Bundan ötürü de toprak mülkiyeti, toprak-insan ilişkisinin yasal, ekonomik ve sosyal yönlerini de yansıtır.⁹⁴

Deneklerin toprak varlığı, ailenin toprağı olup olmadığı, toprakların mülkiyetinin kimde olduğu şeklindeki iki soru ile araştırılmıştır. Burada birinci sorunun amacı, kursa katılan denekle toprak ilişkisini araştırmak iken, ikinci

sorunun amacı kadının kendi üzerine kayıtlı toprağının olup olmadığı; bir anlamda, kadının ekonomik varlığının, kırsal kesim yapısı içinde yeniden sorgulanmasıdır.

Tablo 16: Toprağı Olup Olmaması⁹⁵

Toprak Tipi	Var		Yok		C.V.İ.		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Sulu Toprak								
Kurs kadın	123	59.4	81	39.1	3	1.4	207	100
Kontrol kadın	34	50.0	32	47.1	2	2.9	68	100
Kuru Toprak⁹⁶								
Kurs kadın	130	62.8	71	34.2	6	3.0	207	100
Kontrol kadın	21	30.8	46	67.6	1	1.6	68	100
Bağ								
Kurs kadın	90	43.5	108	52.0	9	4.5	207	100
Kontrol kadın	23	34.8	43	62.3	2	2.9	68	100
Narenciye								
Kurs kadın	54	26.1	136	65.7	17	8.2	207	100
Kontrol kadın	20	29.5	38	55.8	10	14.7	68	100
Seracılık								
Kurs kadın	10	4.9	191	92.3	6	2.8	207	100
Kontrol kadın	-	-	68	100.0	-	-	68	100

Tablo 16'da görüldüğü üzere kursa katılan çiftçi kadınların *sulu toprak-kuru toprak* varlığı, % 60-64 oranlarında, yarım dan fazladır. Bunu, *bağı* olanlar ile *narenciye* ve *sera* sahibi olanlar izlemektedir. Ancak seracılık için kullanılan toprağın *sulu toprak* olduğu düşünülürse *sulu toprağı* olanların oranı % 65'e çıkmaktadır.⁹⁷

İller olarak dikkate alındığında, *sulu* ve *kuru toprağın* her üç ilde de olmasına karşın, "bağcılık", Nevşehir ve İçel illerinde görülmektedir. Narenciye ise doğal olarak İçel köylerinde vardır. Aynı şekilde seracılık da yine İçel'de görülmektedir. Toprak büyüklüğü açısından ise, *sulu* ve *kuru toprağa* birlikte sahip olan ailelerin % 55'inin toprağı 10 dönümden azdır, 10-30 dönem arasında toprağı olanlar % 37 oranındadır. Buradan, deneklerin küçük toprak sahibi olduklarını söyleyebiliriz. Aynı durum, TYUAP II Projesinin erkek çiftçilere uygulanmasında da saptanmış, ancak, 1-50 dönüm toprağı olanların oranı % 42 iken, 51-100 dönüm toprağı olanlar % 30 gibi oldukça yüksek bir oranda çıkmıştır. Hatta 101-500 dönüm toprağı olanların oranı % 20'dir (Varol, 1995; 88). Burada iki çiftçi grubu arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, erkek çiftçilerin toprak varlığı, kadın çiftçilere göre daha fazladır. Bunun kurslar açısından önemi, yeterli toprağı olmayanların toprakla ilgili kurslara katılmaları,

ilgilenmeleri, öğrenmeleri ve uygulamalarının, bu durumdan olumsuz olarak etkilenebilecekleri hususudur.

Tablo 16'da açıkça görüleceği üzere, toprak varlığı konusunda kursa katılan deneklerle, kontrol denekler arasında da önemli farklar ortaya çıkmıştır. Kontrol deneklerde 30-50 dönüm toprağı olanların oranı % 7 gibi oldukça düşük iken, bu oran kontrol kadınlarda % 23'tür. Burada herhangi bir yoruma gitmek oldukça zordur. Genelde kırsal kesimde kadın-toprak büyüklüğü ilişkisi ile ilgili olarak daha önce verilen bilgilerin ışığında, geniş toprakları olan ailelerde, kadınların tarlada çalışması görülmezken, küçük ölçekli topraklara sahip olan ailelerde ise bu durumun tersi olduğu bilinmektedir. Ancak, burada kursa katılan deneklerin seçiminde ya da gönüllü katılımında deneklerin toprak varlığı araştırılmadığı için, kursa, "toprağı az olanların mı, yoksa çok olanların mı" katıldığı hakkında bilgi sahibi olmak zorlaşmakta dolayısıyla sağlıklı bir yoruma da gidilememektedir.

E) Toprak Sahipliğı

Ailenin toprak varlığı konusunda, kadının statüsü ve ileriye yönelik projelerin geliştirilmesi açısından önemli bir diğer husus, bu toprakların kimin üzerine kayıtlı olduğu ile ilgilidir.

Genel olarak kırsal kesim kadınının toprak sahipliğı –buna çalışmayan şehir kadınına da ekleyebiliriz– ya evlenmeden önce aileden üzerine kayıtlı toprağının ve diğer (ev, dükkan vb.) taşınmazlarının bulunması ya da evlilik içinde yine kendi ana-babasından miras yolu ile kalan taşınmazların varlığı ile olanaklıdır. Ailede mal ayrılığı rejiminin bulunması ve kocanın aile reisi olması, evlilik süresince kazanılan taşınır ve taşınmaz malların, aksi belirtilmedikçe koca üzerine kayıtlı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda Kadının –istisnalar dışında–, evlilik süresince kendi üzerine kayıtlı herhangi bir taşınmazının olamayacağı söylenebilir. Gerçekte bu konu son derece önemlidir. Tarımsal üretime aktif işgücü olarak katılımı söz konusu olan kadının kendi işinde ilerleyebilmesi, girişimcilik niteliğinin geliştirilmesi (kredi alması gibi), mülkiyetinde bulunan tarımsal toprakla ya da diğer taşınmaz malları ile yakından ilgilidir.

Denek ailelerinin sahip oldukları sulu, kuru, bağ, narenciye ve sera toprağının kimin mülkiyetinde olduğu ile ilgili bulgular şöyledir: Kadın denek üzerinde kayıtlı sulu toprak yoktur. Var olan sulu tarıma elverişli toprakların mülkiyeti "koca" ile "evdeki diğer büyüklerin" (anne-baba; kayınpeder-kayımpeder gibi) üzerindedir.

Tablo 17: Sulu Toprak ile Mülkiyet İlişkisi⁹⁸

Ekilebilir Toprak	eşine kayıtlı		aile büyüklerine kay.		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
-10 dönüm						
Kurs kadın	40	44.0	10	11.0	50	55.0
Kont. kadın	2	11.8	6	35.3	8	47.1
11-30 dönüm						
Kurs kadın	22	24.2	12	13.2	34	37.4
Kont. kadın	3	17.6	2	11.8	5	29.4
31-50 dönüm						
Kurs kadın	7	7.6	-	-	7	7.6
Kont. kadın	4	23.5	-	-	4	23.5
toplam						
Kurs kadın	69	75.8	22	24.2	91	100
Kont. kadın	9	52.9	8	47.1	17	100

Ailedeki kuru tarıma elverişli toprakların mülkiyeti konusundaki durum ise biraz farklıdır. 10 dönüme kadar toprağı olan ailelerde –ki bu toprağı olan deneklerin % 52.3'ünü oluşturmaktadır– % 30'u eşin üzerine kayıtlı iken % 9.2'si kendi üzerine kayıtlıdır. Kendi üzerine kayıtlı olma durumu kontrol kadın grubunda % 35.8 oranında daha fazladır. Ancak, daha fazla kuru toprağı olan ailelerde bu durum değişmekte, denegin üzerine kayıtlı toprak bulunmamaktadır. Bir anlamda 'toprak miktarı artarken, kadının toprak sahipliğı azalıyor' ilişkisi kurulabilir. Burada, kadının üzerine kayıtlı küçük toprakların olması, kadının kendi ana-babasından getirdiğı ya da sonradan miras yolu ile kazandığı toprakların varlığı şeklinde yorum yapılabilir.⁹⁹ Çünkü, kadının ücretsiz işçi olarak kendi işletmelerinde çalışması, onun para biriktirme olanağını, dolayısıyla kendi üzerine mal mülk almasını olanaksızlaştırmaktadır.

Toprak sahipliğinde önemli husus, eşin ve ailenin diğer bireylerinin (büyüklerinin) üzerine kayıtlı ekilebilir toprakları varken, deneklerin üzerine kayıtlı toprakların olmamasıdır.

Tablo 18: Kuru Toprak ile Mülkiyet İlişkisi

Ekilebilir Top.	eşinin		kendisinin		aile büyük.		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
-10 dönüm								
Kurs kadın	33	30.3	10	9.2	14	12.8	57	52.3
Kont. kadın	2	11.8	6	35.3	2	11.8	10	58.8
11-30 dönüm								
Kurs kadın	16	14.7	-	-	14	12.8	30	27.5
Kont. kadın	1	5.9	-	-	3	17.6	4	23.5
31-50 dönüm								
Kurs kadın	12	11.0	-	-	-	-	12	11.0
Kont. kadın	1	5.9	-	-	-	-	1	5.9
51+ dönüm								
Kurs kadın	6	5.5	-	-	4	3.7	10	9.2
Kont. kadın	1	5.9	-	-	1	5.9	2	11.8
Toplam								
Kurs kadın	67	61.5	10	9.2	32	29.4	109	100
Kont. kadın	5	29.4	6	35.3	6	35.3	17	100

Deneklerin ailenin sahip olduğu bağ arazisi ile olan mülkiyet ilişkisi ise, oldukça sınırlı sayıda denek tarafından cevaplanabilmiştir. Çünkü, pek çok köyde bağcılıkla uğraşılmamaktadır. Deneklerin ancak % 68'inin bağı vardır. 10 dönüme kadar bağı olan deneklerin oranı toplam % 88.9 iken, 11-30 dönüm arasında bağı olanların oranı ise % 10 gibi oldukça düşüktür. Burada ilginç olan husus; % 7.4 gibi az bir oranda da olsa, denegin üzerine kayıtlı bağın bulunmasıdır. Kontrol grubunda ise bu durum hemen hemen 4 katıdır. Kuru toprak mülkiyetinde olduğu gibi burada da 11-30 dönüm bağ toprağının mülkiyeti doğrudan kocanın üzerine kayıtlıdır.

Bağcılıkla uğraşan kadın çiftçilerde, sahip olunan üzüm bağları ile bunlara kimlerin sahip olduğu hususu ile ilgili bulgular şöyledir: 10 dönümden az olan topraklarda % 7.4 gibi düşük bir oran, kadının üzerinde kayıtlı iken, % 56 gibi yarıdan fazlası eşin üzerine kayıtlıdır. 11-30 dönüm arasındaki bağı olan 7 denegin toprak mülkiyeti eşin üzerindedir. Burada ilginç saptama, kuru tarımda görüldüğü üzere, kadın çiftçilerin üzerine kayıtlı büyük bağ toprağının olmamasıdır.

Tablo 19: Bağ Toprağı ile Mülkiyet İlişkisi

Ekilebilir Topr.	eşinin		kendisinin		aile büyük.		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
-10 dönüm								
Kurs kadın	38	55.9	5	7.4	18	26.5	61	89.7
Kont. kadın	5	27.8	6	33.3	3	16.7	14	77.8
11-30 dönüm								
Kurs kadın	7	10.3	-	-	-	-	7	10.3
Kont. kadın	4	22.2	-	-	-	-	4	22.2
toplam								
Kurs kadın	45	66.2	5	7.4	18	26.5	68	100.0
Kont. kadın	9	50.0	6	33.3	3	16.7	18	100.0

Narenciye bahçelerinin mülkiyetinin kime ait olduğu ile ilgili bulgular oldukça ilginçtir. Deneklerin, özellikle İçel yöresinde, % 28'inin, kontrol deneklerin % 32'nin var olarak belirttikleri 1-10 dönüm arasındaki narenciye bahçelerinin sahibi aile büyükleridir. Ancak burada, kursa katılanlar arasında 19 yaş altı genç kızların bulunduğu anımsanacak olursa, bu sonucun doğal karşılanması gerekir. Benzer şekilde kontrol deneklerde de narenciye bahçelerinin sahiplerinin aile büyükleri olduğu belirtilmiştir. Burada deneklerin yaşları ile aileden miras yolu ile geçmesi beklenen narenciye bahçelerinin tapularının aile –muhtemelen baba– üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 20: Narenciye Bahçesi ile Mülkiyet İlişkisi

narenciye	aile büyükleri	
	sayı	%
-10 dönüm		
Kurs kadın	23	100
Kontrol kadın	10	100

F) Ailenin Hayvan Varlığı

Kırsal kesimdeki insanın gelir düzeyini saptamada ikinci önemli etmen, ürününden yararlanabileceği hayvan varlığının bulunup bulunmamasıdır. Deneklerin hayvan varlığı hem ailenin geliri açısından, hem de kadın çiftçilerin katıldığı kurslar açısından önemlidir. Özellikle eğitim kursları içinde "süt sığırcılığı" konusunun bulunması ve yaygın olarak hemen her ilde uygulanması, hayvan varlığını, özellikle büyükbaş hayvan varlığını önemli kılmıştır. Köyler hakkında genel bilgi toplanırken, doğrudan hayvancılıkla geçinen köyler

olmadığı saptanmakla birlikte deneklerin, sahip olduğu hayvan varlığı ile kurslara katılmaları arasındaki ilişkiler de araştırılmıştır.

Ailenin hayvan varlığı ilgili bilgiler 4 tablo halinde verilmiştir.¹⁰⁰ Bu konuda genel bulgu, köylerin pek çoğunda hayvancılığın çok ileri olmadığıdır. Deneklerin % 21.2'sinde büyükbaş hayvan yoktur. % 62.5'inde ise 1 adet süt sığırı vardır. % 11.5'inde süt sığırı, yerli ve melez olmak üzere 6 adet, % 4.8 gibi çok küçük oranda ise yine farklı nitelikte 8 adet büyükbaş hayvanı vardır (Tablo: 21). Görüleceği üzere, deneklerin büyük bir kısmının süt sığırcılığı yapacağı hayvanı ya yoktur ya da yeterli sayıda değildir.¹⁰¹ Hatta, daha sonra da değinileceği üzere, süt sığırcılığına katılan kadın çiftçiler içinde sığırı olmayanlar bile vardır. Bu bulguların önemli bir sonucu, "besi sığırcılığı konusunda" verilenleri öğrenmede, öğrendiklerini saklamada ve uygulamada bu ortamı yaratacak süt ineğinin ya hiç olmaması ya da yeterli sayıda olmamasının etkili olduğu hususudur.

Tablo 21: Sahip Olunan Büyükbaş Hayvan (Sığır) Durumu

	yok		1 adet		6 adet		8 adet		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	44	21.2	130	62.5	24	11.5	10	4.8	208	100
Kont. kadın	15	24.3	41	66.1	6	9.6	-	-	62	100

Köylerde koyun, keçi gibi hayvanların oluşturduğu "küçükbaş hayvancılık" da önemli değildir. Tablo: 22'de görüleceği üzere, deneklerin % 90.4'ünde, kontrol deneklerin ise % 87.1'inde keçi ve koyun cinsi "küçükbaş hayvan" yoktur. Deneklerin % 5.3'ünde 1 adet, % 4.3'ünde ise 2'den fazla koyun bulunmaktadır. Koyunun geçim kaynağı olduğu iki aile vardır.

Tablo 22: Sahip Olunan Küçükbaş Hayvan Durumu

	yok		1 adet		2 ve fazlası		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	188	90.4	11	5.3	9	4.3	208	100
Kont. kadın	54	87.1	3	4.9	5	8.1	62	100

"Kanatlı hayvancılık" ya da "kümes hayvancılığı" ile ilgili bulgular da küçükbaş hayvancılığa benzemektedir (Tablo: 23). Deneklerin % 34.1'inde 1, % 14.4'ünde 2, % 8.2'inde ise 3 adet kümes hayvanı (tavuk) vardır. Deneklerin % 43.2'sinde, kontrol kadınların ise % 56.5 gibi daha fazla oranında bu tür hayvan hiç yoktur..¹⁰²

Tablo 23: Sahip Olunan Kanatlı Hayvan Durumu

	yok		1 adet		2 adet		3 adet		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	90	43.2	71	34.1	30	14.4	17	8.2	208	100
Kont. K.	35	56.5	15	24.2	5	8.1	7	11.3	62	100

Arıcılıkla uğraşan aile sayısı çok daha sınırlıdır (Tablo 24). Tüm deneklerin % 2.8'i arıcılıkla uğraşmakta; tarımsal uğraşların yanında, arıcılıktan da geçimini sağlamaktadır. Arıcılıkla uğraşanların tümü İçel'dedir. Kontrol grubunda ise, arıcılıkla uğraşan aile yoktur.

Tablo 24 : Sahip Olunan Arı Kovanı Durumu

	yok		1 kovan		12 kovan		13 kovan		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	198	95.2	4	1.9	3	1.44	3	1.44	208	100
Kont. K.	62	100.0	-	-	-	-	-	-	62	100

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, deneklerin ürünlerinden yararlanabilecekleri hayvan sayısı çok sınırlıdır. Büyükbaş hayvanı olan deneklerin küçükbaş ve kanatlı hayvanı yoktur. Ancak iki ailenin 50'den fazla koyunu vardır. Deneklerin hayvan varlığı ile ilgili bulguları, TYUAP II erkek çiftçilerle ilgili olarak yapılan araştırma bulguları ile karşılaştırıldığında oldukça farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Erkek deneklerin hayvan varlığına bakıldığında % 20'sinin yalnızca 1-10 sığırı, % 36'sının 1-10 sığır ve 1-10 koyunu, % 16'sının ise 11-20 sığırı ve 11-20 koyunu ve kümes hayvanları vardır (Varol, 1995: 92). Burada önemli olan husus, örneğin süt sığırcılığı ile ilgili kurs yapılan bu köylerde, kursa katılan erkek çiftçinin uğraş alanıyla, geçim kaynağıyla ilgili bir kursa katılmış olmasıdır. Katılmada isteksizlik, sürekli katılmama, ilgisiz olma ya da katıldığı halde birşey öğrenmeme ya da öğrense bile uygulayamama gibi durumların nedeni olarak hayvanı olmaması ya da yeterli toprağı olmaması ortaya çıkmaktadır.

G) Hayvanların Bakımı

Kırsal kesim yaşantısında genel olarak hayvanların bakımı evin kadını ile evdeki erkek (koca) dışındaki diğer aile bireylerinin (çoğunlukla evdeki diğer kadınların) görevidir. Bu tür bir sayılıtımın olmasına rağmen bu durumu saptamayı amaçlayan bir sorunun sorulmasının nedeni, deneklerin, kursun etkisi ile ev içi ve ev dışı yaptığı işlerde herhangi bir değişimin olup olmadığının saptanmasıdır. Araştırma bulgularına göre (Tablo: 25), deneklerin yarıdan fazlası (% 52.5) kendilerinin, % 11'i kocasının, % 28'i tüm ailenin, % 8 gibi bir

oran ise evde diğer kişilerin (anne, kayınvalide, gelin, torun, kızkardeş gibi) hayvanlara baktığını belirtmiştir. Bu oranlar, kontrol grubunda biraz daha değişiktir. Kontrol grubunda kadının hayvanlara bakma oranı azalırken (% 37.1), ailedeki diğer bireylerin ya da tüm ailenin bakması ile ilgili oranda artış vardır (% 55.6).

Tablo 25: Hayvanlara Bakma Durumu

	kendisi		kocası		tüm aile		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Kurs kadın	104	52.5	22	11.1	56	28.3	16	8.1	198	100
Kont.kadın	20	37.1	4	7.4	19	35.2	11	20.4 ¹⁰³	54	100

Burada denek ve kontrol grubu arasında çok önemli bir fark olmamasına karşılık, "kendisi" şikkının kontrol grubunda daha az, kurs denek grubunda % 52.5 gibi yarıdan fazla olması; buna karşılık hayvanlara "tüm aile"nin birlikte bakmasının kontrol kadın grubunda daha fazla olması, beklenenin tersine bir durum gibi görülmektedir. Ancak, daha sonra da değinileceği üzere, kadının kursa katılmasının kadının bu tür görevlerinde önemli bir değişiklik yapmadığını göstermesi açısından da önemlidir. Daha açık söylemek gerekirse, deneklerin kurslara katılması ile kadının ev dışı işlerini (tarım ve hayvan) yapması/yapmaması arasında anlamlı bir bağlantı yoktur.

H) Hayvansal Ürünleri Satma

Geçim kaynağı olarak hayvancılıkla uğraşan deneklerin, bunların ürünlerini satarak geçim kaynağını oluşturacakları açıktır. Ancak burada belirleyici olan, ailelerin sahip oldukları hayvan sayısıdır. Daha önceki bulgularımızda hayvancılık yapan aile sayısının çok az olduğu görülmüştür. Hayvan sayısı birden çok olan ailelerde, sınırlı da olsa süt, peynir gibi hayvansal ürünler satılmaktadır. Ancak, bu oran önemli değildir. Bu bakımdan arıcılık dışında hayvansal ürünleri satarak önemli bir gelir elde etmeye, geçimini sağlamaya yönelik hayvansal ürün üretimi yoktur.

Çok sınırlı hayvansal ürünlerin (süt, peynir, yoğurt gibi) satılıp satılmadığı ile ilgili bulgular şöyledir: Deneklerin % 42.6'sı az miktarlarda olsa da hayvansal ürünleri satarken, % 57.4'ü herhangi bir hayvansal ürün satmamaktadır.

H) Tarımsal Araç Gerece Sahip Olma

Tarımsal mekanizasyon modern tarımın en önemli girdisidir. Deneklerin ekonomik durumunun bir diğer göstergesi olarak tarımsal faaliyetlerde

kullanacağı araç-gerece sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Makineleşme, ailenin ekilebilir toprak varlığı, bunun bulunduğu alanlar, küçük ya da büyük parçalar olup olmadığı gibi özellikler ile yakından ilgilidir.

Tarımsal faaliyet için en önemli araç ve gereçlerden biri traktördür. Tarımsal faaliyetlerde en sık kullanılan, tarımda makineleşmenin göstergesi olan traktör, deneklerin % 59.3'ünde vardır. Traktöre bağlı olarak kullanılan römork ise daha düşük orandadır (% 45.9).¹⁰⁴ Tarımda kullanılan diğer araçlar; biçerdöver, diskaro, römork, mibzer, pulluk ile süt sağım, patates ve pancar sökme makinaları ile ilgili bulgular şöyledir (Tablo 26): Traktörün çok yönlü kullanımı, römorkun ise traktörle birlikte kullanılacağı düşünüldüğünde traktör oranına yakın oranda bulunması doğaldır. İller açısından, kuru tarımın yapıldığı Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı 300 haneli Gökçeli beldesinde 150 traktör vardır. Yani her iki aileye bir traktör düşmektedir. Tarımda makineleşmenin bir diğer göstergesi olan biçerdöver sahibi olma durumu ise oldukça düşüktür. Tarımsal araç gereç içinde büyük toprağı olan 11 ailede (% 5.3) biçerdöver, 10 ailede (% 4.8) süt sağım makinası, 55 ailede ise (% 26.3) patates/pancar sökme makinası bulunması, kadınların toprak ve hayvan varlığı ile ilişkilerinin birebir olmasa da, doğru orantılı olduğu söylenebilir. Burada önemli olan husus, kadının tarımsal ve hayvansal üretime katılmasında makineleşmenin nasıl yardımcı olduğunu ortaya çıkarmaktır. Tarımsal üretimde olanların büyük çoğunluğunun, tarımsal araç gerece sahip olduğu söylenebilir. Köylerin TYUAP II kapsamına alınmasında bu özelliklerin asgari ölçüde arandığı açıktır.

Köylerin ova köyleri olmaları, kuru ve sulu tarım topraklarının çok fazla olmaması gibi göstergelerin belirlediği "orta gelir" durumu, deneklerin tarımsal üretimde kullanabilecekleri traktör, römork ve pulluk sahibi olmaları gibi temel araç gerece sahip olmaları, bu durumun bir göstergesidir.

Tablo 26: Tarımsal Araca Sahip Olma Durumu

aracın cinsi	var		yok		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
traktör	124	59.3	85	40.7	209	100.0
biçer döğer	11	5.3	198	94.7	209	100.0
diskaro ¹⁰⁵	25	11.9	184	88.1	209	100.0
römork ¹⁰⁶	96	45.9	113	54.1	209	100.0
mibzer ¹⁰⁷	25	11.9	184	88.1	209	100.0
pulluk	84	40.2	125	59.8	209	100.0
süt sağım mak.	10	4.8	199	95.2	209	100.0
pancar/patates sökme mak.	55	26.3	154	73.7	209	100.0

J) Aileye Ait Taşıma Aracı

Deneklerin ekonomik durumlarını belirlemek amacı ile kullanılan göstergelerden bir diğeri de, ailenin sahip olduğu otomobil, minibüs, otobüs, pikap, kamyon gibi taşıma araçlarına sahip olmasıdır. Bu saptama ile birlikte ortaya çıkması beklenen bir diğeri sonuç da bu araçların gelir getirme amacı ile kullanılıp kullanılmadığıdır. Böylece, kadın üzerinde etkisi az olmakla birlikte, tarımsal ve hayvansal üretime yönelik olarak yapılan TYUAP II uygulaması için seçilen köylerin uygun köyler olup olmadığı da ortaya çıkarılmış olacaktır. Konuyla ilgili bulgular şöyledir (Tablo 27):

Deneklerin % 21.5'inde otomobil vardır.¹⁰⁸ Kontrol grubu kadınlarda otomobile sahip olma oranı daha azdır (% 19.1). Sekiz kişide (% 3.8) minibüs vardır; kontrol grubunda ise bu oran % 4.4'tür. Deneklerin % 6.7'sinin, kontrol grubunun % 4.4'ünün taşımacılıkta kullandıkları pikabı vardır. Deneklerin % 5.3'ünde (11 kişi) kamyon vardır. Bu oran kontrol grubu kadınların bulunduğu evlerde göreceli olarak yüksektir (% 14.7). Mobilet, denek grubunda % 4.3 oranında görülürken, kontrol grubunda % 22.1 gibi bir sayıya ulaşmaktadır. Bu oranın yüksek olmasının önemli nedeni, bu köylerin şehir ya da kasaba merkezine yakın olması, çoğunlukla erkek çocukların çalışma amacı ile her gün merkez ilçeye ya da şehir merkezine mobilet ile gidip gelmeleridir. Özellikle İçel Merkez ilçeye bağlı kontrol köylerinde benzer bir durum söz konusudur.

Tablo 27: Sahip Olunan Taşıma Aracı

Araç	var		yok		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
araba						
Kurs kadın	45	21.5	164	78.5	209	100
Kont. Kadın	13	19.1	55	80.9	68	100
minibüs						
Kurs kadın	8	3.8	201	96.2	209	100
Kont. Kadın	3	4.4	65	95.6	68	100
pikap						
Kurs kadın	14	6.7	195	93.3	209	100
Kont. Kadın	3	4.4	65	95.6	68	100
kamyon						
Kurs kadın	11	5.3	198	94.7	209	100
Kont. Kadın	10	14.7	58	85.3	68	100
mobilet						
Kurs kadın	9	4.3	200	95.7	209	100
Kont. Kadın	15	22.1	53	77.9	68	100

Araçların kimin üzerine kayıtlı olduğu ile ilgili bulgular ise beklenen değerler olarak evli olan deneklerde 'koca', evli olmayanlarda ise 'baba' ve 'oğul' olarak çıkmıştır. Oğul üzerine kayıtlı olan araç daha çok mobilet tipidir.

Ailenin sahip olduğu taşıma aracı ile ilgili bulgular değerlendirilecek olursa, deneklerin beşte birinde otomobil vardır. Genel olarak bu araçların, mobilet dışında, her birine tek olarak sahip olma söz konusudur. Bir diğer deyişle, deneklerin birden fazla aracı yoktur. Otomobil dışında minibüs, kamyon ve pikap gibi araçların gelir getirme amacı ile kullanıldığı görülmektedir. % 16'ya varan bu oranın konumuz açısından da iki önemli sonucu vardır. Birincisi, bu araçların bulunduğu evlerde, tarımsal geçim kaynağı yanında tarımdışı (ulaşımda ya da pazarcılıkta) alanlarda gelir elde etme amacı ile kullanılıp kullanılmadığının saptanmasıdır. İkinci önemli sonuç ise, bu tür araca sahip denek ailelerinde erkeklerin, gelir getirme amacı ile bu araçları sürekli kullanmaları sonucu, tarımsal ve hayvansal üretimle doğrudan kadının meşgul olacağı hususunun saptanmasıdır. Bu bulguların, daha sonra inceleyeceğimiz, deneklerin kursa katılmalarından ötürü evdeki eş ya da diğer yetişkin erkeklerin kendilerine yardımcı olup olmadığı konusunda, örtülü de olsa, bir yanıt vermesidir.

Ailenin taşıma aracına sahip olmasının ekonomik etkilerinin yanında, bir diğer önemli sonucu, taşıma aracına sahip olmanın sosyal hareketlilik sağlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında taşıma araçlarının kullanımının kadının dışa açılmasına olanak tanıyacağı varsayımlanabilir. Gerçi bu hareketliliğin insan taşımacılığına uygun olan otomobil ya da minibüs ile olması doğarken ya da beklenirken, diğer araçların da en azından kullanıcı "erkek" için sosyal hareketlilik sağlayacağı açıktır. Her iki durumda da kadının doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal hareketliliği; köy dışına açılması ve yaşantısının etkilenmesi söz konusudur. Bu durumun ise, kırsal kesim insanına (kadınına) yeniliklerin benimsetilmesinden başlayarak, pek çok olguda etkisi olduğu ya da olacağı söylenebilir.

K) Ailenin Taşınmaz Malları:

Kırsal kesimde taşınmaz mal varlığı ile ilgili ilk akla gelen deneklerin oturdukları ev ya da evler ile ekip biçtiği arazisidir. Kimi zaman da, uğraş alanlarına bakılarak, bakkal, berber ya da bir başka işle uğraşan ailelerde, bu işlerin görüldüğü yerler, taşınmaz mal olarak belirtilir. Ancak son 20-30 yılda kırsal kesimde görülen değişmeler, köyden kente göç olgusu, yeni iş olanaklarının aranması, çocukların eğitimi gibi nedenler, köy dışında ilçe ya da il merkezlerinde yeni taşınmazların alımını hızlandırmıştır. Özellikle köyde toprağı çok olan "kapitalist köylü" ile "zengin köylü" ve hatta "orta köylü" grupları, şehirlerde ev ya da dükkan ve benzeri taşınmazlar alarak, bir anlamda yatırımını şehre yapmaktadırlar. En azından, kendi nesli için olmasa bile,

çocukları –daha çok erkek çocukları– için bu tür yatırımı daha akılcı bulmaktadırlar.

Ailenin mal varlığı içinde taşınmaz malların varlığı, aile halkı için ekonomik bir gösterge olmakla birlikte, bu taşınmazların, deneklerin üzerinde kayıtlı olup olmaması da önemlidir. Bu önemin dayandığı nedenler ise, kadının ev içindeki konumunun belirlenmesinde etkin olması yanında, özellikle kadının, hangi işte olursa olsun, "çiftçi kadın", "girişimci kadın" statüsüne gelmesinde de belirleyici olmasıdır. Daha önce de değinildiği üzere, kadınların tarım kredi kooperatifleri ile ilişkilerinde, kadın girişimciliğini teşvik eden kurum ve kuruluşlarla ilişkilerinde, üzerine kayıtlı taşınmazların varlığı bir güvence olmaktadır. Bu konuda, Halk Bankası, Ziraat Bankası gibi finans kuruluşlarının, KOSGEB gibi kadın girişimciliği ile ilgili devlet kurumunun doğrudan kredi verme ya da kadın girişimciliğini teşvik etmede, kadının kendi üzerine kayıtlı mal varlığı önem kazanmaktadır

Bulgulara göre, deneklerin oturdukları evler büyük oranda kendi evleridir. Deneklerin % 1.1'nin (üç kişinin) evi kendi evi değildir. Kendi evinde oturan deneklerin % 98.9 gibi tamamına yakın oranında evin mülkiyeti kendi üzerine değildir. 'Koca' % 72 gibi bir oranda evlerin sahibidir. Geri kalan % 28 gibi bir oranda mülkiyet, ailedeki büyüklerin (çoğunlukla baba, kayınpeder gibi) üzerindedir. Burada İslam dininden gelen geleneğin etkisini belirtmek gerekir. Medeni Kanun'a göre, mirasın kız ve erkek çocuklar arasında eşit olarak dağıtılması kuralı geçerli iken, Şer'i hükümlerin kırsal kesimde etkisini hâlâ sürdürüyor olması, taşınmazların sahipliğini "erkek" çocuğa verilmesi sonucunu doğurmaktadır. Gerçi kız çocuğun mirastan mahrum etme gibi katı kuralların giderek gevşediği görülmekle birlikte, yine de sınırlı taşınmazı bulunan ailelerin, bu taşınmazlarını öncelikle erkek çocuklarına bıraktıkları ya da erkek çocuğun doğal hakkı olarak gördükleri; diğer taşınır (menkul) varlıklarından da kız çocuklarına pay verdikleri görülmektedir (Kandiyoti, Glavanis (ed.) 1990).¹⁰⁹

Deneklerin köy dışında taşınmaz mallarının (ev, dükkan, arsa gibi) olup olmadığı ile ilgili bulgulara göre deneklerin % 77.3'ünün (160 kişi) herhangi bir taşınmaz malı bulunmamaktadır. Taşınmaz malı olanların (% 22.7) büyük ölçüde (% 13.5) başka ilçede evi varken, % 8.2'sinin dükkanı vardır. Ancak, burada taşınmaz mal-mülkiyet ilişkisine bakıldığında, koca ya da ailenin diğer bireyleri taşınmaz malların mülkiyetini ellerinde tutarken, denek kadınlar bu tür taşınmaz malların mülkiyetine sahip değillerdir. Bu durum kontrol grubu kadınlar için de benzer durumdadır.

Tablo 28: Deneklerin Taşınmaz Mal Varlığı

	yok		var		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
denek kadın	160	77.3	47	22.7	207	100
kontrol kadın	50	74.6	17	25.4	67	100

5.5.3. Deneklerin Köy Dışına Açılması

Kırsal kesimin geleneksel yaşantısının önemli özelliği, kapalı toplum yapısı özelliği göstermesidir. Genel olarak kırsal kesim insanının hareketliliği (mobilitesi) oldukça sınırlıdır. Bu durumun nedenleri ise, geleneksel yapı çerçevesinde değerlendirilebilir. Köy ekonomisinin kendi kendine yetmesi, ulaşım zorlukları (yol ve taşıt yetersizliği gibi), sosyal etkinliklerin kırsal kesim etkinlikleri ile sınırlı kalması gibi nedenlerle köy dışına gidip, gelme sınırlıdır. Ancak, son yıllarca yaşanan hızlı toplumsal değişim, geleneksel yapının zorlanmasına, kapıların aralanmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, kırsal kesim insanı, hem günlük gereksinimleri, hem de daha uzun soluklu yaşamı –sağlık, eğitim, ürünlerini pazarlama, iş bulma, çalışma– için köyünün dışına çıkma gereğini duymaktadır. Dışa açılma ile yeniliklerin benimsenmesi, dışa açılan birey ile açılmayan birey arasında önemli farkların olacağı varsayımı ile deneklerin, başka "köye", "kasabaya", "şehre", "büyük şehre" gitme sıklıkları ve nedenleri araştırılmıştır.

A) Köy Dışına Gitme Sıklığı:

Genelde kırsal kesim insanının, özelde ise kırsal kadının dışa açılması, toplumsallaşma süreci içinde önem kazanmaktadır. Bulgularımıza göre, başka köye gitmeyenlerin oranı % 51.7 gibi yarıdan biraz fazladır. Kontrol deneklerde bu oran % 69.1 olarak kurs kadınlarından daha fazladır. Buradaki bulgulardan, köyler arasında sıkı ilişkilerin bulunmadığı, dolayısıyla köy kadınlarının birbirlerini etkilemelerinin söz konusu olmadığı söylenebilir. Bunun araştırma konumuz için önemi, kırsal kesimde kadının statüsünün değiştirilmesi, kadın girişimciliğinin desteklenmesi gibi çalışmaların kırsal kesime aktarılmasında, köyler arası iletişimin bu özelliğinin bilinmesi ve önlemlerinin alınmasıdır.¹¹⁰

Köy dışına gitmede, yaş ve eğitim gibi sosyal değişkenlerin de belirleyici olduğu görülmüştür. Yaşlı ve eğitimsiz olanların dışarı açılmaları daha sınırlıdır. Burada önemli olan husus, başka köye ya hiç gidilmemesi ya da çok seyrek gidilmesidir. Oysa aynı durum, kentte ya da ilçe merkezine gitmede farklıdır. Buradaki nedenlerden biri ulaşım olanaklarının bulunmasıdır (otomobil, otobüs, minibüs gibi). Diğerleri ise, alışveriş, hastalık ya da resmi bir iş için gibi nedenlerdir.

Tablo 29 : Başka Köye Gitme Durumu

	köy dışı. gitme		köy dışı. gitmeme		toplam	
	sayı.	%	sayı	%	sayı	%
denekler						
denek kadın	107	51.7	100	48.3	207	100
kontrol kadın	47	69.1	21	30.9	68	100

Deneklerin başka köye gitme dışında, ilçe ya da şehre gitme sıklıkları, köylerin merkez ilçe olup olmaması ile yakından ilişkilidir. Merkez ilçe köyleri aynı zamanda şehir merkezi olduğundan ilçeye gitme sıklığı ile şehre gitme sıklığı oranlarında aynılık vardır. Şehre gitmeme oranı deneklerde % 47.3, kontrol kadın denek grubunda % 60.3'tür. Burada az da olsa kursa katılan kadınların dışı daha açık oldukları gözlemlenmektedir.

Köy dışına gitme sıklığı ile ilgili bulgularda ise (Tablo 30), deneklerin köy dışına gitme sıklığı daha çok 'ayda bir', 'yılda bir' sıklıklarında toplanmıştır. Bunun daha açık anlamı ise, deneklerin dışı bağlantılarının, ilişkilerinin çok sık olmayışı, belli gereksinimleri karşılama amacıyla köy dışına çıktıklarıdır.

Tablo 30: Köy Dışına Çıkma Sıklığı

	hafta 2-3		hafta bir		ayda bir		yılda bir		gitmeme		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
köye														
denek k.	4	1.9	11	5.3	43	20.8	28	13.5	107	51.7	14	6.7	207	100
kont. K	4	1.9	2	2.9	9	13.2	5	7.4	47	69.1	1	1.5	68	100
ilçeye														
denek k.	10	4.8	29	14.0	40	19.3	23	11.1	98	47.3	7	3.4	207	100
kont. K	8	11.8	4	5.8	10	14.7	2	2.9	41	60.3	3	4.4	68	100
şehre														
denek k.	21	10.1	18	8.7	29	13.9	20	9.6	47	22.6	0	4.8	207	100
kont. K	13	19.1	10	4.7	7	0.3	7	10.3	10	14.7	3	4.8	68	100
büy.şeh.														
denek k.	-	-	-	-	4	1.9	46	22.2	144	69.7	13	6.3	207	100
kont. K	-	-	-	-	5	7.5	12	17.9	45	67.2	5	7.5	68	100

B) Köy Dışına Gitme Nedenleri:

Deneklerin köy dışına gitme nedenleri daha çok gezme ve alış-veriş amacıyla olmaktadır. Özellikle 'başka köy' ve 'ilçe'ye gezme, düğün, nişan gibi törensel nedenlerle gidilmektedir. Şehre gitme nedenlerinin başında ise "alış-veriş" ve "tedavi" gelmektedir.¹¹¹

TYUAP II erkek çiftçi araştırmasında da kursa katılanların köy dışına açılmaları araştırılmış, özellikle başka köye gitme ile ilgili bulgularda

benzerlikler, ilçeye ve şehre gitmede farklılıklar görülmüştür. Erkek deneklerin ancak % 6 gibi çok az bir oranı başka köye gittiklerini belirtirken, ilçe merkezine giden çiftçilerin oranı % 88 gibi oldukça yüksektir. Büyük kent olarak çok yakın oldukları şehir merkezi Ankara'ya gitme oranı ise % 2 gibi çok düşüktür. Erkek deneklerin köy dışına, özellikle ilçe merkezine gitme nedenleri, kadın çiftçilere göre farklılık göstermektedir. Gidiş nedenleri arasında ticaret (iş) ve ziyaret önemli nedenler olarak görülmektedir. Ancak bu farkın, araştırmanın yapıldığı köylerin konumları açısından değerlendirilmesi gerekir. Köylerin ilçeye yakın, kente uzak olması, ilçeye gitme sıklığının nedeni iken; ilçe merkezinin kentin çok yakınında ya da "merkez ilçe" olması durumunda şehir yerine merkez ilçeye gitme (özel ve resmi işler için) şeklindeki yanıt daha anlamlı olmaktadır. Tüm bulgular, köylerin konumları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde daha anlamlı olacaktır. Merkez ve ova köylerde dışa açılma, yakınlığa bağlı olarak ilçe ve il merkezlerine gitme sıklığı, dağlık köylere göre daha fazladır.

5.6. Kitle İletişim Araçlarına Açıklık

Günümüz toplumlarının sosyal konumlarının bir göstergesi de radyo-televizyon-gazete-sinema-tiyatro gibi kitle iletişim araçlarına açıklık; bunları izleme ve bunlardan etkilenme sonucu, tutum ve davranışlarda görülen değişikliklerdir. Son yılların hızlı toplumsal değişiminde iletişim araçlarında gelişmenin payı büyüktür. Bu araçların içinde ise kitlelere yönelik olan ve günümüzdeki moda kullanımı ile "medya" (kitle iletişim araçları) olgusunun yeri önemlidir. Bugün geniş topluluklara verilmek istenilen her türlü mesajda kitle iletişim araçları kullanılmaktadır. Kitlelere olan etkisinden ötürü, çeşitli siyasal ve sivil odaklar bu araçlar üzerinde egemen olmak istemektedirler. Kuşkusuz "medya"nm etkisi, bunlara açık olma, bunları izleme ile olanaklı ve anlamlıdır. Radyo ve televizyondan yararlanmada, öncelikle bu yayınların kapsama alanlarında olma ve bunları izleyebilecek alıcıya (radyo ve televizyona) sahip olma ön koşulu gerekirken, yazılı medyanın (gazetelerin ve dergilerin) izlenmesi ise bireylere düzenli ve zamanında ulaşması ile olanaklıdır. Ancak, bunları kullanmanın ya da açık olmanın en belirgin koşulu ise, bunların içeriğinin ya da verilen mesajların toplumların ilgisini çekmesi; onların istek, beğeni ve gereksinimlerini karşılamaıdır. Kırsal kesimde bu araçların kullanımı ise bir takım özellikler gösterir. Okuma-yazma bilme oranının düşük olduğu kırsal kesimde, bu araçlara olan ilgi, daha çok elektronik kitle iletişim araçları olan radyo ve televizyonadır. Tarihsel gelişimi içinde radyoya açıklık, etkilenme daha eski olmakla birlikte, günümüz kırsal kesiminde görsel niteliğinden ötürü çekiciliği, farklı gereksinimleri karşılamaı gibi nedenlerle, televizyon yayınlarına ilgi daha fazladır.

Kırsal kesimde, özellikle yeniliklerin benimsenmesinde radyo, televizyon ve gazetenin önemli yeri vardır. Bu konuda, doğrudan bu araçların kullanıldığı

modeller geliştirilmiş, bu modeller çerçevesinde kırsal kesime yeniliklerin götürülmesi ile ilgili eğitim projeleri uygulanmıştır (Rogers, 1978). Türk kırsal kesiminde yapılan kimi araştırmalarda da bu durum araştırılmıştır (Aziz, 1981).¹¹² Elektronik iletişimdeki hızlı gelişmeler; kanal sayılarının, güçlerinin artması, yayın içeriklerinin değişmesi, hatta devlet tekelinin kalkması ile özel radyo ve televizyon kanallarının yayına başlamaları gibi değişmezler karşısında deneklerin tutum ve davranışlarının bilinmesi de önem kazanmış, bu konudaki bulguların farklı amaçlarla yenilenmesi ve yinelenmesini zorunlu kılmıştır.

5.6.1. Radyo-Televizyon-Gazete İzleme Durumu

Deneklerin genel olarak radyo, televizyon izleme ile gazete okuma alışkanlıkları tablo 31'de verilmektedir. Deneklerin % 54.6'sı radyo yayınlarını, % 88.5'i televizyon yayınlarını izlemekte; % 26'sı ise gazete okumaktadır. Bu oranlar kontrol grubunda daha fazladır (% 58.8 radyo, % 92.5 televizyon, % 39 gazete). Bu durumun sözel açıklaması, deneklerin kitle iletişim araçları ya da yaygın adı ile medyaya açıklığı, hem kurs deneklerinde, hem de kontrol grubu deneklerde "televizyon izleme" toplanmaktadır. Bulgularımızı, Türkiye genelindeki benzer araştırma bulguları ile karşılaştırmak gerekirse, 1993'de "Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması" adı altında yapılan araştırma bulgularına göre, radyo izleme % 68.2, televizyon izleme % 81.6, gazete okuma ise % 37.3'tür (Sağlık Bakanlığı, 1993).¹¹³ Bu oranlar, yıl ve araştırmanın yapıldığı alan farklılığı dikkate alındığında araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir.

Tablo 31: Radyo-Televizyon İzleme, Gazete Okuma Durumu

	izliyor		izlemiyor		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
radyo						
denek k.	114	54.6	95	45.4	209	100
kontrol k.	40	58.8	28	41.2	68	100
TV						
denek k.	185	88.5	24	11.5	209	100
kontrol k.	62	92.5	5	7.5	67	100
gazete						
denek k.	45	26.0	128	74.0	173 ¹¹⁴	100
kontrol k.	23	39.0	36	61.0	59	100

5.6.1.1. Radyo İzleme

Radyo, kırsal kesim insanı (kadın-erkek) için en eski kitle iletişim aracı olmasının yanında en doğru, en çabuk ve en kolay ulaşılabilen araçtır. Özellikle ülkemiz açısından ele alındığında, bu durum daha da geçerlidir. Radyo yayınlarının 1927'lerde başladığı düşünülürse, o günlerden Devlet tekelinin sürdüğü 1994 yılına kadar, bir haber aracı olarak benimsenmiştir. Televizyonun olmadığı bu dönemde radyo, en popüler kitle iletişim aracı olmuştur. Bu popülerite, televizyonun görsel çekiciliğinden ötürü –yaygınlaşması oranında– azalmıştır.

Araştırma bulgularımıza göre kurs gören deneklerin yarısından biraz fazlası (% 54.6) radyo yayınlarını izlemektedir. Bu oran kontrol deneklerde biraz daha fazladır (% 58.8). Bu oranlar, Türkiye genelinde yapılan araştırmada ise, kırsal kesimde % 68.2, kentte % 78.8 gibi oldukça yüksektir. Köy-kent arasındaki bu farkın, kentli kadının yaşam biçiminin, uğraş alanının kırsal kesim kadınının yaşam biçiminden, uğraş alanından farklı olmasından kaynaklandığı açıktır.

Kitle iletişim araçlarından verilen mesajlarla farklı gereksinimler karşılanır. Genel olarak "haber", "eğitim-kültür", "eğlence", "reklam-propaganda" şeklinde yapılan gruplandırmalarda, izleyicinin farklı nedenlerle bu araçları izledikleri görülmüştür. Bunu belirleyen en önemli neden ise bireyin yaşam biçimi, sosyo-ekonomik özellikleridir. Bulgularımıza göre, kurs gören deneklerin yarısından fazlası (% 52.2), radyo yayınlarını "haber" ve "eğitim" amacı ile, % 22.1'i "eğlence" (müzik) amacı ile, % 11.5'i ise "dini bilgi alma" amacı ile radyo yayınlarını izlemektedir.¹¹⁵ Kontrol kadın grubunda ise, izleme nedenleri önemli farklılıklar göstermektedir. Kontrol kadınlarda radyo yayınlarını "haber" ve "eğitim" amaçlı olarak izleme oranı % 37 iken, "eğlence" amacı ile yayınların izlenmesi % 50'dir. Burada her iki grup kadın arasında kursa katılma açısından doğrudan bir yoruma gitmek zor ise de, 'eğitime, öğrenime ilgi duyan kadınların kursa katılmış olmaları' gibi bir açıklama da getirilebilir.

Tablo 32: Radyo İzleme Nedenleri

	haber		hab-eğit.		eğlence		dini		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
denek k.	33	29.2	26	23.0	25	22.1	13	11.5	16	14.2	113	100
kontrol k.	8	12.5	10	25.0	20	50.0	3	7.5	2	5.0	40	100

Radyoya açık olma ile eğitimin ilişkisi araştırıldığında ise oldukça anlamlı bulgular elde edilmiştir. Kursa katılan deneklerden okuma-yazma bilmeyenlerin % 50'si radyo dinlememekte, % 31.3 ise yerel kanalları izlemektedir. Kırsal kesim koşullarında "orta öğrenimli" olanların ise radyo izleme tercihleri (% 25 izlemeyen dışında) % 12.5 özel kanallar, % 25 yerel kanallar, % 25'i ise hem

özel hem TRT kanallarıdır. Tek olarak TRT kanallarını izleyen yoktur. Bu sonucun ise, diğer kanalların çeşitliliği açısından doğal karşılanması gerekir. Ancak, diğer kanallardan izlenen yayınların, çoğunlukla "dini yayınlar" yapan kanallar olduğunu da belirtelim.

Radyo izleme nedenleri ile eğitim arasında istatistiksel, anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. İki değişken arasında " x^2 değeri" beklenen değerden çok düşüktür. Ancak, eğitimsiz olanların radyoyu "haber" amacı ile izleme oranlarının % 30 gibi oldukça yüksek bir oranda olması anlamlıdır. Eğitimi ortaokul düzeyinde olanlarda bu oran % 9.1'dir. Radyoyu "dini yayınları" için izleyenlerin oranı ise ilkökul eğitimi almış olanlarda % 69.2 gibi oldukça yüksek iken, ortaokul eğitilmişlerde dini yayın amacı ile radyo izleme yoktur. Burada iki bulgu üzerinde durulabilir. Birincisi deneklerin haber yayınlarına olan ilgileridir. "Haber" ve "haber-eğitim" yayınları birlikte ele alındığında, deneklerin yarısından fazlasının radyo yayınlarını "haber amacı" ile izledikleri görülür. Diğer ise % 11.5 gibi bir oran da olsa, dini yayınların izlenmesidir. Daha çok yaşlılar tarafından izlenen bu yayın türü, yeni bir durum değildir. 1973'de de Ankara köylerinde yapılan bir araştırmada dinsel yayınların oldukça yoğun olarak izlendiği saptanmıştır. Özellikle dinsel bilgilerin verilmesi, doğrudan Kur'an okunması ve açıklanması dini yayınlara olan ilginin bir nedeni olarak gösterilebilir.¹¹⁶

5.6.1.2. Televizyon İzleme

Kırsal kesimde televizyon, kitle iletişim araçları içinde en popüler olanıdır. Mac Luhan'ın deyimi ile televizyon dünyamızı global bir köy durumuna getirmiştir. Birey, özellikle kırsal kesim insanı, çevresini, ülkesini hatta tüm dünyayı gezip görmeden televizyon aracılığı ile tanımaktadır. Bu bakımdan, özellikle yeniliklerin kırsal kesimde yayılmasında televizyon –buna radyo da katılabilir– iklim yaratan, bireyi bu yeniliklere hazırlayan bir işlevi de yüklenmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak, deneklerin televizyon izleme alışkanlıkları, nedenleri, sıklığı gibi özelliklerin bilinmesi önemlidir. Burada, özellikle TYUAP II'nin çeşitli uygulamalarında, TRT kanallarından da yararlanılmış olması, YAYÇEP programlarının "*projeli bir yayın*" olarak kırsal kesim için başlatılması, kadın çiftçiler tarafından kendilerine yönelik kursların izlenmesinde, hatta öğrenilmesinde kolaylaştırıcı faktörler olarak düşünülebilir.

Deneklerin televizyon izleme oranları % 88.5 gibi oldukça yüksektir. Bu durum kontrol deneklerde % 92.5'tir. Deneklerin sosyo-ekonomik özelliklerine bakarak, bu oranın yüksek olduğu söylenebilir. Bulgularımızı, Türkiye genelinde yapılan araştırma bulguları ile karşılaştıracak olursak, televizyon izleme oranı % 81.6 olarak araştırma bulgularımızdan % 10 dolayında daha fazladır. Bunun açık nedeni, bu bulguların 2-3 yıllık bir zaman farkı ile yapılan bir araştırma sonucu olması ile açıklanabilir. Geçen süre içinde, özellikle

televizyon yayınlarının özel sektör tarafından yapılmaya başlamasının da önemli yeri vardır.¹¹⁷

Televizyon izleme nedenleri; "haber alma" (% 35.5), "eğlence" (% 13.7), "eğitim" (% 9.3), "dini bilgiler" (% 7.1) ile "haber-eğitim-eğlence"dir. (% 24) Bu kanallarda neler izledikleri ile ilgili bulgularda "YAYÇEP" ve "köy programları"nın da bulunması, deneklerin TRT kanallarını izlediklerini de göstermektedir. Deneklerin televizyon programlarından neler öğrendikleri ile ilgili bulgularda ise, deneklerin % 26.7 si "hiçbir şey" öğrenmediğini, % 15.3'ü "sebzeçilik", % 14.2'si "meyvacılık", % 17.1'i ise "hayvancılık" konusunda bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Burada bir karşılaştırma yapmak gerekirse, radyo ve televizyon, kırsal kesim ile ilgili haber ve eğitim kaynağı iken, özel kanalların açılması ile eğlence kaynağı durumuna gelmiştir. Ancak yine de, kırsal kesime yönelen programların olması ve bundan da düzenli olarak haberdar edilmeleri durumunda, yeniliklere açılmalarını kolaylaştırıcı kanallar olarak görülebilir. Burada, kursların tarımsal etkilerinde de belirtileceği üzere, YAYÇEP'de verilen tarımsal bilgilerin, zaman zaman kurslarda verilen bilgilerle örtüştüğü hatta, verilen yanıtlarda, kimi kez öğrenilenlerin kurslardan mı yoksa YAYÇEP'den mi olduğu konusunda kuşku da olmuştur. Ancak, burada önemli olan, kırsal kesime verilecek tarımsal mesajlarla kursların koordineli olarak yürütülmesi, düzenlenmesi durumunda etkisinin çok daha fazla olacağı hususudur.

5.6.1.3. Gazete Okuma

Kitle iletişim araçları arasında gazete, dergi ve kitaptan yararlanma, okuma bilme koşulunu gerektirir. Hatta, okuduğunu anlama yani işlevsel okur-yazarlık beceri ve yeteneğinin de olması gerekir. Kırsal kesimde eğitim düzeyinin düşük olması nedeni ile yazılı araçlara olan ilgi en az düzeydedir. Kuşkusuz bu araçlara ulaşmada gazete, dergi ve kitapların pahalı oluşu, günlük harcamayı gerektirmesi de bu araçlardan yararlanmayı etkileyen önemli bir diğer nedendir.

Gazete okuma ile ilgili bulgulara göre gazete okuma oranı, kurs deneklerde % 26, kontrol deneklerde ise % 39'dur. Tersini söyleyince, gazete okumayanların oranı % 74 iken, kontrol deneklerde bu oran % 60'tır. Bulguları, daha önce sonuçlarını verdiğimiz Sağlık Bakanlığı'nın yapmış olduğu araştırma bulguları ile karşılaştırdığımızda, % 37 olan gazete okuma oranının, kontrol grubu kadınlara daha yakın olduğu görülür. Aynı araştırmada kentte gazete okuma oranı ise % 69.1 gibi hemen hemen kırsal kesimin iki katıdır (Sağlık Bakanlığı, 1993). Deneklerin dörtte üçü gazete okumamaktadır. Bu oranların daha önceki yıllarda elde edilen kırsal kesim kadınının gazete okuma oranları ile karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu görülmektedir (Aziz, 81). Aradan geçen 15 yılı aşkın sürenin kırsal kesim kadınının dışı açılmasının bir penceresi, göstergesi olarak nitelenebilecek gazete okuma oranındaki bu azalmanın nedenleri olarak yorum yapmak gerekirse; televizyon kanallarının sayıca

çoğalmas ve çeşitli gereksinimleri karşılaması gibi bir dış faktörün varlığı yanında, gazetelerdeki değişimlerin de olumsuz etkisinden söz edilebilir. Bu değişimlerin başında, gazete fiyatlarındaki sürekli artış, aşırıya varan promosyon, gazetelerin asıl işlevlerini bırakarak promosyonu birincil amaç olarak kullanmaları, haberlerdeki yanlışlık ve abartı, birbirleri aleyhindeki kampanyaları ve bunu televizyon ekranlarına taşınmaları gibi nedenler gelmektedir. Burada oldukça ilginç olan ise, beklenilenin tersine, gazetelerde daha çok kadına yönelik eşya promosyonlarının, kırsal kesim kadını etkilemediğidir. Bir diğer söyleyişle, promosyondan ötürü gazete alımı artmamıştır.¹¹⁸

İller bakımından durum ise, Nevşehir (% 83) ve Tokat'da (% 80.3) gazete okumayan oranları İçel'e göre (% 74) daha yüksektir. Deneklerin hangi gazeteyi okudukları ise, oranlar çok düşük olduğundan, gazeteler arasında anlamlı bir dağılım göstermemektedir. Deneklerin en çok okudukları gazeteler; Sabah (% 3.5) ile Hürriyet (% 2.9) ve % 19.7 oranında değişik türde gazetelerdir.¹¹⁹

5.6.1.4. Radyo-Televizyon ve Gazete İzlememe Nedenleri

Kırsal kesimde kitle iletişim araçları arasında en yaygın olan radyonun % 45 gibi oranda izlenmemesi, izlenmeme nedenlerinin araştırılmasına yol açmıştır. Bu konudaki bulgulara göre, izlenmeme nedenlerinin başında (% 59.4) '*zamanı yok*' gelmektedir. Bu neden, televizyondan ötürü '*zamanı yok*' (% 23.5) ile diğer işlerden ötürü '*zamanı yok*' tan oluşmaktadır. Ancak, daha sonra '*zamanı olmadığı için*' TV izleyemediği 10 kişi tarafından belirtildiğinden, radyo izlemeyen 33 kişiden 23'ünün gerçek izlememe nedeni, televizyondan ötürü zamanı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Kurs deneklerinin radyo izlememe nedenleri arasında % 30 gibi bir oranın 'radyom yok' nedeni de önemlidir. Burada tarihsel ve ekonomik açıdan yorum yapılacak olursa, kırsal kesimde bulunması, elde edilmesi, kullanılması açısından en yaygın kitle iletişim aracı olan radyo alıcısının olmamasını, eskiyen, bozulan radyonun yerini televizyonun alması; gereksinimlerini karşılamasından ötürü, yeni bir radyoya gereksinim duyulmaması ile açıklanabilir.

Televizyon izlememe nedenleri teknik ve parasal olanaksızlıklar ile yayınların içeriğine bağlı nedenler olarak iki grupta toplanabilir. Televizyon yayınlarının bu bölgelere ulaşamaması, güçlü verici ya da yansıtıcıların olmaması ile televizyon alıcısına sahip olmama gibi nedenlerin yanında, özellikle yaşlı ve eğitimsiz olan deneklerin televizyon yayınlarını açık saçık bulmaları gibi nedenler de vardır. Bu nedenler oran olarak, % 33.3'ü zamanı olmaması, % 33.3'ü televizyonu olmaması ile % 33.3'ü de yayınların net olarak alınamaması, açık saçık yayınların olması, programların beğenilmeyişi şeklindedir. Televizyon izlememe nedenleri arasında, "*başka*" şıkkının önemli bir oranı "*açık saçık olması*" nedeninde toplanmaktadır.¹²⁰

Gazete okumama nedenleri arasında ise en önemli neden (% 47.3) gazete alınmadığı, gelmediği ile "başka" (% 52.3) şikkında topladığımız ilg' çekmemesi, güvenilmediği, yalan haber yazdığı gibi nedenler yatmaktadır. Kuşkusuz burada, neden gazete alınmadığı hususu da önem kazanmaktadır. Bu durumun da "pahalı olması", "radyo ve televizyonun bu gereksinimleri karşıladığı", "zamanın olmayışı" gibi nedenlerde toplandığı görülmektedir. "Zamanı olmadığı" için gazete okumayanların oranı Tokat'da % 22.4'e kadar çıkmaktadır.

Tablo 33: Radyo,Televizyon ve Gazete İzlememe Nedenleri

Nedenler	radyo		televizyon		gazete	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
radyo-tv gazete yok						
d.k.	30	30.6	10	33.3	64	49.2
k.k.	4	13.8	-	-	13	37.1
zaman yok						
d.k.	56	57.2	11	36.7	19	14.6
k.k.	20	69.0	4	50.0	4	11.4
başka						
d.k.	12	24.2	9	30.0	45	36.2
k.k.	5	14.2	4	50.0	18	51.5
toplam						
d.k.	98	100.0	30	100.0	130	100.0
k.k.	29	100.0	8	100.0	35	100.0

d.k.: denek kadın
k.k.: kontrol kadın

Gazete okumama nedenleri arasında % 36.2 gibi bir oranda 'ilgimi çekmiyor' şikkı ağırlık kazanmaktadır. Diğer nedenler arasında ise "açık saçık bulma", radyo ve televizyonun, gazete okuma gereksinimlerini karşıladığı gibi cevaplar yer almaktadır.¹²¹

Deneklerin kitle iletişim araçlarına açık olmaları ile ilgili bulgular değerlendirilecek olursa, kurs ve kontrol kadın denekler arasında büyük bir farkın olmadığı söylenebilir. Kadınların bu araçlar arasındaki, en çok ilgi duydukları kitle iletişim aracı ise, televizyondur. Deneklerin % 90 gibi büyük çoğunluğu televizyon yayınlarını izlemektedir. Bunu radyo yayınları izlemektedir. Gazete ise, beklenildiği üzere, en az izlenen kitle iletişim aracıdır. Televizyonun, giderek en çok izlenen kitle iletişim araçları içinde yer alması, yaygınlaşması, araştırmamızın asıl konusu olan tarımsal ve hayvansal eğitimde etkili potansiyel bir araç olarak kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle, kırsal kesim kadını, kendi dar çerçevesinden çıkararak dünyayı tanıtan televizyonun, kırsal kesime yönelik her tür eğitimde ya

doğrudan ya da destekleyici olarak yararlanılabilecek bir araç olma özelliği, kırsal kesime götürülecek yeni eğitim projeleri için önemlidir. Daha genel bir yaklaşımla, kadınların toplumsallaşma sürecinde, bu tür araçlara açık olmalarının, bu sürece yeni boyutların kazanılmasında önemli rolü vardır.

5.7. Kadının Aile İçinde Karar Verme ve Uygulayıcı Konumu

Araştırmaların bu bölümünde kadının aile içindeki çeşitli olaylarda, eğitim kursunun etkisi ile aileye ilişkin kimi konularda, konumunda herhangi bir değişiklik olup olmadığı; çeşitli faaliyetlerde karar verme ve verilen kararı uygulama, yaşama geçirme gibi durumlardaki konumunun etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Öncelikle, yetişkin birey tutum ve davranışının, yetişkin toplumsallaşmasının özellikleri gözönünde bulundurulduğunda bu konumun hemen değişmeyeceği, özellikle yaş ölçütünün; yeni bilgiler alma, tutum ve davranış değişikliği göstermenin çok güç olduğu, hatta kimi durumlarda olanaksızlığı da bilinmektedir (Brim, 1968; Rosow, 1974; Aziz, 1981). Kırsal kesimde ise, bu durumun, kırsal yaşamın, genel olarak kapalı toplumlar olması, eğitim düzeyinin sınırlılığı, tarımsal işgücünün kişiye toprağa bağlanması, dışa kapalılık gibi özelliklerinden ötürü daha sınırlı olacağı açıktır. Bu bakımdan, yetişkin toplumsallaşmasındaki isteksizlik, yetersizlik ve bilgi birikimi gibi özellikler kırsal kesim insanında daha yoğun olarak gözlemlenmektedir.

Kadın çiftçinin katıldığı tarımsal eğitimin, kadının aile içindeki konumunu etkileyip, etkilemediği ile ilgili durum iki grup altında toplanan sorularla saptanmaya çalışıldı. Bunların ilki, ailenin günlük ve toptan yiyecek maddeleri, giyecek gereksinimleri ile dayanaklı tüketim malları olarak bilinen beyaz eşya ve mobilya alma ile ailenin ev, arsa gibi taşınmaz mallar ile araba gibi taşınır malların alınmasına karar vermede ve bunu uygulamada, yani gidip almada kadının konumu; söz hakkı olup olmadığı ile ilgilidir. İkinci grup sorular ise, ailede kadının çocuklara ilişkin eğitim, evlenme, çalışma gibi konularda Kadının konumunu saptamaya yöneliktir.¹²²

Genel olarak kırsal kesim yapısında benzerlik gösteren bu davranış kalıpları bölgesel farklılıklar gösterebileceği gibi köyden köye de farklılık gösterebilir. Ancak, genel köy yaşam biçimi içinde değerlendirildiğinde TYUAP II'nin uygulandığı kentler ve köylerin birbirlerine benzerlik göstermeleri, bu konudaki yapısal farklılıkların görmezlikten gelinebilir nitelikte olduğu söylenebilir. Burada olsa olsa önemli gibi görünen fark; merkez köyler ile diğer ilçelere bağlı köylerin ulaşım olanaklarının ya da köyler ile merkez ilçelerin iç içe olmalarının getirdiği farklılıklar olabilir. Ancak, yine de bu köylerin kırsal yaşamının tüm özelliklerini kapsadığı söylenebilir. Örneğin günlük ekmeğin dışarıdan alınması yanında, zaman zaman ev içinde yapılması da söz konusu olabilmektedir.

5.7.1. Eve Yiyecek Alımına Karar Verme ve Uygulama

Hem geleneksel aile tipinde, hem de genelde Türk aile yapısında erkeğin dışarıda çalışması, ekmek parası kazanması; kadının evde, başta yemek olmak üzere diğer ev işlerini yapma görevleri vardır. Ailenin günlük uğraşları içinde karı-kocanın birlikte yürüttükleri işlerin başında eve yiyecek alınması gelir. "Mutfak alış-verişi" olarak da niteleyeceğimiz bu işlerin yapılmasında, geleneksel görev bölüşümünde, günlük yiyecek olarak tanımlayacağımız ekmek, peynir, zeytin, çay, şeker, tuz, et, sebze gereksinmelerinin alımına karar verme, ne tür yemeğin yapılacağı ile doğrudan örtüştüğü için, kırsal kesim kadınının bu konularda karar vermesi ve gereksinimini duyduğu maddeleri bulunduğu yakın çevreden satın alması söz konusudur. Ancak, eve toptan yağ, şeker, tuz, un, makarna ve üretmediği bakliyat türü yiyecek maddeleri ile temizlik malzemeleri alımına karar verilmesi ile uygulaması, yani, dışarıdan alınması farklılık göstermektedir.¹²³ Burada, özellikle toptan alınacak eşya için, en yakın ilçe ya da şehir merkezine gidilmesi gerekmektedir.

Tablo 34'de görüleceği üzere, günlük yiyecek alımında kadın deneklerin yarıya yakını (% 48.5) yetkili olmasına karşılık, kontrol kadın grubunda bu oran % 38.2 olarak daha düşüktür. Bunu ikinci olarak, "eşle birlikte" karar verme oranları % 15.4 ile kurs kadın grubu, % 25.5 ile kontrol kadın grubundaki bulgular izlemektedir.

Tablo 34: Eve Günlük ve Toptan Yiyecek Alımına Karar Verme ve Uygulama

Karar Veren	Günlük Yiyecek				Toptan Yiyecek			
	karar verme		uygulama		karar verme		uygulama	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
kendisi								
denek k.	98	48.5	34	17.9	97	48.0	28	13.9
kontrol k.	21	38.2	8	15.7	21	32.3	7	11.1
eşi								
denek k.	17	8.4	85	44.7	20	9.9	95	47.3
kontrol k.	4	7.4	19	37.3	6	9.2	29	16.0
eşle birlikte								
denek k.	31	15.4	21	11.1	36	17.8	24	11.9
kontrol k.	14	25.5	7	13.7	18	27.7	6	9.5
büyükler								
denek k.	19	9.4	23	12.1	25	12.4	28	13.9
kontrol k.	11	20.0	13	25.5	14	21.5	15	23.8
başka¹²⁴								
denek k.	37	18.3	7 ¹²⁵	14.2	24	11.9	26	12.9
kontrol k.	5	9.1	4	7.9	6	9.2	6	9.5

Eve yiyecek alınmasının uygulama aşamasında ise oranlar değişmektedir. Alış-verişi tek başına yapan kadın oranı hem deneklerde (% 17.9), hem kontrol kadın grubunda (% 15.7) yarı yarıya düşmektedir. Buna karşılık "eş" in uygulama, yani gidip alma oranı % 44'lere çıkmaktadır. Deneklerin % 15.4'ü, kontrol deneklerin ise % 25.5'i günlük yiyecek alımına "eşi ile birlikte" karar verdiklerini belirtmiştir.

Bu oranların daha açık anlamı; geleneksel kadın görevleri içinde yer alan kadının evdeki yeme-içme işlerine "tek başına" ya da "eşi ile birlikte" karar vermesi söz konusu iken, gidip-alma, eve getirme de "eş" ya da duruma göre "erkek" ön plana çıkmaktadır. Her iki sonucun da özellikle, geleneksel yapı içindeki aile yapısının doğal sonucu olduğu bir kez daha saptanmaktadır. Bu bulguların, Türkiye genelinde (kır ve kentte) yapılan bir araştırmadaki benzer bulgularla karşılaştırılmasında da yarar vardır. Sağlık Bakanlığı'nca yapılan, daha önce de değindiğimiz araştırmada, bulgular "karar verme" ve "uygulama" biçiminde değil, tek soruda "mutfak alış-verişini kimin yaptığı?" şeklinde düzenlenmiştir. Bulgulara göre, "kendisi" % 17.2, "eşi" % 40.1, "kendisi ve eşi birlikte" % 13.1, diğer aile fertleri % 12.3 oranlarındadır (Sağlık Bakanlığı, 1993). Bakanlığın bulguları ile araştırma bulgularımızı karşılaştırdığımızda ilginç benzerlikler görülmektedir. Aradan zaman geçmesi, araştırmanın Türkiye genelinde yapılmış olması gibi farklılıklara karşın oranların hemen hemen aynı olmasının en anlamlı açıklaması, kırsal kesimdeki yaşam biçiminin bugünden yarına kolayca değişmeyeceği ile bu kesim yaşantısının köyden köye de büyük değişme göstermeyeceğidir.

Toptan yiyecek alımı (karar verme ve uygulama) ile ilgili bulgular ise, bir önceki bulgulara benzerlik göstermektedir. Toptan yiyecek alımında % 48 gibi bir oranda kadın "tek başına" karar verirken, gidip almada bu oran % 13.9'a düşmektedir. Kırsal kesimde bu oranın bile oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, bu konudaki gözlemlere dayanan bilgiler çerçevesinde, bu kadınların daha çok ya önder çiftçi ya kocası olmayan ya da kocası yaşlı olan kadınlar oldukları görülmüştür.

Tabloda değinilmesi gereken önemli husus, kurs gören kadınlarla kontrol kadınlar arasında tek başına karar veren denek kadın oranı (% 48.5) ile kontrol kadın oranı (% 38.2) arasında % 10 gibi bir farkın olmasıdır. Tabloda dikkati çeken bir başka husus "eşi ile birlikte" karar veren denek kadın oranı % 15 iken, kontrol kadın grubunda bu oran % 25'e çıkmaktadır.

İllere göre durum incelendiğinde, iller arasında çok önemli bir fark görülememiştir.

"Günlük yiyecek alımına karar verme" de kadının evli olup olmadığı bağımsız değişkenine göre çapraz tablo oluşturulmuştur. Bundan amaç, kadının evlilik kurumu içinde ve dışında karar verme ve uygulamasında önemli bir farkın olup olmadığını görmektir. Deneklerin evli olanların % 82.6'sı "kendisinin" karar verdiğini söylerken, imam nikahlı olanlar da bu oran % 3.1

dir.. "Evdeki büyükler" in karar vermeye yetkili olduğunu belirtenlerin % 42.1'i (% 26.3 medeni nikah, % 15.8 imam nikahlı olmak üzere) evlidir.

Tablo 35: Evlilik Durumuna Göre Eve Günlük Yiyecek Almada Karar Verme (%)

medeni durum	kendi	eşi	birlikte	büyükler	başka
evli	% 82.6	% 88.2	% 93.6	% 26.3	% 81.1
imam nikahlı	3.1	11.8	6.5	15.8	5.4
dul	4.1	-	-	-	2.7
bekar/nişan	10.2	-	-	57.9	10.8
toplam	48.5	8.4	15.4	9.4	18.32

$$X^2 = 54.21 \quad 12 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}} = 21.03 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

X^2 değerinden de anlaşılacağı üzere, deneklerin evli, imam nikahlı olup olmamalarına göre, eve günlük eşya alımına karar verme ve uygulama anlamlı çıkmıştır.

5.7.2. Eve Giyecek Alımına Karar Verme ve Uygulama

Kadının karar verme ve uygulamada yetki ve sorumluluğunu saptamayı amaçlayan sorulardan bir diğeri, aile bireylerinin giyecekleri ile ilgilidir. Genel olarak kentsel kesim aile yaşamında bu konuda kesin bir ayırım yoksa da, kadınların bu işi yüklendiği bir varsayım olarak kabul edilebilir. Kentsel yaşamdaki bu durum, kırsal kesim kadınında nasıl bir durum sergilemektedir? Bu tür gereksinimlerin köy dışından karşılanacağı düşünülürse, özellikle uygulama yani, gidip satın alma işini kim yapmaktadır? Günümüz sosyal hareketliliğinde, özellikle ilçeye ve kente gitmede önemli nedenlerden birinin "alış-veriş" olduğu da anımsanacak olursa, bu konuda bir varsayım olarak kadının da bu konuda söz sahibi olduğu şeklinde bir sonuca varılabilir.

Ailenin gereksinimi olan giyeceklerin alınmasına karar verme ve uygulamada kimlerin etkili olduğu ile ilgili bulgular, yiyeceklerle ilgili bulgulardan farklı bir durum göstermektedir.¹²⁶ Tablo: 36'ya göre evdeki bireylerin giyecek gereksinimlerini almaya karar vermede kadınların oranı % 64.7 gibi oldukça yüksektir. Uygulamada bu oran % 32.9'a, hemen hemen yarıya düşmektedir. "Eş" in tek başına karar vermesi, kursa katılan kadınlarda % 2.4 iken, kontrol denek kadında % 7.6'dır. Giyecek almaya "birlikte karar verme" oranı ise % 21 gibi oldukça yüksektir. Bu oran, kendisi ve eşi ile birlikte % 86.4 gibi önemli bir orana ulaşmaktadır. Bir diğer söyleyişle, giyecek alımında tek başına ya da eşiyle birlikte, kadının söz sahibidir.

Tablo 36: Giyim Eşyası Almaya Karar Verme ve Uygulama

Karar Veren	karar verme		uygulama	
	sayı	%	sayı	%
kendisi				
denek kadın	134	64.7	68	32.9
kontrol kadın	41	62.1	28	43.1
eşi				
denek kadın	5	2.4	48	32.2
kontrol kadın	5	7.6	13	20.0
birlikte				
denek kadın	44	21.7	54	26.1
kontrol kadın	14	21.2	14	21.5
büyükler				
denek kadın	9	4.4	19	9.2
kontrol kadın	3	4.6	6	9.2
başka				
denek kadın	15	7.3	18	8.7
kontrol kadın	3	4.6	4	6.2

Giyecek alımına karar vermede durumun bu olmasına karşılık, uygulama ya da gidip almada durum, bir önceki tabloya benzerlik göstermektedir. Uygulamada kadınların tek başlarına çarşıya gidip alma oranları yarıya düşmekte, buna karşılık eşin tek başına hareket etmesi, % 32.2 gibi bir orana çıkmaktadır. Çarşıya gidip alan kadın denekler ise daha çok "aile reisi" ya da "önder çiftçi" olan kadınlardır. Ancak, tüm bu nedenlere karşın, ailenin giyecek gereksinimleri için kadının ya tek başına ya da eşi ile birlikte ilçe ya da şehir merkezine giderek alış-veriş yapması, kırsal kesim geleneksel yapısı içinde sosyal hareketliliğin varlığını açıkça göstermektedir. Kuşkusuz bu durumun, köylerin merkez ilçe köyleri olması, pek çoğunun ilçe ya da şehir merkezleri ile bütünleşmesi gibi nedenlerden kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

5.7.3. Dayanıklı Tüketim Mallarının Alımına Karar Verme ve Uygulama

Eve mobilya, buzdolabı, televizyon, radyo, fırın, çamaşır makinası gibi dayanıklı ev eşyası alınmasına karar verme ile gidip alma ya da uygulama ile ilgili bulgularda "eş ile birlikte" karar verme; kurs denek için % 32.4, kontrol denek için % 40.9 oranlarındadır (Tablo 37). Uygulamada ise bu oran kurs denek için % 47.9, kontrol denek için % 33.9 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Denek kadın ile kontrol kadın arasında önemli fark, denek grubunda "eşin satın

alma" oranının (% 47.9) kontrol grubundaki kadın oranına (% 33.4) göre yüksek olmasıdır. Buna karşılık "eş ile birlikte" ve "büyükler" in satın almada yetkili olmaları ile ilgili oranlar (% 29.2 ve % 24.6) kontrol grubu kadınlarda daha yüksektir. Bu durumun kursların etkisi ile ilgili mantıksal bir açıklamasının yapılması oldukça zordur. Burada olsa olsa köylerin hane halkının özelliklerinden doğan farklılıklardan söz edilebilir.

Tablo 37: Dayanıklı Tüketim Malları Almaya Karar Verme ve Uygulama

Karar Veren	Karar verme		Uygulama	
	sayı	%	sayı	%
kendisi				
denek kadın	37	17.9	12	5.8
kontrol kadın	8	12.2	6	9.2
eşi	55	26.6		
denek kadın	13	13.7	99	47.9
kontrol kadın			22	33.9
eşle birlikte				
denek kadın	67	32.4	45	21.7
kontrol kadın	27	40.9	19	29.2
büyükler				
denek kadın	29	14.0	36	17.4
kontrol kadın	15	22.7	6	24.6
başka				
denek kadın	19	9.2	15	7.3
kontrol kadın	3	4.6	2	3.1

Buraya kadar ev ile ilgili yiyecek, giyecek ve dayanıklı tüketim mallarını almaya karar verme ve bunu uygulamanın yanı sıra, satın alma ile ilgili bulguları genel olarak değerlendirdiğimizde Kadının karar vermede yalnız, eşi ile ya da ailenin diğer bireyleri ile birlikte yetkili olduğu halde, uygulamada (karar verilenleri satın almada), kadının tek başına gidip alma oranı yarı yarıya düşmekle birlikte, yine de % 32.9 gibi oldukça yüksektir. Bir başka deyişle, deneklerin üçte biri, eve giyecek alımında tek başlarına hareket edebilmektedirler. Buna, eş ile birlikte gitme ile ilgili % 26 gibi bir oranın da eklenmesi ile % 59 gibi bir oranda, deneklerin yarıdan fazlasının, ailenin giyecekleri ile ilgili alış-verişte bulunma, yetki ve sorumlulukları olduğu saptanmıştır. Burada günlük yiyecek maddelerinin alımına hem karar vermede hem uygulamada -köy içinde olmasının büyük etkisi ile- kadının etkili olduğu görülürken, ilçeye ya da şehre gitmeyi gerektiren konularla ilgili alımlarda, beklenenin tersine, eş ile birlikte hareket etme söz konusudur. Burada toplumsal

değişmenin köylere de yansması yanında köylerin çoğunlukla şehir merkezlerine çok yakın olması, ulaşım olanaklarının bulunması gibi fiziksel nedenler de önemlidir.

5.7.4. Taşınır-Taşınmaz Mal Alımına Karar Verme ve Uygulama

Kırsal kesimde, mal mülk sahibi olma, daha çok miras yolu ile edinilmekle birlikte, tarımda mekanizasyon, köy dışında çeşitli hizmet işlerinde çalışma ve yurt dışına giderek parasal birikimlerin artması ile köyde, kasabada ya da kentte mal mülk sahibi olmanın da giderek arttığı bir varsayım olarak söylenebilir. Taşınmaz mal sahibi olma yanında, yine, ulaşım olanaklarının iyileşmesi (yolların açılması) ve gelir düzeyinin yükselmesi ile yaşam düzeyinin ve alışkanlıkların değişmesi ile de kırsal kesimde özel araba sahibi olmanın da giderek arttığı görülmektedir. Alan araştırması sırasında deneklerin bu tür mal varlığı da saptanmaya çalışılmıştır.

Özellikle İçel yöresinde, neredeyse kentle bütünleşen merkez köylerde otomobil, kamyon, minibüs gibi araçların oldukça çok olduğu saptanmıştır.

Tablo 38: Taşınmaz Mal Alımına Karar Verme ve Uygulama

Karar Veren	karar verme		uygulama	
	sayı	%	sayı	%
kendisi				
denek kadın	11	5.4	9	4.5
kontrol kadın	6	9.4	5	7.9
eşi				
denek kadın	76	37.4	95	47.3
kontrol kadın	22	34.4	25	39.7
birlikte				
denek kadın	54	26.6	36	17.9
kontrol kadın	17	26.6	13	20.6
büyükler				
denek kadın	44	21.7	46	22.9
kontrol kadın	15	23.4	16	25.4
başka				
denek kadın	18	8.9	15	7.5
kontrol kadın	34	6.3	4	6.4

$\chi^2=1.793$ 4.S.D. $\chi^2=2.092$ 4.S.D.

Bulgulara göre ev, arsa, dükkan gibi mal alımı ile ilgili karar vermede çoğunluk (% 37.4 kurs, % 34.4 kontrol) "eş" in tek başına karar verip, daha yüksek oranlarda da (% 47.3 kurs, % 39.7 kontrol) uygulamasını yaptığı

şeklinde. Bu bulgularda önemli olan bir diğer oran da, eve diğer şeylerin (yiyecek, giyecek, dayanıklı mallar gibi) alımında 'büyüklerin' karışması oran olarak fazla olmamasına karşın, taşınmaz mal alımına karar verme ve satın almada % 23 (kurs-kontrol) gibi bir oranda bulunmasıdır. Kadının "tek başına" yetkili olması ise, hem karar vermede (% 6.2), hem uygulamada (% 5.3) çok düşüktür. Burada denek ve kadın kontrol grupları arasında önemi az olmakla birlikte, görece bir fark vardır (karar vermede % 5'e % 9.4; uygulamada % 4.5 % 7.9 gibi oranlarda farklılık vardır). Ancak, taşınmaz mal satın almanın, giyecek ve yiyecek alımına karar verme ve uygulama gibi sık sık olamayacağını dikkate alarak burada kurs kadını ile denek kadını arasındaki farkı, kursun etkisi olarak göstermek yanlış olacaktır.¹²⁷ Çünkü kursla ilgili uygulamalar, kursun etkisi bu tür tutum ve davranışlara yansımaya kadar yenidir.

5.8. Çocuklarla İlgili Tutum ve Davranışlar

Görgül araştırmamızın kursa katılan ve katılmayan deneklerle ilgili tutum ve davranışlarının ikinci grubunda kadının çocukları ile ilgili işlerdeki konumu araştırılmıştır. Çocukların eğitimi, çalışması, evlenmesi ile ilgili olarak ana-babanın ya da ev halkının tutum ve davranışlarının kursa katılan-katılmayan kadın çiftçiler arasında karşılaştırılması yapılarak öğrenilmeye çalışılmıştır.

Bu grupta üç ayrı konuda; "eğitim", "çalışma" ve "evlenme" ile ilgili sorular kız ve erkek çocuk için hem karar verme, hem uygulama düzeylerinde sorulmuştur. Burada kız ve erkek çocuk ayrımı, özellikle araştırılması gereken bir husus olarak alınmış, kırsal kesim olgusunda ailenin erkek çocuğa bakış açısı ile kız çocuğa bakış açısı arasında –varsa– farklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Geleneksel aile tipinin, özellikle kırsal kesimde en yoğun biçimde var olan kırsal kesim geleneksel aile tipinin, erkek çocuğa her yönüyle yatırım yaptığı, serbestlik tanıdığı bilinen bir olgudur. Özellikle eğitim açısından tüm toplumlarda var olan, kız çocukların daha düşük eğitim alması durumu, kız çocuğa yapılan yatırım, Türkiye gibi ülkelerde ve özellikle dini baskıların çok daha köklü olduğu yörelerde oldukça sınırlıdır. Ayrıca, kız çocuğunun köy dışına giderek çalışması, evlenmesi ile ilgili karar verme ve bunları uygulamada da farklar vardır.

5.8.1 Çocukların Eğitime Karar Verme

Eğitime ilişkin tutum ve davranışlar; çocukların okula gitmesine karar verme ve bu kararı uygulama (çocuğun okula kaydettirilmesi, ilgilenilmesi ve okuldan alma) durumlarında bulgular çok farklı bir dağılım göstermemiştir. Kadının tek başına kız ve erkek çocukların eğitime karar vermesi ve bunu uygulaması ile ilgili oranlar çok farklı değildir. Burada önemli bulgular, oran olarak az da olsa, kadınların tek başlarına kız ve erkek çocuklarının eğitime, sürdürülmesine karar verme sürecinde aynı oranlarda söz sahibi olmalarıdır. Bu oran kontrol

kadında % 5 gibi daha azdır. Çocukların okula gitmesi ile ilgili karar aşamasında en çok söz sahibi olan % 40-42 gibi oranlarda "ana-baba birlikte"dir. Bu durum kontrol kadın grubunda biraz daha düşüktür (% 36.6 erkek çocuk, % 37.8 kız çocuk). "Evin büyükleri" ile "tüm ailenin" birlikte karar verme oranları yine önemlidir.

Burada beklenmeyen bir etmen, çocukların kendilerinin karar vermede söz sahibi olarak belirtilmesidir. Erkek çocuklar için düşük bir yüzde olarak 'başka' sıklığında toplanan bu bulgu, kız çocuklar için, oran olarak daha yüksek (% 14) olduğundan tablodan ayrı olarak ele alınmıştır.

Çocukların eğitimi sürecinde çocuklarla kimin ilgilendiği konusundaki bulgular ise eş üzerinde farklılık göstermektedir. Özellikle birlikte karar verme sürecine katılan karı-koca ya da anne-baba, uygulamada kocaya ya da babaya ağırlık verilmektedir. Burada yine beklenmeyen bir bulgu, çocuğun (kız-erkek) 'kendisinin' (% 14) uygulamada yetkili görülmesidir.

Tablo 39: Çocukların Eğitimine Karar Verme ve Uygulama

Karar Veren	Erkek Çocuk				Kız Çocuk			
	karar verme sayı	%	uygulama sayı	%	karar verme sayı	%	uygulama sayı	%
kendisi								
denek kadın	17	9.8	13	7.6	15	9.2	13	8.0
kontrol kadın	3	5.3	5	8.9	3	5.6	5	9.4
eşi								
denek kadın	35	20.1	44	25.6	35	21.3	42	25.8
kontrol kadın	6	10.5	8	15.4	7	13.0	9	17.0
birlikte								
denek kadın	71	40.8	63	36.6	62	37.8	54	33.1
kontrol kadın	24	42.1	21	35.5	21	38.9	18	34.0
büyükleri								
denek kadın	11	6.3	13	7.6	13	7.9	17	10.4
kontrol kadın	6	10.5	6	10.7	5	9.3	5	9.4
tüm aile								
denek kadın	-	-	11	6.4	9	5.5	8	4.9
kontrol kadın	-	-	3	5.4	4	7.4	8	5.7
Çocuğun kendisi								
denek kadın	-	-	24	13.9	24	14.6	23	14.1
kontrol kadın	-	-	8	14.3	8	14.8	8	15.1
başka ¹²⁸								
denek kadın	40	22.9	4	2.3	6	3.7	6	3.7
kontrol kadın	18	31.6	5	8.9	6	11.1	5	9.4

Eğitim konusunda zet olarak belirtmek gerekirse, kırsal kesimde geleneksel yapının özellikleri olarak bilinen erkek ya da ailenin büyüklerinin egemen olduğu bir tutum yerine aile yapısının özelliklerine bağlı, birlikte karar verme ve uygulamanın egemen olduğu bir yapı görülmüştür.

5.8.2. Çocukların alışmasına Karar Verme

Kırsal kesimde, hem bu konudaki literatür taramasında, hem gözlemlerimizde ve hem de n alan çalışmaları sırasında, özellikle merkez ilçelerde, ilçe ya da il merkezlerine yakın olan köylerde, dışarıya ücret karşılığında çalışmaya giden gençlerin varlığı öğrenilmiştir. Bu konudaki sayıltılar göz önünde bulundurulurken, önce erkek ocuk için, sonra da kız ocuk için, hem çalışıp çalışmadıkları hem de çalışmalarına aile içinde kimlerin karar verdiği hususları ortaya çıkarılmaya çalışıldı. nce deneklerin birlikte oturduğu bekar oğlunun veya kızının çalışıp çalışmadığı hususu araştırıldı.

Bulgulara göre, çalışma yaşında (15 üstü) olup da, çalışmayan kız çocuğun oranı % 87 gibi oldukça yüksektir. Bu oran denek grubunda % 91'e çıkmaktadır. Erkek çocuğu olanlarda çalışmayan erkek ocuk oranı ise daha dşktir (% 68). alışan kız çocuğun % 5'i köyde başkasının işinde ücretli olarak, geri kalan % 8 gibi bir oranı ilçe ya da il merkezinde işçi ve mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır.¹²⁹ Erkek ocuklarda çalışma oranı % 32 gibi oldukça yüksektir. Burada dağılım, bir kısmının il ve ilçe merkezlerinde işçi olarak (% 11 denek; % 22 kontrol), bir kısmının ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalışması seklindedir. Bu konuda, özellikle Çukurova Bölgesi, pamuk üretiminde evin gençleri, kadını mevsimlik işçi olarak bu tarlalara çalışmaya gitmektedirler (Kandiyoti, 1990). Tablo 40'da verildiği üzere, dışarıda ücretli olarak çalışmakta olan sınırlı sayıda kız ve erkek çocukların çalışmalarına kimlerin karar verdiği ile ilgili bulgular kız ve erkek çocuklar için farklılık göstermektedir. Kızların çalışmasına "evin büyükleri" (% 31.8) , anne ya da deneğin kendisi (% 27.3) ile çalışan kızın kendisi (% 22.7) karar verirken, erkek çocukların çalışmalarına erkek çocukların kendileri ile (% 45.8 kurs denek, % 71.4 kontrol denek) ile babanın (% 22.9) karar verdiği grlmştir.

Tablo 40 : Çocukların Çalışmasına Karar Verme

Karar Veren	kız çocuk		erkek çocuk	
	sayı	%	sayı	%
kendisi				
denek kadın	6	27.3	5	10.4
kontrol kadın	1	14.3	-	-
eşi				
denek kadın	3	13.6	11	22.9
kontrol kadın	-	-	-	-
büyükler				
denek kadın	4	31.8	-	-
kontrol kadın	-	-	-	-
çocuk kendisi				
denek kadın	5	22.7	22	45.8
kontrol kadın	4	57.1	10	71.4
başka				
denek kadın	1	4.6	10	20.8 ¹³⁰
kontrol kadın	2	28.6	3	21.4
toplam				
denek kadın	22	100.0	48	100.0
kontrol kadın	7	100.0	14	100.0

Çocukların çalışmaları ilgili önemli bulgu, erkek çocukların çalışmasına karar vermede, çocuğun kendisinin yetkili olduğunun belirtilmesine karşılık, kız çocuklarda bu yetkinin daha çok annede toplanmasıdır.

5.8.3. Çocukların Evliliğine Karar Verme

Ana-babanın çocukların eğitimi, çalışması yanında evlilikleri ile ilgili tutum ve davranışları da araştırılmıştır. Baba otoritesinin yoğun olduğu geleneksel kırsal kesim aile yapısında bu durum daha da önemlidir. Giderek çekirdek aile, hatta Batı toplumlarında –özellikle A.B.D.' de– görülen örneği ile çocukların bekar iken ailesinden ayrı yaşadıkları bir dönemde, diğer bir söyleyişle, çocukların evlenmeden ayrı yaşama biçiminin giderek yaygınlaştığı bir zamanda, kırsal kesimdeki ana-babanın tutum ve davranışı önem kazanmaktadır. Evlenme çağına gelen kız ve erkek çocukların evlenmesine kimlerin karar verdiği; anne ve babadan hangisinin daha yetkili olduğu ile ilgili bulgulara göre (Tablo 41); çocukların evliliğine karar verenlerin başında anne-baba birlikte (%27.9 -% 30) ve kızın kendisi (% 27.3-% 24.5) gelirken, erkek çocukta bu oranlar farklılık göstermektedir. Erkek çocuğun evlenmesinde

"kendisinin karar vermesi" % 32.5 (kursa katılan deneklerde) ve % 28.6 (kontrol deneklerde) gibi oranlarla belirtilirken, bunu % 32.5-% 30.4 oranları ile "ana-babayla birlikte karar verme" izlemektedir. Anne ya da babanın tek başına, veya ayrı ayrı, çocukların evliliği ile ilgili karar vermesi önemli oranlarda değildir. Tablo 41'de, oran olarak çok yüksek olmasa da üzerinde durulması gereken bir nokta, evlilik konusunda tüm aile bireylerinin (anne-baba, çocuk, varsa ailedeki diğer bireylerin) de görüşlerinin alınarak karar verilmesi sürecinin başlatılmış olmasıdır. Bu süreç, gerçekte kırsal kesimde "baba egemen" aile tipinin giderek değişmekte olduğunun da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kuşkusuz burada asıl çarpıcı olan husus, gerek kızın gerekse oğlanın evlenmelerinde, "kendilerinin" de söz sahibi olduğunun belirtilmiş olmasıdır. Burada kurs denekleri ile kontrol denekleri arasında önemli bir fark yoktur.

Tablo 41: Çocukların Evliliğine Kimlerin Karar Verdiği

Karar Veren	kız çocuk		erkek çocuk	
	sayı	%	sayı	%
kendisi				
denek kadın	10	6.5	9	5.4
kontrol kadın	2	3.8	1	1.8
eşi				
denek kadın	15	9.4	18	10.8
kontrol kadın	6	11.3	6	10.7
eşi ile birlikte				
denek kadın	43	27.9	43	25.9
kontrol kadın	16	30.2	17	30.4
büyükler				
denek kadın	12	7.8	11	6.6
kontrol kadın	5	9.4	5	8.9
tüm aile				
denek kadın	22	14.3	20	12.1
kontrol kadın	6	11.3	7	12.5
çocuğun kendisi				
denek kadın	42	27.3	54	32.5
kontrol kadın	13	24.5	16	28.6
başka				
denek kadın	10	6.5	11	6.6
kontrol kadın	5	9.4	4	7.1
toplam				
denek kadın	154	100.0	166	100.0
kontrol kadın	53	100.0	56	100.0

Deneklerin, çocuklara ilişkin tutum ve davranışları ile ilgili bulguları genel olarak değerlendirmek gerekirse, çocukların eğitim, çalışma ve evlenme gibi, yaşamlarındaki önemli dönüm noktalarında, geleneksel yapının çok değiştiği gözlemlenmektedir. Öncelikle "annenin" tek başına bir ağırlığı oluşmaya başlamıştır. Aile birliği içinde karı-kocanın birlikte hareket ederek çocuklarının eğitimine, iş bulmalarına, evlenmelerine karar vermeleri, kırsal kesim olgusunun "geçiş toplumu" özellikleri taşıdığı bir diğer göstergesi olarak verilebilir. Burada ayrıca, kursa katılan deneklerin tutum ve davranışları ile kontrol grubu deneklerin tutum ve davranışları arasında da büyük farklılıkların olmadığı da gözlemlenmiştir.

5.9. Deneklerin Sorunları Paylaşma, Dayanışma ve Danışma Örüntüleri

Alan araştırmasında üzerinde durulan bir diğer önemli konu, kadın deneklerin ev dışında ilişkilerinin ne düzeyde olduğudur. Burada amaç, kadınların ev dışına ne kadar açıldıkları; hangi konularda dışarıdan yardım aldıkları, hangi konuları ev dışındaki kişilerle paylaştıkları ile ilgili hususları ortaya çıkarmaktır. Bunun için konular, kırsal kesim uğraşısı ve geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık ile ailenin temel sorunları olan eğitim, sağlık ve ev içi günlük sorunlar olmak üzere dört başlık altında düzenlenmiştir. Kuşkusuz bu grup soruların anlam kazanabilmesi için, danışılacak uzmanların köyde sürekli ya da zaman zaman bulunmaları gerekir. Araştırma yapılan köylerde, daha önce yapılan ön alan araştırmaları sırasında, kadının bu tür kanallara ulaşmasının olanaklı olduğu saptanmıştır. Zaman zaman köy önderleri içinde olan bu uzmanlar, özellikle kırsal kesim insanının sıkça başvurduğu kişilerdir..

Tablo 42 : Sorunları Paylaşma Kanalları

Kanallar	tarım		hayvancılık		eğitim		sağlık		ev içi konu.	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
eviçi kişiler										
d.k.	104	55.3	113	63.1	126	80.3	120	64.5	150	78.5
k.k.	40	68.8	40	74.1	40	88.9	40	65.6	47	85.5
komsu										
d.k.	7	3.7	-	-	-	-	-	-	13	6.8
k.k.	1	1.7	-	-	-	-	-	-	3	5.5
uzman ¹³¹										
dk	30	16.1	41	22.9	-	-	45	24.2	-	-
k.k.	14	23.7	12	22.2	-	-	17	27.9	-	-
başka										
d.k.	47	25.0	25	14.0	31	19.8	21	19.8	28	14.7
k.k.	4	6.8	2	3.7	5	11.1	4	6.6	5	9.1
toplam										
d.k.	188	100.0	179	100.0	157	100.0	186	100.0	191	100.0
k.k.	59	100.0	54	100.0	45	100.0	61	100.0	55	100.0

tarım için $x^2=13.5$ 4 S.D. $x^2_{tab}=9.4$ hayvancılık $x^2=5.7$ 3 S.D. $x^2_{tab}=7.8$ eğitim $x^2=1.7$ 1 S.D. $x^2_{tab}=3.8$ sağlık $x^2=2.5$ 3 S.D. $x^2_{tab}=7.8$ ev içi sorunlar $x^2=5.4$ 5 S.D. $x^2_{tab}=11.7$

Bulguların değerlendirilmesinde kursa katılan deneklerin tarım ve hayvancılıkla ilgili sorunlarını büyük oranda başta eş (*koca*) olmak üzere *eviçi kişilere* (% 53 tarım, % 63 hayvancılık) danıştıkları ortaya çıkmıştır.¹³² Kontrol kadınlarda ise bu oranlar % 67.8 tarım konusunda, % 74.1 hayvancılık konusunda olmak üzere daha yüksektir. Bunu % 20 dolayında '*teknik elemana*', '*uzman elemana*' danışma izlemektedir. Burada ilginç olan sonuç, tarım ve hayvancılıkla ilgili uzmanlık isteyen konularda uzmana danışılması yerine, geleneksel kadın tutum ve davranışı ile % 58.3(ortalama) gibi oldukça yüksek oranlarda tarım ve % 65.6 ile hayvancılık konularında herhangi bir sorunla karşılaşılması durumunda '*evdeki erkeklere*' ya da '*büyüklerine*' danışılmasıdır.¹³³ Denekler, sorunların bunlar tarafından çözümlenememesi durumunda '*uzman*' ve '*komsu*' kanallarına başvurumaktadırlar. Bunun nedeni, kadınların kendilerine kurs eğitimi veren ev ekonomisi teknisyenlerini ve diğer teknik elemanları bu konularda yeterli görmemeleri ya da geleneksel yapı içinde bu konuda dıştan danışma olayını benimsememiş olmaları ile açıklanabilir. Kadınlar, uzman olarak öncelikle eşlerini ve aile büyüklerini görmektedirler.

Deneklerin eğitim konusunda danışacakları, yardım isteyecekleri kanallar da yine büyük oranda (ortalama % 82.9) eviçi insanlar olarak çıkmıştır. Geri kalan % 17.1 gibi bir oran ise diğer kanallar arasında dağılmaktadır. Burada gözlemlenen husus, yine uzman kişi olarak 'öğretmen' kanalının düşünülmemiş olmasıdır. Aynı şekilde 'komşu' kanalı da danışılan kanallar arasında yer almamaktadır.

Sağlık konusunda ki veriler ise, diğerlerine benzerlik göstermekle birlikte (% 60.7), uzman kişi olarak köye gelen 'sağlık personeline' ya da il-ilçe merkezlerindeki 'hastahanelere' ya da 'özel doktora' danışma ya da gitme % 24.2 (kurs) - %27.9 (kontrol) oranlarında çıkmıştır.¹³⁴

Bu grupta son olarak araştırdığımız "ev ile ilgili herhangi bir sorunun olması durumunda kime danışırsın?" şeklinde sorumuza verilen yanıtlar ise yine sorunların ev içinde çözülmesi (% 80.1) doğrultusunda yoğunlaşmaktadır.¹³⁵ Bu oran kontrol grubu kadınlarda % 88.5, kurs kadınlarında ise % 78.5'tir. Aradaki % 10 dolayındaki farkın, kurs kadınlarının, uzmana danışılması gereken konularda daha bilinçli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak, bu bilinçlenmenin kursun etkisinden değil, bu tür kadınların kurslara ilgi gösterdiği şeklinde yorumlanması mantığa daha uygundur.

Bu grup sorularda önemli bir kanal olarak kabul edilen 'komşu' kanalı, ilk olarak ev ile ilgili sorunların paylaşılacağı, danışılacağı bir kanal olarak ortaya çıkmamıştır (% 6.8 denek, % 5.5 kontrol kadın). Tablo 43'de görüleceği üzere, yüksek oranda (% 61 denek, % 70 kontrol) "Başka" şıkkı altında toplanan dikiş, nakış, örgü ve diğer el işleri ile ilgili konular ile başka konularla ve genel olarak köy ile ilgili (doğum, sünnet, düğün, nişan vb. gibi) konularda "Komşu" kanalı kullanılmaktadır. Deneklerin, komşu ile paylaştığı sorunlar, daha çok, aile içindeki 'sırları' kapsamayan konular olması dikkati çekmektedir. Buradaki beklenti, kırsal kesimin geleneksel yapıda küçük topluluklar olmasından ötürü komşuluk bağlarının çok güçlü olduğu, dolayısıyla ev ile ilgili sorunlarının çözümünde -özellikle kadınlar açısından- 'komşu' kanalının ortaya çıkacağı hususu idi.¹³⁶

Çeşitli konularda sorunların paylaşılma durumu ile ilgili bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, 'evhalkı'nın, pek çok sorunun çözümünde kadınlar açısından önemli bir kanal olduğu çıkarımı yapılabilir. Burada her iki kadın grubu açısından bir karşılaştırma yapılması durumunda ise, kurs görmeyen kadın grubunda 'evhalkı' olgusunun ya da kanalının daha ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Tablo 43: Komşularla Paylaşılan Konular

	ev ve aile işleri		çiftçilik konuları		başka	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
denek kadın	33	15.9	16	7.7	146	70.5
kontrol kadın	22	32.9	-	-	41	61.1

TYUAP II erkek çiftçilere yönelik uygulama ile ilgili araştırmada da benzer sorular sorulmuştur. Deneklerin tarım ve hayvancılıkla ilgi sorunlarının olması durumunda başvuracakları kanallar % 93 oranında 'teknik elemanlar' ya da onların bulunduğu kurum ve kuruluşlardır. Bunlar, 'köy grup teknisyeni' (% 20), 'ilçe tarım müdürlüğü' (% 70) ile 'veteriner', 'il tarım müdürü' ve 'Ziraat Fakültesi'dir. Yerel kanallar olarak 'muhtar'ın danışılan kanallar içindeki yeri % 2'dir (Varol, 1975; 100). Bu bulguların, kadın erkek çiftçi farkını ortaya koyması bakımından önemi büyüktür. Kadın, sorunlarının çözümünü uzman olmayan eşinden ya da evdeki diğer kişilerden beklerken, erkek, konunun uzmanlarına danışmayı yeğlemektedir.

5.10. Deneklerin Beklentileri

Kırsal kesim insanının genel özellikleri içinde empati (duygusal benzeşme) özelliğinin çok sınırlı olduğu, bunun için de, somut olarak görmediği, yaşamadığı olaylar karşısında kolayca uyum sağlayamadığı, bir takım olaylarla özdeşleşemediği bilinen bir olgudur (Aziz, 1981). Bir diğer söyleyişle toplumsallaşma olgusunda karşılaştığı etmenler grubu, görüş açısını sınırlandırmaktadır.

Kırsal kesim kadının hem empati duygusunu hem de kursun etkisi ile girişimcilik eğilimini ölçmek amacı ile, kurs gören ve görmeyen kadın deneklere iki soru yöneltilmiştir. Bunlardan ilki 'tarımsal kredi' verilmesi durumunda bunu nereye, hangi tarımsal faaliyete yatıracığı ile ilgilidir.

Bulgulara göre kendilerine kredi olanağı tanındığında deneklerin yapmak istedikleri işlerin başında 'hayvancılık' (süt sığırcılığı, % 38.5) gelmektedir. Bunu, % 16.1 ile tarımla ilgili yatırımlar izlemektedir. Tarım ve hayvancılık diyenlerin oranı ise % 6.8 dir. Bu durum kurs görülen konulara göre irdelendiğinde ise, özellikle "süt sığırcılığı" kursu görenlerin inek almak amacı ile krediyi değerlendireceklerin oranı yüksektir. Burada ilk kez eğitim kursunun somut bir 'olumlu' sonucundan söz edilebilir. Bu oran kurs görmeyen kadınlarda daha azdır. Burada bir diğer ilginç husus 'başka' şikkının oldukça yüksek olmasıdır. Bu durum, hem ilk bulgulardaki ticaret, esnafılık, traktör, ev, arsa alma, el sanatları, turizm gibi küçük oranların "başka" şikkı altında yeniden kodlanması ile oluşturulmuştur. Tablo 44'de, şimdiye kadar görülmeyen bir şık, % 5.9 gibi oranda da olsa, bu konuda düşüncesi olmayan, cevap vermek

istemeyen kadın çiftçinin bulunmasıdır. Burada "empati" duygusunun olmamasından kaynaklanan bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Bu oran, kurs görmeyen deneklerde daha fazladır. Kurs gören kadınlarda ise, çiftçi birey olarak alınmalarının da etkisi ile "empati" duygularının sınırlı da olsa gelişmiş olduğu görülmektedir.

Tablo 44: Tarımsal Kredi Olanığı Tanınması Durumunda Tutum ve Davranışlar

Yatırım konuları	toplam	
	sayı	%
tarıma yatırım	33	16.1
hayvancılığa yatırım	79	38.5
tarım ve hayvan.yat.	14	6.8
başka	62	32.7
C.V.İ.	14	6.8

Deneklerin kredi alma olanaklarına kavuşmaları durumunda ne yapacakları hususu ile ilgili bulgular, eğitim ölçütüne göre çok anlamlı çıkmamıştır. Okuma-yazma bilmeyenlerin önemli bir kısmı (% 45.8) kredi verilmesi durumunda bu krediyi hayvancılığa, süt sığırcılığına yatıracıklarını belirtmişlerdir. Eğitimi ortaokul olan kurs deneklerinin % 62,5 gibi yarıdan fazlası "başka" şikkı altında toplanan tarım ve hayvancılığın dışında, turizm (pansiyonculuk, ticaret, el sanatları) gibi daha çok hizmet sektörü ile ilgili alanlarda krediyi kullanmak istediklerini belirtmişlerdir. Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Turizm gibi hizmet sektörüne çok genel ve kaba hatları ile giriş demek olan "pansiyonculuk" olayının, özellikle turizm yönünden gelişmiş Nevşehir yöresinde dile getirilmesi oldukça ilginçtir. Bir anlamda, kırsal kesim kadınının, çevrelerinde gördüğü turizm faaliyetlerini, zaman içinde kendisinin de yapabileceği duygusunu (empati) geliştirdiği söylenebilir.

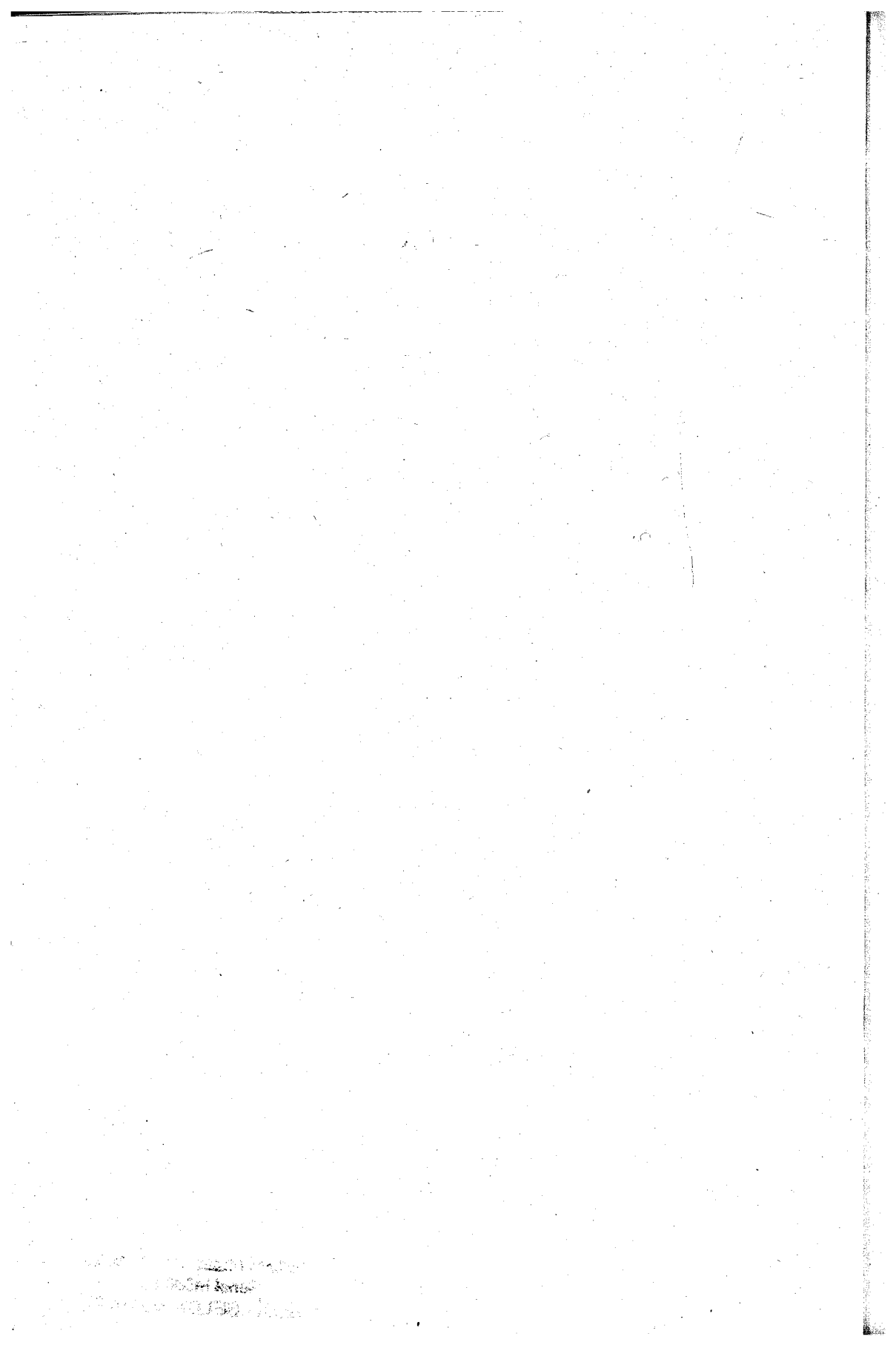
kırsal kesim kadınlarının üretim sürecinde birey olarak kendisine, koşulsuz maddi olarak sağlandığı zaman, nasıl bir davranış sergilediği ile ilgili olarak sorduğumuz "*Sana piyangodan büyük para çıksa ne yaparsın?*" şeklindeki soruya verdikleri yanıtlar, empati duygusunun gelişmesini göstermesi açısından önemlidir.¹³⁷ Deneklerin eğitim durumuna göre ise, eğitimsizler ile ilkökul öğrenimliler arasında çok fazla fark olmamasına karşılık, ortaöğrenimlilerde durum biraz daha farklıdır. Bu grupta düşüncesi olmayan, cevap vermek istemeyen çıkmamıştır.

Tablo 45: Piyangodan Para Çıkması Durumunda Tutum ve Davranış

	denek kadın		kontrol kadın	
	sayı	%	sayı	%
şehire gitme, ev alma	44	21.1	20	29.4
araba alma	11	5.3	2	2.9
köyde arazi alma	17	8.2	4	5.9
besicilik	20	9.6	1	1.5
başka	42	20.2	13	19.1
cevap yok	74	35.6	28	41.2

Bulgulara göre kurs kadınının % 21.2 gibi bir oranı şehire gitme; yerleşme, ev alma, iş açma, % 9.6'sı köyde besicilik yapma, % 8.2'si ise tarımla uğraşmak için toprak alma, % 5.3 de araba alma ile ilgili görüş bildirmişlerdir. 'Başka' şikkı altında topladığımız % 20 gibi bir oran ise, "çocukların ihtiyacı için harcama", "bankaya yatırma", "hayır işlerine (cami yaptırma gibi) verme" gibi konularda toplanmıştır.¹³⁸ Kontrol grubu kadınlarda oranlar değişiktir. Şehire gitme isteği bu grupta % 29 gibi daha yüksek iken, hayvancılık yapma % 1.5 gibi çok düşük bir oranda kalmıştır. Aynı şekilde tarım arazisi (% 5.9) ile araba alma (% 2.9) da çok düşük oranlardadır. Burada anlamlı fark, kurs gören kadınların "süt sığırcılığı" konusunda görelide olsa istekli olmalarına karşılık, kontrol grubunda çok az olmasıdır. Bulgularda en ilginç husus tablodan da görüleceği üzere, bu konuda cevap vermek istemeyen, kafa yormayan ya da herhangi bir düşüncesi olmayan önemli oranda denek kadının varlığıdır (% 35 kurs kadın, % 41 kontrol kadın). Bu grup 'bize çıkmaz ki, niye hayal kurayım?' mantığı ile hareket ederek empati azlığını ya da yokluğunu çok belirgin olarak sergilemiştir. Bu grubun yaş ve eğitim düzeyi açısından durumlarına bakıldığında, yaşlı ve eğitimsiz oldukları görülmektedir. Herhangi bir eğitim kursu almamış kontrol grubunda bu oranın yüksek çıkması, kurs gören ile görmeyen arasında empati duygusunun eğitim ile yükselebileceği kanısını uyandırmıştır.¹³⁹

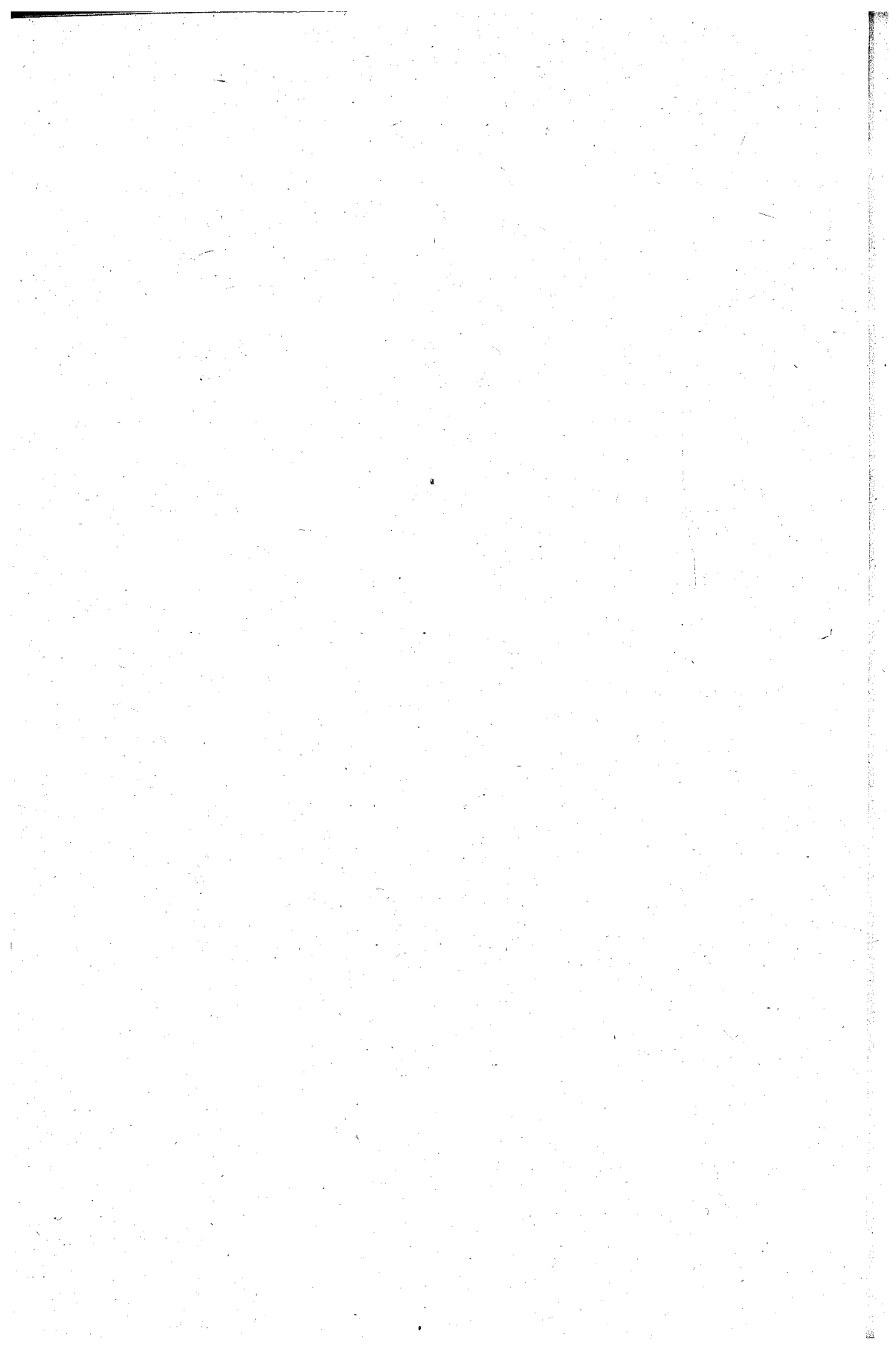
Milli Piyango'dan para çıkması ile ilgili bulguların eğitim ölçütüne göre değerlendirilmesinde, x^2 değeri tablo değerinden çok düşük olduğu için değişkenler arası korelasyon anlamlı çıkmamıştır. Ancak, yine de eğitim ölçütü ile piyango parasını nerelere yatıracağı konusunda anlamlı ilişkiler görülmüştür. Öncelikle parayı tarımsal uğraşa yatırmayı düşünenlerin % 70.5'i ilköğretimlidir. Ancak tüm ilköğrenimliler içinde en yüksek oran (% 34.5) ise bu konuda herhangi bir düşüncesi, görüşü olmadığını söylemiştir. Bu oran sayıları az olmakla birlikte (5), % 62.5 gibi yarıdan fazlası ortaokul ve lisede okumuş ya da mezun olanlar tarafından belirtilmiştir. Ancak, bu deneklerin yaşlarının genç olduğunu da eklemek gerekir.

ALTINCI BÖLÜM

ÇİFTÇİ EĞİTİM KURSU İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER¹⁴⁰

Bu kısımda öncelikle denek kadınların, katıldıkları kurslara ilişkin görüşleri saptanmaya çalışılmıştır. Deneklerin kursları duyma, onaylama ve katılmaya karar verme aşamalarında hangi kanalların etkili olduğu yanında, kursa katılmada engeller, kursların uygulanması hakkındaki görüşleri araştırılmıştır.

6.1. Kurslara Katılmada Kanallar

TYUAP II Projesi, türü açısından incelendiğinde bir eğitim projesi olduğu, bu eğitimde, kırsal kesim insanına, uğraşları çerçevesinde daha iyi yaşam koşulları vermek için bir takım "yeni olguların" benimsetilmesinin temel olduğu açıktır. Yeni olguların benimsetilmesi ise, konu ile ilgili duyurmadan başlayarak çeşitli aşamalarda farklı kanalların kullanılmasını gerektirir. Projenin daha sonraki uygulamalarında yararlı olacağına inandığımız bu hususu ortaya çıkarmaya çalıştık. Bunun için daha önce de değindiğimiz Everett Rogers'ın 1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde uyguladığı iletişim kanalları modeli, bu Projenin iletişim kanallarını saptama amacı ile yeniden düzenlendi.¹⁴¹ Geliştirilen bu model de kırsal kesimde yeniliklerin yayılmasında, "duyurma", "benimseme", "karar verme" olmak üzere üç aşamalı bir model uygulanmıştır. İletişim kanalları olarak da kırsal kesim olgusunun özellikleri olan "aile", "komşu", "teknik eleman", "kitle iletişim araçları" gibi kanalların yeri

araştırılmıştır. Ancak, burada Rogers'ın Latin Amerika ülkelerindeki deneylerinde, yeniliklerin kitle iletişim araçlarından verilmesi durumunda, duyurma aşamasında, bu kanalların etkili olduğunun kanıtlanmasına karşın, TYUAP II projesinin kadın çiftçilere duyurulmasında farklı duyurma kanallarının kullanılmamış olması, modelin bir kısmının uygulanmasını engellemiştir.

6.1.1 Kurs İle İlgili İlk Bilgileri Duyma

Deneklerin kurslarla ilgili ilk bilgileri nereden aldıkları ile ilgili bulgularda % 38.7 gibi bir oranla, ev ekonomisi teknisyenleri başta gelmektedir.¹⁴² Bunu % 15.5 ile tarım elemanı (mühendis veya teknisyen) ve % 14 ile komşu kanalı izlemektedir. Burada % 12.1 gibi oranda 'muhtar' kanalı da vardır.

Tablo 46: Kurslarla İlgili Etkilenme Kanalları

Kanallar	duyma		benimseme		karar verme	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
eş	-	-	12	5.8	20	9.7
komşu	29	14.0	18	8.7	5	2.4
ev ekonomisi tek.	80	38.7	51	24.8	12	5.8
tarım elemanı ¹⁴³	32	15.5	11	5.3	-	-
diğer bireyler	9	4.4	15	7.3	-	-
muhtar	25	12.1	-	-	4	3.4
kendisi	-	-	48	23.3	129	62.6
başka	32	15.6	6	2.9	31	15.1
C.V.İ.	-	-	45	21.8	-	-

Eğitim durumuna göre ev ekonomisi teknisyenlerinden öğrenenler içinde en yüksek oran % 66.2 ile ilkökul öğrenimlilerde toplanmaktadır. Burada irdelenmesi gereken önemli husus 'komşu' kanalıdır. Bu kanalın, kadın ya da erkek olarak "komşu" kanalının, bunu nereden duyduğu sorusu akla gelmektedir. Diğer şıklardaki yanıtlar (muhtar, ailenin diğer bireyleri gibi) devreye girmektedir. Burada özellikle kırsal kesimde görülen iletişim kanallarında 'iki aşamalı haber akışı' modelinin işlediğini söyleyebiliriz.¹⁴⁴

Kursa katılmayı hangi kanallardan duyduğu ile ilgili bulgular, kurs konularına göre değerlendirildiğinde, kurs konuları ile duyma kanalları arasındaki ilişkinin önemli olduğu görülmektedir. Genel olarak duyma kanallarının başında, "ev ekonomisi teknisyeni" gelmekle birlikte, bağıcılık ve meyvecilikte duyma kanallarının yarısından fazlası ev ekonomisi teknisyeni olarak çıkmıştır. Burada "tarım mühendisi" ve "tarım teknisyeni"nin birlikte alınması

durumunda bu oran % 80'lere çıkmaktadır. Süt sığırcılığında duyma kanalları "ev ekonomisi teknisyeni" (% 30) ile birlikte "komşu" (% 23.3) kanalına da bağlanmaktadır. Tarla sebzeçiliği ile ilgili duyma kanalları arasında ise "ev ekonomisi teknisyeni" (% 41.9) ile "muhtar" kanalı (% 29.0) önemlidir.

6.1.2 Kursa Katılmayı Benimseme

Modelin ikinci aşaması olan "benimseme ve onaylama" aşamasında deneklerin hangi iletişim kanalının etkisinde kaldığı saptanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada da en etkili kanal yine "ev ekonomisi teknisyenleri"ndedir (% 24.8). Ancak burada hemen hemen yarıya yakın sayıda denek ise, herhangi bir dış kanalın etkisi olmadığını, kendi kendine (% 23.3) benimsediğini, onayladığını söylemiştir. Diğer kanallar olarak, eş, komşu, aile bireyleri, tarım elemanı yanında oldukça önemli oranda (% 21.8) bir diğer şık olarak 'hatırlamadı, bilmiyor ya da cevap vermek istemiyor' açılımlı C.V.İ. şikkı seçilmiştir. Burada, bir yorum yapmak gerekirse, 'duyma' ile 'karar verme' aşamaları arasındaki bir aşama olan 'benimseme' aşamasında herhangi bir kanalın belirgin bir katkısı olmadığı, kendi kendine benimsendiği ya da deneklerin bu konuda herhangi bir analize gereksinme duymadıkları biçiminde değerlendirilebilir. Bu durumda, her iki şikkın toplamı olarak % 45 oranına bakarak, kimsenin etkisi olmadan kadın çiftçilerin kurs olayını benimsedikleri söylenebilir.

Duyurma kanallarında olduğu gibi benimsetme kanallarında da, bağcılık (% 38) ve meyvacılıkta (% 47) ev ekonomisi teknisyeni ile diğer teknik elemanlar itkili görünürken, süt sığırcılığında bu oran % 28'e düşmektedir. Süt sığırcılığında % 22.2, örtü sebzeçiliğinde % 34.9 gibi oranda denegin kendi kendine benimsediği belirtilmiştir.

6.1.3. Kursa Katılmaya Karar Verme

Kursa katılma ile ilgili 'karar verme' aşamasındaki bulgular ise duyma ve benimseme aşamalarından oldukça farklılık göstermektedir. Deneğin kursa katılmasındaki en önemli kanal, karar vermede, % 62.6 oranında 'kendisi'dir. Bunu daha az oranlarda eş, ev halkı, muhtar ve komşu gibi kanallar izlemektedir. Burada özellikle kendisinin karar vermesi ile ilgili bulgu oldukça ilginçtir. Kırsal kesimde yeniliklerin benimsenmesi modelindeki kanalların tümünün işlemediği görülmüştür.

Tablo 47: Kursa Katılmada (karar vermede) Etkili Kanallar

	komşu		evkono.		teknik ele.		muhtar		diğer		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	1	3.9	14	53.9	6	23.1	-	-	5	19.9	26	100.0
Meyvac.	-	-	9	52.9	3	17.6	-	-	5	29.4	17	100.0
Süt Sığır	21	23.3	27	30.0	7	7.8	15	16.7	20	22.2	90	100.0
Tarla Seb	2	6.5	13	41.9	4	12.9	9	29.0	3	9.7	31	100.0
Örtüaltı S	5	11.6	17	39.5	12	27.9	1	2.3	8	18.6	43	100.0

$$X^2=53.72 \quad 24 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=36.42$$

Kursa katılma ile ilgili kanallar genel olarak değerlendirildiğinde, ilk duyurma, benimseme aşamalarında ev ekonomisi teknisyenleri, az da olsa ev halkı ve komşu etmenleri etkili olurken, karar verip katılmada kadının kendisinin önde olduğu, başka kanala gereksinmesinin olmadığı görülmüştür. Burada, projenin daha sonraki uygulamalarında ev ekonomisi teknisyenlerinin, önceden o yörelerde çalışmış olma koşulu ile, etkili kanallar olabileceği yorumu yapılabilir. Bu durum TYUAP II Projesi'nin erkek çiftçilere yapılan uygulamalarında, duyurma ve benimseme ve katılma aşamalarında, köy grup teknisyenlerine bu görev verilmiştir.

Kursa katılmaya karar vermede ise kanallar arasında kurs konularına göre farklılık 'eş' ve 'komşu' kanallarında olmuştur. Bağcılıkta 'eş' in, tarla ve örtüaltı sebzeçiliğinde ise 'komşu' etmenlerinin bir etkisi yok iken, süt sığırcılığı konusunda eşin etkisi % 60'dır. Konulara göre ilginç olan durum, kendiliğinden karar verdiğini belirtenlerin oranlarının meyvacılık (% 70.6), tarla sebzeçiliği (% 66.7) ile örtüaltı sebzeçiliği konularında (% 65.1) oldukça yüksek olmasıdır. Ancak, karar vermede "kendisi" nin etkili olduğunu söyleyenlerin "önder çiftçi" niteliğinde olan kadın çiftçiler olduğunu da belirtelim.

Kursa katılan kadın çiftçilerin, kurslarla ilgili olarak uyguladığımız iletişim modelinde ki "duyma", "benimseme" ve "karar verme" aşamalarında, etkilendikleri iletişim kanalı ya da kanalları "yüz yüze iletişim kanalları" olarak tanımlayacağımız iletişim kanallarıdır. Bu kanallar, doğrudan bu görevi üstlenen "ev ekonomisi teknisyeni" ile "eş" kanalıdır. "Ev ekonomisi teknisyeni" kanalı, daha çok kursların "duyurulması" ve "benimsenmesi" aşamalarında etkili olurken, "eş" kanalı katılmaya "karar verme" aşamasında etkili olmuştur. Burada karar verme aşamasında "kendisi" yanıtının verilmesi ise yeni bir kanal olarak değil, olsa olsa, duyurma ve benimseme aşamasında etkili olan kanalların etkilemedeki gücünü ortaya koymaktadır.

6.1.4. Kursa Katılmada Destek ve Engel Olma Durumu

Çiftçi kadınların eğitim kursuna katılmalarında, aileden ve çevreden destek görmeleri ya da engel olunması ile ilgili olarak elde edilen bulgulara göre,

deneklerin kursa katılmalarına engel olma durumu oldukça düşük orandadır (% 7.3). Bu oranı da başta aile, ana-baba (büyükler) olmak üzere eş ve çocuklar (özellikle oğullar) oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Destekleme durumu ile ilgili bulgularımız ise 'teşvik etme', 'yönelme' olarak alındığında, deneklerin % 26.8 gibi bir oranı herhangi bir destekleme görmediğini belirtirken, geri kalan % 73.2'inde ise destek gördüğünü belirtmiştir. Bu oran eş (% 22.2) başta olmak üzere, komşu (% 8.6), ana-baba-büyükler (% 9.6) ve bunların dışında olan (% 33.8) 'başka' şikkında toplanan aile içi ve dışı bireyler oluşturmuştur. Bu arada destekleyenler içinde ev ekonomisi teknisyeni, tarım teknisyeni gibi etmenler de vardır.¹⁴⁶

Kursa katılmayı engelleme ya da destekleme ile ilgili bilgileri değerlendirmek gerekirse, çiftçi kadınların TYUAP II eğitim kurslarına katılmalarında aile içinde önemli bir engellenme olmadığı, tersine önemli oranda desteklendiği, teşvik edildiği görülmüştür. Bu arada deneklerin, kursa katılmak için "eş" den kolayca izin alıp almadığı ile ilgili soruya alınan yanıtlarda, çoğunlukla kolayca izin alındığı şeklindedir.

Tablo 48 : Kursa Katılmaya Destek

desteklememe		eşin desteği		ana-baba des.		komşu des.		başka	
sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
53	26.8	44	22.2	17	8.9	17	8.6	67	33.8

Burada, deneklerin kursa katılmada benimseme ya da karar verme aşamalarındaki kanallarla örtüştüğü söylenebilir. Bir başka yönden de o bulguların kontrolü niteliğindeki sorular olarak da kabul edilebilir. Anımsanacağı üzere (bkz. Tablo 46) eşin benimseme ve karar verme aşamalarında, ailedeki büyüklerin, duyma ve benimseme aşamalarında, 'komşu' kanalının ise ağırlıklı olarak duyma (% 14.0), benimseme (% 8.7) aşamalarında etkili olduğu gözlemlenmiştir.

6.2. Kurslarla İlgili Görüş Ve Düşünceler

Deneklerin kursla ilgili görüş ve düşünceleri iki grup halinde düzenlenen 30-35 dolayında soru ile ortaya konmaya çalışıldı. Birinci grup sorularda (16 soru) kadın çiftçilerin kursa katılma süreleri, kursun verilmiş biçimi, içerikleri, kurslarda öğrendiklerini anlatma, paylaşma ile kursta görülen aksaklıklar saptanmaya çalışılırken ikinci grup sorularla, kurslarda öğrendikleri ve uyguladıkları ile öğrenmeme ve uygulamama nedenleri saptanmaya çalışıldı. Bu bölümdeki bulgularla doğrudan kadın çiftçinin kurslardan bilgi, beceri olarak nasıl etkilendiğini ortaya koyarken, daha sonra yapılacak bu tür projelerde nelere özen gösterilmesi gerektiği konusuna da dikkatlerin çekilmesi amaçlandı.

6.2.1. Kurslara Katılma Süresi

Eğitim kurslarından etkilenmenin ön koşulu, kurslara sürekli devam etme olduğu açıktır. Bu bakımdan ilk olarak listeye alınan kadın çiftçilerin kurslara ne kadar sıklıkta devam ettikleri saptanmıştır. Deneklerin yarısından fazlası (% 52.5) kurslara "sürekli", % 22.6 "çoğunlukla", % 14.7'si "az" (iki-üç kez), % 10.3'ü "başka" şıkkı altında topladığımız "zaman oldukça" kurslara katılmışlardır.¹⁴⁷ Az katılma nedeni olarak belirtilen en önemli gerekçe % 62.7 ile 'zamanım yok' nedeni ile (32 kişi), %37.3 ile 'başka' şıkkı (19 kişi) altında toplanan ve "haberi olmadığı", "başka işlerinin olduğu", "iyi anlatılmadığı, uzman kişilerce verilmediği" gibi nedenlerle belirtmişlerdir. Konulara göre kurslara az katılma ile ilgili bulgular oldukça ilginçtir.

Tablo 49: Kurslara Katılma Sıklığı

Katılma	Sürekli	Çoğunlukla	Az	Başka
sayı	107	46	30	21
%	52.5	22.6	14.7	10.3

Tablo 50: Konulara Göre Kurslara Az Katılma Nedeni

Konu	zamanı yok		başka		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	8	88.9	1	11.1	9	100.0
Meyvacılık	-	-	5	100.0	5	100.0
Süt Sığırcılığı	7	45.7	8	53.3	15	100.0
Tarla Sebzeçiliği	7	63.6	4	36.4	11	100.0
Örtüaltı Sebzeçilik	10	90.6	1	9.1	11	100.0
Toplam	32	62.6	19	37.3	51	100.0

$$X^2=16.454 \text{ S.D. } X^2_{\text{tab}}=9.49 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Tablonun değerlendirilmesinde bağcılık (% 88.9) ve örtüaltı sebzeçiliğinde (% 90.9) az katılma nedenleri olarak, 'zamanın uygun olmayışı' önemli iken, meyvacılıkta % 100.0, süt sığırcılığında ise % 53.3 oranında kursun içeriği ve mekanı ile ilgili nedenlerden ötürü az katılma olduğu belirtilmiştir. Kursu katılmama ile kurs konuları arasında ilişki önemlidir. İstatistiksel söyleyişle değişkenler arası korelasyon testi önemli çıkmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, daha sonra bulgularını vereceğimiz, kurslarda öğrenilen ve öğrenilmeyen ile uygulanan ve uygulanmayan bulgularla, kursa az katılma arasında önemli paralellik görülmüştür. Doğal

olarak, kurslara az katılan deneklerin öğrenmelerinde yetersizlik olacağı, bu durumun ise uygulamalarını olumsuz etkileyeceği açıktır.

6.2.2. Kursun Süresi ile İlgili Düşünceler

Kursların süresinin yeterli olup olmadığı konusundaki bulgulara göre % 54.2'si "yeterli" derken, % 29.8 oranında denek ise "daha uzun olması" konusunda görüş belirtmiştir. Başka şıkkında ise farklı konuların öğretilmesi ile ilgili kursun süresi hakkında görüşler vardır.

Kuşkusuz burada, deneklerin benzer kurslarla ilgili deneyimlerinin olması durumunda bu sorunun işlevsel olacağı söylenebilir. İlk kez bu tür bir kursa katılan denegin, daha önceden bu tür bir kursa katılmadığı için, kurs süresi ile ilgili yorumlara gitmesi oldukça zordur. Ancak, deneklerin büyük bir kısmının aynı görüşü belirtmeleri durumunda, bu tür bir bulgunun da bir anlamı olacağı açıktır.

Tablo 51: Kurs Süresi ile İlgili Görüşler

Kurs Süresi	yeterli	uzun olmalı	başka	C.V.İ.
sayı	109	60	21	11
%	54.2	29.8	10.5	5.5

6.2.3. Kadın Çiftçi - Eğitimci İlişkisi

Bilindiği üzere TYUAP II kadın çiftçi pilot proje uygulamasında eğitimci olarak ev ekonomisi teknisyenleri görevlendirilmiş ve bu amaçla da bu kişiler kurs konuları ile ilgili kısa süreli eğitime tabi tutulmuşlardır. Öğrenmede eğitimcilerin bilgi düzeyi, bunu aktarabilme yeteneği ve biçimi (üslubu) önemlidir. Kursta eğitim yapan ev ekonomisi teknisyenlerinin kursa katılan kadın çiftçilerle ilişkisinin düzeyi ile ilgili sorumuza verilen yanıtlar, bize daha önce verilen bilgileri kanıtlar nitelikte bulunmuştur.¹⁴⁸

Tablo 52'nin sözel değerlendirmesinde konuya göre sürekli ilişki, en yüksek oranda süt sığırcılığı konusunda görülmektedir (% 84.4). Bunu % 72 ile bağcılık konusundaki ilişki izlemektedir. Kursların verilmesi sırasında etkinliği artırıcı ya da azaltıcı faktör olarak kursu veren ev ekonomisi teknisyenlerinin kursa katılan kadımlarla olan ilişkilerinde 'sürekli' ilişki kurulduğunu belirtenlerin oranı % 73.5 gibi oldukça yüksek iken, % 16.7 gibi oran ise 'zaman zaman ilişki' kurulduğunu belirtilmiştir. Burada, kurs konularının da, eğitimcilerle sürekli ilişki kurup kurulmamasında belirleyici olduğunu anımsatmada yarar vardır.

Tablo 52: Konuya Göre Kurslarda İlişki Düzeyi

Konular	sürekli		zaman zaman		başka ¹⁴⁹		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	18	72.0	4	16.0	3	12.0	25	100.0
Meyvacılık	11	64.7	3	17.7	3	7.6	17	100.0
Süt Sığırcılığı	76	84.4	9	10.0	5	5.6	90	100.0
Tarla Sebze.	17	58.6	7	24.1	5	17.2	29	100.0
Örtüaltı Seb.	28	65.1	11	25.6	4	9.3	43	100.0
Toplam	150	73.5	34	16.7	20	9.8	204	100.0

$$X^2=20.15 \quad 12 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=21.03$$

Verilen kursların uygulanmasına ayrılan zamanın yeterli olup olmadığına ilişkin bulgular ise, % 57.8 gibi, yarıdan fazlası 'iyi', % 18.6'sı ise "çok iyi" olduğunu belirtmiştir. Bu durumda deneklerin % 76.4'ünün kurslardaki uygulamaya ayrılan zamanın iyi olduğunu, yeterli olduğunu belirttiğini söyleyebiliriz. Uygulamaya ayrılan zamanın yetersiz olduğunu belirtenlerin oranı ise çok düşüktür (% 3.5). Yaş ve eğitim değişkenleri yönünden alındığında 'yetişkin' yaş kümesinde (30-49 yaş) iyi bulanların oranı % 71.4 gibi oldukça yüksek bir orandadır.

6.2.4. Kurs Konularının Anlaşılması

Kursta verilenlerin anlaşılıp anlaşılmadığı ile ilgili bulgularda yarıdan fazlası (% 55.7) iyi, % 21.9 çok iyi, % 12.4 orta derecede anladıklarını belirtirken, % 9.9 orandaki denek ise hiç anlamadığını, zaten bildiğini söylemiştir. Ancak bu orandaki deneklerin katılım açısından "sürekli katılımı olmayanlar" kümesinde oldukları görülmektedir.

Eğitim değişkenine göre durum incelendiğinde ise anlama ile eğitim düzeyi arasında ilişki önemli görülmemiştir. Okuma-yazması olmayanların % 65.9'u iyi derecede anladığını belirtirken, hiç anlamayanların % 60'ının eğitim düzeyi ise ilkokuldur.

Konuya göre kursta verilenlerin anlaşılması ile ilgili bulgularda, çok iyi anladığını belirtenler süt sığırcılığında % 27.8, bağcılıkta %1 6.7, örtüaltı sebzeçiliğinde % 25.6 iken, meyvacılık kursunda çok iyi anlayan yoktur. 'İyi' anladığını belirtenler ise % 68.8 meyvacılık, % 66.7 ile bağcılıkta görülmüştür. Hiç anlamayanların oranları ise düşük olmakla birlikte tarla sebzeçiliği (% 7.1) ile meyvacılıkta (% 6.3) ortaya çıkmıştır.

6.2.5. Kursların Verilme Tekniği ile İlgili Görüşler

Daha önce almış olduğumuz bilgiler ışığında kurs sırasında sözlü anlatım yanında, destekleme amacı ile video, film, slayt, fotoğraf, baskılı malzeme, afiş gibi görsel malzemenin de kullanıldığı saptandığından, bu konudaki denek görüşlerinin de yararlı olacağı düşünülmüştür. Buradaki sıralama, "çok yararlı" ve "yararlı" ve şeklinde bir şıklandırılma ile yapılmıştır.¹⁵⁰ Ayrıca önaraştırma sonucu da dikkate alınarak 'verilmedi, gösterilmedi' gibi bir şık eklenmiştir.

Dört farklı araç-malzeme kullanıldığı varsayılarak, slayt, fotoğraf, basılı malzeme ve afiş ile ilgili yarar konusundaki bulgular oldukça şaşırtıcı olmuştur. "Yararlı" ve "çok yararlı" olarak görüş belirtilenlerin oranı video gösteriminde en yüksek oranda (% 45.1) iken 'fotoğraf/ slayt' gösteriminde % 29.5, basılı malzemede % 36.9, 'afiş' gösteriminde % 11.3 gibi çok düşük oranda kalmıştır. Tablo 53'den de açıkça görüleceği üzere, bu beklenilmeyen bulgu, bu araçların hiç kullanılmaması ile ilgilidir. Video gösteriminde % 54.9, slayt/fotoğraf gösteriminde % 70.5, basılı malzeme % 63.1, afiş gösteriminde % 86.7 gibi çok yüksek oranlarda bu malzemelerin kullanılmadığı söylenmiştir.¹⁵¹ Burada konuya göre yapılan dökümden bu malzemenin en yoğun olarak kullanıldığı konu 'süt sığırcılığı' ile ilgili konudur. Bazı konularda örneğin 'meyvacılık' ve 'örtüaltı sebzeçiliğinde' ise afiş malzemesi hiç kullanılmamıştır. Burada, kimi yörelerde bu malzemeler kullanıldığı halde, büyük bir bölümünde bu tür malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Yaş ölçütüne göre ise 30-49 yaş grubu bu konuda en etkili görüşleri belirtmişlerdir. Sayıca da fazla olan bu konudaki denekler daha bilinçli yanıtlar vermişlerdir. 18 yaş altındaki denek kümesi ile yaşlı kümesindeki deneklerin yanıtları ise, kursa sürekli gelmediklerinden, olumlu değildir.

Tablo 53: Kursta Kullanılan Görsel ve Yazılı Malzemenin Yararı

Kullanılan Araç	çok yararlı		yararlı		verilmedi/gösterilmedi	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
video film	46	22.8	45	22.3	111	54.9
slayt/ fotoğraf	17	8.5	42	21.0	141	70.5
basılı malzeme	18	9.1	55	27.8	125	63.1
afiş	-	-	22	11.3	173	86.7

Yazılı malzemelerden yararlanma, okuma yazma ve okuduğunu anlama yetenek ve becerisine bağlı olduğu için 'eğitim' önemli bir kriter olarak ortaya çıkmaktadır. Burada, özellikle eğitimsizlerin durumu önemlidir. Eğitim değişkenine göre, yazılı malzemeden yararlanmada, beklenmeyen bir bulgu ile karşılaşmıştır. Okuma-yazma bilmeyen deneklerin %36'sı yazılı malzemenin 'yararlı' olduğunu belirtmişlerdir. Burada bir çelişki söz konusudur. Okuma-

yazma bilmeyenlerin basılı malzemeyi okuyup anlaması olanaksız iken, yararlı olduğunu belirtmesi, ya "iki aşamalı haber akışı" modelinin işlediği ya da deneklerin soruyu anlamadan 'yararlı' ya da 'çok yararlı' gibi açıklamalarda bulunmuş olmaları ile açıklanabilir.¹⁵²

Eğitim değişkeni dikkate alınarak afişlerin gösterilmesi ile ilgili elde edilen bulguda, hiç eğitim görmemiş denekler, afişlerin gösterilmesini çok az da olsa 'yararlı' bulmuşlardır. Burada yine yararlı diyenlerin oranı % 11.3 gibi oldukça düşük olmakla birlikte, bunun % 9.1'i eğitimi olmayanlar tarafından belirtilmiştir. Afiş olgusunda görsel mesaj yanında yazılı mesajın da bulunması, bu malzemeden tam olarak yararlanılması için okuma-yazma bilme koşulunu gerektirmektedir.

Eğitim düzeylerine göre video kullanılmasının yararlı olup olmadığı ile ilgili bulgular şöyledir: hiç eğitimi olmayan % 47.8'i "videonun gösterilmediği"ni, % 17.4'ü "çok yararlı", %34.8'i ise "yararlı" olduğunu söylemişlerdir. Gösterilmediğini belirtenlerin % 68.7'si ilkökul eğitimidir.

Tablo 54: Kurs Konusuna Göre Video/ Filmden Yararlanma

Konular	çok yararlı		yararlı		verilmedi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	3	12.5	2	8.3	19	79.2	24	100.0
Meyvacılık	3	17.7	6	35.3	8	47.4	17	100.0
Süt Sığırcılığı	24	26.7	16	17.8	50	56.6	90	100.0
Tarla Sebze.	-	-	3	10.3	26	89.7	29	100.0
Örtüaltı Seb.	16	38.1	18	42.9	8	19.1	42	100.0

$X^2=52.98$ 12 S.D. $X^2_{tab}=21.03$

Tablo 55: Kurs Konusuna Göre Slayt / Fotoğraftan Yararlanma

Konular	çok yararlı		yararlı		verilmedi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	-	-	3	12.5	21	87.5	24	100.0
Meyvacılık	1	5.9	1	5.9	15	88.2	17	100.0
Süt Sığırcılığı	7	7.9	21	23.6	61	67.5	89	100.0
Tarla Sebze.	1	3.5	3	10.3	25	86.2	29	100.0
Örtüaltı Seb.	8	19.5	14	34.2	19	46.3	41	100.0
Toplam	17	8.5	42	21.0	111	70.5	200	100.0

$X^2=30.03$ 12 S.D. $X^2_{tab}=21.03$

Tablo 56: Kurs Konusuna Göre Yazılı Malzemelerden Yararlanma

Konular	çok yararlı		yararlı		verilmedi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	-	-	7	29.2	17	70.8	24	100.0
Meyvacılık	-	-	2	11.8	15	88.2	17	100.0
Süt Sığırcılığı	10	11.1	36	40.0	44	48.9	90	100.0
Tarla Sebze.	1	3.6	2	3.1	25	89.3	28	100.0
Örtüaltı Seb.	7	17.9	8	20.5	24	61.6	39	100.0
Toplam	18	9.1	55	27.8	125	63.1	198	100.0

$$X^2=37.84 \text{ 12 S.D. } X^2_{\text{tab}}=21.03 \text{ } X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Video gösterimi ile ilgili bu bulguların ışığında, alan araştırması sırasında ev ekonomisi teknisyenlerinin, TYUAP II çerçevesinde video gösterim aracı olduğu halde, gösterilecek yeterli malzemenin olmamasından ötürü, video destekli eğitimi yapamadıklarını belirtmeleri ilginçtir.¹⁵³ Bu durum ise, video destekli olarak hazırlanan bir programın, bu destekten yoksun olması durumunda, başarıyı etkileyeceği açıktır. Alan araştırması sırasında, deneklerin bir kısmının bunları daha önce televizyondan izlediklerini belirtmeleri de bunun bir diğer kanıtıdır. Bu bakımdan videonun çok yararlı olmadığını, daha önce bu konuları bildiklerini söyleyenlerin, hatta çok az katıldığı halde, video gösteriminden yararlandığını söyleyen deneklerle ilgili bulguların değerlendirilmesinde bu olguların da gözönünde bulundurulması gerekir. Yazılı malzeme verilmediğini söyleyen % 63.1 oranındaki deneklerde en yüksek oranlar tarla sebzeçiliği (% 89.3), meyvacılık (% 88.2) ve bağcılık (% 70.8) tir. Yazılı malzemenin verilmediğini en az oranda (% 48.9) süt sığırcılığı konusunda eğitim görenler söylemişlerdir.¹⁵⁴

Tablodan çıkan ilginç sonuç, bazı konularda –bağcılık, meyvacılık, tarla sebzeçiliği– herhangi bir yazılı malzeme dağıtılmadığı halde, sorulara yanıt verirken deneklerin bu malzemelerin yararlı ya da az yararlı olduğunu belirtmiş olmalarıdır.¹⁵⁵

Tablo 57: Kurs Konusuna Göre Afiften Yararlanma

Konular	çok yararlı		verilmedi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	7	29.2	17	70.8	24	100.0
Meyvacılık	-	-	17	100.0	17	100.0
Süt Sığırcılığı	5	5.6	84	94.4	89	100.0
Tarla Sebze.	-	-	29	100.0	29	100.0
Örtüaltı Seb.	10	27.8	26	72.2	36	100.0

$$X^2=31.65 \text{ 8 S.D. } X^2_{\text{tab}}=15.51 \text{ } X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

6.2.6. Kursta Görülen Aksaklıklar

Bu tür bir sorunun yanıtlanmasının kolay olmadığı bilincinde olmamıza karşın, kurslarla ilgili genel bir eleştirinin alınması amacı ile bu tür bir soruya yer verilmiştir. Bu sorunun hem daha önce belirtilen görüşlerin bir kısmının kontrolünü yapmada, hem de TYUAP II'nin devam etmesi durumunda önemli bulgular getireceği düşünülmüştür.

Kursun başarılı olup olmadığı konusu ile ilgili olarak elde edilen bulgulara göre, genel olarak görülen aksaklıklar konusunda deneklerin yarısına yakın bir kısmı (% 47) herhangi bir aksama olmadığını belirtirken, yarıdan biraz fazlası (% 53) oldukça farklı aksaklıkları belirtmişlerdir. Bu aksaklıklar ise, genel hatları ile uygulamanın daha çok olması, kurs hocalarının daha çok bilgili olması, görsel malzemelerin daha faydalı olması, teknik elemanların daha sık ziyaret etmesi, tohum, fide vb. konularda yardımcı olunması şeklinde sıralanmıştır.

Eğitim düzeyine göre aksaklıklar şöyledir: Eğitimsizlerin % 36.4 gibi bir oranı bu konuda herhangi bir aksaklık olmadığını söylemişlerdir. Bu oran ilköğrenimlilerde % 54.6 iken, diğerleri eğitim düzeyinde herhangi bir aksaklık belirtilmemiştir.

Konulara göre kurstaki aksaklıklar ile ilgili bulgular: Kurs konularına göre, deneklerin yarıdan fazlası (% 54.4) süt sığırcılığının, (% 44) örtüaltı sebzeçiliğinin, % 43.3'ü ise, bağcılık konularının aynen verilmesini isterken, büyük çoğunluk konuların uygun olmayışı, kurs süresinin az oluşu, eğitimcilerin köylere daha sık gelmeleri gibi nedenleri belirtmişlerdir. Bu konuda, TYUAP II erkek çiftçiler uygulaması ile ilgili araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir (Varol, 1995).

6.2.7. Kurslarda Öğrendiklerini Paylaşma

Kırsal kesim, erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da yüz yüze iletişimin ve etkileşmenin; sevinçlerin ve üzüntülerin paylaşıldığı birimleri olarak bilinir. Hatta "imece" olgusu kırsal kesimin bir anlamda tipik olgusudur. Deneklerin kurslarda öğrendiklerini paylaşıp paylaşmadıkları, kimlerle paylaştıkları ile ilgili bulgularımıza göre denekler, kursta öğrendiklerini ailede bulunan bireylerle paylaşmaktadırlar. Geleneksel kırsal kesim yaşamında evlenen oğul ve onun getireceği gelin durumuna bağlı olarak, gelin ve oğul ile paylaşılması (% 33.8) daha ağırlıklıdır. Evli olanlar için eşle ve evde yetişkin diğer kadınların bulunması durumunda, onlarla paylaşma da söz konusudur. Burada, beklenen bulgu, öğrenilenlerin komşu etmeni ile paylaşılmasıdır. Ancak, bu konudaki anket dışı görüşmelerde, kadın çiftçilerin öğrendiklerini kesinlikle komşu ile paylaşmak istemedikleri saptanmıştır. Özellikle üretimi artırmaya yönelik öğrenilenler, beklenenin, tersine, birbirlerinden ya da kursa katılmayanlardan kaçırılmakta ya da gizlemektedirler.¹⁵⁶ Bu durumun nedeni

araştırıldığında sağlıklı yanıtlar ya da yorumlar yapılamadığı gözlemlenmiştir. Ancak, "ben uğraşıyorum, sen de uğraş, bul, yap!" düşüncesinden hareket edildiği söylenebilir. Kuşkusuz, kırsal kesimdeki toplumsal değişimin boyutları, geleneksel yapının giderek kabuk değiştirmeye başlaması sonucu, topluluk yapısında bir takım değerlerin değişmesi gibi hususların incelenmesi gerekir. Burada geriye dönüş yaparak, daha önce sorduğumuz benzer nitelikteki deneklerin çeşitli konularda "sorunlarını paylaşma kanalları" arasında "komşu", "akraba" etmenlerinin bulunmayışı ile bu bulgunun çakıştığı görülmektedir.

6.2.8. Kurs Konularında Tercihler ve Katılım

Araştırmada deneklerin almış oldukları eğitim kursunun yerine, herhangi başka bir kurs tercihleri olup olmadığı da araştırılmıştır. Bunda amaç;

(i) almış oldukları kursun, gereksinimlerine cevap verip vermediğinin bulunması,

(ii) başka hangi konularda eğitim görmek istedikleri ile ilgili olarak TYUAP II'nin geleceğe yönelik konuların saptanmasında yardımcı olunması.

Bulgulara göre deneklerin % 35.2'si sebzeçilik, % 6.5 hayvancılık, % 3.5 bağcılık konularında kurslar verilmesini istemişlerdir. Burada deneklerin % 11.6'sı dikiş-nakış ile % 34.7'si el sanatları, beslenme, traktör kursu gibi TYUAP II'nin ilgi alanına girmeyen konularda ve bu nedenle 'başka' şikkı altında topladığımız konularda eğitim kursları istemişlerdir. Deneklerin % 8.5'inin bu konuda herhangi bir görüş, yoktur. TYUAP II erkek araştırmasında ise bu tercihler doğal olarak farklıdır. Özellikle kadınların ev ekonomisi kapsamı içinde istedikleri dikiş, nakış gibi konular yoktur (Varol, 1995).

Buradan çıkaracağımız önemli sonuç, kadın deneklerin TYUAP II'nin asıl amacı olan kadının birey olarak, 'çiftçi' olarak eğitilmesi amacını çok açık olarak bilinmemesi ya da bu konularda bilinçlendirilmemiş olmalarıdır. Deneklerin yarıya yakını, kadının tarımdışı, adeta gelenekselleşen dikiş, nakış, beslenme gibi kurs konularında istekte bulunmuştur. Bulgularda ilginç olan husus 'traktör kursu' isteyen önemli bir grubun bulunmasıdır. Traktör kullanımının neredeyse gelenekselleşen "erkek" sürücüsü, son zamanlardaki Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan kurslarla özellikle genç kızlara da yaygınlaştırılmıştır. Burada, kırsal kesimin hızlı bir değişim içinde olduğu varsayımı geliştirilebilir. Daha öncede belirtildiği üzere, İçel köylerinde, denekler arasında 18-29 yaş kümesinde traktör kursuna katılarak sürücü belgesi alan deneklerin vardır. Bunlardan traktörü olanlar traktör kullanmaktadır.¹⁵⁷ Bu yörelerdeki, özellikle genç kümesinde olan denekler kendileri için, Yaşı 60 ve üzerinde olanlar denekler ise ailesindeki gençler (kızı, gelini, torunu) için bu tür eğitim kurslarıyla ilgili istekte bulunmuşlardır.

Kurslara katılma konusunda deneklerin yarısı (% 51.7) başka kurslara katılmaya istekli iken, % 11.7'si hem kendisinin hem evdeki gençlerin (kızların,

gelinlerin), % 2.4 gibi oldukça düşük bir oran da kocalarının bu tür kurslara katılmalarını istemişlerdir. Bu tür kurslara katılmak istemeyenlerin oranı ise % 3.4 gibi oldukça düşüktür. İstemeyenlerin % 85.7'si, 30-49 yaş grubu olarak, yetişkinlerde toplanmıştır. Burada ilginç olan husus, yaşı 60 üzerinde olan deneklerin % 54.6'sının (6 kişi) kendileri için açılacak kurslara istekli olmalarıdır. Bu gözlem, gerçekte 'kırkında ununu eleyip duvara asan' kırsal kesim insanı –özellikle kadınlar– için şaşırtıcı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu tür görüş bildirenlerin tarımda aktif birey (çiftçi) olarak görev yaptıklarını hatta bir kısmının önder çiftçiler olduğunu da ekleyelim.

Evlilik durumuna göre kurslara sürekli katılma ve medeni durum: Sürekli katılanların % 85.1'i evli iken bu oran imam nikahlılarda % 0.9'a, dullarda % 2.8'e, bekarlarda (sözlü, nişanlı) % 11.2'ye düşmektedir. Değişkenler arasında ilişki $X^2=30.10$ 9 S.D $X^2_{tab}=16.9$ 'dır.

Deneklerin kendileri dışında, aileden başka birinin TYUAP II kursuna katılıp katılmadığı ile ilgili sorulara; deneklerin % 73.5'i aileden hiçkimsenin katılmadığını söylerken, % 7.6'sı ise kocasının, % 19.1'i gelin, kız, anne, kayınvalide, 'görümce gibi aileden diğer kadınların katıldığını belirtmişlerdir.¹⁵⁸

6.3. Eğitim Kursunun Kadın Yaşantısına Etkisi

Alan araştırmamızın bu bölümünde TYUAP II çerçevesinde pilot proje kapsamında tarımsal ve hayvansal konularda eğitim gören kadın çiftçinin, görmüş olduğu bu kursların, bireyin doğrudan ev yaşantısına, aile içi durumuna; karar verme ve uygulama gibi hususlarda herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bir anlamda alan araştırmamızın, temel olarak ortaya çıkarmayı amaçladığı durumla ilgili bulgular bu bölümde elde edilmiştir. Özellikle kırsal kesimde, yeniliklerin –kursta verilen her konunun yeni olduğu kabul edilmelidir– verilmesin de, kabul edilmesin de ve bunların kullanılmasın da bir takım sınırlamaların olduğuna, köklü geleneksel yapının belirlediği durumların hemen değişmeyeceği açıktır. Bu bölümde bulgularını vereceğimiz konularla ilgili olarak baştan söylenmesi gereken husus, eğitimi yapılan kursların etkisini ortaya çıkaracak kadar sürenin geçmemiş olmasıdır.

TYUAP II kadın çiftçi pilot proje uygulamasının çiftçi kadının yaşantısındaki etkileri dört grupta incelenmiştir:

- i. Kadının eviçi ve dışı işlerine etkisi (8 soru)¹⁵⁹;
- ii. Kadının eve ilişkin konularda karar verme ve uygulamaya etkisi (10 soru)
- iii. Kadının çocukları ile ilgili konularda karar verme ve bunları uygulamaya etkisi (10 soru);
- iv. Kadının tarımsal ve hayvansal konularda karar vermesine etkisi (22 soru).

6. 3.1. Ev İşlerine Etkisi

Kadın çiftçinin, yaşamında ilk kez çiftçi birey olarak alınıp, tarımsal (hayvancılık dahil) bir eğitim kursuna tabi tutulmasının, öncelikle çiftçi kadının günlük yaşantısında herhangi bir değişiklik yapıp yapmadığı araştırılmıştır. Kadın çiftçinin, geleneksel aile yapısının ve kırsal kesim koşullarının belirlediği ev temizliği, yemek yapma, bulaşık yıkama, çamaşır, çocuk bakımı gibi konularda, yaşantısında herhangi bir değişiklik olup olmadığı öncelikle zaman açısından, sonra da emek, işgücü açısından incelenmiştir.

Deneklerin ev işlerinde, katıldıkları kurstan ötürü herhangi bir değişiklik olup olmadığı ile ilgili ev işleri kapsamında düşünülen temizlik, çamaşır, yemek yapma, çocuk bakma, sofru kurup kaldırma, bulaşık yıkama gibi kadının geleneksel ev işleri olarak tanımlayacağımız 'kadın işleri'nde bulgular, büyük oranda (% 86-91) bu işlerin herhangi bir değişiklik olmadan sürdürüldüğünü göstermektedir. Deneklerin bu işleri daha az yapması ile ilgili bulgularda ise temizlik, çamaşır yıkamada % 10.2 oranında daha az yapılması ile ilgili bulgu bu konuda en yüksek değişiklik oranı olarak görülmektedir. Yaş ölçütlerine göre durum incelendiğinde ise, 'daha az' ev işleri yapma durumu 30-49 yaş grubunda saptanmıştır. Yaş ölçütü açısından ilginç görülen husus, 60 yaş sonrası deneklerin kursa katılmalarından ötürü ev işlerini yapmada herhangi bir değişiklik olmamasıdır.

Tablo 58: Kurs Öncesi ve Sonrası Ev İşlerinde Değişiklik

Evdeki İş	aynı		daha az		hiç yapmıyor		başka	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
temizlik	170	86.7	20	10.2	-	-	6	3.1
yemek	174	91.6	13	6.8	-	-	3	1.6
çocuk bakımı	161	89.9	8	4.5	2	1.1	2	1.1 ¹⁶⁰
sofru hazırla.	173	91.1	14	7.4	-	-	2	1.6
bulaşık	172	90.5	16	8.4	-	-	2	1.1

Kursa katılmadan ötürü ev işlerinde azalma olduğunu belirtenlerin, azalan bu işleri kimlerin yaptığı ile ilgili bulgularda ise % 28.3 oranında kendisi, % 10.7 kocası, % 23.0 kızları, gelinleri, % 9.6 evdeki kadın büyükler olarak saptanmıştır. Burada 'kendisi' olarak çıkan % 28'lik oranın önemi, işin azalmasının yine kendisi tarafından azaltılmasıdır. Bir diğer söyleyişle 'denek kursa katılması nedeni ile bazı işlerine daha az zaman ayırmaktadır. Burada, oran olarak düşük olmakta birlikte ilginç olan bir diğer bulgu deneklerin, % 16.9'unun 'koca' ya da 'kocası ve kızı' nın ev işlerine yardımcı olduğunu belirtmesidir. Erkeğin ev işi yapmasının geleneksel yapı da olağan olmaması, ters düşen bir davranış sayılması da göz önüne alırsak, bu sonuç toplumsal

gelişmede, erkek-kadın görev ve sorumluluklarının değişmesinin, kırsal kesime yansımaları olarak kabul edilebilir.

Kursta alınan bilgilerin uygulama alanına konulduğunda evdışı işlerde – hayvanların bakımı, sebzeçilik, meyvacılık, bağcılık gibi hayvancılık ve tarım ile ilgili– ev halkından yardım görüp görmediği ile ilgili bulgularda ise, % 30 oranında denek herhangi bir yardım alınmadığını belirtirken, % 13.3 koca, % 9.5 kızlar, gelinler, % 5.8 'i evdeki kadın büyükler ile bunların dışındaki aile içindeki kişilerin yer aldığı % 29.5 ile 'başka' şıkkı gelmektedir. Burada yaş ölçütü dikkate alındığında ise 30-49 yaş kümesinde % 37.4, 60 üzeri yaş kümesinde % 36.4 oranında denek herhangi bir yardım almadan kursu ve eviçi, evdışı işleri aynen sürdürdüklerini belirtmişlerdir.¹⁶¹

Tablo 59: Kursta Katılmadan Ötörü Ev İçi ve Ev Dışı İşlerde Deneklere Yardım

Yardım eden	ev içi işler		ev dışı işler	
	sayı	%	sayı	%
Hiç kimse (kendisi)	53	28.3	52	30.1
kocası	20	10.7	23	13.3
kız-gelin	43	23.0	17	9.8
evdeki kadın büyükler	18	9.6	10	5.8
kocası+kızı	10	5.4	20	11.6
başka	43	23.0	51	29.5
toplam	187	100.0	173	100.0

Deneklerin gerek eviçi, gerek evdışı işlerde kurstan ötürü ev halkından herhangi bir yardım almadığını belirtenlerin oranı %28-%30'dur. Bu kişilerin, kursa ayırdığı zamanı nereden bulduğu; ev işlerini mi azalttığı yoksa boş zamanlarından ya da uykusundan mı aldığı ile ilgili, hem durumu açıkça ortaya koyma hem de daha önceki yanıtlarını denetler niteliğinde şu bulgular elde edilmiştir: Denekler kursa ayırdıkları zamanlarını uykudan fedakarlık yaparak (% 13.5), fazla çalışarak, gezmeye az giderek (% 26.9), dantel, örgü, dikiş gibi bazı el işlerini daha az yaparak (% 30.3), ve başka şıkkı (% 19.3) sağlamışlardır. Burada ayrı bir şık olarak, zamana fazla ihtiyaç olmadığını, kurs süresinin kısa olduğunu belirten %10.1 gibi bir oranın varlığını da belirtmek gerekir. Bu bulgu "kursun süresi daha uzun olabilirdi" (% 29.9) şıkkı ile de örtüşmektedir.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse kadınların kursta geçen zamanlarının eviçi ve evdışı temel işlerine, özellikle evdışı işlerine herhangi bir olumsuz etkisi olmadığı; eviçi işlerde ise deneğin kendine ayırdığı boş zaman faaliyetleri ile uykusundan özveride bulunduğu (% 70) şeklinde ortaya çıkmıştır

Deneklerin evli olup olmadıklarına göre kursa katılmadan ötürü evde temizlik, çamaşır yapmada farklılık görülmektedir. Her ne kadar değişkenler

arasında ilişkilerde X^2 değeri (12.) tablo değerinden yüksek değil ise de (11.93), değişkenler arasında anlamlı ilişkiler görülmektedir. Evli olanlar ile bekar, nişanlı, sözlü olanlarda kursa katılmadan ötürü daha az iş yapma söz konusu iken, imam nikahlı ve dul olanlarda herhangi bir değişiklik yoktur. Özellikle bekar deneklerin % 18.5'i daha az iş yaptığını belirtmiştir. Burada kırsal kesimde aile olgusu dikkate alınarak bir yorum yapılacak olursa, özellikle bekar olanlarda, ailenin diğer fertleri anne, kız kardeş, gelin gibi evdeki diğer kadınların yardımlarının söz konusu olacağı açıktır.

6.3.2. Kadının Karar Vermesine Kursun Etkisi

TYUAP II Kadın Çiftçi Eğitim Pilot Projesinin kadının aile içindeki tarımsal faaliyetlerle ilgili tutum ve davranışlarında herhangi bir değişiklik yapıp yapmadığı 10 farklı soru ile saptanmaya çalışılmıştır. Bu konular tarımla ilgili hangi ürünün nerede, ne zaman ne kadar ekileceği, dikileceği, bunların saklanması ve satılması ile hayvansal faaliyet olarak büyük baş, küçük baş ve kümes hayvanlarının alım satımı ile, tarımsal araç gerecin alımı ile ilgili konularda toplanmıştır. Burada amaç, "geriye bakış yöntemi" ile öncelikle bu konularda kurstan önceki çiftçi kadının durumunu saptamak, daha sonra da kursa katılmanın bu tutum ve davranışlarında herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığı ile ilgili faklılığı ortaya koymaktır. Özellikle yeniliklerin kırsal kesimde benimsenmesinin, yayılmasının tutum ve davranışlara ne derece yansıtacağı burada da sınıanmak istenmiştir.

Kurs öncesi tarımsal çalışmada ne ekileceğine (% 50.3), ne kadar ekileceğine (% 50), nerelere ekileceğine (% 51.4), ürünlerin satılmasına (% 65.2), ürünleri saklama yöntemlerine (% 45.6), büyükbaş hayvan alım ve satımına (% 52.9), küçükbaş hayvan alım ve satımına (% 36.8), kümes hayvanı alım ve satımına (% 37.5), tarımsal ürünlerin değerlendirilmesine (% 36.3), hayvansal ürünlerin değerlendirilmesine (% 38.2), tarımsal araç-gerecin alınmasına (% 62.5), kursa katılan kadınların herhangi bir yetkisi, söz hakkı yoktur. Denekler bu konularla ilgili kararlara katılmamaktadırlar. Basit ortalama ile % 52 oranda kadın denek karar vermede söz sahibi değildir. Aynı sorular kurs sonrası için de sorulmuş ve katılmama oranlarının düşmesine karşılık 'biraz' ve 'tam yetkili' oranlarında yükselme görülmüştür. Burada üzerinde durulması gereken ilginç nokta kadınların tarımsal ürünleri saklama yöntemlerinde (% 36.0), tarımsal (% 17.7) ve hayvansal (% 27.8) ürünlerin değerlendirilmesinde, diğer faaliyetlere göre daha yetkili olduklarıdır.¹⁶²

Tablo 60: Kurs Öncesi ve Sonrası Karar Verme

Konular	Hiç		Biraz		Tam		Yok ¹⁶³	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
ne ekil. karar verme								
Ö ¹⁶⁴	89	50.3	59	33.3	16	9.0	13	7.0
S	64	36.4	70	39.8	25	14.2	17	9.7
ne kadar ek. karar verme								
Ö	88	50.0	59	33.3	16	9.1	13	7.4
S	69	39.7	67	38.5	21	12.1	17	9.8
nerelere ek. karar verme								
Ö	90	51.4	57	32.6	15	8.6	13	7.4
S	67	38.5	70	40.2	20	11.5	17	9.8
ürün satılm. karar verme								
Ö	118	65.2	38	21.0	15	8.3	10	5.5
S	104	58.8	45	26.0	19	10.7	8	4.5
ürün saklan. karar verme								
Ö	77	45.6	41	24.3	36	21.3	15	8.9
S	69	40.7	47	27.7	39	22.9	15	8.8
b.başhayv. alım/satım								
Ö	92	52.9	40	23.0	14	8.1	28	16.1
S	83	47.7	63	24.7	17	9.8	31	17.8
k.başhayv. alım/satım								
Ö	56	36.8	28	18.4	9	5.9	59	38.8
S	55	36.2	29	19.1	10	6.6	58	38.2
kümes hay. alım/satım								
Ö	57	37.5	40	26.3	11	7.2	44	28.9
S	52	34.4	44	29.1	14	9.3	41	27.2
tarım ürün değerlen.								
Ö	61	36.3	53	31.6	30	17.7	24	14.3
S	54	32.1	57	38.9	33	19.6	24	14.3
hayvan ürün değerlen.								
Ö	66	38.2	36	20.8	48	27.8	23	13.3
S	46	26.9	41	24.0	50	29.2	34	19.9
araç-gereç alım/satım								
Ö	105	62.5	31	18.6	8	4.8	24	14.3
S	98	58.0	36	21.3	13	7.7	22	13.0

Kurs sonrası, kursun etkisi ile kadınların tarımsal ve hayvansal üretim ve satımı, değerlendirme ile ilgili bulgularda ise hiç söz sahibi olmayan deneklerin oranı görece olarak % 14 ile % 4 oranında daha azdır. Diğer bir söyleyişle, kursun etkisi ile çeşitli tarımsal ve hayvansal faaliyetlerde "biraz" ya da "tam yetkili" olan kadın oranında bir artış görülmektedir. Burada % 41 oranında hiç yetkisi olmayan kadın, kurs öncesi durumuna göre daha ilgili ya da yetkili olmaya başlamıştır ve %11 gibi bir oranda, bir yıl içinde kadının erkek işi kabul

edilen tarımsal ve hayvansal faaliyetlerde karar verme durumuna geldiği gözlenmektedir. Ancak, araştırma başında da söylediğimiz gibi, bir yıllık bir eğitimin hemen değişiklik yaparak, geleneksel yapının kurumsallaşmış gelenek ve göreneğini toptan değiştirmesi beklenmemelidir.

Tablonun karşılaştırmalı değerlendirmesinde karar vermeye katılmada 'biraz yetki' ile 'tam yetki' arasında bir bölüşüm olduğu, ancak 'biraz yetkili' olanların 'tam yetkili' olanlara göre daha fazla olduğu görülmüştür. Kursu katılan kadının görelisi de olsa 'biraz' etkili olduğu alanlar tarımsal faaliyetlerde; ürünün nerelere, ne zaman, ne kadar ekileceği ile saklanması ve satılmasında görülmüştür. Konunun illere göre dökümünde iller arasında önemli bir farklılık görülmemesine karşılık, kurs konularına göre çapraz tablo değerlendirilmesinde önemli farklar ortaya çıkmıştır. İller arasında gerek kurs öncesi, gerek kurs sonrası kararlara katılmada en yüksek orandaki il İçel olarak saptanmıştır.

6.4. Kursta Verilen Bilgilerin Öğrenilmesi ve Uygulanması

6.4.1. Eğitimi Yapılan Kurs Konularına Göre Deneklerin Köy Düzeyinde Dağılımı

TYUAP II Kadın Çiftçi Pilot Eğitim Projesinde eğitim yapılacak tarımsal konular 5 temel grup altında toplanmıştır.¹⁶⁵ Bunlar **süt sığırcılığı**, **örtüaltı sebzeçiliği** (domates, fasulye, patlıcan, biber gibi), **tarla sebzeçiliği** (patates, soğan gibi), **bağcılık** (üzüm) ve **meyvacılık** kursları olarak düzenlenmiştir. Köylerin uğraş alanlarına, özelliklerine göre yapılan eğitim kurslarının, anımsatma açısından illere yüzde olarak dağılımı şöyledir:

Tablo 61 a'da görüleceği üzere, TYUAP II çerçevesinde toplam olarak en çok eğitimi yapılan kurs % 43 ile süt sığırcılığıdır. Bunu % 21 ile örtüaltı sebzeçiliği, % 15.3 ile tarla sebzeçiliği, % 12.1 ile bağcılık, % 8.1 ile meyvacılık ile ilgili kurslar izlemektedir.¹⁶⁶

Tablo 61 (a) : İllere Göre Kurs Konularının Dağılımı

Kurslar	Nevşehir		Tokat		İçel		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Süt Sığırcılığı	27	30.0	20	22.2	43	47.8	90	100
Örtüaltı Sebzeçiliği	-	-	27	61.4	17	38.6	44	100
Tarla Sebzeçiliği	7	21.9	25	78.1	-	-	32	100
Bağcılık	-	-	18	69.2	8	30.8	26	100
Meyvacılık	14	82.3	3	17.7	-	-	17	100
Toplam	48 denek		93 denek		68 denek		209 denek	

Kadın çiftçilere verilen eğitim kursunda deneklere, görmüş oldukları eğitim kursu ile ilgili özel hazırlanmış sorular sorulmuştur. Ancak, değerlendirilmesinde tümü üzerinden puanlama sistemi kullanılmıştır.

Deneklerin illere göre öğrenme durumu ilginç bir görünüm göstermektedir. Hiç öğrenmeyenlerin % 95.8'i Tokat'ta, % 4.2'si Nevşehir'dedir. İçel'de hiç öğrenmeyen yoktur.

İllerin öğrenme durumlarında olduğu gibi, genel olarak öğrenmeme ve öğrenme derecelerine göre illere dağılımında da "hiç öğrenmeme" ile "orta", "iyi" ve "çok iyi öğrenme" oranlarında Tokat en başarısız, İçel ise en başarılı ildir.

Tokat'ta eğitime katılan kadın çiftçilere "örtü altı sebzeçiliği", "tarla sebzeçiliği", "bağcılık", "süt sığırcılığı" konularında eğitim verilmiştir. Özellikle "tarla sebzeçiliği" Tokat'ta yıllardan beri yapılan işlerden biridir. Eğitim programları sırasında kadınlara yıllardan beri yetiştirdikleri ürünler hakkında, neredeyse bildikleri bilgiler verilmiştir. "Bağcılık" konusunda ise köylüler, eğitim veren elemanlardan daha çok şey "bildiklerini" söylemişlerdir. İklim koşullarının elverişliliği nedeniyle Tokat bölgesinde gelişebilecek bir üretim tarzı olarak görülen örtüaltı sebzeçiliği ise ilgi ile karşılanmakta ancak, harcama gerektirmesi nedeniyle uygulamaya dönüşmesi, istenen hızda olmamaktadır. "Süt sığırcılığı" konusu da gelişmeye açık ve ilgi uyandıran bir konudur. Özellikle kadınlara verilen eğitim çerçevesinde süt ürünlerinin işlenmesi ve üretilmesi sırasında süt yolu ile bulaşan hastalıklar konusunda görüşülen deneklerin bilgilendikleri görülmüştür. Öğrenme ile ana geçim kaynağı arasında bir ilişki olup olmadığına ilişkin cevap tablosunda, değişkenler arası ilişkiler anlamlı çıkmıştır.

Burada genel bir değerlendirme yapılacak olursa deneklerin kurslardan yararlanamamaları, daha sonra da değinileceği üzere, kursların benimsetilmesi; kurs konularının, deneklerin günlük yaşam pratikleriyle örtüşmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Kuşkusuz burada, bu konuda öğreticilerin deneyimsiz ve işin ehli olmamaları, bilgi yetersizliği gibi nedenlerle, "öğrenmeme" ya da "az öğrenme" kaçınılmaz olmuştur.

6.4.2. Ana Geçim Kaynağına Göre Öğrenme Durumu

Deneklerin ana geçim kaynağı olarak saptadığımız tarım, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığa göre öğrenme durumu ile ilgili bulgularımızda, temel geçim kaynağının % 70'den fazlasının tarımcılık, geri kalan önemli bir oranın büyükbaş hayvancılık olması, "öğrenme" konusunu etkilemektedir.¹⁶⁷ Tarımla uğraşanların en yüksek oranı kursta verilenleri % 42 oranında "iyi öğrendiğini", % 16.7 gibi bir oranı ise hiç birşey öğrenmediğini söylemiştir. Oldukça sınırlı olan küçükbaş hayvancılıkla uğraşanların (9 kişi) % 44.5'i ise kurslarda verilenleri "iyi" derecede öğrendiklerini belirtmişlerdir. İstatistiksel yorumlamada ise az da olsa, beklenen değer, tablo değerinden fazla çıkmıştır.

Tablo 61: Ana Geçim Kaynağına Göre Öğrenme

	hiç (0)		az (10-30)		orta (40-50)		iyi (60-70)		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
tarım	19	16.7	37	32.5	43	42.1	10	8.8	114	100.0
k.baş hay.	-	-	2	22.2	3	33.3	4	44.5	9	100.0
b.baş hay.	4	8.2	10	20.4	29	20.4	6	12.4	49	100.0
başka	1	5.0	6	30.0	10	50.0	3	15.0	20	100.0

$$X^2=17.89 \text{ S.D. } X^2_{\text{tab}}=16.92 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Tablo 62: Kursu Katılma Sıklığı ile Öğrenme Arasındaki İlişki

	hiç		orta		az		iyi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
sürekli	9	9.6	26	27.7	43	45.7	16	17.2	94	100.0
çoğunlukla	4	9.1	10	22.7	27	61.4	3	6.8	44	100.0
az	3	10.7	10	35.7	13	46.4	2	7.1	28	100.0
başka	5	23.8	7	33.3	7	33.3	2	9.5	21	100.0

$$X^2=10.809 \text{ S.D. } X^2_{\text{tab}}=16.92 \quad X^2 < X^2_{\text{tab}}$$

Öğrenme ile kurslara katılma sıklığı arasındaki ilişki önemli görüldüğünden, bu konudaki bulgulara gereksinim duyulmuştur. Kursu katılma sıklığı ile öğrenme arasındaki ilişki çok anlamlı olmamakla birlikte 'iyi' öğrenenlerin % 69.6'sı kurslara sürekli, % 13.1'i çoğunlukla, % 8.7'si ise az devam ettiklerini belirtmişlerdir. Burada iyi öğrenme ile sürekli katılma arasındaki ilişkiden söz edilebilir. Ancak tablo 63'de 100 üzerinden değerleri verilen sürekli izleyenlerin % 9.6'sının hiç öğrenmediği, % 27.7'sinin az öğrendiği, % 45.7'sinin orta derecede, % 17'sinin ise iyi öğrendiği, yine devam ile öğrenme arasında her zaman doğru orantılı bir ilişki olmadığı, öğrenmenin tek belirleyicisinin "sürekli katılma" olmadığı ortaya çıkmıştır. Maddi durumu (hayvanı ve yeterli toprağı) iyi olmayanların ise, öğrendiklerini uygulayacakları malı-mülkü olmadığından göre, konuya ilgi duyup gelmesi zayıf bir ihtimaldir ve pratikte yararı da yoktur.

6.4.3. Deneklerin Kurslarda Öğrendiklerinin Oranları

İllere göre öğrenme durumu irdelendiğinde hiçbir şey öğrenmeyenlerin toplam oranı % 12.5'dir. En yüksek öğrenmeme oranı (% 28.1) Tokat'tadır. Öğrenmeme oranı Nevşehir'de % 2.1 iken, İçel'de öğrenmeyen yoktur. % 10-30 arasında 'orta' derecede öğrenme olarak kabul ettiğimiz öğrenme durumu ise

% 25.5 Nevşehir, % 34.2 Tokat, % 23.8 ile İçel'dir. İyi derecede öğrenme ise % 60.3 İçel'de, % 38.3 Nevşehir'de, % 28.1 Tokat'ta; çok iyi derecede öğrenme ise % 15.9 ile İçel'de, % 10.7 ile Nevşehir'de, % 9.7 ile Tokat'ta görülmüştür.

Deneklerin kurslarda neleri öğrendikleri ile ilgili bulguları tek bir tabloda toplanmıştır. Elde edilen değerler % 0 ile % 80 arasında değişmektedir. % 80'nin üzerinde değere rastlanmamıştır. Değerlendirme yapmayı daha kolay hale getirmek amacıyla ikinci bir gruplama yoluna gidilmiş ve rakamlar sözel duruma getirilmiştir.

% 0 : 'hiç öğrenmemiş',

% 10 -30 'az öğrenmiş',

% 40 - 60 'orta derecede öğrenmiş',

% 70 - 80 'iyi derecede öğrenmiş',

% 90-100 'çok iyi derecede öğrenmiş' olarak gruplandırılmıştır.

Yukardaki öğrenme kriterlerinin konulara göre dökümü aşağıdaki şekildedir.¹⁶⁸

Genel olarak eğitim ile öğrenme arasında yakın ilişki olduğu açıktır. Eğitimli olanların yeni bilgileri daha kolay aldıkları, benimsedikleri ve uygulama alanına koydukları, pek çok toplumsal ve toplumbilimsel araştırma ile saptanmıştır. Bu durum kırsal kesim için daha da geçerlidir. TYUAP II'nin uygulamasında, diğer bulgularda olduğu gibi, kursta verilen konuların öğrenilmesi ile öğrenim düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Okur-yazar olmayan deneklerin % 11.4'i hiç bir şey öğrenmezken, % 34.1'i az, % 38.6'sı orta ve % 15.9'u iyi derecede öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 63: Deneklerin İllere Göre Öğrenme Durumu (Ayrıntılı Puanlama)

Öğrenme	Nevşehir		Tokat		İçel		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
hiç	1	2.1	23	28.1	-	-	24	12.5
% 10	4	8.5	5	6.1	1	1.6	10	5.2
% 20	1	2.1	10	12.2	6	9.5	17	8.9
% 30	7	14.9	13	15.9	8	12.7	28	14.6
% 40	11	23.4	12	14.6	11	17.5	34	17.7
% 50	11	23.4	8	9.8	20	31.7	39	20.3
% 60	7	14.9	3	3.7	7	11.1	17	8.9
% 70	2	4.3	2	2.4	3	4.8	7	3.7
% 80	3	6.4	6	7.3	7	11.1	16	8.3
Toplam	47	100.0	82	100.0	63	100.0	192 ¹⁶⁹	100.0

Tablo 64: Deneklerin Eğitim Düzeyine göre Öğrenme Durumu

Eğitim Durumu	Hiç		Az		Orta		İyi		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Eğitimsiz	5	11.4	4	34.1	17	38.6	7	15.9	44	100.0
İlk	17	13.1	34	26.2	68	52.3	11	8.5	44	100.0
Orta	-	-	2	25.0	3	37.5	3	37.5	8	100.0
Başka	2	20.0	4	40.0	2	20.0	2	20.0	10	100.0

$$\chi^2=12.69 \text{ 9 S.D. } \chi^2_{\text{tab}}=16.92^{170} \quad \chi^2 < \chi^2_{\text{tab}}$$

Deneklerin eğitim durumuna göre öğrenme yüzdesi; eğitimsiz ve ilkökul eğitimi almış olanlarda, 'hiç öğrenmeme' arasında % 2 gibi bir fark vardır. Ancak, orta öğrenimlilerde 'hiç öğrenmeyen'in bulunmaması yanında, 'iyi öğrenme' (% 37.5), eğitimsiz (% 15.9) ve (% 8.5) göre yüksek çıkmıştır.

Burada kırsal kesimde okuma yazma bilmeme ile yetersiz, işlevsel olmayan bir ilkökul eğitimi arasında çok önemli fark yokken, orta öğrenimliler de öğrenme açısından fark görülmüştür.

Tablo 65: İllere Göre Öğrenme Durumu (Gruplandırılmış Puanlama)¹⁷¹

İller	hiç		az		orta		iyi	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Nevşehir	1	4.2	12	21.8	29	32.2	5	21.7
Tokat	23	95.8	28	50.2	23	25.6	8	34.8
İçel	-	-	15	27.3	38	42.2	10	43.5
Toplam	24	100.0	55	100.0	90	100.0	23	100.0

$$H=18.43 \text{ 2 S.D. } p=0.000$$

Öğrenme ile ilgili olarak tablonun değerlendirilmesinde önemli bir husus, anket uygulanan toplam 207 denegin 192'sinin bu soruları yanıtlamasına karşılık, 15 denek kurstan hiç yararlanmadıklarını belirterek, ankete cevap vermemişlerdir. Bu durumda hiçbir şey öğrenmeyenlerin sayısı 39, oranı ise % 18 olması gerekir. Ancak, veri girişi 192 üzerinden yapıldığından hiç öğrenmeyen oranı % 12.5 olarak çıkmıştır.

Tablo 66: Konuların Kendi İçerindeki Öğrenme Oranları

Öğrenme Durumu	bağcılık		meyvacı.		sığırcılık		tarla seb		ö.altı seb.		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
hiç	11	45.3	2	8.3	-	-	9	37.5	2	8.3	24	100.0 (12.5)
az öğren.	6	12.2	4	8.2	12	24.5	11	22.5	16	32.7	49	100.0 (25.5)
ortaöğren	7	8.5	9	11.0	48	58.5	7	8.5	11	22.5	82	100.0 (42.7)
iyi öğren.	2	5.4	2	5.4	24	64.9	5	13.5	4	10.8	37	100.0 (19.3)

$$X^2=65.51 \quad 12 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=21.03 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Daha açık söylemek gerekirse, konulara göre öğrenme yüzdesi ile ilgili çapraz tablonun korrelasyon değeri olan X^2 değeri, X^2_{tab} değerinden oldukça düşüktür. X^2 değeri (65.51) X^2_{tab} değerinden (21.03) den büyüktür. Böylece öğrenme ile konular arasındaki ilişki anlamlıdır.

En çok öğrenilen kurs konusu (Tablo: 67) % 16.7 ile 'süt sığırcılığı'dır, bunu % 12.1 ile 'örtüaltı sebzeçiliği', % 11.5 ile 'bağcılık', %12.1 ile 'tarla sebzeçiliği' konuları izlemektedir. Meyvacılık konusunda 'çok öğrenme' yoktur. 'Orta öğrenme' kategorisinde yine süt sığırcılığı (% 63.1) en yüksektir. Bunu % 58.8 ile meyvacılık, % 33.3 ile örtüaltı sebzeçiliği, % 30.8 ile bağcılık, % 25 ile tarla sebzeçiliği ile ilgili kurslar izlemektedir. 'Az öğrenme' derecesinde % 48.5 ile örtüaltı sebzeçiliği, % 40.6 tarla sebzeçiliği ilk sıralarda yer alırken, bunları % 29.4 ile meyvacılık, % 20.2 ile süt sığırcılığı ve % 15.4 ile bağcılık izlemektedir. Verilen konuları hiç öğrenmediklerini belirten grupta ise ilk sırayı % 42.3 ile bağcılık almakta, bunu % 28.1 ile örtüaltı sebzeçiliği izlemektedir. Süt sığırcılığı konusunda hiç öğrenmeyen yoktur.

Tablo 67: Kurs Konularına Göre Öğrenme Durumu

Konular	hiç		az öğrenmiş		orta öğren.		iyi öğrenmiş		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	11	42.3	4	15.4	8	30.8	3	11.5	26	100.0
Meyvacılık	2	11.8	5	29.4	10	58.8	-	-	17	100.0
Süt Sığır.	-	-	17	20.2	53	63.1	14	16.7	84	100.0
Tarla Seb.	9	28.1	13	40.6	8	25.0	2	6.3	32	100.0
Örtüaltı S.	2	6.1	16	48.5	11	33.3	4	12.1	33	100.0

Tablo 67'nin kurs konularına göre bir diğer değerlendirilmesinde ise, 'bağcılık' konusunda kurs gören kadınlar, verilen eğitimden % 42.3 gibi oldukça yüksek oranda hiçbir şey öğrenmediklerini belirtmişlerdir. Bu değeri % 30.8 ile orta öğrenme, % 15.4 ile az öğrenme ve % 11.5 ile iyi öğrenme izlemektedir. Genel bir değerlendirme ile 'bağcılık' kursundan yararlanmanın sınırlı olduğu söylenebilir.

Meyvacılık eğitiminin denekler tarafından orta derecede öğrenildiği saptanmıştır (% 58.8). İkinci sırada "az öğrenme" (% 29.4) ve "hiç öğrenmeme" (% 11.8) gelmektedir. Bu konuda en fazla ağırlıklı puan % 60'lık bir öğrenmedir. Meyvacılık kursu konusunda 'çok öğrenme' yoktur.

Süt sığırcılığı genelde en çok öğrenilen, yani en başarılı kurs konusudur. Bu kursda "hiç öğrenmediğini" söyleyen denek yoktur. 17 kişi bu konuya dair az da olsa birşeyler öğrendiklerini belirtmişlerdir (% 20.2). Bu konu genelde en çok 'orta' derecede öğrenilmiştir. Süt sığırcılığı kursunu görenlerin yarısından fazlası, % 63.1, % 40 ile % 60 arasında öğrenmişler, % 16.7 gibi bir oranı ise % 70 ve yukarısı gibi yüksek oranlarda besicilik hakkında bilgilenmişlerdir.

Tarla sebzeçiliğinde ise en büyük yüzde, 40.6 ile "az öğrenme" grubundadır. Onu % 28.1 ile "hiç öğrenmeme" izlemektedir. Yani bu kursu alanların yarısından fazlası kursta verileni ya hiç öğrenmemişler ya da az öğrenmişlerdir. Çok öğrenenlerin yüzdesi ise 6.3'tür (2 kişi).

Örtüaltı sebzeçiliği konusunda verilen eğitimi alan kadınların % 81.8'i bu konuyu "az" ya da "orta derece" de öğrendiklerini söylemişlerdir. Geri kalanların çoğunluğu ise (% 12.1) konuya ilişkin çok bilgi edindiklerini belirtirken, sadece 2 kişi (% 6.1) hiçbir şey öğrenmediklerini söylemiştir.¹⁷²

Tablo 70: Kadının Çalıştığı Ev Dışı İşlere Göre Öğrenme Durumu¹⁷³

	hiç		az		orta		iyi		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Tarım	17	18.3	35	37.6	32	34.4	9	9.7	93	100.0
Hayvan	7	7.9	18	20.0	50	56.2	9	9.7	89	100.0
Başka ¹⁷⁴	-	-	2	22.2	7	71.9	-	-	9	100.0
Toplam sayı ve %	24	12.6	55	28.8	89	46.6	23	12.1	191	100.0

$$X^2=20.47 \quad 9 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=16.9 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Tablo 70'in değerlendirilmesinde kadının uğraştığı evdışı işler ile öğrenme arasında ilişki önemlidir. Tarımsal işlerle uğraşanların % 18.3'ü hiç bir şey öğrenmezken % 37.6'sı az, % 34.4'ü orta, % 9.7'si ise iyi derecede öğrendiklerini belirtmişlerdir. Hayvancılıkla uğraşanlarda ise hiç öğrenmeyenler % 7.9, az öğrenenler ise % 20.2 gibi tarımsal üretimde çalışanlara göre daha az; buna karşılık orta derecede öğrenme % 56.2 olarak oldukça yüksektir. Burada

"el sanatları" ile uğraşanların orta düzeyde öğrenme oranlarının % 72 gibi oldukça yüksek çıkmasının nedenleri, verilen konuların asıl iş gücü tarım ve hayvancılık olmayanların hiç bilmedikleri; onun için de kursta öğrenilenlerin yeni bilgiler olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu yorumu destekleyen bir diğer gösterge de , deneklerin "niye öğrenmedin?" sorusuna, 'bilinen şeyler verildi' şeklindeki yanıtları olmuştur. Bu bulgular, öğrenilenlerle konularla ilgili tablo ile karşılaştırıldığında, öğrenme oranı en yüksek olan konunun süt sığırcılığı olarak çıkması, bu konu ile uğraşan çiftçi kadınların doğal olarak, konuya ilgi duyduklarını açıklar niteliktedir. Gerçi bu durumun analizini yapacağımız üçlü çapraz tabloya sahip olmamakla birlikte, her iki tablonun ayrı analizinden bu sonuca varmak yanlış olmayacaktır.

6.4.4. Uygulama Durumu

Kursta öğretilen konuların etkisinin uygulama ile anlam kazanacağı açıktır. Bu bakımdan uygulama durumu deneklerin görmüş oldukları kurs konularına bağlı olarak saptanmaya çalışıldı.¹⁷⁵

Tablo 71: Öğrenilenleri Uygulama Durumu I¹⁷⁶ (%0-%100 Puanlamaya Göre)

	Nevşehir		Tokat		İçel		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
öğrenmemiş	5	13.9	2	75.0	4	11.1	36	100.0
%10	3	17.7	9	52.9	5	29.4	17	100.0
%20	5	21.7	9	39.1	9	39.1	23	100.0
%30	12	28.6	15	35.7	15	35.7	42	100.0
%40	7	28.0	7	28.0	11	44.0	25	100.0
%50	9	40.9	8	36.4	5	22.7	22	100.0
%60	6	22.2	7	25.9	14	51.9	27	100.0

Toplam olarak alındığında deneklerin % 18.8'i öğrendiklerini hiç uygulamazken, % 42.7'si az, % 38.5'i ise orta düzeyde uygulamışlardır. Öğrendiklerinin tümünü uygulayan ise çıkmamıştır.¹⁷⁷

İllere göre uygulama durumunda değişkenler arası ilişkiler anlamlıdır ($X^2=29.98$). Burada Tokat ili, öğrendiklerini uygulamayan %18.8 gibi oranın %75'ini kapsamaktadır. Bunu Nevşehir ve İçel izlemektedir. Bir önceki tablodan da anımsanacağı üzere, Tokat ili aynı zamanda kursa katıldıkları halde öğrenemeyen deneklerin oran olarak en yüksek olduğu ildir.

Tablo 72: İllere Göre Uygulama Durumu II

	hiç		az		orta		iyi	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Nevşehir	5	13.9	20	24.4	22	29.7	-	-
Tokat	27	75.0	33	40.2	22	29.7	-	-
İçel	4	11.1	29	35.4	30	40.5	-	-
Toplam (toplam %)	36 (18.8)	100.0	82 (42.7)	100.0	74 (38.5)	100.0	-	(0)

Tablo 73: Öğrenilenlerin Konulara Göre Uygulanma Durumları I

	bağcılık		meyvacı.		süt sığır.		tarlaseb.		ö.altı seb.		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
uygulama	13	36.1	4	11.1	2	5.6	11	30.6	6	16.7	36	100.0 (18.6)
az uygula.	4	3.9	10	12.2	42	51.3	13	15.9	13	15.9	82	100.0 (42.7)
orta uygula.	9	12.2	3	4.1	40	54.1	8	10.8	14	19.9	74	100.0 (38.5)

$X^2_{tab}=42.14$ 8;S.D. $X^2_{tab}= 15.51$

Tablo 74: Öğrenilenlerin Konulara Göre Uygulanma Durumları II

Konu	uygulamayan		az uygulayan		orta uygulayan		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Bağcılık	13	50.0	4	15.4	9	34.6	26	100.0
Meyvacılık	4	23.5	10	58.8	3	17.6	17	100.0
Süt Sığırcılığı	2	2.4	42	50.0	13	47.6	84	100.0
Tarla Sebze.	11	34.4	13	40.6	8	25.0	32	100.0
Örtüaltı Seb.	6	18.2	13	39.4	14	42.4	33	100.0

6.4.5. Konuların Uygulanma Durumu ile İlgili Çıkan Farkların Önemi

Öğrenilenlerin uygulanma durumları ile ilgili Kruskal Wallis değerleri test edildiğinde, öğrenmede olduğu gibi, uygulamada da "süt sığırcılığı" ile "tarla sebzeçiliği" arasında uygulama yüzdesi arasındaki fark önemli bulunmuştur¹⁷⁸

Tablo 75: Uygulama Durumuna Göre Kruskal Wallis Değerleri

Konu	Denek Sayısı	Ortalama	Ortancı Değer	Z Değeri
Bağcılık	26	10.00	75.7	-2.05
Meyvacılık	17	30.00	78.8	-1.37
Süt Sığırcılığı	84	30.00	114.7	3.99
Tarla Sebze.	32	10.00	70.4	-2.91
Örtüaltı Seb.	33	30.00	101.1	0.52
Toplam	192		96.5	

H=22.2 4 S.D. p=0.000

Yaşa göre deneklerin öğrenme ve uygulama yüzdeleri arasındaki fark önemlidir. Eğitime göre deneklerin öğrenme ve uygulama yüzdeleri arasındaki fark da anlamlı bulunmamıştır. İllere göre öğrenme ve uygulama yüzdeleri arasındaki fark ise önemlidir. Öğrenme konuları arasında Nevşehir ve Tokat illeri arasındaki fark anlamlıdır. Aynı şekilde uygulama yüzdesi açısından da fark önemli bulunmuştur.

6.4.6.Yaş Ölçütlerine Göre Öğrenme ve Uygulama Durumu

Öğrenmede yaş önemli ölçütlerden biri olarak kabul edilir. Öncelikle toplumsallaşma sürecinde 'yetişkin' ve 'yaşlıların' toplumsallaşmasındaki en önemli etmenlerden biri olarak bilinir. Kurslarda alt yaş sınırı olarak 13-15 yaş sınırlaması getirilmekle birlikte, üst yaşlara herhangi bir sınırlama getirilmediğinden kurslara, her yaşta kadın çiftçinin katılımı söz konusu olmuştur.

Tablo 78: Yaşa Göre Öğrenme Durumu

Yaş	Hiç		Az		Orta		İyi		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
-29	3	6.7	10	22.2	28	62.2	4	8.9	45	100.0
30-49	16	15.0	32	28.3	49	44.1	14	12.6	111	100.0
50+	5	13.9	13	36.1	13	36.1	5	13.9	36	100.0
Toplam/sayı toplama %	24	12.5	55	28.6	90	49.6	23	12.0	192	100.00

$X^2_{tab}=2.19$ 8 S.D. $X^2_{tab}=12.59$ $X^2 < X^2_{tab}$

Tablo 78'de yaş değişkenine göre hiç öğrenmeyenlerin oranı, görelide olsa, % 15.0 ile 'yetişkin' olarak gruplandırığımız 30-49 yaş grubundadır. Bunu % 13.9 ile 50 yaş üzerindeki 'yaşlı' yaş kümesi izlemektedir. Deneklerin yaşları ile öğrenme yüzdeleri arasındaki körelasyon testi önemli çıkmamıştır.

Yaş kümelerinin kendi içindeki öğrenme yüzdeleri ise yaş ile öğrenme arasındaki ilişkiyi daha açık ortaya koymaktadır. 29 yaş öncesi yaş grubunda hiç öğrenmeyenlerin oranı % 6.7 iken, bu oran 30-49 yaş grubu yetişkinler (% 15.0) ve 50 yaş üstü yaşlı kümesinde % 13.9 gençlere göre neredeyse iki katıdır. İyi ve orta derecede öğrenmede yaş kümeleri içinde, 50 yaş üzerindeki öğrenme oranı ise toplam % 50 gibi oldukça yüksektir (% 36.1 orta; % 13.9 iyi). Tablo 78'de tek tek oranların karşılaştırılmasında yaş ile öğrenme arasında bir ilişki kurmak biraz olanaklı iken, korelasyon değerleri, öğrenme ile yaş ölçütleri için anlamlı çıkmamıştır. Kuşkusuz burada, yaşlı ve gençlerin kursa devamları, evde yardım eden kişilerin bulunması, öğrenmede etkili olan nedenler olarak görülmektedir.

Tablo 79'da öğrendiklerini uygulamada yaş ölçütünün karşılaştırılması durumunda ise hiç uygulamayanlar, öğrenmede olduğu gibi % 21.6 ile 30-49 yetişkin grubu başta gelmekte, bunu % 16.7 ile 50 yaş kümesi, % 13.3 ile 29 yaş altı "genç" kümesi izlemektedir.

Tablo 79: Yaşa Göre Öğrenilenlerin Uygulanma Durumu

Yaş	Hiç		Az		Orta		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
-29	6	13.3	22	48.9	17	37.8	45	100.0
30-49	24	21.6	45	40.5	42	37.8	111	100.0
50+	6	16.7	15	41.7	15	41.7	36	100.0
Toplam sayı/ (toplam %)	36	18.8	82	42.7	74	38.5	192	100.0

$$X^2=1.92 \text{ 4 S.D. } X^2_{\text{tab}}=9.49$$

Yaş durumu ile öğrendiklerini uygulama arasındaki ilişki anlamlı çıkmamıştır. Ancak, hiç uygulamayanların oranı 29 yaş altındaki genç grubunda % 13.3 gibi diğer yetişkin (39-49) ve yaşlı (50+) gruplarına göre daha azdır. Burada gençlerin uygulamada daha çok çıkmasının, kırsal kesimde iş bölümünde gençlerin, yoğun emek isteyen işleri yapmakla görevlendirilmeleri gibi yorum da yapılabilir.

Sonuç olarak yaş ölçütüne göre gerek öğrenme, gerekse uygulama arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır. Kırsal kesimde genç olsun, yaşlı olsun, öğrenmede önemli bir fark yoktur. Bu durum, toplumsallaşma olgu ve sürecindeki yaş ile ilgili kuramlarla, sayılılarla örtüşmediği gibi, tam tersi durumlarda görülmüştür. Ancak, kursların verilmesinde etkili olan diğer pek çok etmenin de önemli olduğu, irdelenmesi gerektiği hususunun da gözardı edilmemesi gerekir.

Tablo 80: Geçim Kaynağı ile Uygulama Yüzdesi

Geçim Kaynağı	hiç		az		orta		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
tarımsal	28	22.6	53	46.5	33	28.9	114	100.0
k.baş hayvan.	1	11.1	1	11.1	7	77.8	9	100.0
b.baş hayvan	6	12.2	16	32.7	27	55.1	49	100.0
başka	1	5.0	12	60.0	7	35.0	20	100.0

$$X^2=20.37 \text{ 6 S.D. } X^2_{\text{tab}}=12.59 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

$$X^2=15.84 \text{ 6 S.D. } X^2_{\text{tab}}=12.59 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Kursa katılma sıklığı ile öğrendiklerini uygulama yüzdesi arasındaki ilişki de yine öğrenmedeki duruma benzerlik göstermektedir (Tablo 81). Sürekli izleyenlerin % 13.8'i öğrendiklerini hiç uygulamazken, % 41.5'i az, % 44.7'si orta derecede uygulamıştır. Öğrenme gruplarına göre, orta derecede öğrenenlerin % 56.8 gibi yarıdan fazlası kurslara sürekli katılmışlardır.

Tablo 81: Kursa Katılma Sıklığına Göre Uygulama Yüzdesi

Kursa Devam	hiç		az		orta		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
sürekli	13	13.8	39	41.5	42	44.7	94	100.0
çoğunlukla	7	15.5	19	43.2	18	40.9	44	100.0
az	5	17.7	15	53.6	8	28.6	28	100.0
başka	7	33.3	8	38.1	6	28.6	21	100.0

$$X^2=6.89 \text{ 6 S.D. } X^2_{\text{tab}}=12.59$$

Deneklerin öğrendiklerini uygulama durumları eğitim düzeyi ile oldukça anlamlı sonuçlar vermiştir. Eğitimsizler ile ilkökul eğitilmişler arasında uygulamama, az ya da orta derecede uygulama arasında pek önemli fark yok iken, orta öğrenimliler düzeyinde farklılaşma görülmektedir. Orta öğrenimlilerde, öğrendiklerini uygulamayan yoktur. Tümü (8 kişi) öğrendiklerini az ya da orta derecede uygulamaktadır.

Tablo 82: Deneklerin Eğitim Durumuna Göre Öğrendiklerini Uygulama Yüzdesi

Eğitim	Hiç		Az		Orta		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
Eğitimsiz	7	15.9	19	43.2	18	40.9	44	100.0
İlk	26	20.0	56	43.1	48	36.9	130	100.0
Orta	-	-	4	50.0	4	50.0	8	100.0
Başka	3	30.0	3	30.0	4	40.0	10	100.0

$$X^2=3.39 \quad 6 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=12.6$$

Deneklerin yemek yapma, bulaşık ve çamaşır yıkama, temizlik, çocuk bakımı gibi günlük ev işlerinin dışında üretime katkıda bulunmak üzere tarım, hayvancılık ya da el sanatları gibi işlerle uğraşma durumu ile ilgili bulgular incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir (Tablo 83).

Tablo 83: Kadının Çalıştığı Ev Dışı İşlere Göre Uygulama Durumu

	hiç		az		orta		toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
tarım	23	24.7	47	50.5	23	24.7	93	100.0
hayvan	12	13.5	31	34.8	46	51.7	89	100.0
başka ¹⁷⁹	1	11.1	3	33.3	5	55.6	9	100.0
toplam sayı/ toplam %	36	18.9	81	42.4	74	38.7	191	100.0

$$X^2=15.84 \quad 6 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=12.59 \quad X^2 > X^2_{\text{tab}}$$

Tarımla uğraşan deneklerin % 24.7'si kurslarda öğrendiklerini hiç uygulamazken, % 50.5 az, % 24.7 ise orta derecede uygulamışlardır. Evdışı uğraşısı "hayvancılık" olan deneklerde hiç uygulamayanların oranı % 13.5 gibi oldukça düşüktür. Burada önemli bulgu, hayvancılıkla uğraşanların yarıdan fazlasının (% 51.7) orta derecede uygulama yaptıklarıdır. Burada belirtilmesi gereken önemli husus, öğrenilenler arasında, süt sığırcılığı konusunun ağırlıklı olduğu ve uğraş alanı hayvancılık olan deneklerin de doğal olarak öğrendiklerini uygulayacakları alanların olmasıdır.

Beş ayrı grupta verilen bilgilerin öğrenilme ve uygulama durumları, konulara ve illere göre farklılıklar göstermiştir. Öncelikle, verilen bilgilerin öğrenilmesinde ve uygulanmasında yüzde yüzlük bir başarı yoktur. Hiç öğrenmeyenlerin oranı, çok az öğrenenlerin (yani anlatılanlardan en az bir konuyu öğrenenlerin ve uygulayanların) oranları ile birleştiğinde, önemli bir

sonuca ulaşılmaktadır. Öğrenmede iller içinde en başarılı il İçel, en az öğrenen il ise Tokat'tır. Konular arasında ise, "süt sığırcılığı" ve "tarla sebzeçiliği" daha ağırlıklı öğrenilen konulardır. Eğitim ve yaş değışkenleri ile öğrenme arasında çok yakın ilişki kurulamamıştır. Buna karşılık kurslara devam sıklığı ve geçim kaynakları öğrenme ve uygulamada daha belirleyici olmuştur.

6.4.7. Öğrenmeme ve Uygulamama Nedenleri

TYUAP II Projesi'nin kadın çiftçilere sürdürdüğü eğitim çalışmasında öğrenmeyen ve öğrendiklerini uygulamayan deneklerin varlığı, bunun nedenlerine inilmesini gerekli kılmıştır. Bu konudaki bulgular, Projenin daha sonraki uygulamalarına da ışık tutması bakımından önemlidir.

Kırsal kesim kadınına yönelik olarak süt sığırcılığı, meyvacılık, bağcılık, örtüaltı sebzeçiliği ve tarla sebzeçiliği konularında verilmesi öngörülen bilgilerin tam olarak alınmadığını, hatta bazılarının hiç anlaşılmadığını yani verimsiz olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir durum karşısında bunun nedenlerini araştırmak; hem eksikliği saptamak hem de bundan sonraki projelerde yön belirlemek açısından faydalı olacaktır. Bu düşünceden hareketle önce genel olarak öğrenmeme nedenlerini belirttikten sonra, iller bazında öğrenememe ve uygulamama nedenleri incelenecektir. Ayrıca benzer bir inceleme, konular ve açıklanmasında yarar görülen kısımlarda sorular bazında yapılacaktır.

A) Öğrenememe Nedenleri

Kursta verilen bilgilerin alınmaması ya da sorulan sorulara verilen yanıtlar genel olarak iki ana başlık altında toplanabilir.

(i) Eğitim kursuna katılan kişinin kendisinden kaynaklanan nedenler: Bunların en yaygını, bireyin genel olarak kurs programına sürekli katılmayışından ötürü, anlatılanları kaçırmış olmasıdır. Sürekli katılmamanın nedenleri ise, "zamanı olmayışı" ve "konunun ilgi çekmemesi" gibi nedenlerden kaynaklandığı hususu, daha önce açıklanmıştı. Anlatılan "konunun ilgi çekmemesi"nin nedenleri daha çok anlatılan konunun, denegin uğraş alanı olmamasında yoğunlaşmaktadır.¹⁸⁰ Dolayısıyla verilen kurs konusunun çiftçi kadının ilgi alanı içinde olmaması, ileriye yönelik olarak kabul edilebilecek, o günkü uğraşı ile ilgili olmayan konuya ilgi göstermemesine neden olmaktadır. İlgi gösterilmeyen bir konuda ise öğrenmenin olmayacağı ya da olamayacağı açıktır.

Kursa katılan kadın çiftçilerin katıldıkları halde öğrenmeme nedenleri arasında, oran olarak çok fazla olmasa da, denegin fiziksel bozukluklarından ötürü, anlayamamasından kaynakladığı görülmüştür.¹⁸¹

(ii) Kurstaki eğitimcilerden kaynaklanan nedenler: Bunların başında, kursa katılan bazı kadınların belirttikleri üzere, kursun devamlı olmadığı, eğitimcilerin (ev ekonomisi teknisyenleri ve tarım teknisyenlerinin) düzenli

zaman aralıkları ile kursu yürütmemeleri gelmektedir. Burada gerçek nedenin, kadın çiftçinin kursa ilgi göstermemesinden ötürü katılmayıp mı? yoksa gerçekten o kursun çok az, düzensiz verilmesi ya da verilmemesi mi? olduğu hususları çok açık değildir. Kimi yerlerde ise kursların düzenli verilemeyeşi, öğrenmeme nedenlerinin en başta gelenidir¹⁸². Kimi yerlerde daha çok kadın çiftçiler, sorunlarına ilişkin sorularını ev ekonomisi teknisyenlerine ya da – geldiği zamanlarda– tarım teknisyenlerine danışmak suretiyle konu hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Bir diğer neden, anlatılanların, yeterli görsel ve yazılı malzeme ile desteklenmemesidir. Eğitimcilerle iyi ilişki kurulamamasından ötürü öğrenmeme, düzenli, sürekli gelmeme gibi nedenler dışında, başka nedene rastlanmamıştır. Bu durum, eğitim düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanacağı gibi, ev ekonomisi teknisyenlerinin iletişim kurmadaki eksikliklerinden de kaynaklanabilir. Bunların dışında sıralanan nedenler arasında ciddi bir eğitimin verilmediği, anlatılanların yetersiz olduğu, konu erkek işi olduğu için ilgilenmedikleri (özellikle pazarlama ve süt sığırcılığında suni tohumlama konuları), kursun devam edildiği yerlerde belli konulara daha gelinmediği şeklinde sıralanmaktadır. Verilen başka bir ilginç cevap ise, kişinin bildiklerinin tekrar edilmesi, yani yeni bir şey öğretilmediğinin belirtilmiş olmasıdır. Uygulamama nedenlerine bakıldığında, öğrenememe nedenleri ile bir paralellik içinde olduğu, yani öğrenememeye bağlı nedenlerin olduğu görülmektedir. Diğer bir söyleyişle kişi, konu ilgisini çekmediği, asıl geçim kaynağı olmadığı, konu anlatılmadığı ya da kendisi anlayamadığı için herhangi bir uygulamada bulunmamış ya da bulunamamıştır. Bunlara eklenecek en büyük uygulamama nedeni ise kırsal kesim insanının istemesine rağmen öğrendiklerini uygulayacak maddi gücü bulamamasıdır. Büyük oranda denek kadın, ekonomik güçlüklerden dolayı yeni ekim tekniklerini uygulayamadıklarını ya da inek alamadıklarını belirtmişlerdir. Gene geçim kaynağı olmadığı için uygulama yapmayanlar, yani yeni bir konuya para ayırmayı uygun görmeyenler de bir başka gruba oluşturmaktadırlar. Ayrıca bazı işlerin 'erkek işi' olarak algılanması da kadının bu işleri uygulamamasının nedeni olmaktadır.

B) Konularına Göre Uygulamama Nedenleri

Süt Sığırcılığı konusunda verilen eğitim ile ilgili uygulamada karşılaşılan en büyük sorun, eğitimi alan kadın çiftçilerin öğrendiklerini uygulayacak imkana, paraya sahip olamamalarından kaynaklanmaktadır. Uygulamama nedenleri içinde kursa sürekli katılmayanlar ya da konuya ilgi duymayanlar azınlıkta kalırken, ineği olmayan ya da genel olarak parası olmadığı için öğretilenlerin herhangi birini gerçekleştiremeyenler ilk sırayı almaktadır (15 kişi). Yukarıda gösterilen öğrenme şemalarından da anlaşılacağı gibi öğrenme yüzdelerinde en yüksek puanları süt sığırcılığı eğitimi görmüş kadın çiftçiler alırken, bu konuda "hiç öğrenmemiş" oranına rastlanmamıştır.

Soru bazında incelediğimizde 'zamanım uygun olmadı, sürekli katılamadım', 'anlatılanları anlayamadım' cevaplarının dışında "Suni tohumlama hakkında öğretilenleri neden öğrenmedin? ya da uygulamadın?" şeklindeki sorulara da "erkek işi, veteriner yapıyor" ya da "'anlatılmadı' " yanıtına sıkça rastlanmıştır. Burada ayrıca karşılaşılan başka bir olay, kadınların bu konu hakkında konuşmaktan çekinmeleri, bilmediklerini söylemeleridir. Hayvanların ya da hayvansal ürünlerin pazarlanması hakkında birşey öğrenmediğini ya da uygulamadığını belirtenlerin nedenlerinin başında, pazarlama konusunun kursta anlatılmadığı nedeni gelmektedir.¹⁸³ Doğal olarak öğretilmeyen bir konunun da uygulamasının olması beklenemeyeceği için, bu soruya verilen yanıtlar da o doğrultuda olmuştur. Bir kısım da ürünlerini satmadıklarını, o yüzden böyle bir bilgiye ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir.

Örtüaltı Sebzeçiliği ile ilgili kurs yalnızca Tokat köylerinde verilmiştir. Bu nedenle konunun öğrenilmemesi ve uygulanmamasına ilişkin bir açıklama ilde yapılan eğitim hakkında da yardımcı olacaktır. Öğretilen konular içinde 'tohum hazırlığı' konusunda uygulama yapmayanlar ya da yapamayanlar bunun nedenini, çiftçilerin tohumu hazır almaları ile açıklamaktadırlar. Ürünlerin satılmaması ile ilgili uygulama yapılmaması ise, hem bu konuda kursta herhangi bir şey anlatılmaması, hem de böyle bir konuya gereksinimleri de olmadığı şeklinde yanıtlamışlardır (7 kişi). Ayrıca bu konuda herhangi bir bilgiye ihtiyaçları olmadığını, ürünlerinin zaten satışının yapıldığını belirtenler olmuştur. Bunun dışında dört kişi de ürünün az olduğunu, satış yapılmadığını belirtmiştir. Bir kişi de bu konuda eğitim alanlar listesine kayıtlı olduğu halde sebzeçilikle uğraşmadığını, hiç ilgisini çekmediğini belirtmiştir

Tarla Sebzeçiliği: Yukarıda da belirtildiği üzere, tarla sebzeçiliğinin, özellikle Tokat'taki uygulaması fazla başarılı olamamıştır. 10 kişiye yakın kadın çiftçi, eğitimin verilmediğini belirtirken, diğer 10 kişi de kursa katılmadıklarını belirtmişlerdir. Soru bazında ise gene pazarlama konusunun verilmediği gözlemlenmiştir.

Bağcılık konusunda genel olarak verilen cevaplar ciddi bir eğitim verilmediği, konun öğretilmediği şeklindedir. İçel'de bağcılık ile ilgili kursta, sonuç alınmasının erken olduğu belirtilirken, daha sonuç alınmadığından söz edildi. Gene pazarlama konusunun anlatılmadığı söylenirken, İçel'de böyle bir sorunlarının olmadığı, talebin arzu geçtiği, ürünün direkt olarak toptancıya verildiği ifade edildi. Tokat'ta 7 kişi bağcılıkla ilgili işlerin erkekler tarafından yapıldığını, kendilerini ilgilenmediğini belirtmişlerdir.

Meyvecilik konusunda, Nevşehir'de, kursun yapılmadığı, kursun kapatıldığı belirtilmiştir. Ayrıca kurs konusunun asıl geçim kaynağı olmadığı için ilgilerini çekmediği de belirtilmiştir. Meyvecilik konusunun temel konuları olan 'budama' ve 'aşılama' konuları, 5 denek tarafından "erkek işi olduğu için" ilgilenmediklerini söylemişlerdir. Pazarlama konusunun ise programda olduğu halde anlatılmadığı saptanmıştır (7 kişi).

C) İllere Göre Öğrenmeme ve Uygulamama Nedenleri

Nevşehir ilinde Meyvecilik konusunda, bir kısım denek, kursun yapılmadığını, kapatıldığını belirtmiştir. Diğer bir kısım meyvecilik eğitimi alanlar ise kursa devam edemediklerini belirtmişler ve soruları yanıtlamamışlardır. Süt sığırcılığı konusunda ise en çok karşılaşılan neden, imkanın olmamasından dolayı öğrenilenlerin uygulanamamış olmasıdır.

Tarla sebzeçiliği konusunda birşey öğrenilmemesi ile ilgili genel kanı, kursun düzenli olarak devam etmediğidir. Ancak burada, kursa kayıtlı kadın çiftçilerin mi düzenli gelmemesi nedeni ile ev ekonomisi teknisyenlerinin kurslara gitmedikleri, yoksa ev ekonomisi teknisyenlerinin kendi tutum ve davranışlarından mı kaynaklandığı konusunun ayrıca araştırılması gerekir.¹⁸⁴ Bağcılık konusunda da benzer durumlar söz konusudur (8 kişi).

6.5. Alan Araştırma Bulguları İle İlgili Özet

Alan araştırması ile ilgili çalışmalar sırasında ilçe, köy ve kursa katılan kadın çiftçi sayısı ile eğitimi yapılması planlanan kurs konuları bakımından sürekli değişimler olmuştur. Bu bakımdan hazırlık çalışmaları sırasında planlanan ile daha sonra kararlaştırılan ve alan araştırması sonrası ortaya çıkan durumlar farklıdır. Alan araştırması, tam sayımla yapılmasına karşılık anket için görüşülen denek (kursiyer) sayısı 209 olmuştur. Araştırmanın amacı gözönünde bulundurularak, eğitim kursuna katılmayan benzer 6 köyden 68 kontrol denekle görüşülmüştür. Böylece alan araştırmamızın toplam sayısı 277 olmuştur. Alan araştırmasının uygulandığı toplam ilçe sayısı 12, toplam köy sayısı 23'tür. Bu köylerin 17'si eğitim kursunun yapıldığı köylerdir. Alan çalışmasının yapıldığı iller sosyo-ekonomik açıdan birbirine yakındır. İller arasında büyük farklılıklar yoktur.

Alan araştırmamızın bulguları ile (i) denek ve ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri, (ii) kadın çiftçinin aile içindeki görev, yetki ve sorumlulukları, (iii) kursun kadın çiftçiler üzerindeki etkileri olmak üzere üç ana grupta toplanabilecek özellikleri saptanmaya çalışılmıştır.

Deneklerin yaşları 15-60 yaş arası değişen bir yelpazededir. Ağırılık, 30-45 yaş arası "orta" ya da "yetişkin" yaş grubundadır. Deneklerin 1/4 ünün okuma-yazma bilmemesine karşılık, geri kalanın büyük çoğunluğu ilkokulda okumuş ya da ilkokul çıkışıdır. Çok küçük bir oran ise ortaokul mezunudur. Kursa katılan deneklerin çoğunluğu medeni nikahla evlidir. Dikkati çeken bir husus, evlilik oranının İçel'de görece olarak düşük oluşudur. Çok eşlilik son derece düşük orandadır.

Deneklerin yarıya yakını çekirdek aile içinde yaşamakta, geniş ailede yaşayan denekler büyük ölçüde kayınvalide ve kayınpeder ile birlikte yaşamaktadırlar. Kocanın mesleği ya da çalışma alanı, beklenildiği gibi, büyük

oranda çiftçiliktir. Ayrıca serbest meslek, esnafılık ve kamu görevliliği gibi alanlarda çalışanlar da vardır.

Kocanın eğitim durumu eşlerin eğitim durumuna benzerlik göstermektedir. Büyük bölümü ilkökul mezunudur. Okuma yazma bilmeme durumu, eşlere göre düşüktür. Deneklerin ekonomik durumları ile ilgili sorulardan çıkan sonuç, deneklerin yarıdan fazlası, sebzeçilik ve bahçecilikle uğraşmaktadır. Bunu küçükbaş hayvancılık ve büyükbaş hayvancılık uğraşları izlemektedir. Süt sığırcılığı, bir geçim kaynağı olarak çok düşük orandadır. Yapılan saha çalışması sırasında süt sığırcılığı kursu açılan köylerde, evlerde genellikle bir süt ineği bulunmaktadır. Bunun ürünleri, genelde ev içi gereksinimleri karşılamak üzere kullanılmaktadır. Deneklerin büyük bölümü, ev içi gereksinimleri karşılamak üzere dikiş, nakış, örgü gibi el işleri ya da el sanatları ile uğraşmaktadır. Geçimini sağlamak üzere dışarıda çalışan ücretli ya da ortakçı, yarıcı sayısı çok azdır. Deneklerin büyük bölümü ücretsiz olarak kendi tarım işletmelerinde çalışmaktadır. Eşlerin köy dışında iş yapmaları da ender görülen bir durumdur. Eşin köy dışına sürekli gidip gelmesi daha çok taşımacılık amacıyla. Toprak mülkiyeti, araştırma yapılan köylerde yaygındır (% 65 civarında).

Sahip olunan hayvanlara genellikle kadınlar bakmaktadır. Bu oran kontrol grubunda daha azdır. Hayvansal ürünler genellikle satılmamakta, ailenin tüketimine sunulmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi tarımsal araç gerece sahip olma oranı çok yüksektir. Bunun yanı sıra binek aracına sahip olma oranı da %21 civarındadır.

Deneklerin oturdukları evler genellikle kendilerine aittir. Bunların büyük çoğunluğunda mülkiyet kocanın üzerindedir. Taşınmaz mal sahibi olan kadın oranı son derece düşük bulunmuştur.

Kadın çiftçilerin köy dışına açıklıkları sınırlıdır. Özellikle başka köylere, çevre köylere gitme çok azdır. Deneklerin köy dışına gitme nedenleri daha çok gezme, alışveriş amaçlıdır. Şehre ise daha çok alışveriş ve tedavi için gidildiği belirtilmektedir.

Deneklerin kitle iletişim araçlarına açıklıkları ile ilgili bulgularda radyo, televizyon ve gazete izleme oranları da farklıdır. Televizyon, en fazla izlenen kitle iletişim aracıdır. Gazete okuma oranı ise son derece düşüktür.

Araştırmanın önemli bir bölümü, deneklerin eğitimden sonra aile içindeki konumlarında bir değişme olup olmadığını anlamaya dönük olarak yapılandırılmıştır. Her ne kadar yetişkin birey tutum ve davranışının değişmesinin son derece zor olduğu bilinmekteyse de tarımsal eğitimin amaçları gözönüne alındığında, bu konu önem kazanmaktadır.

Günlük yiyecek alınması konusunda kadınlar söz sahibi olmakla birlikte, toptan alımlarda kadınların karar verme oranları çok daha düşük olmaktadır. Ne alınacağına karar verme aşamasında kadınlar daha fazla katılmakta; satınalma işleri ise genellikle erkeklerin inisiyatifinde görünmektedir. Giysilerin alımında

kadınların karar alma oranları daha yüksektir. Ancak giysilerin satın alınması konusunda bu oran hemen hemen yarıya düşmektedir.

Dayanıklı tüketim mallarının satın alınmasında eşle birlikte karar verme oranı yüksek iken, eşin satınalma işlemini gerçekleştirmesi oranı daha yüksektir.

Taşınır ve taşınmaz malların satın alınmasında kocaların tek başına karar verme oranı oldukça yüksektir. Bu konuda büyüklerin etkisi de azımsanmayacak orandadır. Kadının bu konudaki yetkisi yok denecek kadar azdır.

Çocuklarla ilgili tutum ve davranışlar, eğitim, evlenme ve çalışma ile ilgili olmak üzere üç başlık halinde araştırılmıştır. Ayrıca kız ve oğlan çocuklarla ilgili farklılaşabilecek tutum ve davranışların da ayırıldılmasına çalışılmıştır.

Çocukların okula yazdırılması ya da alınması konularında kız ve oğlan çocuklarına ilişkin kararlarda kadınların katılma oranları fazla farklılaşmamaktadır. Bu gibi konularda esas olarak her iki eşin birlikte karar verdikleri anlaşılmaktadır. Evin büyükleri de bu konuda söz sahibidirler. Çocukların (kız-erkek) kendilerine bu konuda söz hakkı tanınması, dikkat çekici bir bulgudur.

Çocukların çalışmalarına ilişkin veriler değerlendirildiğinde, kız çocukların ücretli çalışma oranlarının erkek çocuklara göre daha düşük olduğu, çocukların genellikle işçi ya da mevsimlik işçi olarak çalıştıkları görülmüştür. Eğitimde olduğu gibi, çalışma konusunda da çocuklara söz hakkı tanınmaktadır. Kız çocukların çalışması konusunda anne daha etkilidir.

Evlenme konusunda kız ve erkek çocuklara ilişkin tutum ve davranışlar farklılık göstermektedir. Erkeğin kendisinin karar verme oranı kıza göre daha yüksek çıkmaktadır. Ancak yine de kız ve erkek çocukların evlenmesinde asıl söz sahibi olan kendileridir.

Tarımsal üretimle ilgili sorunlarda kadın çiftçiler ev halkına (aile büyükleri ve eş) danışmaktadırlar. Tarım teknisyeni gibi bir uzmana danışma oranı her iki grup için de düşüktür. Bunun gerekçesi olarak uzmanın yeterli bulunmaması gösterilmektedir.

Eğitimle ilgili sorunlar aile büyükleri ve ev halkı ile paylaşılmaktadır. Öğretmen ya da uzman seçenekleri bu konuda da çok seyrek olarak gündeme gelmektedir.

Sağlık konusu, diğer konulardan farklılık göstermektedir. Bu alanda uzmana gitme oranı daha yüksektir.

Evle ilgili bir sorun olduğunda bunun yine ev içinde çözümlenmesi gerektiği görüşü ağırlıklı olarak ifade edilmiştir. Kadınlar arasındaki dayanışma ağlarından çok aile mahremiyetine önem verildiği anlaşılmaktadır.

Sorunların paylaşımı ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, kurs gören kadınların ev halkına danışma oranının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu söylenebilir.

Deneklerin beklentileriyle ilgili olarak elde edilen bulgulara göre, süt sgrcılığına yatırım yapacağını söyleyenlerin oranı kontrol grubuna göre belirgin bir biçimde yüksek çıkmaktadır. Bundan da bu konuda verilen kursun işlevsel olduğu sonucuna varmak mümkün olabilir.

Bir kredi alma imkanı olsa tarım dnda bir alana (turizm gibi) yatırım yapacaklarını söyleyen deneklerin eğitim düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Parasal olanağa kavumaları durumunda bunu nasıl kullanacakları ile ilgili bulgulara göre, ehre gitme isteği, hayvancılık ve diğer konulara göre oldukça yüksektir. Bu konuda fikri olmayan kadınların kontrol grubunda daha fazla olması, empati duygusunun eğitimle artırılabilceğini göstermektedir.

Eğitim kursları ile ilgili görüşlerin araştırılması, alan çalışmasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu konudaki sorulara verilen yanıtlardan, kurslarla ilgili ilk bilgiler ev ekonomisi teknisyenlerinden alınmıştır. Tarım elemanı ve komşu bunu izlemektedir. Kursları benimseme konusunda verilen yanıtlar, dsal bir müdahale olmaksızın, kendi kendilerine benimsediklerini göstermektedir. Kursa katılma kararı vermede de kadınların kendilerinin etkili olduğu grlmtır..

Deneklerin kursa katılmalarına kocası ve ailedeki diğer kişiler destek vermişlerdir. Kurslara sürekli olarak katıldıklarını belirten deneklerin oranı yarıdan fazladır. Az katılanlar bunun gerekçesi olarak zamanlarının olmadığını belirtmişlerdir. Kursları veren ev ekonomisi teknisyenlerinin kursa katılan kadınlarla ilkilerinin sürekli olduğu anlaşılmaktadır. Kursun etkili olmasını sağlamak üzere görsel malzeme kullanılmış, ancak dikkat çekecek kadar sık kullanılmamıştır.

Deneklerin kursta öğrendiklerini ev halkıyla, özellikle de eşleri, oğulları ve gelinleriyle paylaştıkları ifade edilmiştir.

Deneklere hangi konularda kurs görmek istedikleri sorulduğunda, TYUAP II alanına girmeyen dikiş nakı, el sanatları gibi konular dile getirilmiştir. Buradan da projenin, hedef kitlesine yeterince tanıtılmamı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kursların kadınların hayatlarında bir değişime neden olup olmadığı, saha çalışmasının bulmayı hedeflediği konuların başında gelmektedir. Bu konu eviçi ve evd iler, eve ilikin ve çocuklara ilikin konularda karar verme ve uygulama olarak üç ana başlık altında incelenmiştir.

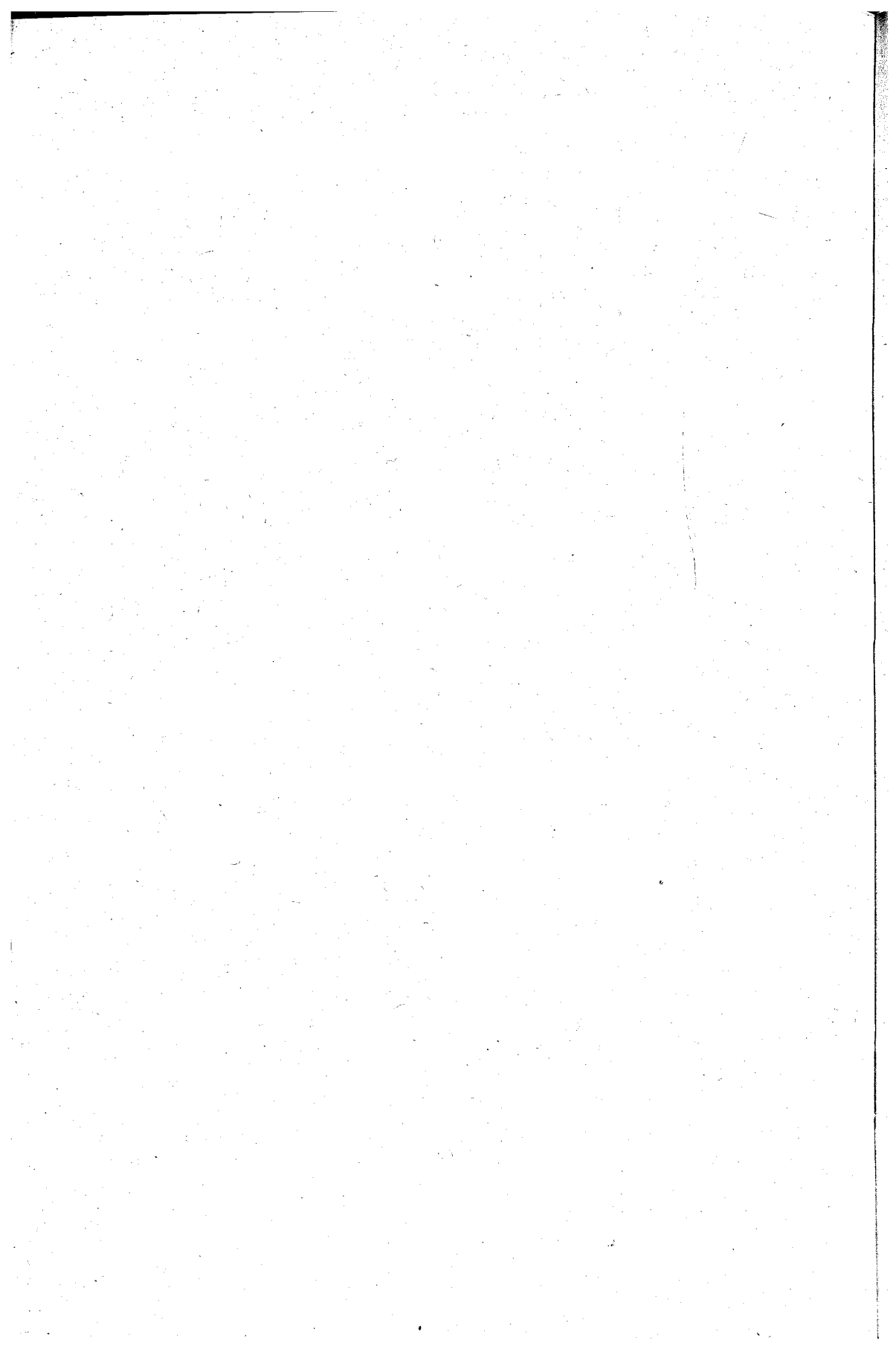
Kursa katılmak kadınların yaptıkları ev ileri ile ilgili herhangi bir değişikliğe yol amamıtır. Evd işlerde yardım aldığını belirten deneklerin oram da son derece düşüktür. Denekler, kursa katılmak için gerekli zamanı, daha az el içi yaparak, daha çok çalışarak ve daha az uyuyarak yaratmılardır.

Kursa katılan kadınların karar alma süreçlerine katılımlarında kurs öncesi ile kurs sonrası arasında az da olsa olumlu bir değişme gözlenmiştir.

Kursta ğretilenlerin öğrenilmesi ve uygulanması ile ilgili sorulara verilen yanıtlardan eğitim durumu ile kursta öğrenme arasında bir iliki olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenmeyenlerin öğrenmeme nedenleri olarak, kursa sürekli katılmama, konuların kendisini ilgilendirmemesi, bildiği konular olması ile kursun düzenli olarak verilmemesi gibi nedenler gelmektedir. Öğrendiklerini uygulamama nedeninin başında ise, öğrendiklerini uygulayacak maddi olanaklarının (sığırı olmama, parası olmama gibi) olmaması gelmektedir.

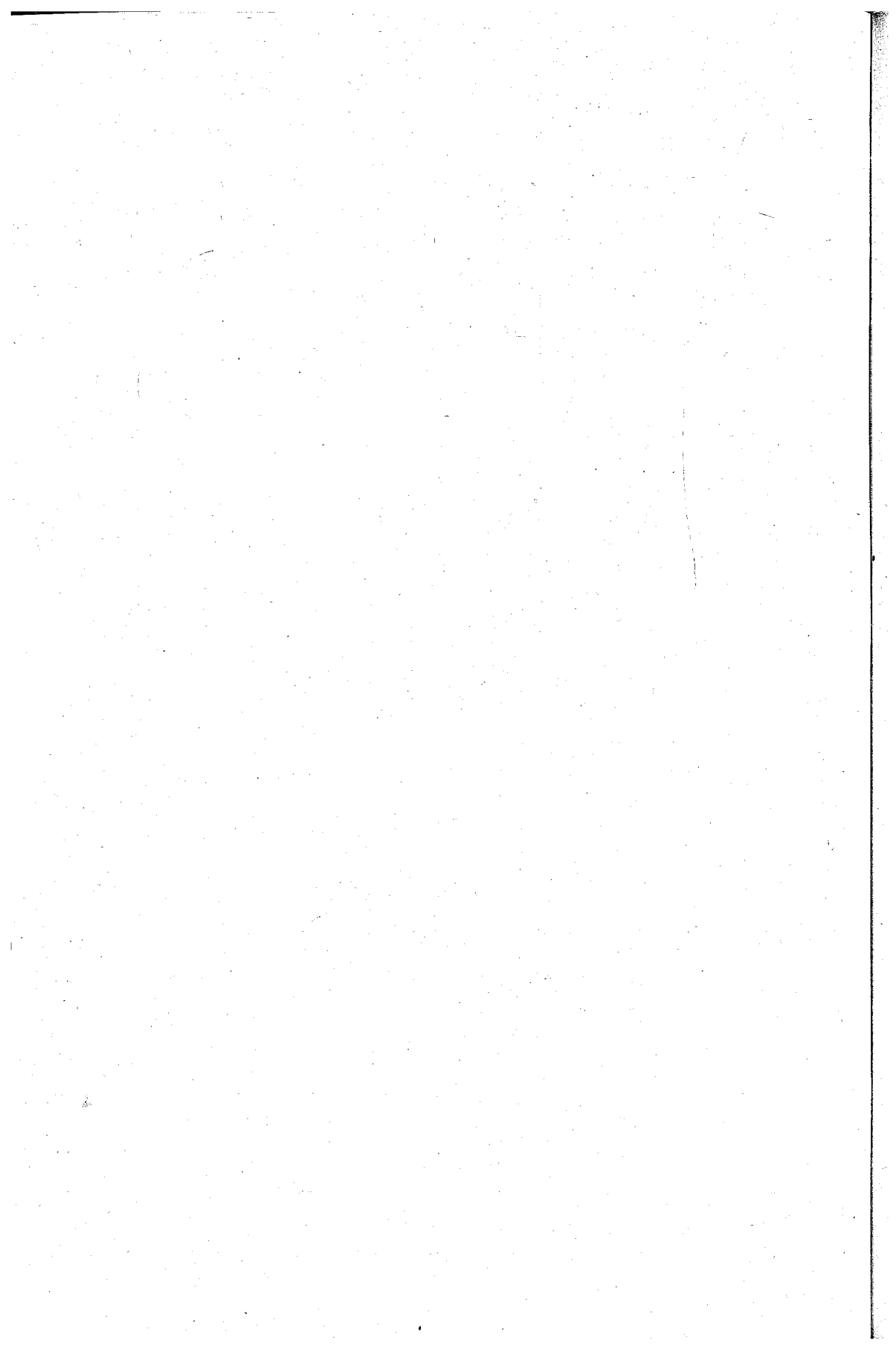
Sonuç olarak belirtmek gerekirse, TYUAP II kadın çiftçiye yönelik Pilot Proje uygulaması, içeriği açısından ilk projeli eğitim olma özelliğini taşımakla birlikte, düzenlenmesinde, kadına özgü farklılıkların yapılmamış olmasından ötürü, bu kısa dönem içinde kadınların sosyal ve ekonomik yaşamlarında önemli bir etki yapmamıştır. Ancak, kontrol grubu kadınlarla karşılaştırılmasında, görelî de olsa bazı konularda, özellikle tarımsal (hayvancılık içinde) üretimde bir farklılık görülmüştür. Burada proje uygulamasından bu yana geçen zamanın kısa olmasının, kadın çiftçinin yaşamında görülebilecek somut sonuçlar elde edilmesine olanak tanımadığını da belirtmek gerekir.

YEDİNCİ BÖLÜM

TYUAP II KADIN ÇİFTÇİ PİLOT PROJE UYGULAMASI İLE İLGİLİ GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

7.1. Tyuap II Kadın Çiftçi Pilot Proje Uygulamasına İlişkin Sorunlar

TYUAP II Kadın Çiftçi Pilot Projesi ile ilgili olarak gerek alan çalışmaları sırasında elde edilen istatistiksel verilerin değerlendirilmesi, hem alandaki gözlemler ve uzman yapılan görüşmeler ve hem de Proje ile ilgili tüm belgelerin incelenmesi sonucunda, Proje'ye ilişkin 6 başlık altında toplayabileceğimiz genel bir değerlendirme yapılmıştır :

1. Köylerin seçilmesi,
2. Kurs konularının seçilmesi,
3. Eğitim programına katılan kadın çiftçilerin seçilmesi,
4. Kurs eğitimcilerinin durumu,
5. Programların yürütülüş biçimi,
6. Kursların izlenmesi ve değerlendirmesi.

7.1.1. Köylerin Seçilmesi

TYUAP II çerçevesinde kadın çiftçilerin de çiftçi eğitim programlarına alınması kararı ile pilot uygulama için Nevşehir, Tokat ve İçel illeri ve bu illere bağlı merkez ilçeleri ve çoğunlukla il merkezine yakın ilçelerden olmak üzere 23 köy seçilmiştir. Köylerin seçiminde, yukarıda değinilen kimi ölçütler aranmışsa da, daha sonraki uygulamalar sırasında köylerin seçiminde temel alınan bu ölçütlerin yanında, köyün o kurs konusuna gereksinimi olup olmadığı, kadınların aile tarımındaki yeri gibi konularla ilgili sosyo-ekonomik ağırlıklı bir araştırma yapılmamıştır.¹⁸⁵ Kimi ilçelerde seçilen köyler uygun olmadığından, ilk planlanan köyler olmasına karşılık, bu köyler programdan çıkarılmıştır. Örneğin İçel'de plana alınan Silifke ve Erdemli ilçeleri daha sonra uygulamadan çıkarılmıştır. Tokat'taki köylerin seçiminde de ayrıntılı bir çalışma yapılmadığı izlenimi edinilmiştir. Bu izlenim, zaman zaman projeyi yürütmekle görevli eğitim ve yayım elemanlarınca da belirtilmiştir,

Proje için seçilen köylerde yıllardan beri yürütülen tarımsal bir faaliyet vardır ve bu faaliyet yıllar boyunca belli bir düzeye getirilmiştir. Köylerin seçiminde, köy insanının (kadının) istekli olup olmadığı değil, tarım ilçe teşkilatlarında görevli tarım ve ev ekonomisi teknisyenlerinin tercihleri rol oynamıştır. Burada ise, köylerin tarımsal uğraşları dikkate alınmakla birlikte, asıl belirleyici özellikler olarak, ulaşımın kolay olması, tarım ve ev ekonomisi teknisyenlerinin köylerle iyi ilişkiler içinde olmaları gibi özellikler dikkate alınmıştır.

Özet olarak, özellikle proje kapsamına alınacak köylerin seçiminde, merkezden seçim yerine, bu konuda köylerin isteklendirilmesi, kurs taleplerinin köylerden gelmesinin sağlanması hatta tarımsal potansiyeli olan, ancak harekete geçmemiş köylere öncelik verilmesi, kursların başarılı olmasında önemli rol oynayabilirdi. Özellikle, yıllar önce, 60'lı yıllarda Türk kırsal kesiminde uygulanmasına başlanan "Toplum Kalkınması" yaklaşımının, köylerin seçiminde uygulanması, köylerin konulara sahip çıkması açısından son derece önemlidir. Kuşkusuz bu tür bir yaklaşım, kurs konularının saptanması ve kurslara katılacak bireylerin seçilmesini de etkileyecektir. Köylerin kendilerinin içinde yer alacakları, hatta başlatacakları projelerin çok daha verimli olduğu konusunda güzel deneyimler, örnekler vardır.

7.1.2. Eğitim Konularının Seçilmesi

Kurs konuları, TYUAP II Projesinin 1990 yılında erkek çiftçiler için başlatılan programın genel çerçevesinden yola çıkılarak seçilmiştir. Bir anlamda hangi konuların kadın çiftçilere verileceği hususu, TYUAP I ve TYUAP II'nin erkek çiftçiler için yıllardan beri yapılagelmekte olan konular çerçevesinde saptanmıştır. Seçilen eğitim konularının (ürünlerin ve üretim biçimlerinin) yöredeki çiftçilerce yıllardan beri bilinmekte ve uygulanmakta olması, denekler

tarafından sık sık dile getirilmiştir. Hedef kadın çiftçi kitlesinin durumu (gereksinimleri, tercihleri) saptanarak konuların seçimi yapılmamıştır. Oysa bu gibi proje uygulamalarında başarılı olmanın en önemli koşulu, eğitim konularının ilgi çekmesidir. Bu ilgi ise ancak, eğitim konularının hedef olarak seçilen kitlenin koşullarına uyması, gereksinmelerini karşılayan içerikte ve nitelikte olması ile olanaklıdır. Konuların seçiminde il ve ilçe özellikleri dikkate alınmış ve bunlara uygun köyler seçilmiş; köylerin ya da çiftçi kadınların gereksinimleri, istekleri, tercihleri, öncelikleri saptanarak belirlenmemiştir. Konuların seçimi, İl ve ilçe tarım teşkilatlarının bilimsel olmayan, gözlemsel bilgilerinin sınırlandığı ya da belirledikleri bir çalışma sonucu saptanmıştır. Eğitim kurslarının başarılı olmadığı yerlerde en önemli nedenlerden biri, konunun, köyün ve deneklerin gereksinmelerini karşılayacak nitelikte olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Köylerin seçiminde de belirtildiği üzere, konuların seçiminde de tabandan, o konuların uygulanacağı bireylerden gelmesi, başarıyı arttıran önemli nedenlerden biridir.

TYUAP II kapsamında kurs konularının seçiminde gözönünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus, deneklerin maddi olanaklarının, kurs konularına uygun olmamasıdır. Öğrenmeme ve uygulamama nedenleri arasında da belirtildiği üzere, çiftçilere kurs konularının gerektirdiği malzemenin verilmemesinden ve köylülerin de böyle bir harcamayı yapamamalarından dolayı "*örtüaltı sebzeçiliği*" olarak belirlenen kurs programı "*tarla sebzeçiliği*"ne dönüştürülmüştür (*Avanos B. Ayhan köyü*). Yine uygulama olanağının olmayışı nedeniyle Gülşehir ilçesine bağlı *Karacaşar* köyünde uygulanan süt sığırcılığı kursu da ilgi görmemiştir.¹⁸⁶ Konuların seçiminin, kadın çiftçilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin bilinerek yapılması, kurslara katılacak birey açısından çok daha işlevsel olabilirdi.

7.1.3. Eğitim Programına Katılacak Kadın Çiftçilerin Seçilmesi

TYUAP II çerçevesinde eğitim programına alınacak kadın çiftçilerin seçiminde, Proje çalışmaları sırasında saptanan ölçütlere uyma açısından, yeterince özenli davranılmadığı anlaşılmaktadır. Alan çalışmaları sırasında il ÇEY müdürleri, ilçe tarım müdürleri ve ev ekonomisi teknisyenleri, eğitim kursuna katılacak kadın çiftçilerin seçiminde, öncelikle, ekonomik gücü (toprak varlığı, üretim düzeyi v.b.) ve sevilen kişiliği nedeniyle öğretilenleri uygulamada önder olabilecek çiftçilerin tercih edildiğini söylemişlerdir. Ancak, seçilenler arasında bu kriterlere uyan çiftçilerin sayısının oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim programlarına alınan kadınların bir kısmı "kadın çiftçi" olarak deneyim kazanamamış gençlerden ya da büyük çoğunluğunun, özellikle Tokat'da, tarımsal faaliyete aktif olarak katılması zor olan 50-60 yaş kadınlardan oluşmuştur. Öğrenme ve uygulamada bu yaş grubundakilerin verimlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Genç nüfusun ise, bilgi ve deneyimlerinin olmayışı, verilen bilgilerin alıngılanmasını güçleştirmiştir.

Ayrıca, öğrendiklerini uygulama açısından, tarımsal ve hayvansal üretimde söz sahibi olmaları da çok zordur. Benzer durumda kırsal kesimde, erken iş yaşamına atılan kadın çiftçinin 50 yaş üzerinde, kent kadınına göre (hizmet sektörü olarak) daha erken yıpranacağı düşünülürse, ekonomik özellikler ve deneyimlerinden ötürü önder çiftçi olma vasıfları olmakla beraber yeniliklere açık olması, onları benimsemesi, öğrenmesi ve uygulaması oldukça güçtür. Yaşlıların toplumsallaşmasındaki, daha önce açıkladığımız, "bilgi yeterliliği" yanında, "güdü eksikliği" ve "isteksizlik" gibi olumsuz özelliklerin, öğrenmeyi ve uygulamayı güçleştireceği açıktır. Ayrıca okullaşma oranının kırsal kesim olgusunda, bu yaş grubunda çok düşük olduğu ya da işlevsel bir okuma yazma olamayacağı gerçeğinin de dikkate alınır, öğrenme ve uygulamada önemli bir etmen olduğu hesaba katılırsa, bu yaş grubundaki kadın çiftçilerin bu açıdan da, kursa katılmaları için, seçilmelerinde çok titiz davranılmadığı söylenebilir. Oysa, 25-49 yaş grubu "yetişkin" kadın işgücünün bu tür eğitimlere katılmasını sağlamak, eğitim kurslarının etkili olması için önkoşul olarak alınabilir. Yaşları gereği, tarımsal faaliyetlerden elini eteğini çekmiş, bütün işleri kızlarına, gelinlerine ve oğullarına ya da ikinci kişilere devretmiş kadın çiftçilere, öncelikle, tarımsal konularda bilgi vermenin gerekli olup olmadığı tartışılmalıdır.

Kadınların seçiminde önemli bir diğer kriter, kadının kendi üzerine ya da ailesinin toprağı ve hayvanı olup olmamasının ya da bir diğer anlatımla ekonomik durumunun da belirlenmesidir. Hiç toprağı olmayanlara, toprakla ilgili uğraşlar konusunda ya da hiç hayvanı bulunmayan kadına hayvancılık konusunda bilgi vermenin pratikte bir yararı yoktur. Çünkü verilen konularla kendi yaşantısındaki olayları özdeşleştirememesi, bu konudaki bilgilerin kalıcı olmasını engelleyecektir. Bu doğrultuda, eğitim programlarına katılacak kadın çiftçiler saptanırken, yaş ve eğitim kriterleri yanında kadının ekonomik durumunun da gözönünde bulundurularak planlanması gerekir. Kadın deneklerin seçimi ile ilgili olarak son söyleyeceğimiz husus, kadın çiftçilerin bilinçli olarak seçilmediği, bulunan genç kız ve kadınların kurslara katılmalarının sağlandığıdır.

7.1.4. Kurslardaki Eğitimcilerin Durumu

Kırsal kesimde kadınlara yönelik ev içi işler olarak nitelenen yemek, çocuk bakımı, sağlık, konserve, dikiş, nakış, halıcılık, çeşitli el sanatları gibi eğitim çalışmalarını yıllardan beri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sürdürülmektedir. Tarım teşkilatı içinde yer alan "ev ekonomistleri" ve "ev ekonomisi teknisyenleri" tarafından sürdürülen bu kurslar, daha önce de açıklandığı üzere, kadının özellikle kırsal kesim yaşantısında geleneksel olarak yapması beklenen faaliyetlerle ilgilidir.

TYUAP II çerçevesinde kırsal kesim kadınına tarımsal eğitim verilmesinin kararlaştırılması sonrası, uzman kadın eğitimcilerden yararlanılması

düşünülmüştür. Ancak, tarım teşkilatı bünyesinde özellikle tarımsal konularda eğitim verecek kadın eğitimci (tarım mühendisi ve tarım teknisyeni gibi) bulunmadığından, tarımsal yayım projesinin, kırsal kesim kadını ile kolayca ilişki kurabilecek, daha önce o yörelerde çalışmalar yapan ev ekonomisi teknisyenlerinden yararlanma yolu tercih edilmiştir. Böylece, kırsal kesim kadınına verilecek tarımsal yayımla ilgili eğitimin, bu konuda yetişmiş uzmanlar olarak kabul edilen tarımcı yayım elemanları tarafından değil, kırsal kesime ev ekonomisi çalışmalarını götüren yayımcı elemanlar tarafından verilmesi uygun görülmüştür. Bu amaçla Proje çerçevesinde kurs konuları olan süt sığırcılığı, örtü altı sebzeçiliği (seracılık), tarla sebzeçiliği, meyvecilik ve bağcılık gibi konularda pilot olarak seçilen İçel, Nevşehir ve Tokat illerinde ve bunların seçilen ilçelerinde bulunan ev ekonomisi teknisyenlerine 1 ya da 2 hafta süren "eğitmcilerin eğitimi" (training of trainees) kursları düzenlenmiştir.¹⁸⁷ TYUAP II Kadın Çiftçilere yönelik eğitim kursları, bu kurslarda eğitim gören kadın ev ekonomisi teknisyenleri tarafından yürütülmüştür. Bu kurslar halen de sürmekte, zaman zaman yeni eğitmenler kurslara alınmakta, yetiştirilmektedir.¹⁸⁸ Ancak, kısa süreli bu tür kursların, bu konuda herhangi bir bilgisi ve birikimi olmayan ev ekonomisi teknisyenlerinin 1-2 haftalık kurslarla tam olarak eğitilmelerinin olanaksız olduğu, kurslar sırasında görülmüştür. Bu konuda gerek görüşme yapılan ev ekonomisi teknisyenleri, gerekse kursa katılan kadın çiftçiler, eğitim konusu olan bilgilerin, eğitimi aldıkları ve yıllardan beri uğraştıkları konularla ilgisi olmadığını ve kurslar sırasında eğitimcilerin inandırıcı olarak kurs konularını aktarmakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.¹⁸⁹ Gerçekten de tarımsal konular, ev ekonomisinin kapsamı dışında, özel tarımsal uzmanlık bilgileri isteyen konulardır ve ev ekonomisi teknisyenlerinin alanına girmemektedir. Bu durum projede eğitici olarak görev alan ev ekonomisi teknisyenlerinin de en önemli yakınma konularıdır. Eğitimde ve özellikle "halk" ya da "yetişkin" eğitiminde inandırıcı olmanın temel koşul olduğu anımsanacak olursa, ciddi bir sorunun bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Kimi köylerde -örneğin İçel köylerinde- ev ekonomisi teknisyenlerinin erkek köy grup teknisyenleri ya da tarım teknisyenleri ile birlikte çalışmaları, her iki elemanın eksik ya da sakıncalı yanlarını ortadan kaldırdığı için, kurslarda başarıyı arttırmıştır.

7.1.5. Programların Uygulanma Biçimi

Projenin uygulanması, kırsal kesim kadınına götürülen diğer eğitim programlarından farklılık gösterir. Proje, bir ya da iki yıl gibi geniş bir zaman dilimi içinde uygulanmıştır. Oysa, okuma-yazma, biçki dikiş, nakış, konserveçilik, halı, kilim ve el sanatları kursları vb. gibi diğer "yaygın eğitim-halk eğitimi" niteliğinde verilen kurslar, 3 ay, 6 ay gibi bir süre içinde yoğun bir eğitim programı ile verilmekte ve sonuç kısa zamanda alınmaktadır. Bu kısa dönem içinde, eğitirci ile eğitilen kadın arasındaki iletişim ve ilişki çok sık ve

sürekli. Oysa, TYUAP II Projesinde kadın çiftçiye verilen eğitimin süresi, kurs konularına bağlı olarak, geniş bir zaman dilimini kapsadığından, ev ekonomisi teknisyeni ile kursa katılan kadınların ilişkileri ve iletişimleri sık ve sürekli değildir ve ev ekonomisi teknisyenlerinin köylere zaman zaman yaptığı ziyaretlerle gerçekleştirilmektedir.¹⁹⁰ Tarımsal bir eğitim olmasının doğal sonucu olarak da yapılan bu tür uygulama şu sakıncaları doğurmuştur:

(i) Kurs konuları belli bir sıra ve neden sonuç ilişkisi içinde ele alınamamıştır;

(ii) Herkese aynı anda, aynı düzeyde bilgi sunulamamıştır;

(iii) Eğitim ortamında programa katılanların karşılıklı görüş ve düşüncelerini iletmeleri ile sağlanan iletişim ortamı oluşamamıştır.

Bu genel saptamadan sonra, kurs programlarının uygulanmasına ilişkin sorunları şöyle sıralayabiliriz:

(i) *Zamanlama ile ilgili sorunlar*: Eğitimi verilen konular ve bunların uygulamaları daha çok bahar ve yaz mevsiminde anlatılmaya ve uygulamaya uygundur. Oysa ilkbahar ve yaz mevsimleri, kırsal kesim insanı için yoğun çalışma mevsimleridir. Kadın ya da erkek çiftçinin işini bırakıp, bu tür bir eğitim çalışmasına katılması oldukça güçtür. Kadınlar için, evdeki yoğun iş durumu da gözönünde bulundurulursa, kursa zaman ayırmanın daha da zor olduğu söylenebilir. Zamanla ilgili çözüm olarak, uygulamayı gerektirmeyen bilgilerin çok sık, tıpkı örgün eğitim gibi zamanı ve süresi belli bir eğitim planıyla yapılması, zamana bağlı uygulamaların ise, yine kadın çiftçilerin de katılımı ile onların onayını da alarak, düzenlenecek bir gün ve saat takvimi ile yapılması, gerekirse eğitimcilerin çiftçilerin buldukları yerlere giderek uygulamaları göstermeleri bir çözüm olarak görülebilir.¹⁹¹ Bu konuda ev ekonomisi teknisyenlerinin ve bir kısım kadın çiftçilerin belirttikleri üzere, yöreden yöreye farklılık göstermesine karşılık, Mart ve Eylül ayları ile kış mevsimi en uygun zamanlardır. Ancak, bu konuda da kadınların sosyo-ekonomik durumlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmaların yapılması gerekir. Bir diğer deyişle, tüm kırsal kesim kadını için tek bir programın uygulanması yerine, kırsal kesimin özelliklerine uygun programlara ihtiyaç vardır.

(ii) *Yer ile ilgili sorunlar*: Sözel, anlatıma dayalı eğitimin etkili olarak verilebilmesi için gerekli asgari koşullardan biri de kadın çiftçiler ile eğitimcilerin (ev ekonomisi teknisyenleri ya da tarım teknisyenleri) bir arada olabilecekleri uygun mekanların bulunmasıdır. TYUAP I ve II çerçevesinde erkek çiftçilere yapılan eğitimlerde, mekan olarak köy grup teknisyenleri için yapılması öngörülen binaların bu amaçla kullanılması sağlanabilir. Kimi yerlerde köy grup teknisyenlerinin –varsa– binalarından yararlanma yoluna gidilmişse de çok verimli sonuçlar elde edilememiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak, kadın çiftçilerin kendilerini ait hissedecekleri, eğitim konularının yazılı ve görsel malzemeleri ile zenginleştirilmiş yerleşik, sürekli yerleri yoktur.¹⁹² Böylesi ortak mekanlar olmayınca (ya da kadınlar köydeki başka

ortak mekanlara gelmek konusunda çekingen olunca) uygulama her seferinde farklı komşu evlerinde –çoğunlukla önder çiftçi evlerinde– yapılmıştır.¹⁹³ Kuşkusuz bu durum, "Kadın Çiftçi Pilot Proje" uygulamasının hazırlıksız başladığı, erkeklere uygulanan Proje'ye "eklenti" biçiminde yapıldığının bir diğer göstergesi olarak da alınabilir.

(iii) *Yardımcı materyal ile ilgili sorunlar:* Kurslarda dile getirilen sorunlardan bir diğeri, kurs konularının aktarılması sırasında, destelemek amacı ile kullanılması öngörülen video, film, slayt, fotoğraf, broşür gibi malzemelerin ya hiç ya da yeterince kullanılmamış olmasıdır. Bu konudaki proje uygulamalarında, başarının ön koşulu olarak kabul edilen bu tür malzemelerin hem niteliğinde (içeriğinde), hem niceliğinde (sayısında) ve hem de gösteriminde sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar kursa katılan kadın çiftçiler ve ev ekonomisi teknisyenleri tarafından dile getirilmiştir. Gerçekte sonuç olarak birbirini tamamlayan bu yakınmaların, boyutları farklıdır. Kadın çiftçilerin bu konudaki eleştiri ve yakınmaları, bu araçların ya hiç ya da gerektiği sıklık ve içerikte kullanılmadığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Özellikle görsel niteliğinden ötürü çekiciliği olan video bandlarının, sayılarının çok sınırlı olması, aynı şeyleri yinelemesi konusunda eleştiriler vardır. Ev ekonomisi teknisyenlerinin yakınmaları ise, genel olarak görsel-işitsel ve yazılı destek malzemenin, programda olduğu halde, kendilerine yeterli ölçüde ve zamanda verilmediği şeklindedir. Özellikle, bu Proje için alınmış video, video-band tepegöz, fotoğraf makinası, slayt, slayt makinası gibi araç ve gereçlerin zamanında ve yeterli olarak verilmemesi; konu ile ilgili gösterilecek materyal çeşidinin az olması gibi yakınmalar önemlidir. Burada önemli bir sonuç, video filmi, slayt, afiş ve basılı malzemelerin üretiminin yeterli olmadığıdır. Ayrıca, yukarıda da değinildiği üzere, özellikle TRT televizyonlarında yayınlanmakta olan YAYÇEP Projesindeki video bandlarının kullanılıyor olması da, kurslarda bu tür video bandlarına olan ilgiyi azaltmıştır.

(iv) *Ulaşım ile ilgili sorunlar:* Projenin genel kapsamında, eğitimcilerin kurs verilen köylerde oturması planlanmış iken, ev ekonomisi teknisyenlerinin çoğunlukla il ve ilçe merkezlerinde oturması, köye gidip gelme konusunu gündeme getirmiştir. Köylerin seçiminde bile, merkeze yakınlık önemli bir kriter olarak alınmıştır. Eğitimcilerin, kurs yapılacak köylere çok sık, hatta planlanan düzeyde gitmedikleri ya da gidemedikleri, alan araştırması sırasında kadın çiftçiler ile ev ekonomisi teknisyenleri tarafından sık sık dile getirilmiştir. Ev ekonomisi teknisyenleri, köylere sık sık gidememe nedenlerini, istenildiğinde il ve ilçe tarım müdürlüklerinin ulaşım aracı vermediklerinden ya da veremediklerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Oysa, Dünya Bankası ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın birlikte imzaladıkları Proje çerçevesinde, TYUAP Projesinin uygulanması için gerekli olan her türlü araç, gereç, vasıta öngörülmüş ve gerekli alımlar da geçen süre içinde yapılmıştır. Özellikle, ulaşım olanakları açısından Proje son derece zengindir ve yeterli sayıda bu amaçla taşıt alınmıştır.¹⁹⁴ Kadın çiftçiye yönelik olarak bu taşıtların istendiğinde

verilmeyişi ise, ilgili eğitimcilerin köylere sık sık gitmesini engellemiştir, Bunun ise doğrudan Projenin başarısını etkileyecek sonuçlar doğuracağı açıktır.

7.1.6. İzleme ve Denetleme Durumu

Projeli eğitim programlarının önemli koşullarından biri olan; "izleme" ve "değerlendirme" çalışmaları bu Proje için de öngörülmüştür. Projenin baştan beri uygulanmasında izleme görev ve sorumluluğu Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın TÜGEM birimine verilmiştir. Bakanlığın Proje uygulama birimi olarak görevlendirilen TEDGEM de yine ev ekonomisi teknisyenleri aracılığı ile uygulamadaki gelişmeleri, belirli aralıklarla hazırlanan raporlar aracılığı ile izlemektedir. Projenin danışman firması AFC, Proje süresince, hazırlık çalışmalarından başlayarak Proje bitinceye kadar değerlendirme raporları sunarak değerlendirmek üzere Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na vermiştir. AFC Firması bu raporları, bu için görevlendirdiği yurtdışında bulunan bir Türk danışman aracılığı ile yürütmüştür.¹⁹⁵ Danışmanın çalışmaları arasında, kursların başlatıldığı köylerde, köylerin ve seçilen kadın çiftçilerin demografik özellikleri ve tarımsal varlığının niteliği ile ilgili çok ayrıntılı bir anket uygulanmıştır. Anketin ilk verileri elde edilmiş, ancak ayrıntılı raporlar çıkarılamamıştır. Bu anketin hazırlanmasında ve uygulanmasında amaç, kadının sosyo-ekonomik açıdan durumunun saptanarak, konumundaki değişikliğin özelliklerinin, "tarımsal bir yaklaşımla" saptanmasıdır. Bir diğer söyleyişle, araştırmada, kadın çiftçiye verilecek kursun, kadının sosyo-ekonomik konumunda yapacağı değişikliğin, daha sonra yapılacak benzer araştırma ile ortaya çıkması değil, tarımsal uğraşısındaki üretimin ne kadar etkileneceği, dolayısıyla toptan köy tarımsal üretiminin ne kadar artacağı ile ilgili hususların ortaya çıkması amaçlanmıştır. 1994 yılında verilen dördüncü rapordan sonra, danışman aracılığıyla herhangi bir izleme ve değerlendirme yapılmamıştır.¹⁹⁶

Merkezde denetleme ve değerlendirme ile ilgili olarak yapılan bu çalışmaların yanında, il, ilçe ve köy bazında yapılan değerlendirmeler, bu konunun uygulayıcıları olan, ev ekonomisi teknisyenlerinin her denek için yerinde tutulan kayıtlar ile, her köyde kimlere, hangi konularda ne verildiği ile ilgili tutulan raporlar, üçer aylık raporlar halinde, ilçe ve il tarım müdürlükleri kanalı ile Merkeze, TEDGEM'e gönderilmiştir.

Özetle belirtmeye çalıştığımız bu durum ilk bakışta gerekenin yapıldığı izlenimini vermekte ise de bu raporların gerçek durumu ne derece yansıttığı kuşkuludur. Bu raporların ilgili birimlerce koordineli olarak değerlendirildiğine dair bir bilgi alınamamıştır. Daha sonraki uygulamalarda belirtilen aksaklıkların dikkate alınarak, gerekli düzeltmelerin yapıldığı ile ilgili herhangi bir çalışma ya da bilgiye rastlanılamamıştır. Bu bakımdan, Projenin yapılanmasında izleme ve değerlendirme birimleri; görev ve sorumlulukları çok iyi kurulmuş olmasına karşılık, uygulamanın aynı başarı ile sürdürüldüğü konusunda ciddi sorunlar vardır. Burada özellikle ev ekonomisi teknisyenlerinin, merkeze gönderdikleri

raporlarla köylerdeki alan araştırması sırasında karşılaşılan durum ve kadın çiftçilerin, kursların uygulanmasına ilişkin anlattıklarının tam olarak örtüşmemesi, Projenin "tarımsal bakış" açısı ile de olsa, izleme ve değerlendirme ile ilgili sorunları olduğu konusundaki kuşkularımızı güçlendirmiştir. Burada, daha sonra da değineceğimiz, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın teşkilat yapısında, bu tür projelerin etkili olarak yürütülmesini engelleyen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme birimlerinin yapı gereği koordineli çalışmadıkları izlenimi edinilmiştir. Oysa bu tür, özellikle dış kaynaklı, Projelerin örgütlenmesinde ilgili birimler arasında iletişim ağının çok iyi kurulması, yetki, görev ve sorumluluklarının çok iyi bilinmesi ve uygulanması gerekir¹⁹⁷.

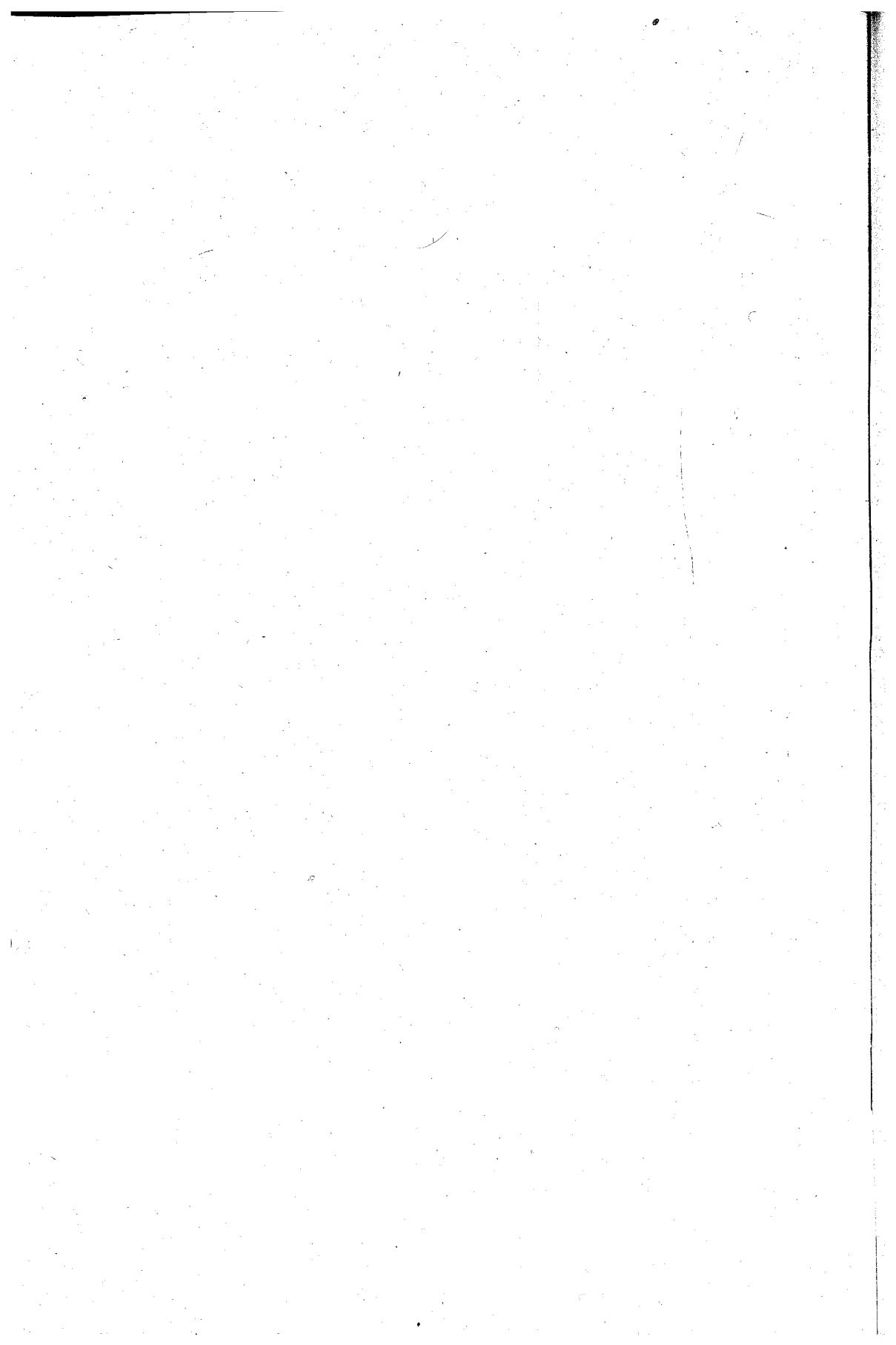
Proje ile ilgili, yukarıda belirtilen tüm bu sorunları genel olarak değerlendirmek gerekirse, Projenin hazırlanma aşamasında bilimsel bir anlayış hakim olmasına karşılık, uygulamadan kaynaklanan bir takım sorunları olmuştur. Bu sorunların çözümlenmesi ise Pilot Proje olarak tanıtılan bu uygulamanın, daha sonra yaygınlaştırılmasında dikkate alınması durumunda daha etkili bir tarımsal yayıncılık çalışmasına gidilebilir. Özellikle, potansiyel hedef, kadın çiftçi kitlesi ile ilgili genel, makro düzeydeki çalışmalar yapılması yanında, mikro düzeyde, bireysel düzeyde de çalışmaların yapılması gerekmektedir. Kurs öncesi, köylerin seçiminde olduğu kadar, hedef kadın çiftçilerin seçiminde de, sosyo-ekonomik özellikler, gereksinimler, sağlık durumları, hatta tutum ve davranışlar gibi pek çok özelliğinin saptanması gerekir.

1950-1951
1952-1953
1954-1955
1956-1957

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal kesimde kadın çiftçinin birey olarak kabul edilerek; üretimine katıldığı ürünün her aşamasına; türüne, yerine, miktarına, zamanına, hasadına, saklanmasına, pazarlanmasına kadar geçen sürecin tüm aşamalarında, erkekle birlikte ya da tek başına karar verme düzeyine gelebilmesi, ancak kadının her yönü ile eğitilmesiyle olanaklıdır. Bir diğer deyişle, kadının kırsal kesim istihdam yapısındaki yerinin değiştirilmesi, kadınlara yeni becerilerin kazandırılması, üretimin ve istihdamın her aşamasına katılması ve kararlarda söz sahibi olması ile olanaklıdır. Bu ise, hedef kadın kitlesinin özelliklerinin dikkate alınarak ve eğitimin çok yönlü amaçları gözönünde bulundurularak hazırlanacak eğitim projeleri ile gerçekleştirilebilir. Bu anlamda, eğitim projelerinin, "nötr", "tek yönlü" ve "tek boyutlu", "kalkınma amaçlı" değil, hedef kırsal kesim kadın kitlesinin özellikleri gözönünde bulundurularak, alışlagelmemiş dışında planlanması ve uygulanması gereklidir.

Kırsal kesim kadının tarımsal entegrasyonunu amaçlayan kalkınma projelerinin uygulanmasında kullanılması gereken yöntem ve teknikler, büyük ölçüde "halk eğitimi" programlarında izlenen aşamalara benzerlik gösterir. Bunun için de hedef kadın kitlesinin bilinçlendirilmesi, güçlendirilmesi ve motive edilmesi ön koşuldur. Ancak burada kadının, toplumun kalkınması, üretimin artırılması için bir araç, bir kanal olarak değil, bir amaç olarak algılanması, düşünülmesi ve eğitim projeleri içindeki yerinin, konumunun, bu

ilkeler gözönünde bulundurularak, "farklı" olarak düzenlenmesi gerekir. Bu bağlamda, kadın istihdamını öngören eğitim projelerinin öncelikle kadının statüsünü yükseltmeyi amaçlayan bir anlayışla ele alınması zorunludur. "Halk eğitimi" uygulamalarında kullanılan yöntem ve teknikler, günümüzde hızla gelişen teknolojik araç ve gerecin optimum düzeyde kullanılması yardımı ile, kırsal kesim kadınının istihdama "birey" olarak katılmasında kolaylaştırıcı etmenlerdir. Bu da çocuklar, gençler ve yetişkinler için yaygın (ergin, halk) eğitim ve hizmet içi eğitimde kullanılan, örgün eğitim sistemi dışındaki eğitim ve öğretim, yöntem ve teknikleri ile olanaklıdır. Burada eğitim olgu ve sürecinin zamana bağlı bir olgu olduğu gözönünde bulundurulursa, kısa süre içinde, bireyde -kırsal kesim kadınında- bir değişikliğin olacağını sanmak yanlıştır. Kırsal kesim kadınının çiftçi olarak üretimde ya da tarım dışı alanda çalışması, bu konuda yapılacak çok amaçlı eğitim planlamaları ile olanaklıdır. Bu tür eğitim planlamalarının ise konu ile ilgili iyi bir örgütlenmeyi de beraberinde getireceği açıktır.

Bu açıdan bakıldığında, TYUAP II Pilot Projesinin kadın çiftçilere uygulanan bölümü, Türkiye'deki kırsal kesim kadını, geleneksel rollerinin dışında "birey" olarak alan, ona "çiftçi birey" gözüyle bakan ilk proje olma özelliğini taşımaktadır. Her ne kadar, yukarıda belirtildiği üzere, projenin hazırlık, uygulama ve değerlendirme aşamalarında bir takım olumsuzlukları, sakıncaları olmuşsa da kadına getirdiği bakış açısı nedeni ile ilkler arasında önemli bir yeri vardır.

Araştırmamız, kapsadığı, inceleyebildiği kadarı ile, Projenin kadın çiftçi üzerindeki etkisini; birinci olarak uğraştığı tarımsal üretime olan etkisini, ikinci olarak ise verilen tarımsal bilgilerin kadının kırsal kesim aile birimindeki konumunda -geleneksel rol, beklenti, görev ve sorumlulukları- değişim etkisi açılarından ele aldı. Araştırmanın geneline hakim olan bu iki yaklaşım, ampirik (görgül) araştırma yöntem ve teknikleri ile ortaya konmaya çalışıldı. Sonuç olarak, ortaya çıkan tabloda, tarımsal üretime katkı yönünden sınırlı da olsa, verilen eğitimin çiftçi olan kadın bireyi etkilebileceği, olumlu sonuçlarının ise belli bir süre sonra, diğer koşulların yerine getirilmesi durumunda, alınabileceği görüldü. İkinci yaklaşım için ise, kursların, geçen kısa süre içinde, bireyin toplumsal görev, sorumluluk ve yetkilerinde önemli bir değişikliğe yol açamayacağı şeklinde sonuçlandı. Bunun nedeni; Proje'nin bu kaygı ile hazırlanmamış olmasının yanı sıra, asıl belirleyici husus, alan araştırmasının, kurs konularının sona ermesinden hemen sonra yapılmış olmasıdır. Üretime yönelik somut göstergelerin dahi zor alınabileceği bir durumda, sosyolojik değişimlerin belirgin olarak ortaya çıkmasının imkansız olduğu görülmüştür. Bu konudaki değişimleri ortaya çıkarma amacı ile alınan kurs görmemiş kadın çiftçi kontrol grubu da bu bağlamda anlamlı olmamıştır. Zaman zaman iki grup arasında ufak farklılıklar çıkmışsa da bu farkın, gerçekten kursun etkisiyle mi ortaya çıktığı hususu tartışmaya açıktır. Çünkü, toplumsal değişimlerin ne kadar kısa soluklu, değişmeye açık olgular olursa olsun, etkisini göstermek için belli

bir süreye gereksinimleri vardır. Burada kontrol grubu ile karşılaştırmalarda, özellikle karar verme ve uygulama ile ilgili olgularda, kurslara katılan kadınların kontrol kadınlara göre farklı tutum ve davranış sergilemeleri, bu tür kurslara katılan kadınların, en azından bir kısmının, genelde çalışan, öğrenime istekli ve değişime açık kadınlar olması ile açıklanabilir.¹⁹⁸

Sonuç olarak, araştırmanın alan araştırması bulguları, tarımsal yeniliklerin öğretilmesinde, görelî de olsa etkili olduğunu, ancak kadının toplumsal yaşamında gözle görünür bir değişimin olmadığını ortaya koymuştur.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, kırsal kesime hizmet götüren kurum ve kuruluşların bu konudaki yaklaşımlarının saptanması olmuştur. Kırsal kesim kadınının istihdamdaki gerçek yerini alması, bugünün kırsal kesim koşullarında "çiftçi birey" olarak istihdama katılımının sağlanması ancak, kırsal kesime doğrudan ya da dolaylı hizmet götüren resmi kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütleri ile özel kuruluşların işbirliği ile olanaklıdır. Kırsal kesim kadını ile ilgilenen oldukça çok sayıda hem resmi hem de özel kurum ve kuruluş olmasına rağmen, yapılan tüm girişimlerde koordinasyon ve planlama olmaması, konunun bölük-pörçük, dağınık olarak verilmesi, bu çalışmaların değerlendirmelerinin sağlıklı yapılmamasından dolayı, çalışmalardan beklenen, amaçlanan ya da olması gereken verimliliğin alınmadığı görülmüştür.

Araştırmamızda üzerinde durduğumuz bu iki yaklaşım, bu iki önemli sonuç önerilerimizde temel olarak alınmıştır.

8.1. Öneriler

Kırsal kesim kadınının ya da daha sınırlı olarak kadın çiftçinin, toplumsal konumunu da iyileştirerek istihdama katılmasını sağlamak için, TYUAP II gibi uygulanmakta olan ya da uygulanması düşünülen projelerin, belirtilen amaçlarına ulaşmaları için kısa ve uzun dönemde uygulanabilecek öneriler geliştirilmiştir¹⁹⁹.

8.1.1. Kısa Dönemli Öneriler

Kırsal kesimde kadın çiftçinin kısa dönemde istihdama katılmasıyla ilgili önerilerin dayandığı temel, köye ya da kırsal kesim kadınına hizmet götüren mevcut kurum ve kuruluşların hizmetleri üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Çünkü, kısa dönemin anlamı, bugünden yarıya yapılabileceklerle sınırlıdır.

A) TYUAP II Pilot Projesi İle İlgili Öneriler

Kadının istihdamdaki yerini belirlemeye en yakın çalışma, eksikliklerine rağmen, TYUAP II Projesidir. Projenin, 5 yıllık bir döneminin sonlarına doğru, kadınlara yönelik kısmınının başlatılması gecikmiş bir girişimdir. Projenin esas

itibarıyla, erkek çiftçi baz alınarak oluşturulması, kadın çiftçi açısından en önemli eksikliklerdir. Genel olarak erkek çiftçiye göre tasarlanmış tarımsal bir eğitim projesi, içeriğinde herhangi bir değiştirme yapılmadan, yalnızca "eğitmenler" düzeyindeki değişiklik ile kırsal kesim kadınına uygulanmıştır. Bir diğer söyleyişle, Proje, cinsiyet ve toplumsal rollerdeki farklılıkları dikkate almadan, yetki ve sorumlulukları farklı olan bir toplumsal gruba -kadınlara- uygulanmıştır.²⁰⁰ Kırsal kesim ile ilgili kurum ve kuruluşların, Proje kapsamına giren konularda, kırsal kesimdeki çiftçi kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesini sağlayacak çalışmalarını koordineli olarak yürütmeleri, Projenin amacına ulaşmasında önemli bir etken olacaktır. Örneğin, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın uygulamakta olduğu TYUAP II Projesi ile ilgili kooperatif ve bankaların kısa dönemde yapacakları düzenlemeler, Proje'den olumlu, etkili sonuçlar alınmasına yardımcı olabilir.²⁰¹

TYUAP II Projesi'nin Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi desteği, 1997 yılında sona erecektir. Bununla birlikte, uygulanan "yayım sistemi"nin iç bütçe olanakları ile sürdürülmesi öngörülmüştür. TYUAP II ya da benzeri projelerin kapsamının genişletilerek, aksayan yönlerinin düzeltilerek, Türkiye çapında uygulanmaya konulması gerekir.

Belirtilen bu hususlara eklemek gereğini duyduğumuz konular şunlardır:

(i) Projenin bundan sonra yaygınlaştırılmasında, şu anda mevcut kırsal kesime hizmet götüren ya da potansiyel olarak kırsal kesimle ilgilenebilecek kurum ve kuruluşların da Proje'ye katkılarının sağlanması gerekir.

(ii) kırsal kesimde kadına yönelik olarak yapılan eğitim-yayım çalışmalarındaki yaklaşımlarda, üretim ve üretimde kalite arttırımı ön planda tutulmuştur. Oysa, bunun yanında, hatta öne çıkarılarak izlenmesi gereken yaklaşım, gelir artışının da sağlanmasıdır. Piyasa ile ilişki kurulması, tam olmasa bile emeğin özgürleşmesi, yaptığı ürünü kadının tek başına ya da erkeklerle (eşi ya da ailedeki diğer erkeklerle) birlikte yürütmesinin hem bu tür kurslara katılımını özendirir, hem de sosyolojik anlamda Kadının dışa açılmasını sağlaması yönlerinden önemlidir. Bu durumun orta ve uzun soluklu olarak, kadının statüsünün değişmesine yol açması açısından şimdiden değerlendirilmesi gerekir. Ancak burada, yalnızca bilgi aktarmanın da fazla yararlı olmayacağı, bunun için piyasa mekanizmalarının uygulamalı olarak anlatılmasının, gösterilmesinin gerekli olduğu açıktır.

(iii) Kadın çiftçinin, "pasif çiftçi" konumundan çıkarılarak aktif çiftçi durumuna getirilmesi: Doğrudan sorunu taşıyan kadın bireylerin bu sorunlarını dile getirmesi ve uygulamaya konulmasını görmesi, olanak ve çözüm yollarının gösterilmesi, öncelikle kadın çiftçilerin kendi katılımını teşvik edecektir. Ayrıca bu olguların, komşuluk ve akrabalık iletişim kalıpları içinde duyurularak yaygınlaştırılmasına da çalışılmalıdır. Projelerin hazırlanmasında ve yaşama geçirilmesinde genelde çiftçi, özelde ise kadın çiftçilerin görüşleri alınmamış, çiftçi "pasif alıcı" konumunda bırakılmıştır. Bu ise, kırsal kesimi çok yakından tanıdığını varsayacağımız yayımcı elemanların, tarım mühendislerinin, ÇEY

müdürlerinin, ilçe ve il tarım müdürlerinin görüş ve yaklaşımlarından farklı bir boyutun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadının bulunduğu ortamda yakından tanınması ve eğitimde katılımcı olarak yerinin saptanması gerekir.

(iv) Bu tür eğitim çalışmalarının çeşitli kanallardan, özellikle medyadan duyurulması: kırsal kesime yönelik yeniliklerin getirilmesinde, benimsetilmesinde ve uygulanmasında yüzyüze ve uzaktan iletişim kanallarının kullanılmasının projelerin başarısında katkısı büyüktür. Gelişen teknolojinin ürünleri olan kitle iletişim araçlarının bu konuda "iklim yaratması" bilinen bir durumdur. Özellikle son yıllarda özel, yerel radyo ve televizyon kanallarının yaygınlaşması, TRT kanalları yanında, uzaktan iletişimde önemli yardımcı unsurlar olarak görülmelidir. Şimdiye kadar düzenli olmayan, kişi ve olaylara bağlı bu ilişki, sistemli, sürekli bir duruma getirilebilir. Bu durum, uzun soluklu çalışmalar için de bir ön çalışma olarak nitelenebilir.

(v) Ailedeki bireylerin proje ilgili olarak bilgilendirilmesi: Projeye katılımda kadınların haberdar edilmelerini, hem de katılımlarını kolaylaştırmak üzere, ailedeki erkeklerin (eş, baba, kayınpeder gibi), öncelikle kadınlar için uygulanan bu projenin ya da başka projelerin önemine ve gereğine inandırılması gerekir. Erkeğin desteği, onayıyla beraber kadının kurslara katılma, öğrenme ve öğrendiklerini uygulama gibi durumlarda sorunları aza inecektir. Bu bakımdan kırsal kalkınmada kadınların bir rolü, -yetki, görev ve sorumlulukları- varsa, bunların yerine getirmelerinde, toplumun diğer yarısını oluşturan erkeklerin yardımları, desteğiyle olacaktır.

(vi) Projenin yürütücüleri olan eğitimcilerin bilgi ve beceri yönünden desteklenmesi: Projenin öncelikle eğitimci yanının yeniden ele alınarak ya doğrudan köy grup teknisyenlerinin kadın çiftçilere kurs vermelerinin sağlanması, ya da tarım teknisyeni ile birlikte, ilişki kurmada kolaylık sağlayacağı düşüncesi ile ev ekonomisi teknisyenlerinin de birlikte kursları vermelerinin zorunlu duruma getirilmesi gerekmektedir. Burada ara bir formül olarak, evli tarım teknisyeni-ev ekonomisi teknisyenlerinin bulunduğu yerlerde eşlerin her ikisinin birden görevlendirilmesi akla gelen bir diğer çözüm yoludur.²⁰² Tüm bu kısa soluklu önerilerin yanında, eğitimcilerin durumu ile ilgili olarak, daha radikal ancak etkili bir öneri de, kadına yönelik büyük projelerin başarılı olması için, pilot çalışmalar kapsamında konunun uzmanı, deneyimli tarım mühendislerinin veya veterinerlerin sistem oturuncaya, teknik elemanlar deneyim kazanıncaya kadar onlarla birlikte olmalarının, eğitim kurslarını doğrudan yürütmelerininin sağlanmasıdır. Burada yine cinsiyet açısından, erkek uzman eğitimcinin kadın çiftçiye gitmesinin sakıncalarının önlenmesi durumunda, kadın tarım mühendislerden yararlanılması düşünülmelidir. Böylece, köy kadınının "erkek" faktöründen ötürü, kursa katılmama, öğrenmeme gibi nedenleri de ortadan kalkacaktır.

(vii) kırsal kesime hizmet götürmekle görevli Ziraat Bankası, Halk Bankası, kredi kooperatifleri gibi finans kuruluşlarının, kırsal kesim çiftçi kadınına doğrudan ulaşabilen, hedef alan, politikalar oluşturmaları: TYUAP II ile ilgili,

kısa sürede sonuç verecek kararların alınmasıyla kadının parasal gücü desteklenebilir.

Burada Tarım ve Kredi Kooperatifleri'nin önemli yeri vardır. Bu örgütlerin hedef kitlesi erkek çiftçilerdir. Kadınların bu örgütlerde, erkeğin yanında yer alabilmeleri ancak aile reisi olmaları ya da erkeğin aktif olarak iş yapamaması gibi durumlarda söz konusudur. Kaldı ki, yasal sınırlamalar da, bu konuda caydırıcı olarak kırsal kesim kadının karşısına çıkmaktadır. Yukarıda, kooperatiflerle ilgili kısımda da değinildiği üzere, çok sınırlı da olsa, kadın çiftçilerin kooperatiflerde aktif olarak yer alma çabaları vardır. Bu çabalar, resmi ve sivil toplum kuruluşlarınca da desteklenerek ivme kazandırılmalıdır. Görüşülen kooperatif temsilcileri ile yöneticilerinin bu konulara açık oldukları ve yapılacak çalışmaları destekleyecekleri izlenimleri edinilmiştir. Kırsal kesimde, bu kooperatifler yanında, diğer ilgili kuruluşların, özendirici yöntemleri de içeren politikalar oluşturması durumunda, istihdamda erkeğe önemli bir prestij sağlayan, "parasal destek", "kredi alma" gibi konularda kadının da ailede ve köy toplumu içinde "çiftçi birey" olarak algılanılması sağlanabilir. Bu tür konularda kadınlara yönelik "aklı ermez", "anlamaz" gibi peşin hükümler, giderek azalacak ve kadın biliçlendirilerek kendine olan güveninin artması sağlanacaktır. İlk bakışta uzun soluklu gibi görünen önerinin, toplumsal etkileri dışında, ilgili finans kuruluşlarının çalışmalarında küçük değişikliklerle uygulamaya konabilecek nitelikte görülmektedir. Burada önemli olan, bu konuların ilgili, sorumlu bir "BİRİM" tarafından ele alınmasıdır

B) Ev ekonomisi çalışmaları ile ilgili öneriler

Uzun yıllardan beri kırsal kesim kadınına götürülen en eski hizmet, ev ekonomisi çalışmaları ile yürütülen hizmetlerdir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı başta olmak üzere, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen bu hizmetlerin, en azından iki bakanlık arasında koordineli, birbirlerini tamamlar şekilde yürütülmesi sağlanabilir. Ancak bu konunun, "Uzun Dönemli Öneriler" kısmında "radikal" olarak ele alınması ve önerilen "KAMPANYA" ile bütünleştirilmesi gerekir. Kısa soluklu olarak bu konuda yapılabilecekler, olsa olsa "KAMPANYA" için ortam yaratmaya yönelik adımlar olabilir. Gerçekte, bu tür çalışmaların kısa dönemde geniş kapsamlı bir değerlendirmesinin yapılması, kırsal kesim kadını ile ilgili pek çok çalışmaya ışık tutucu nitelikte bulgulara ulaşılmasını sağlayabilir.

C) M.E.B.'nin 8 Yıllık Eğitim Uygulaması

Bilindiği gibi, Temmuz 1997'de çıkarılan Eğitim Reformu Yasası ile ilköğrenimin zorunlu ve kesintisiz 8 yıla çıkarılması kırsal kesimde Milli Eğitim Bakanlığı'nın yapacağı eğitim çalışmalarına hız getirmiştir. Bakanlığın köye götürdüğü eğitim hizmetlerinin daha olumlu sonuçlar vermesi açısından, 1997-

98 öğrenim yılında uygulanmasına başlanacak 8 yıla çıkarılan zorunlu ve kesintisiz ilköğrenimin kırsal kesime uygulanmasının, kız çocuklarının eğitimi açısından olumlu sonuçlar vereceği açıktır. Çünkü, kırsal kesim kadınının almış olduğu 5 yıllık eğitimin, hem eğitim sürecinde etkili bir eğitim yapılmamasından, hem de okul sonrası bir eğitimi sürdürecektir yapının olmayışından, kız çocuğunun –buna erkek çocukları da katabiliriz– ilköğretimini işlevsiz hale getirmekte, zaman zaman okuma-yazma bilme ile eşdeğerde kalmasına neden olmaktadır. Bundan ötürü de yeni 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğrenimin bu açıdan başarılı olacağı varsayımlanabilir. Ancak, her eğitimde olduğu gibi, burada da, kırsal kesim çocuğu için getirilecek 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğrenimin, kırsal kesim koşullarına göre düzenlenmesi; geniş bir ifade ile kırsal kesim ekonomik ve sosyal koşullarına göre planlanması gerekir. İlköğrenim sistemi için yapılacak yeni yapılanma içinde, kırsal kesimin özelliklerinin gözönünde bulundurulması, sistemin başarılı olabilmesi için önkoşuldur. Kentsel yaşamdaki çocuğun koşulları ile kırsal kesim çocuğunun koşulları ve ailelerinin eğitimden bekledikleri –temel eğitim dışında– farklıdır ve farklı olması da gerekir. Bu bakımdan, bölgelere göre de farklılaştırılacak bir eğitim programı ile öncelikle pilot olarak seçilen köylerde 8 yıllık eğitim uygulamalarının yapılması gerekir²⁰³. Burada bir benzetme yapılacak olursa, kızlar için özel programı olan "Kız Köy Enstitüleri" benzeri bir yapılanmaya gidilebilir. Bu durumda hem kız çocuğunun üretime yönelik işlevsel bir eğitimden geçmesi sağlanacak, hem de kırsal kesimin kente akışına bir önlem getirilmiş olacaktır. Kuşkusuz verilecek bu tür bir eğitimin, kız çocuğunun ilerideki toplumsal konumunu da, verilecek eğitimin niteliğine bağlı olarak, etkilemesi beklenebilir.

Kısa soluklu olarak kırsal kesim kadın çiftçi için önerilen hususların –bundan sonraki uygulamalarında, iç destekle yürütülecek, yukarıda TYUAP II Projesi ile ilgili olarak sorunlar başlığı altında belirttiğimiz hususların– giderilmesi ile başarılı olarak devam etmesi sağlanabilir. Bunun yanında uzun dönemde etkisini gösterebilecek, ancak kısa, hatta çok kısa dönemde uygulamaya geçileceği için, M.E.B.'nin 8 yıllık zorunlu kesintisiz ilköğrenimi için de yapılması gerekenler önem kazanmaktadır.²⁰⁴

8.1.2. Uzun Dönemli Öneriler

Kırsal kesim kadınının istihdama katılmasını öngören, toplum içinde "çiftçi birey" olarak yer almasını sağlayan çalışmalar, daha uzun dönemli çalışmalar olarak ele alınmalıdır. "Uzun dönem" kavramı ile ilgili "*ne kadar uzun?*" şeklindeki soruya, ilgili kurum ve kuruluşların yeni bir yapılanma içinde bu amaçla, bu anlayışla görev, yetki ve sorumluluklarını gözden geçirerek, yeni projeler çerçevesinde kırsal kesime, kırsal kesim kadınına hizmet vermek üzere örgütlenmelerini sağlayacak bir zaman dilimi olarak yanıt verilebilir. Bu tür çalışmalar, yapısal değişiklikleri içermesi açısından, uzun dönemli çalışmalar

olarak adlandırılmıştır. Burada yapılması gereken, öncelikle çiftçi kadının ya da daha geniş kapsamlı olarak kırsal kesim kadınının ekonomik açıdan birey olarak ele alınmasıdır.

Kırsal kesim kadınının ekonomik yaşamda yer almasını amaçlayan "uzun dönemli" çalışmalar için şu önerilerde bulunulmuştur:

A) "Eşgüdüm Birimi"nin kurulması

Kadınların örgütlenmelerini sağlayıcı önlemlerin alınması çerçevesinde yapılması gereken en önemli çalışma, kurum ve kuruluşlar arası eşgüdüm ve işbirliğini sağlamayı amaçlayan bir EŞGÜDÜM BİRİMİ'nin kurulmasıdır. Kadınlar arası örgütlenmeler içinde, doğrudan herhangi bir örgüte sahip olmayan tek kesim kırsal kesim kadınıdır. Kimi kadın kuruluşlarında, kırsal kesim kadınına yönelik programlar uygulanmakta ise de, doğrudan kırsal kesim kadının içinde yer aldığı ya da çalışmaların asıl hedefinin kırsal kesim kadının statüsünün yükseltilmesi, onun toplum içindeki gerçek yerini almasını amaçlayan Tarım ve Kredi Kooperatifleri dışında etkili bir örgütlenme yoktur. Burada kırsal kesim kadını ile ilgili kurum ve kuruluş çalışmaları yanında, yeni yapılanmalar içinde resmi ya da özel kurum ve kuruluşlar da bu bağlamda düşünülmelidir.

Kırsal kesim kadınına yönelik bir EŞGÜDÜM BİRİMİ'nin örgütlenmesinde yer alabilecek resmi kurum ve kuruluşlar şöyle sıralanabilir:

* *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*: Bu Genel Müdürlük Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş ve Türk yönetsel yapısı içinde kadın sorunları ile uğraşan tek resmi kuruluştur. Kuruluşunda kentli olsun, köylü olsun tüm kadın sorunlarının kapsanması amaçlanmış olmakla birlikte, bu güne kadar geçen süre içinde kırsal kesim kadınının hedef olarak alındığı bir çalışmaya girememiştir. Henüz kuruluş yasasınının da çıkmadığı bu Genel Müdürlüğün, kendi varlığını yasallaştırma çalışmalarında, teşkilat yapısı içinde bu tür örgütlenmeyi de sağlayacak önlemleri alması, bazı düzenlemeleri yapması gerekir. Bunun için, özellikle kamuoyunun bilinçlendirilmesi ile ilgili çalışmalara şimdiden başlanılmalıdır. Mevcut yapı içinde, oluşturacak özel kırsal kesim biriminin, ilerideki yasal çalışmalar için bir "nüve" olması açısından, konunun şimdiden ele alınması gerekir. Şu andaki yapı içinde bunu engelleyici bir düzenleme yoktur. Genel Müdürlük olarak, mevcut teşkilatında, kadınların yerleşim birimleri dikkate alınarak bir ayırıştırma yapılması durumunda, kentsel kadından büyük farklılık gösteren kırsal kesim kadınının sorunlarını ve statüsünü ele alan bir iç yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu yapılanma, önerdiğimiz "EŞGÜDÜM BİRİMİ" ne giden yolu aralayacaktır.

**Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı*: Bu Bakanlık, adı ve yapısı zaman zaman değişikliğe uğramakla birlikte, kırsal kesimin sorunlarıyla doğrudan uğraşan, ona hizmet götürmeyi amaçlayan bakanlık düzeyindeki tek kuruluştur. Bakanlığın yapısı ve amacı, tarımsal üretimin ve bu üretimin ilişkilendirdiği

insan unsurunu, tarımsal bakış açısı ile kapsamaktır. Bakanlığın yapısı, Ülke tarımsal kalkınmasının içinde yer alan insan ögesi ile ilgilenmesi temeline oturtulmuştur. Amaç, doğrudan insan değil, kalkınmanın ögesi olarak insan, kırsal kesim insanıdır. Ancak burada, hem geleneksel kadına bakış açısı, hem de yasaların ve buna bağlı olarak yapılanmanın getirdiği toplumsal yapı, tarımsal alanda erkeği hedef almaktadır. Bakanlığın 1991 yılına kadar yaptığı tüm çalışmalarda –istisnaları olabilir– erkek çiftçiye "yatırım" yapılmıştır. TYUAP II Kadın Çiftçi Pilot Proje uygulaması ile ilk kez kırsal kesim kadını "çiftçi kadın" olarak ele alınmış ve tarımsal uğraşın bireyi olarak kabul edilmiştir. Burada, yukarıda da açıklandığı üzere, "ev ekonomisi" çalışmaları çerçevesinde Bakanlığın kırsal kesim kadınına yönelik örgütlü faaliyetleri yıllardan beri vardır. Bakanlık içinde, doğrudan kırsal kesim kadınının sorunlarını ele alarak uzmanlaştırılmış bir birimin kurulması gerekmektedir. Bakanlığın bugünkü yapısı içinde, tek tek bireylerin bu konuda duyarlı olmalarının yeterli olmadığı açıktır. Bu konunun örgütlü bir yapıya kavuşturularak, kadın konusunda uzmanlaşmış kişilerin görev alacağı bir yapılanma içinde olması gerekir. Burada bir ekleme yapılarak, TYUAP II Kadın Pilot Proje uygulamasının, böyle bir uzmanlaşmış birim olması durumunda çok daha farklı ve olumlu sonuçların elde edilebileceği konusunda inancımız olduğunu da belirtelim. Böyle bir birim, yapılanmasını önerdiğimiz EŞGÜDÜM BİRİM'inin de Bakanlıkta'ki ayağını oluşturacaktır.

*Milli Eğitim Bakanlığı Örgün ve Yaygın Eğitim Bölümleri: Genelde kırsal kesim insanının, özelde ise kırsal kesim kadınının eğitim yönünden durumu – hem genel bilgilerimiz çerçevesinde, hem de TYUAP II Pilot Projesi'ne katılan deneklerin eğitim durumları gözönünde bulundurularak– yeniden ele alınması gereken önemli, temel bir konudur. M.E.B.'nin tüm ülke düzeyindeki eğitim programının, kırsal kesimin ihtiyaçlarına özgü, bir takım özellikler göstermesi zorunludur.²⁰⁵

*Ticaret ve Sanayi Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü: Bakanlığın kırsal kesime hizmet götürülen kooperatifler kanalı ile bu birim içinde yer alması gerekir.

*TRT ve Diğer Görsel İşitsel Medya: kırsal kesime doğrudan seslenme durumunda olan TRT'nin ve onun yanında özel radyo, televizyon ve gazetelerin de, özellikle uzaktan eğitim programlarının asıl yürütücüleri, uygulayıcıları olarak bu tür bir örgütlenme içinde yer almaları gerekir.

*Bankalar: Birim içinde, doğrudan ya da dolaylı olarak Ziraat Bankası ve Halk Bankası kanalı ile, uzun süreli projelere destek verme amacı ile ya da mevcut sistemlerini bu konulara kanalize ederek katkıda bulunabilirler.

*Özel kuruluşlar: Türk Kalkınma Vakfı (TKV), kooperatifler ve köye hizmet götürülen diğer kuruluşlar da bu örgütlenme içinde, öncelikle kendi aralarında bir örgütlenmeden sonra, yer alabilirler.²⁰⁶

B) Kırsal Kadın Kalkınma Kampanyası (KKKK)

Kırsal kesim kadınının eğitimi ve toplumsal yapıdaki statüsünün yükseltilmesi için ikinci önemli gördüğümüz husus, doğrudan kırsal kesim kadınına yönelik bir eğitim projesinin başlatılmasıdır. Kampanya ya da "seferberlik" olarak da adlandırılabilir olan bu tür bir projede, öncelikle kadının kırsal kesim için önemini vurgulanarak, kadın olarak bilinçlenmesi amaçlanmıştır. Bir anlamda önce duyurma, hissettirme, bilinçlendirmenin yapılması, gerekli ortamın oluşmasından sonra ise gereksinimi olan her türlü eğitimin yapılması amaçlanmıştır. Bu tür bir başlangıç ile konunun önemini öncelikle tüm ülkeye ve de asıl sorunun taşıyıcıları olan kırsal kesim kadınına duyurulması sağlanacaktır. Böyle bir kampanya ile kırsal kesim kadını kendi sorunlarına sahip çıkacaktır. Bir diğer söyleyişle kadının, genel olarak konumuyla ilgili bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Burada kurulması önerilen "EŞGÜDÜM BİRİMİ"nin de duyurulması, tanıtılmasının yanında, kırsal kesim kadını ile yapılması planlan öncelikler sırasına konulan faaliyetlerin de tanıtımı yapılabilir. Kampanya, belli bir zaman diliminde, örneğin 10 yıl gibi bir sürede aşama aşama gerçekleştirilebilir. B.M.'in 1976-1985 yıllarını "Dünya Kadın Yılı" olarak kabul etmesi ile, bu süre içinde hem dünyada hem ülkemizde kadın konusunda savaşımın, bilinçlenmenin, uğraşın daha da hızlandığı bilinmektedir. Bu öneri öncelikle, kadın ile yakından ilgili *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün* bağlı olduğu *Devlet Bakanlığı'nın* girişimi ile *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı*, ve *Milli Eğitim Bakanlığı'nın* işbirliği ile gerçekleştirilebilir. Bu konuda, kırsal kesim olgusuna ilgi duyan, destek veren B.M.'lerin *FAO*, *UNESCO*, *UNICEF* gibi alt kuruluşları da *Dünya Bankası*, *Avrupa Konseyi*, *Avrupa Birliği* ve bölgesel kuruluşların katılımı ve desteği ile sağlanabilir.

Konu ile ilgili olarak ülke içi işbirliği sağlanacak kurum ve kuruluşlar, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu tür bir işbirliğine açtırlar.

Bu tür uzun soluklu KAMPANYA'nın başlatılması durumunda aşağıda özetle vermeye çalıştığımız, çalışmaların yapılması, önlemlerin alınması gerekir.

(i) *Medyanın kırsal kesim kadınına ilgisini artırmak.* Hem örgütlenme içinde, hem de "KKKK" çalışmaları sırasında, bunun geniş kitlelere ve hedef kitlelere tanıtılmasında, anlatılmasında medyanın, özellikle radyo ve televizyon kanallarının desteği şarttır. Toplumsal gelişmenin çok hızlı olduğu günümüzde, teknolojinin –özellikle iletişim teknolojisinin– sınır tanımadan ülkenin uzak köşelerine kadar girmesi, toplumsallaşma olgusunda, özellikle kırsal kesim kadınının toplumsallaşmasındaki etkisini göstermektedir. YAYÇEP Projesi ile ilgili yayınların, bu konuda bir deneyim olarak alınarak, kırsal kesim kadınına, özellikle de kadın çiftçiye yönelik olarak hazırlanmasının, kadının statüsünün uzun dönemde yeniden gözden geçirilmesinde katkısı olacağı yadsınamaz. Kadının toplumsal gelişmede yerini almasında, köy kadınının açık olduğu iletişim kanallarının saptanmasıyla değişimden haberdar edici, benimsetici,

katılıma karar verici rolünü yerine getirmesi sağlanabilir. Özel radyo ve televizyonların çoğaldığı günümüz Türkiye'sinde, kırsal kesime en etkili olarak girebilen iletişim kanalları saptanmalı, bu seferberlikte etkili yerlerini almaları sağlanmalıdır. Burada yasal bir takım önlemlerin alınması da söz konusu olabilir.

(ii) *kırsal kesime hizmet götüren resmi ve özel tüm kurum ve kuruluşlarda kadın konusunda, özellikle kırsal kesim kadını konusunda uzmanlaşmış elemanların çalıştırılması.* Burada sorumluluk, başta *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü* 'nün bağlı olduğu *Devlet Bakanlığı* ile kırsal kesimle doğrudan ilişkili iki Bakanlığa; *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı* ile *M.E.B*'na görev düşmektedir. Kırsal kesim kadınına eğitim hizmeti götürmeyi amaçlayan iç ya da dış kaynaklı projelerin özellikle karar verme, koordinasyon, izleme ve değerlendirme kısımlarında çalışanların % 20'si kadındır. Bu elemanlar da üst düzeyde yönetici, projelerde söz sahibi durumunda değil, uygulayıcı olarak alt düzeyde elemanlardır. Kadına yönelik projelerin uygulanmasında, üst düzey kadın yöneticilerin bulunması, bu konuda kadına birey olarak bakılmasının sağlanması açısından önemlidir. Buna bağlı olarak, konu ile ilgili uzman elemanların istihdamını sağlamak üzere, Ziraat ve Veteriner Fakülteleri'ne alınan % 25 dolayındaki kız öğrencilerin de sayısının artırılması gerekir. Çünkü, bu oranın tümünü çalışma yaşamında olmasının zorluğu yanında, her mezunun da Bakanlık bünyesinde çalışmayı yeğleyeceği de kuşkuludur.

(iii) *Kırsal Kesim Kadını Kampanyasında ele alınacak konuların, kadın perspektifi ile ele alınması.* Türkiye'de kırsal kesim kadınının kalkınma projeleri yolu ile istihdama katılmasını ya da ev ekonomisi kapsamına giren konularda sürekli ya da zaman zaman yapılan projelerde –son yıllarda ortaya çıkan bir düzenlilik olmasına karşılık– amaç, adı üzerinde, kırsal kalkınmaya, toplumsal kalkınmaya katkıdır. Burada gözden uzak tutulan husus, projelerin uygulanmasında birincil amacın kadının durumunun iyileştirilmesi değil, kadının emeğinin maksimizasyonunu sağlayarak ekonomik girdiye katkıdır. Bu yolla, aile bütçesinde iyileşme meydana getirerek, kadının kırsal kesim koşullarının sınırlandığı yaşantısının göreceli ve yüzeysel iyileştirilmesini amaçlanmaktadır. Görüleceği üzere, hem devlet kurum ve kuruluşlarının, hem de sivil toplum örgütlerinin kırsal kesim kadını için yaptıkları çeşitli eğitim programları ya çok yetersizdir, ya da kadının geleneksel aile yapısının belirlediği, erkeğe boyun eğen ve bu durumu bir yazgı olarak kabul eden konumunu değiştirme amacını taşımamakta, gözardı etmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, verilen eğitimin, erkeğin uğraşmadığı, ilgilenmediği, emek yoğun alanlarda yapıldığı bilinmektedir. Ekonomik uğraşta, kadını, öncelikle aile içinde söz sahibi yapacak, yaşamsal konulardaki kararlara erkek ile birlikte (karı-koca olarak, kız-erkek kardeş olarak, gelin-kaynana olarak vb.) araştırıp, karar verip, kazanarak ortak olup toplumun bireyi yapabilecek, onun dışı açılımını sağlayacak etkileri gözardı edilmektedir. Bir diğer söyleyişle, kadın

tarımsal girdide potansiyel bir araç olarak görülmekte, aile içindeki konumunda doğruca bir iyileştirme yapılması amaçlanmamaktadır. Kuşkusuz kalkınma ve dolayısıyla kırsal kadının statüsünün iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalarda bu yaklaşım yerini "kadın" merkezli bir yaklaşıma bırakmalıdır. Bu yaklaşımla yürütülen tüm çalışmalar, birbirini desteklemeli ve sonraki çalışmalara ivme kazandırmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AHMAD, Zuberda M, Mantha F. Loutfi, 1981. **Programme: Rural Women**, Geneva, ILO.
- AZİZ, Aysel, 1994. **Araştırma Yöntem ve Teknikleri**, Ankara, Turhan Kitabevi.
- _____, 1968. **Radyo ve Köy Yayınları**, TRT Merkez Program Dairesi Yayınları, Ankara. (çoğaltma).
- _____, 1975. **Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi**, Ankara, T.O.D.A.İ.E. yayınları.
- _____, 1982. **Radyo ve Televizyon ile Eğitim**, Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- _____, 1982. **Toplumsallaşma ve Kitlelesel İletişim**, Ankara, A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- _____, 1990. **Araştırma Yöntemleri, Teknikleri ve İletişim**, Ankara, İletişim Araştırmaları Derneği (İAD) yayınları.
- BAŞARAN, Fatma, 1984. **Ailede Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Değişmeleri**, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- BERİK, Günseli, 1987. **Women Carpet Weavers in Rural Turkey Patterns of Employment**, Democratic German Republic, ILO publications.
- BILTON, Tony, Kevin Bonnett, Phillip Jones, Ken Sheard, Michael Stanforth, Andrew Webster, 1987. **Introductory to Sociology**, MacMillan Education, London, Mac Millan Press LTD.
- BORATAV, Korkut, 1995. **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**, İstanbul, Türk Vakfı Yayınları.

- CROLL, Elizabeth, 1985. **Women and Rural Development in China**, Switzerland, ILO publications.
- DEERE, Carmen Drana, Magdalena de Leal, 1982. **Women in Andean Agriculture**, Geneva, ILO publications.
- DİE, 1994. **1991 Genel Tarım Sayımı**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- _____, 1994. "Rural Women and the Small Peasant Economy", **Turkish Public Administration**, Vol. 17-19, 1991-1993, Ankara.
- _____, 1994. 'Bölgesel Kadın İstatistikleri 1990, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayını.
- _____, 1993. **Hane Halkı İşgücü Anketi**, Nisan.
- _____, 1992. **1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları**, Ankara, DİE Matbaası
- _____, 1991. **İstatistiklerle Kadın 1927-1990**, Ankara, DİE Basımevi.
- _____, 1991. **İstatistiklerle Kadın 1927-1990**, Ankara, DİE Basımevi.
1992. **1991 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları**, Ankara, DİE Matbaası
- DPT, 1970. **Türk Köylerinde Modernleşme Eğilimleri Araştırması**, Ankara, DPT yayınları.
- _____, 1993. **Kırsal Sanayi Sempozyumu, Tebliğler**, 6-8 Nisan, Ankara.
- DUMAZEDIER, Joffre, 1956. **TV. and Rural Adult Education: The Tele-Clubs in France**, UNESCO Publications.
- DÜZGÜNEŞ, Orhan, Tahsin Kesici, Orhan Kavuncu, Fikret Gürbüz, 1987. **Araştırma ve Deneme Metodları (İstatistik Metodları II)**, Ankara, A.Ü., Ziraat Fakültesi Yayınları.
- EKNİ, Sühendan, 1992. **Türkiye'de Kadın İstatistikleri Konusunda Kullanılan Veri Değerleme Yöntemleri**, Ankara.
- EREL S., E. Kahramanoğlu, (vd.) 1994. **Aile ve Ekonomi**, Ankara, Uluslararası Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

- _____, 1994. **Patterns of Child Labor in Rural Turkey**, Ankara, ILO.
- FAO, 1985. **Women in Developing Agriculture**, Rome, FAO.
- _____, 1987. **Kadının Tarımsal Üretime Katılımı**, Seminer, Erzurum.
- _____, 1987. **Agriculture; Toward 2000**, Twenty fourth session, Rome.
- _____, 1990. **Women in Agricultural Development**, Rome. FAO.
- _____, 1994. **Report of the Expert Consultation For Country Coordinators For Women in Agriculture in the Near East**, 30 November-2 December 1993, Cairo.
- GERAY, Cevat, 1978. **Halk Eğitimi**, Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- GIBSONS, Jean Dickonson, 1976. **Non Parametric Methods For Quantitative Analysis**, New York, Holt Rinehart and Winston.
- GLAVANIS, Kathy and Pandeli, 1990. **The Rural Middle East: Peasant Lives and Modes of Production**, United Kingdom, Zed Books, 2nd edition.
- GÖKÇE, Birsen (Der.), 1994. **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, Ankara, Sosyoloji Derneği Yayınları I, II, III.
- GLAVANIS, Kathy - Pandeli, 1990. **The Rural Middle East-Peasant Lives and Modes of Production**, New Jersey, Birzeit University Zed Books.
- HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, **Türkiye'de Nüfus Politikada Öncelikler**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdler Enstitüsü.
- HASİPEK, Seniha, 1983. **Çankırı İli Köylerinin Beslenme Durumlarını Etkileyen Faktörler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- _____, 1987. **Yetişkin Kadının Eğitiminde Ev Ekonomisi**, Gebze, MAE Matbaası.
- _____, 1988. **Ankara İli Köylerindeki Ev Ekonomisi Çalışmalarından Yetişkin Kadınların Yararlanma Durumları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ofset Basım Ünitesi.

IFAD, 1985. **Rural Women in Agricultural Investment Projects 1977-1984**, Rome, IFAD publications.

ILO, 1980. **Women in Rural Development Critical Issues**, Geneva, ILO publications.

ILO, 1987. **Rural Small Industries and Non-farm Employment**, Geneva, ILO publications.

ILO, 1989. **Employment Opportunities for Rural Women Through Organization**, Geneva, ILO publications.

İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU, 1992. **Türkiye İstatistik Yıllığı 1991**, Ankara, Yayınları No:528,

_____, 1992. **1992 İstatistik Yıllığı**, Ankara, No: 283.

_____, 1993. **1993 İstatistik Yıllığı**, Ankara, No:287.

_____, 1985. **Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçları (Kırsal)**, Ankara.

_____, 1988. **Türkiye'de Kadın İşgücü ve İşsizlik**, Ankara.

_____, 1990. **GAP Yöresinde Gelecekteki Vasıflı İşgücü Sorunu ve Çözüm Önerileri Sempozyumu**, Ankara.

_____, **Genç Kız ve Kadınların mesleki Oryantasyon ve İstihdamı Projesi ana Uygulama planı Orta Dönem Değerlendirme Raporu**, Ankara,1991-1993

KANDİYOTİ, Deniz, **Aile yapısında Değişme ve Süreklilik Yaklaşımı**,

_____, 1985. **Women in Rural Production Systems: Problems and Policies**, France, UNESCO publications.

KINAY, (1994). **Küçük Yatırımlara Başlama Rehberi**, Ankara. (yay. y.)

KORAY, Meryem, **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, BASİSEN.

KSSGM, 1988. **Türkiye'de İstatistiklerle İşgücü ve Kadın**, Ankara, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını.

_____, 1992. **Türkiye'de İstatistiklerle Eğitim ve Kadın**, Ankara, Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını.

_____, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Hükümeti Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Projesi**, 1992-1996

_____, 1992. **Türkiye'de İstatistiklerle Kadın**, Ankara.

LAILAW, Alexander F., 1987. **Kooperatifleşme Hareketinde Yayımların Eğitim Klavuzu**, çev. Cemalettin Şenocak, Ankara.

MINISTRY OF HEALTH, GENERAL DIRECTORATE OF MOTHER AND CHILD HEALTH AND FAMILY PLANNING, 1994. **Turkish Demographic and Health Survey**, Ankara, Ministry of Health (vd.)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI, 1989. **Milli Eğitim İstatistikleri-Örgün Eğitim, 1988-1989**, Ankara, MEB Yayınları.

_____, 1992. **Türkiye'de Kadın Eğitimi I. Ulusal Konseyi Görüşmeleri**, Ankara, MEB Yayınları.

_____, 1992. **2000'li Yıllar Öncesinde Türkiye'de Kadın Eğitimi**, Ankara, MEB Yayınları.

MUELLER, Ruth, 1985. **Women's Work in Third World Agriculture**, Geneva, ILO publications.

ÖZBAY, Ferhunde, **Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevine Yansımaları**.

ÖZGEN, Mesut, 1986. **Kırsal Kalkınmada Radyodan Yararlanma (Çorum-Çankırı Örneği)**, Eskişehir, Anadolu Ün. Açıköğretim Fakültesi.

ROGERS, Everett, 1973. **Diffusion of Innovations**, New York, The Free Press.

SAĞLIK BAKANLIĞI, 1993. **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (SB NEE, Macro, Int. Inc.)**

SAITO, K.A., D. Spurling, 1992. **Developing Agricultural Extension For Women Farmers**, Washington D.C., The World Bank publications.

De SILVA, M.R.T., 1988. **Women in Rural Areas**, Strasbourg, Council of Europe publications.

ŞAHİNKAYA, Rezzan, 1983. **Cumhuriyet Köye, Köylü Kadına ve Türk Ailesine Ne Getirdi?**, Ankara, TBMM.

ŞENEL, Dilek, 1987. **Köy Düzeyinde Tarımsal Üretim Yapısının ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler (Alan Araştırması)**, Ankara, MPM Yayınları.

TAŞ, Ayşe Karaduman, Gül Dikbayır (vd.), **Kamu Kesiminde Kadın 1990 - Analiz Tabloları**, DİE yayınları.

TUGAÇ, A. ve Diğerleri, 1970. **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor I**, Ankara, DPT yayınları.

TARIM ORMAN ve KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, 1987. **Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi**, Ankara, Uygulama Genel Müdürlüğü Yayın Dairesi Başkanlığı, TYUAP Yayınları No: 2.

_____, 1991. **İkinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi**, Ankara, Proje ve Uygulama Genel Müdürlüğü Yayın Dairesi Başkanlığı, No: 344/4.

TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, 1992. **İkinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi**, Ankara, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Yayın Dairesi Başkanlığı.

_____, 1992. **II. Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesinde Görev ve Sorumluluklar**, Ankara. (Çoğaltma).

_____, 1993. **I. Ormanlık Şurası - Tebliğler ve Ön Çalışma Grubu Raporları 1-15 Kasım**, Yayın No:6, Seri No:13, Cilt 3, Ankara.

TÜRKİYE ESNAF SANATKAR ve KÜÇÜK SANAYİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ, 1993. **Türkiye'de Kadın Girişimciliği**, Ankara, TESK Yayınları.

TÜRKİYE ÇEVRE SORUNLARI VAKFI, 1992. **Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı**, İstanbul, TÇSV Yayınları.

_____, 1995. **Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi, 27-29 Mart 1995**, Urfa, TÇSV yayınları.

TÜTENGİL, C. Orhan, 1977. **Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları (100 Soruda)**, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

UNICEF, **Rural Women in Agricultural Projects, 1977-1984**

_____, 1980. **Organization for Economic Co-operation and Development Women and Employment: Policies for Equal Opportunity**, Organization for Economic Co-operation and Development, Paris.

WORLD BANK, 1994. **Turkey, Informatics and Economic Modernization**,

_____, 1993, **Turkey, Women in Development**, Washington, A World Bank Country Study.

YARATIM, Deniz, Jülide Çınar, 1995. **Bölgelere Göre Kadın Nüfusun Doğurganlık Durumu**, Ankara, DİE yayınları.

YILDIRAK, Nurettin, 1992. **Köy Kadınlarının Sosyo Ekonomik ve Kültürel Konumları**, İstanbul, Frederich Ebert Vakfı, FES yayınları.

YURT, İsmail., G. Ergil, H. T. Sevil, 1971. **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Rapor III, Orman Köylerinin Ekonomik Durumu**, Ankara, DPT yayınları.

ZİRAAT BANKASI, 1995. **Türkiye Ziraat Mühendisleri Teknik Kongresi**, (9-13 Ocak), Ankara, No:26, cilt I-II, Z.B. yayınları.

TEZLER

GÜLTEKİN, Gülnaz, 1995. **Televizyon Yolu ile Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi'ne (YAYÇEP) Katılanların Projeden Beklentileri ve Programa İlişkin Görüşleri**, (Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara (çoğaltma).

VAROL, Bülent, 1991. **Türkiye'de Tarımsal Yayın Eğitiminin Uygulanma ve Benimsenme Sorunları**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlama Anabilim Dalı, Haziran, Ankara, (basılmamış yüksek lisans tezi).

MAKALELER

- AKTAŞ, Nevin, Ş. Soyuer, 1987. "Bursa İli İnegöl Köylerinde 0-3 Yaş Grubu Çocuklarında Malnutrisyon Prevalansı," **Tokat Ziraat Fakültesi Dergisi**.
- ARAT, Necla, 1992. "Kadın Eğitimine Yönelik Politika ve Stratejiler", **Türkiye'de Kadın Eğitimi 1. Uluslararası Konseyi**, 23-26 Haziran, Ankara, .
- AZİZ, Aysel , 1974-1976. "Radyo ve Televizyon İzleyici Araştırmaları", **A.Ü. SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı**, s. 253-300.
- _____, 1977. "Televizyon ile Doğrudan Eğitim", **Eğitim ve Bilim** , s. 35-41 (2-8), 41-52 (2-9).
- _____, 1977. "Televizyon ile Doğrudan Eğitim", **Eğitim ve Bilim**
- _____, 1980. "Kadının Eğitiminde Televizyondan Yararlanma", **A.Ü. SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı**.
- _____, 1981. "Kırsal Kesimde Toplumsallaşma", **TODAİE Dergisi**, Sayı: 3.
- BAL, Hüseyin, 1994. "Turizmin Kırsal Toplumda Aile İçi İlişkilere Etkisi," Birsen Gökçe, **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler**, Ankara, Sosyoloji Derneği Yayınları III.
- BRIM, Orville C., 1966. "Socialization: Adult Socialization" David Shills (ed.) **International Encylopedia of The Social Sciences**, Mac millian Com., Vol., 14.
- DEMİR, S., 1991. "Kırsal Kalkınma Projeleri ve Lice'de Kadının Sorunu", **Kırsal Kesimde Genel Rapor ve Danışma Toplantısı**, Ankara, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, s. 56-64.
- ECEVİT, Mehmet, 1994. "Tarımda Kadının Toplumsal Konumu", **TODAİE Dergisi**, Cilt 27, Sayı 2, Haziran.
- EREL, S., 1991. "Türkiye'de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projelerinde Kadın Boyutu", **Kırsal Kesimde Kadının Statüsü, :Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Aralık, TKV-ILO Ortak Danışma Toplantı Raporları.

- EREL, S., "*Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Projesi*", **Seminer**, GAP İdaresi ve UNDP, 27-29 Mart 1995 Urfa. (çoğaltma)
- ERK, N.E., 1993. "*Türk Ekonomisinde Kadın*", **Ekonomide Kadının Yeri Sempozyumu**, (9.12.1993).
- ERTÜRK, Yakın, "*Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Kırsal Kadının Sorunu*" **Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Konferansı**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- FAO, 1992. "*Banking on Women Facts and Figures*", 25-26 February, **Rural Women, The Key to the Future of One Billion Poor**, 25-26 February.
- _____, 1992. "*Poverty Traps 550 Million Rural Women.*", 25-26 February, Geneva,
- GODVIN, D.D., P.S. Draughn, L.F. Little, 1991. "*Wive's Of Farm Employment, Farm Family Economic Status and Family Relationships*", **Journal of Marriage and the Family**, 53 (5):
- KANDİYOTİ, Deniz, 1990. *Women and Household Production: The Impact of Rural Transformation in Turkey*", **The Rural Middle East**, (ed.) Kathy Pandeli Glavanis, London, Birzeit University Zet Books Ltd.
- _____, Deniz, 1984. "*Rural Transformation in Turkey, Its Implication for Women Status*", UNESCO, **Women on the Move**, Paris.
- KNAUB, P. K., P.S. Draughn, P. Wozniak, L.F. Little, "*Perceptions of Stress Associated With Wives Off-Farm Employment*", **Home Economics Research Journal**, 17 (1)
- KSSGM, 1994. "*Türkiye'de Kadının Durumu*", **4. Dünya Kadınlar Konferansı Türkiye Ulusal Raporu**, Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- SARAN, Nephana, 1979. "*Sosyal Antropolog Gözüyle Toplumumuzda Kadın*", **Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi**, Sayı: 3.
- ŞİŞMAN, N., 1994. "*Kırsal Kesim Kadınına Yönelik Projeler*", **Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni**, Sayı: 2, Mart..
- TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, 1987. "*TYUAP'ta İzleme ve Değerlendirme*", TYUAP Uygulama Klavuzu Bölüm 5.

TAŞ, K. A., G. Dikbayır, B. Ayduş, B. Tokman, 1994. "*Temel Kadın Göstergeleri*", IV. Kadın Dünya Konferansı Ulusal Hazırlık Komitesi Toplantısı 1978-1993, Ankara.

TALUĞ, Cemal, v.d., 1990. "*Türkiye'de Tarımsal Yayım Hizmetleri. Sorular ve Öneriler*" Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.

TALUĞ, Cemal, 1978. "*Tarımsal Yayım Projelerinde, Planlama*", Tarımsal Yayım Stratejisi Semineri, Ankara.

_____, 1986. "*Kırsal Alanın Unutulan Üreticileri: Köylü Kadınlarımız.*", Verimlilik Dergisi, sayı: 15, s. 27-39.

RAPORLAR

AYHAN, Serap, 1993. **Türkiye'de Toplum Ormancılığı Çalışmalarında Katılımcı Yaklaşım, Yayım ve Kadın**, (Türkiye'de Sosyal Ormancılık ve B.M. Gıda ve Tarım Teşkilatı'na Sunulan Danışmanlık Raporu). Ankara.

BAYINDIROĞLU, Ayşe, **Yayım Faaliyet Raporu** (Hizmet İçi Rapor, Çoğaltma) (t.y) (y.y)

BAYINDIROĞLU, Ayşe, **Kadının Tarımsal Üretime Katılımı** (Hizmet İçi Rapor, çoğaltma) (t.y) (y.y)

BAYTOK, Gülseven, 1969. "*Köy Yayınları Projesi*", Hacettepe Ün. Nüfus Etüdüleri Halk Eğitimi Konferansı.

ÇAKMAK, Melek, 1994. **Role of Women in Turkish Agriculture**, Ankara, (çoğaltma).

DOĞRUYOL, Baki, Meltem Düzbastılar, 1996. **Tarım Kadın Ortakları Üzerine Bir Araştırma**, Bornava (çoğaltma).

EDİZ, Deniz, 1994. **Pilot Women Farmers' Extension Consultant's Report**, (çoğaltma)

_____, 1993. **Pilot Women Farmers' Extension Consultant's Report**.

_____, 1992. **Pilot Women Farmers' Extension Consultant's Report** ,
(çoğaltma)

FREY, Frederich, 1966. **The Mass Media and Rural Development in Turkey**, Report:3, Cambridge, Mass.

ILO, 1989. **Women and Land**, Geneva, ILO publications.

KSSGM, 1993. **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Uyarınca Hazırlanan Türkiye Raporu**, Ankara.

KSSGM, 1994. **1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisasa Komisyon Raporları**, Ankara.

KÜLTÜR BAKANLIĞI Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, 1993. **El Sanatlarının Statüsü ile İlgili Ön Çalışma UNESCO ve ILO Uzmanlar Toplantısı Raporu**, Ankara, Kültür Bakanlığı.

ÖZGÜÇ, İnci, 1993. **Kırsal Sanayi Sempozyumu: Kırsal Sanayi Alanında Bakanlığımızca Yapılan Çalışmalar**, Ankara, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

_____, 1993. **Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli**, Ankara, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı.

SİRMAN, Nühket., "*Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar*", **Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Genel Rapor ve Danışma Toplantısı, Nisan, Ankara.

UNICEF, 1990. **Eğitim: Gelişmenin Anahtarı, Çocuklar İçin Dünya Zirvesi**.

BROŞÜRLER:

İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMU, **Kadınların İstihdamında Kurum İstatistikleri Bülteni**, Ankara.

HALK BANKASI, 1996. **Kredi Broşürleri**

HALK BANKASI, 1994. **Halkbank Kredi Market**, Ankara.

- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Girişimcilik Kursu Eğitim Programı**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklama Teknikleri Kursu Eğitim Programı**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Hayvan Yetiştiriciliği Meslek Dalı Girişimcilik Eğitim Programı (Vizon Yetiştiriciliği Kursu)**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Hayvan Yetiştiriciliği Meslek Dalı Eğitim Programları (Arıcılık Kursu)**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Hayvan Yetiştiriciliği Meslek Dalı Eğitim Programları (Silaj Yapımı Kursu)**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri Hayvan Yetiştiriciliği Meslek Dalı Eğitim Programları (Ev Pansiyonculuğu Kursu)**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.
- M.E.B., 1994. **Halk Eğitimi Merkezleri El Nakışları Eğitim Programı Kursu**, Ankara, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Kurslar Şubesi.

SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Haziran 1996

TARİŞ'in Sesi Gazetesi, 1995-1996 sayıları (aylık)

TANIMLAR:²⁰⁷

Çiftçi: Arazide ekim, dikim bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ürünleri üretiminde bulunan veya bu ürünlerin yetiştiriciliğini, işlenmesini, ve değerlendirilmesini yapan kişi.

Empati (duygusal benzeme / empathy): Kendini bir başkasının yerine koyabilmek, olayları bir başkasının bakış açısından görebilmek, başkasının duygularını anlayabilmek ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olmak. Bireyin kendini başkasının durumunda görmesi ve kısa zaman içinde, kişilik sistemini yeniden düzenleme yeteneği.

Emeğin Aileden Özgürleşmesi: Özellikle tarım kesiminde, ama her çeşit aile işletmesinde görülen ücretsiz aile emeğinin, aile işletmesi dışına çıkarak ücretli hale gelmesidir. Tarımdan tarım dışına ya da başka işletmelere kayan emek, aileden özgürleşen emektir. Aynı şekilde, tarım dışı sektörlerde istihdam edilen ücretsiz aile işgücü de aile işletmesi dışına çıkarak ücretli hale gelebilir. Bu kavramın genç erkekler ve kadınlar açısından yaşamsal önemi vardır.

Ev Ekonomisi Teknisyeni: Meslek liselerinin ev ekonomisi bölümünde üç yıllık ağırlıklı olarak, kadının ev içindeki görev ve sorumlulukları ile ilgili eğitim alarak, mezun olan tarımsal yayım elemanlarıdır. Ev ekonomisi teknisyenleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından çoğunlukla Bakanlığın il ve ilçe teşkilatlarında, kırsal kesimde yayım elemanı olarak çalışmaktadırlar.

Hane: Hane, esas olarak ekonomik bir kavram olmakla birlikte, sosyolojik boyutları da vardır. Kısaca, bir üretim ve tüketim birimi olarak tanımlanabilir. Hane kavramı genellikle tarımsal alanlara ilişkin olarak kullanılır çünkü, üretim ve tüketimin ayrışması şeklinde özetlenebilecek süreç, tarım dışı sektörlerde aileyi esas olarak bir tüketim ve yeniden üretim birimine indirgemıştır.

Hane Tipi Tarımsal Üretim: Tarımsal toprakların büyük işletmeler ya da büyük arazi sahiplerince değil, hane halkı tarafından işlendiği tarım tipi.

Kalkınmanın Aktif Yapımcısı: Kadınların, kalkınmanın planlanmasından yerel uygulamalara ve denetime kadar her aşamada karar ve söz sahibi olmalarıdır. Kalkınma sürecine sahip çıkıp, onu gerçekleştirilebilir duruma getirmesidir.

Köy Grup Teknisyenleri: Tarım Meslek liselerinde, kırsal kesime tarımsal konularda yardımcı olmak üzere yetiştirilen tarım yayım elemanlarıdır. Kırsal kesimde üretimin artırılması ile ilgili, yeniliklerin kırsal kesime duyurulmasında, benimsetilmesinde, öğretilmesinde ve uygulanmasında tarım mühendisi ve veteriner yanında önemli yayım elemanlarıdır.

Olumlu Ayrımcılık: Cinsiyete dayanan ayrımın olduğu durumlarda, toplumsal belirlemenin haksız nedenleri olduğu durumlarda, o tarafın lehine durum yaratmak. Bu kavram, yıllardır erkek egemen toplum yapısında yaşayan kadınların, hakları olduğu halde kullanmadığı haklarını kullanmalarını sağlamak üzere, kimi kotaların konması, özendirici durumların yaratılması anlamına gelmektedir.

Özerk Alan Kazanma: Kadının kocası ya da aile büyüklerinin denetimi dışında, kendine ait bir alanının olmasıdır. Örneğin geleneksel tarımsal üretimde genç kadınlar arasındaki dayanışma, onlara böyle bir özerk alan sağlar. Kadınların birbirlerinden yalıtılması, eve ve aileye hapsolmaları, bu özerk alanın daralması anlamını taşır.

Pasif Alıcı: İletişim olgu ve sürecinde alıcı-verici (kaynak-hedef) ikilisinde, alıcının iletişim sürecine katılmayarak, yalnızca 'alan' taraf olarak kalması (tersi aktif alıcı). Pasif alıcı konumunda, verilen mesajların alınıp alınmadığı konusunda herhangi bir tepki (feedback) alınmaz. İletişimin ilerleyen aşamalarında pasif alıcının dikkati dağılacığından, ilgisi de azalacaktır. Kırsal kesimin yüzyüze iletişim olgusunda pasif alıcı, kendine aktarılan bilgilerin planlanmasında, hazırlanmasında, uygulanmasında fikrinin sorulmadığı, katkısının istenmediği, mesajların tek taraflı olarak aktarıldığı taraf.

Toprak Mülkiyeti (Sahipliği): Toprakla uğraşanların toprağı ekme ve çeşitli şekillerde kullanım hakkının bulunması. Toprak mülkiyeti, toprak-insan arasındaki ilişkiyi yasal, ekonomik ve sosyal açıdan da yansıtır.

Uzaktan Eğitim: İletişim teknolojisinin getirdiği tüm iletişim kanallarının kullanılması ile bireyin (Çalışmada kırsal kesim kadınının) formel eğitim dışında yaşamını kolaylaştıracak bilgiyle donatılmasını, bunun uygulamaya konulmasını sağlayan eğitimidir.

Ücretsiz Aile İşçisi: Ücretsiz aile işçisi, küçük aile işletmelerinde ücretsiz olarak kullanılan aile bireylerini anlatan bir katagoridir. Burada ekonomik süreçlerle ideolojik ve kültürel süreçler içiçe geçer, aile bireylerinin toplumsal ve kültürel "rol" tanımları, onların ekonomik faaliyetlerini de belirler.

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

¹ Dünya Bankası, açtığı kredilerde, örneğin TYUAP I ve II Projelerinde olduğu gibi, yerel parasal destekleme yanında projenin uygulanmasında, danışman firma kullanılması, yabancı uzman, danışman kullanılması, elemanların nerelerde, ne tür eğitim yapacakları, projelerde kullanılacak araç gereçlerin nitelikleri, hatta nerelerden sağlanabileceği gibi koşullar da getirebilmektedir.

² Kaynak taramasında genel olarak başta üniversiteler olmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların kütüphaneleri, konunun uzmanı kişilerin özel arşivleri, kitaplıkları araştırılmaya çalışılmıştır. Yazılı kaynak araştırması için taranan, görüş ve düşüncelerine başvurulana, özel görüşmeler yapılan kurum ve kuruluşlar genel başlıklar altında şöyle toplanmıştır:

Öğrenim Kurumları olarak; ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi (SBF, Ziraat Fakültesi, ATAUM -Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi), Bilkent Üniversitesi kütüphaneleri;

Uluslararası Örgütler olarak; Dünya Bankası, FAO, ILO, UNDP (BMKP-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), UNICEF;

Tarımla doğrudan ya da dolaylı ilişkili Devlet kurum ve kuruluşları olarak; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü - TÜGEM; Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü - TEDGEM), Milli Eğitim Bakanlığı (Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü), Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü), KSSGM (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü), Orman Bakanlığı, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Müdürlüğü), İİBM (İş ve İşçi Bulma Kurumu), Ziraat Odaları Birliği, Ziraat Bankası, Halk Bankası, MPM (Milli Produktivite Merkezi), KÖY-TÜR, KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Birliği), Türk İş, Tarım Kooperatifleri Birliği.

Özel kitaplıklar olarak Prof. Dr. Korkut Boratav, Prof. Dr. Deniz Kandiyoti, Prof. Dr. Yakın Ertürk, Doç. Dr. Mehmet Ecevit ve Prof. Dr. Aysel Aziz'in kitap, makale ve özel çalışmalarını gözden geçirilmiştir.

³ Bu konuda, geniş kapsamlı yapılmış çalışmaların bulunmaması, Proje yönetici ve uygulayıcılarının çekingen davranmaları; araştırmamızı, kendilerini denetler biçimde algılamaları ve eksik bilgilenmenin neden olduğu yanlış yönlendirmelerle; araştırmanın zamanlamasında doğal olarak sarkmalar meydana gelmiştir.

⁴ Örneğin TYUAP II Projesinde gerek erkekler için gerekse kadınlar için yapılan uygulamalarda bu tür öntest, ön alan çalışmalarına rastlanılmamıştır. Bir anlamda "pilot çalışma" söz ile "öntest" ya da "ön alan çalışması" kavramları eş anlamlı olarak alınmaktadır.

⁵ Kenya'da kadınların yönettikleri çiftliklerdeki verimlilik, suni gübre, ilaç, kredi vb. girdilerden de yararlanmamalarına karşın, erkek çiftçilerin verimliliğine hemen hemen eşit durumdadır.

İKİNCİ BÖLÜM

⁶ Her bir grubun altında ayrıca 3'er alt grup bulunmaktadır. Bu alt gruplandırmalarda işçi çalıştırma, makineleşme (örneğin traktör sahibi olma) olanakları, emek ihraç edip etmeme, işlenen tarım alanının türü gibi özellikler, belirleyici olarak kullanılmıştır (Boratav, 1995).

⁷ Bu işçiler için Bakanlık ile Tarım-İş sendikası arasında işletme düzeyinde "Toplu İş Sözleşmesi" imzalanmaktadır. Bu sözleşmelerde çalışan işçilerin ücret ve diğer sosyal hakları sağlanmakta, iş yerlerinde düzenli ve verimli çalışmalarına olanak tanınmaktadır.

⁸ Bu işçilerin ücretleri, mahalli Ziraat Odası'na saptanan ücretler üzerinden ödenmektedir.

⁹ Türk Miras Hukuku'nda mirastan yararlanma kız ve erkek evlat için eşit olmasına karşılık, kızlar çok yakın zamana kadar mirastan ya pay alamıyorlardı ya da erkek evlattan daha az pay almakta idiler. Bu durum, bazı kırsal kesimlerde hâlâ sürdürülmektedir.

¹⁰ Bu konuda doğrudan görevlendirilen kamu kurumları; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı'dır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi "Türkiye'de Kırsal Kesim Kadınına Yönelik Çalışmalar" başlığı altında Üçüncü Bölümde ele alınacaktır.

¹¹ Kuşkusuz burada bir diğer etmenin, gazete ya da diğer yazılı ve görsel-ışitsel (sinema, video, teyp gibi) araçların kırsal kesime ulaşmasındaki zorlukların da dikkate alınması gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

¹² Konu ile ilgili olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, il ve ilçe teşkilatları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifler Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ziraat Bankası, Halk Bankası gibi kuruluşlarla doğrudan görüşmeler yapılmıştır.

¹³ İkinci gruplandırmanın daha işlevsel olacağı düşünüldüğünden, konu ile ilgili çalışmaların "Dış Kaynaklı Projeler" ayrımı ile verilmesi daha uygun görülmüştür.

¹⁴ Kuşkusuz verilen bu bilgilerin ne kadarının işlevsel olarak gerçekleştiği, kimlerin, nerede, nasıl bir üretimde ya da hizmette buldukları gibi, hususların araştırılması gerekir.

¹⁵ Türkiye'de ilk televizyon yayınlarının Ankara'da 5 kw. güçle başladığı 1968 yılında, kırsal kesime yönelik (kadın ağırlıklı), projeli eğitim kapsamında nitelenebilecek, kırsal kesim projesi uygulaması yapılmıştır. Projenin uygulanması sırasında, her köyde televizyon alıcısı bulunmadığından ve televizyon da gerektirdiği için, TRT Televizyonunun kapsama alanından seçilen Ankara civarında 6 pilot köye televizyon verilmiş, bir yöneticinin başkanlığında televizyon izleme forumları oluşturulmuştur. (Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. AZİZ, 1982 a).

¹⁶ Araştırmamızın yapıldığı sırada 5 yıl olan zorunlu ilkököl eğitimi, ANAP-DSP-DTP Koalisyonunun oluşturduğu Hükümetin, Ağustos 1997 de kabul edilen ve Eğitim Reformu adı ile anılan yasa değişikliği ile zorunlu ve kesintisiz olarak 8 yıla çıkarılmıştır. Yasa'nın kırsal kesimdeki uygulanmasında herhangi bir özel durum öngörülmemiş olmakla birlikte, eğitimin 8 yıla çıkarılmasının, kız çocuklarının eğitiminde, dolayısıyla geleneksel konumunda uzun dönemde önemli değişikliğe yol açacağı varsayımlanabilir. Bu durum daha sonra "öneriler" kısmında da tartışılacaktır.

¹⁷ Silaj, hayvan beslenmesi için her türlü yeşil ve sulu yemlerden hazırlanan turşu şeklindeki konservelerdir. Yeşil yemlerin bulunmadığı kış aylarında, hayvanların verimini yükseltme amacı ile kullanılmaktadır.

¹⁸ TARİŞ'in çıkardığı *Tariş'in Sesi* aylık gazetesinde, bu komitelerin çalışmalarını yansıtmak üzere "Kooperatif Gönüllüsü Kadın" adı ile 1995'den beri iki sayfalık ek çıkartılmaktadır. Buracı yer alan resim ve yazıların incelenmesinden, kadınların kooperatiflere katılımı ile ilgili yoğun bir kampanya başlattıkları görülmektedir (bkz. Ayrı Ek 1: TARİŞ'in Sesi, 1995-1996).

¹⁹ TARİŞ'in dört birliğinde kadın ortak üye sayısı şöyledir:

Üzüm Birliği: 1.061 kadın üye, % 11.3

İncir Birliği: 3.195 kadın üye, %12.3

Zeytin ve Zeytin Yağı Birliği: 2.097, kadın üye% 10.6

Pamuk Birliği: 6.259 kadın üye, % 9.6

²⁰ Bu konuda yapılan girişimlerden birinde, Ekim 1995'de Aydın'da yapılan TARİŞ Kadın Komiteleri toplantısına Kadından Sorumlu Devlet Bakanı Aysel Baykal'ın çağırılarak, konunun önemine devlet düzeyinde de dikkat çekilmesi sağlanmıştır. (TARİŞ'in Sesi Kooperatif Gönüllüsü Kadın, Ekim -Kasım 1995).

²¹ Araştırma yapılmasına karşılık, Bankanın ne kadar kadın çiftçiye, hangi amaçlarla kredi verdiği gibi sayısal bilgiler -böyle bir çalışmaları olmadığı için- elde edilememiştir.

²²Ziraat Bankası yetkilileri zaman zaman, yöneticilerin tutumuna bağlı olarak, bu koşullardan, kocanın izni koşulunu yerine getirmede esnek davrandıklarını belirtmişlerdir.

²³Banka bu iş yerlerinin 1-100 işçi çalıştıran, net sabit yatırım tutarı arsa ve bina hariç 15 milyar TL. ye kadar olan küçük ölçekli işletmeler olmasını öngörmektedir.

²⁴Projeler dış kaynaklı olmakla birlikte, bunların hemen hemen tümü uzun vadeli, düşük faizli kredilerdir. Bir kısım projeler ise, aynı anda Türkiye'nin de parasal katkısını gerektirmektedir. Bunun daha açık anlamı, bu projelerin Türkiye'ye sanıldığı gibi ya da gösterilmek istendiği gibi hibe ya da yardım şeklinde olmadığıdır.

²⁵Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Kısım III'de verilmiştir.

²⁶Projenin başlangıcında Bakanlığın adı "Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı" idi.

²⁷Proje FAO, Dünya Bankası ve IFAD ile Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'nın işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.

²⁸Bu konuda TKV'nin başlattığı eğitim kursları konservecilik ile turşuculuk konularını kapsamaktadır. Kurslar, TKV ile Tarım İl Müdürlüğüne işbirliği ile yapılmıştır. Amaç, özellikle sebze potansiyelinin olduğu köylerde, mevcut ürünün değerlendirilmesi ve kış aylarındaki sebze tüketimi yetersizliğinin azaltılmasıdır.

²⁹Sayıları çok az olan kadın çiftçi ortak üye, bu tür eğitim seminerlerine katılmamakta, vekalet yolu ile akraba ya da komşu "erkek" çiftçileri bu seminlere göndermektedir.

³⁰Birlik ile yapılan görüşmede, kadın çiftçilerin bu kurslara katılımını sağlamanın mümkün olmadığını söylemeleri, bu tür çalışmaların, birbirinden habersiz, hedef kitlenin katılımı olmadan, onu pasif alıcı konumunda bırakarak düzenlenmesinin payı büyüktür.

³¹Bu konuda incelenen yazılı kaynaklarda (yasal düzenleme ve raporlarda) "*kaybolan el sanatları ürünlerinin günümüz pazar isteklerine uydurulması, aile bütçesine katkı, boş zamanlarını değerlendirme*" sözcükleri sık sık rastlanan amaçlar içinde yer almaktadır. Örneğin Tarım ve Köy İşleri Kuruluş Kanunu'nda Bakanlığa verilen görevler arasında "el sanatları" ile ilgili tanımlarda ve buna dayanılarak çıkarılan raporlarda ve yapılan görüşmelerde aynı düzenleme ve yaklaşım vardır.

³²Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'ne bağlı Yayım Dairesi Başkanı kadındır.

³³Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kırsal kesim kadın ile ilgili olarak uzun yıllardan beri yaptığı "ev ekonomisi" uygulaması; TYUAP II Projesinin kadına yönelik uygulamasında yayımcı eleman olarak kendisinden yararlanılan "ev ekonomisi teknisyenleri" ile "ev ekonomistleri" aracılığı ile yaptığı çalışmalardır. "Ev ekonomisi teknisyenleri" Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılan ve kuruluş tarihi 1954 yılına kadar giden lise düzeyinde kızların eğitim gördükleri okullardır. Kızların okuduğu bu okullarda kırsal kesimdeki ailenin gereksinim duyacağı beslenme, sağlık, giyim, çocuk bakımı ve tarımla ilgili genel konularda eğitim verilmektedir. Bakanlık bu okullardan mezun olan ve "ev ekonomisi teknisyenleri" adını alan bu elemanları istihdam ederek yayımsal faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunların yanında üniversite düzeyinde 4 yıllık "Ev Ekonomisi Yüksekokulları"ndan mezun olan ve "ev ekonomisti" adı ile anılan elemanlar da yine Bakanlık tarafından il ve ilçe tarım müdürlüklerinde köye yönelik ev ekonomisi çalışmalarında istihdam edilmekte, kırsal kesime yönelik "yayım hizmetlerini yürütmektedir. Ancak, burada önemli bir nokta, Bakanlığın bu eğitim kurumları ile çok yakın ilişki içinde olmaması, mezun olduktan sonra istihdam aşamasında ilişkinin başlamasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

³⁴Proje, 1970'li yıllarda Hindistan'da kırsal kesim kadınının üretime uyumlanması amacı ile uygulanmıştır.

³⁵Alanda yaptığımız görüşmelerde bu uygulamaya "...II. TYUAP'a kadınlara yönelik pasajın eklenmesi ..." biçiminde bakılmaktadır. (Tokat İl Tarım Müdürlüğü yetkilileri ile yapılan görüşmelerden)

³⁶"Pilot Proje" bundan böyle "proje" olarak anılacaktır.

³⁷ Projede ev ekonomisi teknisyenleri yanında köy grup teknisyenlerinin eşlerinin de, yaz kursları aracılığı ile eğitilmeleri ve yayım çalışmaları sırasında yardımcı olmaları da öngörülmektedir. Burada, ilginç olan husus, bu tür elemanların kısa yaz kursları ile, yılların kadın çiftçisine tarımsal ve hayvansal üretimi öğretecek kadar bilgi ve birikim sahibi olmalarının olanaksızlığıdır. Bu tür elemanların olsa olsa, daha önceden tanıyıp bilme koşulu ile, kadın çiftçilerin kursa katılmada özendirilmesi, seçilmesi konusunda katkıları olabilecektir.

³⁸ AFC Firması, daha önce de TYUAP I projesinin danışmanlığını yapmıştır.

³⁹ Projede danışman olarak, İngiltere'de Reading Üniversitesi'nde görevli, daha önce Bakanlık'ta uzun yıllar çalışmış Deniz Ediz adlı kadın araştırmacı görev yapmış ve üç rapor hazırlamıştır. Bu raporlara alan araştırma bulgularımızın gerekli gördüğü yerlerde değinilecektir. Danışmanın görevi 1995 yılında sona erdirilmiştir. Şu anda projenin uzman danışmanı yoktur.

⁴⁰ TYUAP II Projesi, Bakanlığın ilgili çevrelerinde hatta illerde "yurt dışı kurs projesi" olarak geçmektedir.

⁴¹ Projenin yurtdışı, özellikle kısa süreli yurtdışı kursları, gerçekte Bakanlık içi eleştirilere neden olmuştur. Alan uygulaması sırasında hem il, ilçe tarım müdürleri, hem ÇEY müdürleri, hem de ev ekonomisi ve tarım teknisyenleri bu konuda yakınmalarda bulunmuşlardır. Yakınlıkların odak noktası, asil gitmesi gerekenlerin gönderilmediği şeklindedir.

⁴² Ayrıca, yurtdışına giden bu kişilerin, Projede ya hiç görev alamadıkları (tayinlerinin çıkmış olması vb.) ya da buldukları yörede proje uygulamasının yapılmaması gibi nedenlerle yurt dışı kurslarından elde edilen bilgi ve görgünün, uygulamalarda kullanımı sağlanamamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

⁴³ Ayrıca bu konuda Tokat ve Amasya illerinin birbirlerine yakın olması da tercih nedenlerinden biri idi. Ancak alana inildiğinde Amasya'nın alan araştırması için uygun olmadığı anlaşılmıştır. Böylece "ipekböcekçiliği" ile ilgili kurs konusu, başka herhangi bir uygulamada yapılmadığından, araştırma dışı bırakılmıştır.

⁴⁴ Gerek proje önerisi ile ilgili çalışmalar sırasında, gerekse ön alan çalışmaları sırasında elde edebildiğimiz veri ve bulgulara dayanarak il sayısının 6'dan 3'e, ilçe sayısının 27'den 14'e, köy sayısının 42'den 26'ya, tarımsal yayım projesine katılan kadın çiftçi sayısının ise 637'den 347'e düştüğü anlaşılmıştır. Ancak, alana inildiğinde, gerçek sayıların daha da azaldığı görülmüştür. Aynı şekilde, uygulamada öğretilen konu sayısı da, kağıt üzerinde 15 olarak saptanmış, daha sonra hem konuların birleştirilmesinden, hem de uygulama yapılmayan yörelerdeki konuların çıkarılması ile önce 8'e, asıl alan araştırmasında ise 5'e indirilmiştir. Ancak bu gruplandırma, "örneğin tarla sebzeçiliği" adı altında karpuz, patates, soğan gibi farklı ürünlerle ilgili kursların verildiğini de belirtmek gerekir.

⁴⁵ Anımsanacağı üzere, TYUAP II'nin kapsamında olan Niğde, Amasya ve Adana illeri 1995 yılında eğitime başladıklarından dışta bırakılmıştı.

⁴⁶ Alana inmeden önce, kontrol grubu olarak yüzde 30-35 oranında, TYUAP II eğitim seminerlerine katılmamış kadın denegin kontrol grubu olarak alınması planlanmıştır. Bu amaçla köylerin seçimi, Tarım İl müdürleri, Çiftçi Eğitim ve Yayım (ÇEY) müdürleri ile ev ekonomisi teknisyenlerinin görüşleri alındıktan sonra yapılmıştır. Ancak, bu seçimde bağlayıcı olarak, köylerin genel özellikleri yanında üretilen ürünler ve yaşam koşullarının benzerliği ile ulaşım kolaylığı gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur.

Köylerdeki kontrol kadın deneklerin seçimi ise, o köyün muhtarları tarafından ya da tarım teknisyenlerinin yardımları ile yapılmıştır. Bu bakımdan kontrol grubu kadın deneklerin seçiminde, sınırlı bir "uygunluk yöntemine" başvurulmuştur. Bir diğer söyleyişle, muhtarların bulabildiği, bu konuda konuşabilecek "uygun" kişilere gidilmiştir. Bilindiği üzere, örneklem almada "uygunluk yöntemi", "olasılıklı olmayan örneklem" grubu içinde, araştırmacının, koşulları çerçevesinde başvurduğu bir yöntemdir. Her şeyden önce, yöntemin "ihtimali olmayan" (non-probability) örnek yöntemleri içinde bulunması, örneklem hakkında açık olarak bir bilgi aktarıyorsa da, kontrol olarak alınacak deneklerle ilgili, muhtarlara verdiğimiz ön bilgi ya da

koşullar çerçevesinde kontrol denekleri seçildiğinden, bir anlamda yarı "kota" yöntemi olarak da adlandırılabilir. Köy yapısının genelde türdeşlik (homojenlik) göstermesi, özde ise, kontrol grubu olarak alınan köylerin, sosyo-ekonomik yapısı açısından birbirinin benzeri köyler olması, uygunluk yönteminin, tarafılık gösterebilen bir örneklem olarak algılanmasını önleyecek niteliktedir.

⁴⁷Daha önce, Tokat'da yaptığımız ön görüşmeler sırasında, bu seminerlerin aynı köylerdeki erkeklerle de uygulandığı biçiminde bir bilgi edinildiğinden, alan araştırmasına erkek deneklerin de alınması kararlaştırılmış; bu durum KSSGM tarafından da uygun görülmüştür. Böylece bu eğitimi alan erkeklerle kadınlar arasındaki farkların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Nevşehir'de yapılan ön test uygulaması sırasında ise erkek denekler için ayrı olarak hazırlanan anket, daha sonra, gözden geçirme (editing) sırasında kadın denek anketi ile birleştirilerek, erkekler için farklı komutlar verilerek tek ankete indirilmiştir.

⁴⁸Tabloların dökümünde ve değerlendirilmesinde anket uygulanan tüm kadınlar (kurs görmüş ya da görmemiş) yöntembilimsel bir kavram olarak "denek" adı ile anılacaktır. Bunlardan eğitim kursuna katılan deneklere "kurs denek", kontrol amacı ile alınan eğitim kursuna katılmayan deneklere ise "kontrol denek" denilecektir.

⁴⁹Anketin tümü ön test uygulamasından sonra kapalı uçlu soru durumuna getirilmiş, ancak "başka" şıkkı ile öngörülmeleyen yanıtlar için bir şık açılmıştır (Aziz, 1994).

⁵⁰Bazı köylerde, ev ekonomisi teknisyenlerinin önceden haber vermesi ile hazırlıklı gidilmiş, deneklerin toplu olarak bir arada bulunmaları sağlanmıştır. Bazı köylerde ise, denekler ev ekonomisi teknisyenleri tarafından tek tek, kapı kapı dolaşarak bulunmaya çalışılmıştır. Ancak, haber gönderilmesine ve birkaç kez gidilmesine karşılık, ulaşılamayan denekler de olmuştur.

⁵¹Anket uygulamasına katılan grup başkanları ile anköterler, alana çıkmadan önce, Proje sorumlusu Prof. Dr. Aysel Aziz tarafından iki günlük bir eğitim seminerinde eğitilmişlerdir.

⁵²Anketin uygulanmasında, o ortamda bulunan diğer bireylerin (ev ekonomisi teknisyeni, tarım teknisyeni, kursa katılan ya da katılmayan diğer çiftçi kadınlar gibi) varlığı ve cevaplara karışmaları, bu konudaki uyarılarla, olanak olduğu ölçüde yalnız kalınabilecek ortamlara gidilerek önlenmeye çalışılmıştır.

⁵³Anket uygulaması sırasında, kursa tam katılmadığı için ya da bir şey öğrenmediği için anketi tamamlayamayan denek olmuştur. Bu bakımdan da toplam denek sayısı zaman zaman değişmektedir (İçel'in Tarsus ilçesine bağlı Taşobası köyünde bir denek sağlık sorunları nedeniyle anketi cevaplayamamıştır).

⁵⁴Burada ev ekonomisi teknisyenlerinin denek yanında bulunmasından doğan sakıncalar, baştan bu konuda ev ekonomisi teknisyenlerinin uyarılması; ev ekonomisi teknisyenlerinin anketörlerle denekleri tanıştırdıktan sonra o yerden bir süre için ayrılmaları istenmesi gibi "tarafsızlık" sağlayıcı önlemlere başvurulmuştur. Ancak, pek çok köyde, ev ekonomisi teknisyenlerinin, daha önceden o köyde çalışmış olmalarından ötürü, denek kadınlarla yakın ilişki içinde buldukları da gözlemlenmiştir.

⁵⁵Ancak, bu konuda hem daha sonra KSSGM tarafından kontrollerin yapılmasını istenmesi durumunda, hem anketin editing, kodlama ve bilgisayara yüklenme aşamasında, hem de sonraki yıllarda karşılaştırma yapma durumunda gerekliliği düşüncesiyle deneklerin isimleri anketlere yazılmıştır.

⁵⁶Kruskal Wallis, non-parametrik bir yöntem olup değişkenlerin muamelelere (treatment) farklı dağılım gösterip göstermediklerini yani farklı etkilere sahip olup olmadıklarını kontrol etmek için kullanılır. (Düzgünes, 1987, Gibbons, 1976) Eğer muameleler farklı etkilere sahip ise, hangi muamele grupları arasında farklılık olduğu ise, "Çoklu Karşılaştırma Yöntemi" ile saptanır (Gibbons, 1976).

⁵⁷Bir diğer söyleyişle, çapraz tablolardaki gözeneğin sayısının çok olması sonucu, serbestlik derecesinin de çok olması ile x^2 değeri, tablo değerinden yüksek çıkmamıştır. Bu bakımdan, x^2 değerinin tablo değerinden yüksek olduğu, yani iki değişken arasındaki ilişkinin önemli

bulunduğu durumlarda verilmesi yeğlenmiştir. Ancak, korrelasyon testinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı durumlarda da gözlemsel olarak anlamlı ilişkilere de yer verilmiştir.

⁵⁸ Buradaki "belirtilen" kavramı ile, alana inilmeden önce Tarım İl ya da İlçe Müdürlükleri'nden alınan bilgiler ışığında, kağıt üzerinde saptanan sayı verilmektedir. "Gerçekleşen" ise ev ekonomisi teknisyenlerinin uygulama sırasında tuttıkları kayıt defterindeki durumu göstermektedir. Ancak alan uygulaması sırasında listeye yazılmasına rağmen katılmayan ya da 1-2 kez katılan deneklere de rastlanmıştır. Bu bakımdan kurs gören kadın denek sayısı sürekli değişme göstermiştir.

⁵⁹ Tablo, Tokat İl Tarım Müdürlüğü'nün raporlarından yararlanılarak yapılmıştır. Burada da yine Nevşehir ilinde olduğu gibi, "planlanan", projenin başında saptanmış olan, "gerçekleşen" ise ev ekonomisi teknisyenlerinin tuttıkları raporlardaki köylerde kursa katılmayı kabul eden kadın kursiyer sayısını göstermektedir. Ancak, burada ilk sayı 153 olarak belirtilmiş, alandaki gerçek sayı 113 olarak saptanmıştır. Örneğin, kursların uygulanacağı bildirilen bazı köyler kurs kapsamından çıkarılmıştır.

⁶⁰ Sahaya tam sayım hedeflenerek çıkılmış olmasına rağmen, proje kapsamındaki 145 kadının tümü ile görüşme mümkün olmamıştır. Bunun nedenlerinin başında, mevsim koşulları nedeniyle köy dışına göç etmeler gelmektedir. Köy dışına gidilmemiş olsa bile, ziyaret sırasında köyde olmayan, aramaları rağmen evde bulunmayan, ulaşamayacak denli uzak arazilerde bulunan kadınlarla da görüşme mümkün olmamıştır.

⁶¹ TYUAP İl'nin kadın çiftçiler ile ilgili uygulaması, önce Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'ndan, daha sonra İlçe Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ile telefon ve faksla yapılan yoğun görüşmelerden sonra, önceden gitmeye gereksinim olmadığına karar verilmiştir. Alana Proje Sorumlusunun başkanlığında oluşturulan bir ekiple gidilmiş ve herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır.

⁶² Köyler, ev ekonomisi teknisyeni ile tarım teknisyenlerinin ortaklaşa belirttikleri özellikler dikkate alınarak saptanmıştır. Bu köylerden Tokanlı köyünün, gelecekte, eğitim kursunu vermeyi düşündükleri köy olarak seçildiği, ev ekonomisi teknisyeni tarafından belirtilmiştir.

⁶³ Burada özellikle, proje sorumlusunun tanık olduğu bir olay güzel bir örnek olarak verilebilir. Farklı tarım ve ev ekonomisi teknisyenlerinin de işbirliği ile eğitim kursunun yapıldığı köylere anketör ekiplerinin gitmesi sağlanmış, ancak iki ayrı tarım ve ev ekonomisi teknisyenin iki ayrı yere proje sorumlusunun olduğu ekibin gitmesi için ısrarcı olunca, aynı anda iki yere gitme olasılığının bulunmaması nedeni ile, gec-te olsa, ikinci yere gidileceğine söz verilmiş, akşam saati olmasına karşılık, daha önce hazırlık yapılan köye, önceden anketörlerin gidip uygulama yapmalarına karşın, proje sorumlusu söz verdiği için, yeniden gitmiş, orada yapılan çalışmaları (kurs için kahvehanenin bir köşesinde hazırlanan afişli, yazı tahtalı özel bir yer) görmüş, önder kadın ve erkek çiftçilerle ve muhtarla görüşmesi sağlanmıştır.

⁶⁴ Tablodaki belirtilen köylerin dışında "II. TYUAP Kadın Çiftçiler Pilot Tarımsal Yayım Projesi Yıllık Uygulama Raporu Sonuçları" adı altında İçelli ev ekonomisi teknisyenleri tarafından verilen ve İçel İl Tarım Müdürlüğü'nden alınan ara raporda Merkez ilçeye bağlı Nusalı köyünde 10 kişiye süt sığırcılığı, Silifke'ye bağlı Bahçederesi köyünde 13 kişiye tarla sebzeçiliği ve meyvacılık, Erdemli'nin Doğu Sandal köyünde 22 kişiye süt sığırcılığı kurslarının verildiği belirtilmiş, fakat alana inildiğinde bu köylerde belirtilen uygulamalarla ilgili bilgi edinilememiştir.

⁶⁵ Köylerle ilgili özelliklerin büyük bir kısmı, alan uygulaması sırasında muhtarlarla yapılan derinlemesine görüşme cetvellerinin değerlendirilmesi ile elde edilmiştir.

⁶⁶ Bilgiler köy muhtarları ile yapılan köy bilgi formlarının değerlendirilmesi ile elde edilmiştir.

⁶⁷ Tokat'ta özellikle pazarlama kooperatiflerinin bulunmaması, köylünün elde ettiği ürünlerin iyi pazarlanamamasına neden olmaktadır. Köylü bu konuda devletten destek beklemektedir. Konu ile ilgili araştırma bulgularına daha sonra değinilecektir.

⁶⁸Bu iki köyde telefon yoktur. Köylüler, Buzköy'de telefon olmamasının nedenini, belediye seçimlerinde iktidarda bulunan koalisyon partilerinden birine oy vermemeleri sonucu, var olan telefon santralinin sökülerek cezalandırmaları şeklinde açıklamaktadırlar.

⁶⁹Bu durumun nedeni araştırıldığında, telefonun ileriye yönelik bir yatırım olarak alındığı, çocuğun evlenip evden ayrılma durumunda ona verilmesi için alınmasının yanında kırsal kesim olgusunda 'prestij' sağlamak amacı gibi nedenlerden kaynaklandığı öğrenilmiştir. Burada özellikle ikinci, üçüncü telefonların bir iletişim aracı olarak alınmadığı, işlevsel olarak kullanılmadığı hususu açıktır.

⁷⁰Burada, daha sonra da değinilecek olan, deneklerin hayvan varlığı konusunda, "süt sığırcılığı" kursuna katılan az sayıda deneğin süt sığırı olmaması gibi bir durumla da karşılaşmıştır. Bu durum, kursa kayıt yapan ev ekonomisi teknisyenlerinin bu konuda özenli davranmamasının sonucu olabileceği gibi, bazı köylerde yeterli sayıda kadının katılımını sağlamak üzere, hayvan varlığına bakılmaksızın, kayıt yapılmasının da sonucu olduğu olduğu söylenebilir.

⁷¹Bu tür sorular, araştırma konusu ile bağlantılı olarak hemen hemen her sosyolojik araştırmada yer alır. Genel olarak yer alan bu bulgular, daha sonra, tutum ve davranışlarla ilgili bulgularla, özellikle bağımsız değişkenler olarak çapraz tablolarda ayrıca ele alınacaktır.

⁷²Araştırma bulgularımızı, TYUAP II'nin 1990 yılında Ankara'nın Çubuk ilçesine bağlı Akkuzulu, Kalecik ilçesine bağlı Alibeyli ve Mahmutlar köylerinde yapılan uygulamasının 50 erkek çiftçi üzerinde yapılan değerlendirilmesini amaçlayan VAROL (1995)'un A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapmış olduğu yüksek lisans tezinin bulguları ile karşılaştırarak vereceğiz. TYUAP II uygulamasının bundan başka bilimsel olarak yapılan araştırmasına rastlanmamıştır.

⁷³Ortaöğrenimliler içinde kursa katılanlar arasında lise mezunu yoktur.

⁷⁴Araştırma 1992 yılında kırsal kesim kadını ile ilgili olarak 14 il ve 42 köyde (her köyden 10 kadın) 420 kadın üzerinde, kadının sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. En son yapılan kırsal kesim araştırmalarından biri olmasından ötürü, zaman zaman, karşılaştırma amacı ile bulgularına değinilecektir.

⁷⁵Burada kırsal kesim kadınının eğitim konusundaki görüşlerini yansıtan önemli bir konuşmanın aktarılmasını da yarar vardır. Nevşehir'de kontrol grubu olarak alınan bir köyde, okuması-yazması olmayan orta yaşlı bir deneğin şu sözleri ilginçtir: "keşke, ekmeğim olmasaydı da okuma-yazma bilseydim!"

⁷⁶Bu oranın okuma-yazma bilip bilmediği hakkında bir açıklama yoktur. Ancak, kırsal kesim erkeklerinin özellikle askerde okuma yazma öğrenmeleri, bu oranın "okul eğitimi almamış" şeklinde yorumlanmasını gerektirir.

⁷⁷Ancak, bulgunun değerlendirilmesinde, kursa katılan kadınların alındığını, kırsal kesimi temsil eden bir örneklemeye gidilmediğini de özellikle belirtmek gerekir. Burada, bu sonucun yorumlanmasında yansız kalınmasını destekleyen önemli bir husus, kursa alınan deneklerin seçiminde evli olma ya da olmama, resmi nikahlı olma ya da imam nikahlı olma gibi herhangi bir ölçütün dikkate alınmadan seçim yapılmış olmasıdır.

⁷⁸Hatay bölgesinde yapılan bir araştırma bulgularına göre, kızların % 59'u 18 yaşın altında evlendirilmektedir. (Şahinkaya, 1981)

⁷⁹İçel ili, daha sonra yeri geldikçe vurgulanacağı üzere, pek çok konuda, diğer iki ilden önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların, Güney Anadolu yöresinin özelliklerinden mi kaynaklandığı yoksa, TYUAP II için seçilen bu köylerin özelliklerinden mi kaynaklandığının da ayrıca araştırılması gerekir.

⁸⁰Burada önemli olan bir diğer husus, köylerdeki toplumsal değişimin boyutlarını da ortaya koymaktır. Köy araştırmalarının çok sıkça yapılmamış olması, küçük çaplı da olsa, yaptığımız alan araştırmasında bulguları açısından bir fikir verebilecektir.

⁸¹Denek grubu içinde Nevşehir ili köylerinde (Sulusaray köyü) bir deneğin ikinci evliliğinin boşanma nedeni ile olduğu saptanmıştır. Önder çiftçi özelliğini taşıyan denek, boşanma

nedenini, kocasının Almanya'ya işçi olarak gitmesi ve orada bir Alman kadını ile evlenmiş olmasını kabullenmeyerek, kocasını boşadığı şeklinde açıklamıştır.

⁸² "Çekirdek aile" tanımında evlilik bağı ile bir arada oturan kadın ve erkeğin ve onlara bağlı olan (evlenmemiş) çocukları vardır. "Geniş aile" tanımında işe evlilik bağı ile bir arada bulunan kadın ve erkeğin bu evlilik içinde doğan ve onlara bağlı (evlenmemiş) çocukları ile onlara bağlı olmayan (evli) çocukları, onların eş ve çocukları ile evlilik bağı ile bir arada bulunan kadın ve erkeğin kendi soylarındaki anne-baba ya da diğer aile bireyleri (kız ve erkek kardeşler) yer almaktadır (Bilton vd., 1987).

⁸³ İçel bölgesinde %17 oranında kontrol grubu hanede 11 kişiden fazla birey bulunmaktadır. Ayrıca üç hanede 34-35 kişinin bir arada yaşadığı tespit edilmiştir.

⁸⁴ Kamu sektöründe çalışmak kırsal kesimde alışılmadık dışında sayılmakta ise de, bu durumun, köylerin önemli bir kısmının merkez ilçeye bağlı, çok yakın köyler olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

⁸⁵ Bilgisayar çıkışı her bir yaş grubu için ayrı tablolar olarak alınmış (4 tablo), burada ise veriler tek tabloda birleştirilerek verilmiştir.

⁸⁶ Ancak burada, ailenin 12 yaş altı çocuk durumu araştırılmamıştır. Bundan ötürü, aile büyüklüğü ile ilgili kesin bir yoruma gidilememektedir.

⁸⁷ Burada üzerinde durulması gereken husus, soruya en fazla üç şıkka kadar yanıtlama olanağı tanınmıştır; Örneğin geçim kaynağı olarak sebzeçilik yanında, başka geçim kaynaklarının da varlığı belirtilmiştir. Ancak yanıtlar, en çok ne ile geçindikleri ile yeniden kodlanmıştır.

⁸⁸ Daha sonra kurslarda konulara göre öğrenme ve uygulamada da görüleceği üzere, "öğrenmeme" ve "uygulamama" nedenleri arasında geçim kaynağının o konular da olmadığı, dolayısıyla, 'olanağı olmadığı' ya da 'ilgisini çekmediği' gibi nedenler ağırlıklı olarak ortaya çıkmıştır.

⁸⁹ Burada "tarım" ve "hayvancılık" kavramları özellikle kullanılmıştır. Özellikle süt sığırcılığının yapıldığı illerde "hayvancılık" önem kazanmaktadır. Ayrıca küçükbaş hayvancılık ve arıcılık da yine "hayvancılık" kapsamına girmektedir.

⁹⁰ Tablonun sözlendirilmesinde 'tarım' kavramının öncelikle açıklanması gerekmektedir. Kırsal kesimde geçim kaynağını oluşturan 'sebze tarımı' (bahçecilik), 'tarla tarımı', 'seracılık' ve 'meyvecilik' gibi farklı tarımsal faaliyetler 'tarım' kavramı içine girmektedir. Bu faaliyetler köylerin içinde buldukları coğrafik ve ekonomik koşullara bağlı olduğundan 'tarım' adı altında toplanması uygun görülmüştür.

⁹¹ Ancak burada çok yaşlı olanların dışında, genel olarak kırsal kesimde kadının, toprağı ve hayvanı olma koşuluyla olanaklarına bağlı olarak bu tür faaliyetlerde bulunması neredeyse doğal görevleri arasındadır.

⁹² Burada tablonun kurs başlıklarına uygun olarak sıra tanınması söz konusu ise de, çalışılan işlerin tam olarak kurs konularını kapsamamasından ötürü, bu tür sıralamaya gidilmemiştir.

⁹³ Taşımacılığın bir meslek olarak ortaya çıkması, köydeki otomobil, minibüs ve otobüs gibi taşıtların çok sayıda bulunmasını da açıklamaktadır.

⁹⁴ Burada, her ne kadar hem sahaya inmeden önce, hem de sahaya indikten sonra elde ettiğimiz bilgilerden, köylerin "orta" ya da "küçük köylü" gruplarından oldukları öğrenilmiş ise de kurslara katılmada ayrıntılı bilgi edinme yararlı görülmüştür.

⁹⁵ Tablo, 5 ayrı tablonun birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Burada köy tiplerine göre ayırmıştığımızın çok işlevsel olmayacağı düşünülmüştür. Çünkü köyler, daha önce de belirtildiği üzere, birbirine yakın köylerdir. Tarımsal farklılıklar çok belirgin değildir.

⁹⁶ Kırsal kesimin yaygın hesaplamalarında 2 dönüm kuru toprağın 1 dönüm sulu toprağına eşit olduğu yaygın bir kanıdır. Başka bir deyişle, sulu tarımda 1 dönümden elde edilen ürünün değeri 2 dönüm kuru topraktan elde edilen ürüne eşit olduğu kabul edilmektedir.

⁹⁷ Genelde anketlerde gelirle ilgili sorulara verilen yanıtların çok sağlıklı olmadığı, bu tür soruların kontrol soruları ile denetlenmesi gerektiği bilinen bir husustur. Bu soruda ise, kadınların

"kuru", "sulu" ayrımını çok sağlıklı yapmadıkları, hatta kaç dönüm olduğunu kesin olarak bilmedikleri de olmuştur.

⁹⁸Bulgular içinde 'başka' şıkında toplanan oldukça önemli oranlar, yanıtların eksik ya da yanlış, yanıltıcı olarak verilmesinden kaynaklanan bir durumdur.

⁹⁹Bu konuda, anket uygulaması sırasında, derinlemesine sorular ile deneklerin ankete verecekleri yanıtların etkilenmemesi tercih edilmiştir. Çünkü, toprağı olup olmadığı şeklindeki soruya dahi çok zorlukla cevap vermişlerdir.

¹⁰⁰Tabloların birleştirilmesi, farklı sayıda şıkların olması nedeni ile, mümkün olamamıştır.

¹⁰¹Bu konuda "Ek I: Anket" soru 15'de görüleceği üzere, deneklerin hayvan varlığı 8 ayrı soru ile saptanmaya çalışılmıştır. Alınacak editing, kodlama ve bilgisayar çıktılarının değerlendirilmesi sırasında alınan yanıtların birleştirilmesinin daha işlevsel olduğu görüldüğünden, özellikle büyükbaş hayvanla ilgili 4 soruya verilen yanıtların bilinçli olmadığı görüldüğünden, bu yanıtların tek bir tablo halinde verilmesi yeğlenmiştir.

¹⁰²Kırsal kesim yaşantısında özellikle küçükbaş ve kümes hayvanı olmaması, kırsal yaşantı geleneğine ters gibi geldiğinden, araştırma sırasında nedeni sorulmuş ve yanıt olarak, küçükbaş hayvan için parasal nedenler, bakım zorluğu belirtilirken, kümes hayvanı için sık sık hastalanmaları, bunu diğer hayvanlara bulaştırmaları şeklinde açıklamalar alınmıştır.

¹⁰³Burada oldukça yüksek olan bu oranı ; "hayvanı olmayış", "bakanın belli olmayışı", "hem kendisinin hem kocasının birlikte bakması" gibi nedenler oluşturmaktadır.

¹⁰⁴Traktör varlığı açısından illerin durumu, en iyi durumda olan Ege bölgesinden (% 21.6) daha yüksektir. Ancak, bu oranın ekilebilir toprağa traktör sayısının bölümü ile bulunduğunu da anımsatalım. Bizim bulgularımızda ise, bu tür bir hesaplama yapılmamış, deneklere doğrudan traktörü bulunup bulunmadığı sorulmuştur (DİE, 1992).

¹⁰⁵Diskaronun bir diğer adı 'ızgara' dır.

¹⁰⁶Deneklerin %3.8'inde iki römork bulunmaktadır.

¹⁰⁷Deneklerin %0.5'inde (1 kişi) iki mibzer vardır.

¹⁰⁸Bir denekte iki araba vardır.

¹⁰⁹Kuşkusuz burada, İslamiyete göre, kız ve erkek çocuğun toplumsallaşması, erkek çocuğun aile içindeki konumu, verilen değer; erkek çocuğun kalıcı görülmesi, kız çocuğunun erken yaşta evlendirilerek gönderilmesi, toprağın ya da taşınmaz mal varlığının bölünmemesi gibi geleneksel örüntülerin sürdürülmesi de önemli nedenlerdir. İlginç olan husus, yapılan kırsal kesim araştırmalarında, bu konuda kadın ve kızların da bilinçli olmadıkları ve kendilerinin yasal olarak mirastan eşit pay hakları olduğunu bilmediklerini ortaya koymaktadır (Aziz, 1981).

¹¹⁰Alan araştırması hazırlıkları sırasında, kontrol köylerin seçiminde, yakın köylerin birbirlerini etkileyebilecekleri hususu, neredeyse bir sayılı kabul ederek, kontrol köylerin olanak ölçüsünde kurs verilen köylere uzak olması üzerinde ısrarla durulmuştur.

¹¹¹Bulgularımızda sıklık ve gidiş nedeni olarak çok kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Çünkü, bu konudaki hatırlama yöntemi ile verilen bilgilerde netlik yoktur.

¹¹²Kitle iletişim araçlarının, kırsal kesimde yeniliklerin "duyurulması", "benimsenmesi", "onaylanması" ve "uygulanması" aşamalarında yerini ölçme ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ve geliştirilen modellerde, kitle iletişim araçları olan; radyo, televizyon ve gazetelerin yeniliklerin "duyurulma" aşamasında etkili oldukları saptanmıştır. Bu modelin Türk kırsal kesimine uygulanmasında ise, yayınların içeriğine bağlı olarak, "benimseme" ve "onaylama" aşamalarında radyo ve televizyonun etkili olduğu görülmüştür (araştırma ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aziz, 1981).

¹¹³Araştırma, Türkiye genelinde 19-49 yaş arasında evli kadınlara uygulanmıştır.

¹¹⁴Gazete okuma ile ilgili denek sayısı, sorunun yalnızca işlevsel okuma yazma bilene sorulmasından ötürü, azdır.

¹¹⁵Burada özellikle Nevşehir ilinde din ağırlıklı yayınlar yapan özel kanalların izlendiğini belirtelim.

¹¹⁶ O zamanki bulgulara, radyo yayınları, özellikle dinsel konularda, bilgi kaynağı olarak gösterilmiştir. "İmam"ın dinsel konularda bilgi kaynağı olarak görülmesinin yaygın olduğu kırsal kesimde, bu kanalın tam olmasa da, imam kanalının yerini almaya başlaması önemlidir.

¹¹⁷ Kuşkusuz burada, televizyon alıcılarının pahalı olmasının, araştırmanın Türkiye genelinde yapılma-sından ötürü, ortalamayı etkileyeceğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

¹¹⁸ Konu ile ilgili olarak erkek çiftçilerle yaptığımız konuşmalarda gazete promosyonlarına değinilmiş ve bu promosyonların gazete alma nedeni olarak değil, tersine gazete almama nedeni olarak belirtildiği görülmüştür.

¹¹⁹ "Belli olmaz" şikkındaki gazeteler, "ne bulursa", "ne gelirse" anlamında kullanılmakla birlikte, bu konuda, özellikle Nevşehir'de sağ eğilimli olarak bilinen "Türkiye", "Zaman", "Akit" gibi gazetelerin de okunduğunu belirtmek gerekir. Ancak, bu gazetelerin "parasız abone" şeklinde dağıtıldığı, dolayısıyla gazetelerin okunmasında iki önemli olumsuzluk; gazeteye ulaşma ve para verme engelleri ya da zorlukları ortadan kalkmış olmaktadır.

¹²⁰ Nevşehir ilinde deneklerin televizyon izlememe nedenleri arasında "Başkalarının aşk hayatını mı seyredeceğiz?" şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır.

¹²¹ Gazete okumama nedenleri arasında; 'inanmama', 'haber dışında her şeyin yapıldığı', 'kuponlardan başka bir şey vermiyor ki' gibi nedenler dikkat çekmiştir.

¹²² Burada, kurs ve kontrol deneklere, 22 soru sorularak irdeleme yapılmaya çalışıldı. Sorular "karar verme" ile "uygulama" (satın alma) olarak iki ayrı tabloda değerlendirilmiştir

¹²³ Kırsal kesim koşullarında günlük yiyecek maddelerinin bir kısmının kendi üretimleri olarak karşılanması söz konusudur.

¹²⁴ 'Başka' şikkının %6.9'u kurs kadınlarında, %4.6'sı ise kontrol kadın grubunda toptan yiyecek almadıklarını belirtmişlerdir.

¹²⁵ Günlük yiyecek alımında, uygulamadaki 'başka' şikkında %4.7 oranında denek grubunda, kontrol grubunda ise %2 oranında 'oğul' yanıtı verilmiştir.

¹²⁶ Giyeceklerle ilgili soru formatı, yiyecek konusunda düzenlenen soru formatı tipinde hazırlandı. Ancak, giyecek olarak tüm ailenin gereksinimi olan giyecekler düşünüldüğünden bu konuda herhangi bir sınıflandırmaya, ayırma gerek duyulmadı.

¹²⁷ Burada bir kez daha, kadının tek başına karar verme durumunu, aile reisi olması ya da eşinin bu işi yapabilecek durumda (hasta ya da sürekli dışarıda olması) olmaması ile açıklayabiliriz.

¹²⁸ Daha önce "Başka" şikkında yer alan "Tüm ailesi" etmeni, yeniden kodlama sırasında ağırlıklı olarak yer aldığından ayrı şık olarak alınmış, "başka" şikkını "kendisi, oğulları, kızları, gelinleri" gibi etmenler oluşturmuştur.

¹²⁹ Burada önemli bir noktayı vurgulamak gerekir. İl merkezinde çalışanlar merkez ilçe köylerinde yani, şehirle neredeyse bütünleşmiş köylerde oturmaktadırlar. Bu köylerde kamu sektöründe çalışan 3 kız vardır. Bunlardan 2'si mevsimlik işçi olarak civar köylerde, biri köyün bağlı olduğu İçel'de çalışmaktadır.

¹³⁰ 'Başka' şikkında %20.8 oranının %10.4'ü (yarısı) karı-kocanın birlikte karar vermeleri ile ilgili orandır. Diğer gözeneplerde bu şık açılmadığı için, ayrı bir şık altında değerlendirilmemiştir.

¹³¹ "Teknik eleman" kavramı ile tarım ya da hayvancılıkla ilgili teknik eleman ile uzman, ziraat mühendisleri ve veterinerler kapsamaktadır.

¹³² Şıklar içinde 'evici insanlar' olarak eş, evdeki büyükler ve çocuklar, "evdışı insanlar" olarak komşu, ev ekonomisi teknisyeni, tarım ve hayvancılıkta uzman kişiler olarak tarımcı ve veterineri kapsayan 'teknik uzman' kişiler 'başka' şikkı altında düzenmiştir.

¹³³ Kuşkusuz burada tarım ya da hayvancılıkla ilgili teknik elemanların köylerle, çiftçilerle olan ilişki düzeyleri önem kazanmaktadır. Burada ev ekonomisi teknisyenlerine başvurmaları ise, bu konular uzmanlık alanları olmadığı için, beklenemez.

¹³⁴ DPT'nin 1968 köy anketinde ve daha sonra 1973'te A. AZİZ'in anketinde kırsal kesim insanının sağlığı ile ilgili sorunlarının çözümünde başvurulacak kanalları arasında ailenin özel

yaşamına girilmesinden ötürü doktora başvurma, danışma rahatlığında oldukları izlenimi edinilmiştir. O günden bugüne, bu yönde bilinçlenmenin varlığından söz edilebilir.

¹³⁵ Cevap olarak, ailede sorunlarının olmadığını söyleyenler vardır. Ayrıca deneklerin bu soruyu yanıtlarken, ailenin özel yaşamına girilmiş olmasından ötürü rahatsız oldukları izlenimi de edinilmiştir.

¹³⁶ Burada anketörlerin, "deneklere" bir sorunun olduğunda 'komşuna danışmaz mısın, dertleşmez misin?' şeklinde komşu olgusunu vurgulamalarına karşın, yanıtlar 'evimizin sırrını, derdini niye başkasına açayım' şeklinde olmuştur.

¹³⁷ Bu soruyu deneklerin bir kısmı "Nereden çıkacak? Bana çıkmaz ki?" gibi karşı yorumlarla yanıtlamak istememişler, ancak, yinelenmesi ve ısrar edilmesi üzerine soruyla ilgili yanıtları vermişlerdir.

¹³⁸ Hayır işleri konusu, özellikle yaşlı denekler tarafından ya tüm olarak ya da ikinci bir harcama, yatırım yeri olarak belirtilmiştir. Bu konuda iller arasında ağırlık İçel'dedir.

¹³⁹ Bu konuda kesin yargıya varma, ancak iki grup arasında tüm farkların aynı safa indirgenerek 'eş değerli panel yöntemi' ile örneklemin seçilmesi durumunda olanaklıdır.

ALTINCI BÖLÜM

¹⁴⁰ Bu bölümdeki sorular, kurslarla ilgili olduğundan yalnızca, kurs gören çiftçi kadınlara sorulmuştur.

¹⁴¹ Modelin orijinalinde 5'li bir gruplandırma yapılmaktadır. Bu gruplandırmada iletişim kanalları "duyma", "benimseme", "onaylama", "karar verme" ve "uygulama" aşamalarında aranmıştır. Konu ile ilgili olarak Proje sorumlusu Aysel Aziz'in 1979'de Ankara köylerinde yapmış olduğu araştırmada, 5'li modelin işlemediği görüldüğünden 3'lü gruplandırmaya gidilmiş ve daha işlevsel olduğu görülmüştür. Bu araştırma bulgularına, zaman zaman karşılaştırma amacı ile, değinilecektir.

¹⁴² Burada ev ekonomisi teknisyenleri ile yaptığımız görüşmelerde teknisyenler, özellikle daha önce köylerde ev ekonomisi ile ilgili çalışmalar sırasında, çiftçi eğitim kursuna katılan kadınların kendilerini daha önce tanıdıkları için, kursa katılmada kolaylık gösterdiklerini söylemişlerdir.

¹⁴³ Tarım elemanı kavramında tarım mühendisi, veteriner ile tarım teknisyeni önce ayrı ayrı şiklandırılmış, ancak, bu denekler tarafından bu ayrımların bilinmediği görüldüğünden, şıklar birleştirilmiştir.

¹⁴⁴ Denekler kursla ilgili bilgileri doğrudan teknik elemandan değil, onlardan duyan başka kanallardan öğrenmişlerdir.

¹⁴⁵ Engel olma durumu ile ilgili oranlar çok düşük olduğu için (13 kişi) tablo verilmesine gerek duyulmamıştır.

¹⁴⁶ Kuşkusuz bu durum, ev ekonomisi ve tarım teknisyeninin o köylerle ilişkilerine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, İçel ve Nevşehir köylerinde ev ekonomisi teknisyenlerinin daha önceden köy kadınlarıyla iyi ilişkiler içinde olmaları, bu konuda kolaylık sağlamıştır.

¹⁴⁷ Burada kursa yazılıp da katılmayan, 1,2,3 kez katılan kadınların varlığı da gözlemlenmiştir. Bu bakımdan deneklerin toplam sayısı tüm sorular için 207 olarak çıkmamıştır.

¹⁴⁸ Alana inmeden önce yaptığımız çalışmalarda ev ekonomisi teknisyenlerinin, daha önce ev ekonomisi ile ilgili konularda köy kadınları ile yakın ilişki içinde olmalarından ötürü bu ilişkinin de olumlu olması beklenmektedir.

¹⁴⁹ 'Kurulmadı' şikkı oran olarak çok az olduğundan "başka" şikkının içine alınmıştır. Dolayısıyla S.D.'nin 12'den az olması, buna bağlı olarak x^2 değeri ile x^2_{tab} değerleri arasındaki ilişkinin çok daha anlamlı olduğu açıktır.

¹⁵⁰ Öntest sonrasında bu malzemelerin pek çok yerde gösterilmediği ile ilgili ön bilgiler alındığından, tabloya "verilmedi/gösterilmedi" şikkı eklenmiştir.

¹⁵¹'Gösterilmedi' diyen denekler içinde az da olsa gösterildiğini hatırlamayan ya da fikri olmayan denekler de vardır.

¹⁵²"İki aşamalı haber akışı modeli", daha çok kırsal kesime özgü bir haber alma biçimidir. Özellikle yazılı iletişim kanallarından yararlanmada, doğrudan haber kaynağına ulaşamayan bireyin, bu kaynağa ulaşan bir diğer bireyden dolaylı olarak haberi öğrenmesidir. Bu konuya bir örnek olarak -önanket esnasında-, okuma -yazma bilmeyen bir deneğe "yararlı" yanıtını vermesi üzerine, bunun nasıl olduğu sorulduğunda kızının, gelininin bu yazıları okuduğunu söylemesi verilebilir.

¹⁵³Bu nedenden ötürü de, gösterilen malzemelerin önemli bir kısmı YAYÇEP Projesi için hazırlanan videolardan alınmıştır. Bunun ise denekler üzerindeki olumsuz etkisi, daha önce aynı görüntüyü YAYÇEP projesi çerçevesinde televizyon yayını sırasında izlemiş olmalarıdır.

¹⁵⁴Basılı malzemelerin özellikle süt sığırcılığı konusunda verilenlerin Tokat ön alan araştırılması sırasında, hastalıkla mücadelede hangi ilaçların kullanılacağına ilişkin bir sayfalık bir çoğaltmanın kursiyerlere dağıtılmış olduğu gözlemlenmiştir.

¹⁵⁵Burada iki yorum yapılabilir; Birincisi deneklerin, soruyu güdümlü olarak kabul edip "evet" cevabının verilmesi gerektiğini hissetmesi, ikincisi daha önce evekonomisi teknisyeninin başka konularda gösterdikleri karıştırmış olmaları.

¹⁵⁶Bu konu, ev ekonomisi teknisyenleri tarafından da belirtilmiştir. Özellikle "önder çiftçi"lerin, öğrendiklerini paylaşmak istemedikleri görülmüştür. Bu durum ise, "önder çiftçi"nin yeniliklerin benimsetilmesinde kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getirmeyeceği anlamına gelmektedir.

¹⁵⁷İçel köylerinde rastladığımız genç kızların bir kısmı hem traktör kursuna hem de bu kursa katılmıştır. Bu konuda traktörü işlevsel olarak kullanan bir genç kızın çekilen bir fotoğrafı EK :8 de verilmektedir.

¹⁵⁸Burada 'başka' şikkında akrabaların önemli bir kısmının aynı evde oturmasından çok akrabalık ilişkileri içinde 'aile' olarak algılanarak cevaplandırıldığı da belirtmek gerekir.

¹⁵⁹Bu grup sorular, kurs öncesi ve sonrası olarak düzenlenmiş, ancak öntest sırasında "aynı" yanıtının alınmasından sonra "kurstan ötürü bir değişiklik olup olmadığı " şeklinde değiştirilmiştir.

¹⁶⁰Çocuk bakımı ile ilgili 'başka' şikkında , çocuk sahibi olmadığı için, böyle bir iş söz konusu değildir.

¹⁶¹Her iki sorunun bulgularında gerçeğin yansıtıldığını söylemek oldukça zordur. Çünkü, kurslar pek çok yerde sürdüğünden ya da çok yeni sona erdiğinden, deneklerin bu etkiyi sağlıklı olarak analiz edip, belirtmeleri oldukça güçtür.

¹⁶²Tam yetkili olma durumu önder çiftçilerde gözlemlenmiştir.

¹⁶³"Yok" sözcüğü, bu konunun deneğin evinde konuşulmadığı, tartışılmadığı, faaliyet olarak görülmediği anlamına gelmektedir.

¹⁶⁴Ö= Kurs Öncesi

S= Kurs Sonrası

Kurs öncesi ve sonrası toplam 20 sorudan oluşan bu bölümde, bulguların anlaşılabilirliğini sağlamak üzere tüm sorular kurs öncesi (Ö) ve kurs sonrası (S) karşılaştırılması ile tek bir bileşik tabloda gösterilmiştir.

¹⁶⁵İlk hazırlık çalışmalarında elde edilen sınırlı bilgiler çerçevesinde, eğitimi yapılan kurs konularının 15 dolayında olduğu saptanmıştır. Ancak, daha sonra hem illerin sayısındaki zorunlu azalış, hem verilen eğitimin, belli gruplar altında toplanabileceğinin anlaşılması ile eğitim konularının, aralarındaki benzerlikler dikkate alınarak, beş ana eğitim konusunda toplanması uygun görülmüştür.

¹⁶⁶Verilen konuya bağlı olarak, soru sayısı 13-17 arasında değişen 5 ayrı eğitim konusunda anket ekleri hazırlanmış ve denek hangi konuda eğitim görmüşse o konu ile ilgili sorular sorulmuştur. Ön alan çalışmasında edinilen bilgiler doğrultusunda, ev ekonomisi teknisyenlerinin beş değişik konuda hangi başlıklar çerçevesinde eğitim verdikleri saptanmıştır. Bu doğrultuda, verilen bilgilerin öğrenilip öğrenilmediğini, öğrenilmediyse nedenlerini, öğrenilen

bilgilerin uygulanıp uygulanmadığını, uygulanmadıysa nedenlerini araştıran dörtlü şemalar halinde sorulmuştur.

¹⁶⁷Denklerin sosyal grup olarak değerlendirilmesi; gelirle ilgili pek çok değişkene bağlı olmakla birlikte, burada daha çok az ve orta gelir düzeyinde insanın bulunması, köy ağası niteliğinden aile bulunmaması, bu konuda bu tür bir gruplandırmayı çok gerektirmemektedir. Ayrıca kırsal kesim kadınının gelir durumuna göre sınıflandırılması ile ilgili bölümde de belirtildiği üzere, büyük toprak sahibi kadınlar, işçiler çalıştığından kendileri çiftçilik yapmamaktadırlar.

¹⁶⁸Öğrenme/öğrenmeme değişkeni; illere, eğitim durumuna, kurs konularına göre çapraz tablolarda yer almaktadır. Öğrenme ile ilgili tabloların oluşturulmasında, her bir kurs konusunda verilen konular "5"er puanla değerlendirilmiş; bu puanların toplamı 100'e ulaştırılacak şekilde kurs konuları gruplandırılmıştır. Bu durumda 10 temel kurs konusunu öğrenene verilen puan, "çok iyi derecede öğrenmiş" karşılığı olarak 100 puan olacaktır. Ancak, araştırma bulgularımızda bu tür bir puan verilememiştir. Bu gruplandırmada temel alman ölçütler, ön araştırma sırasında elde ettiğimiz, ev ekonomisi teknisyenlerinin verdikleri kurslarla ilgili raporlardan alınmıştır. Bu raporlardan bir kopya "Ayrı EK: 3" olarak verilmektedir.

¹⁶⁹Bu tablolarda toplam sayı 209 değildir. Duruma göre değişen sayılarda anket yapılmıştır. Kimi kez, cevap verme durumuna uygun olmayanlar toplamdan çıkarılmış; ancak, yerine yeni denekler konulmamıştır.

¹⁷⁰Korelasyon hesaplanmasında ise, x^2 değeri tablo değerinden düşük çıkmıştır. Ancak, bu gözeneklere düşen 5'den aşağıda sayıların çok olması ile açıklandığında, X^2 değerinin yükseleceği söylenebilir.

¹⁷¹Toplam puanlamalarla ilgili istatistiksel analiz için Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

¹⁷²Kruskal Wallis test istatistiği ile ilgili bilgi Dipnot 53'de verilmiştir. Bu testin uygulandığı iki tablo dökümü şöyledir:

Öğrenme yüzdeleri kendi aralarındaki ortalama değerlendirmesi parametrik olmayan 'Kruskal Wallis' test istatistiği ile test edilmiştir.

Tablo 68: Kurs Konularının Öğrenme Durumu İle İlgili İlişkiler

Konu	Denek Sayısı	Ortalama	Ortanca Değer	Z Değeri
Bağcılık	26	30.00	72.1	-2.41
Meyvacılık	17	40.00	83.0	-1.05
Süt Sığırcılığı	84	50.00	121.3	5.45
Tarla Sebze.	32	25.00	67.9	-3.19
Örtüaltı Seb.	33	30.00	87.5	-1.03
Toplam	192		96.5	

$H=32.75$ 4 S.D. $p=0.000$

Burada konular arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı test edilmiş, $p=0.000$ bulunmuştur. Süt sığırcılığı ile tarla sebzeciliği arasındaki öğrenme yüzdesi farkı önemli bulunmuştur.

Tablo 69: İllere Göre Kursta Öğrenme Durumu

	Denek Sayısı	Ortalama	Ortanca Değer	Z Değeri
Nevşehir	26	30.00	108.6	1.72
Tokat	82	20.00	77.5	-4.08
İçel	63	30.00	112.2	2.73
Toplam	172		96.5	

$$X^2=41.36 \quad 6 \text{ S.D.} \quad X^2_{\text{tab}}=12.59$$

¹⁷³"Evdışı" işler, daha önce de belirtildiği üzere, kadının yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk bakımı gibi asli görevleri olarak bilinen işler dışında kalan kadının üretim için yapmış olduğu işleri kapsamaktadır.

¹⁷⁴Başka şıkkında % 3.1 gibi bir oran (6 kişi) el sanatları ile uğraşmaktadır.

¹⁷⁵'Uygulama' kavramı ile kurs konuları olan süt sığırcılığı, örtü altı sebzeçiliği, meyvacılık, bağcılık ve tarla sebzeçiliği hakkında öğretilen hususların %10 ile %80 arası bir ölçekleme ile uygulanmaya başlanılıp başlanılmadığı saptanmıştır.

¹⁷⁶İllere göre tablo 72 ve tablo 73 aynı olmamakla birlikte, oranların yorumlanması açısından fark verilerek istendiğinden, ayrı tablolar halinde gösterilmesi uygun görülmüştür.

¹⁷⁷Bu bakımdan uygulama ile ilgili tablolarda, herhangi bir sayı ve oran verilmemiştir. Ancak, öğrenme ile uygulama arasındaki farkı göstermek açısından tabloda "iyi" derecesi gösterilmiştir.

¹⁷⁸Tablo 76: İllere Göre Öğrenme Yüzdesi Kruskal Wallis Testi

	Denek Sayısı	Ortalama	Orta. Derece	Z Değeri
Nevşehir	47	40.00	110.3	1.96
Tokat	82	30.00	71.6	-5.35
İçel	63	50.00	118.6	3.85
Toplam	192		96.5	

$$H=18.43 \quad 2 \text{ S.D.} \quad p=0.000$$

Tablo 77: İllere Göre Uygulama Yüzdesi Kruskal Wallis Testi

	Denek Sayısı	Ortalama	Orta. Derece	Z Değeri
Nevşehir	47	30.00	108.6	1.72
Tokat	82	20.00	77.5	-4.08
İçel	63	30.00	112.2	2.73
Toplam	192		96.5	

$$H=17.23 \quad 2 \text{ S.D.} \quad p=0.000$$

¹⁷⁹Başka şıkkında % 3.1 oramnda (6 kişi) el sanatları ile uğraşmaktadır.

¹⁸⁰Buna örnek olarak, süt sığırcılığına katılan fakat ineği hatta ahırını bulunmayan ya da tarla sebzeçiliği kursuna katılan fakat patates yetiştiriciliği ile ilgilenen kadınları örnek verebiliriz.

¹⁸¹Kişisel bozukluklar deneklerin hem sağlık problemlerinden hem de yaşın getirdiği bazı sorunlarından kaynaklanmaktadır. İçel'in Taşobası köyünde iki kişi nedeni belli olmayan dikkat toplayamama, belli bir ortamda uzun süre bulunamama gibi nedenlerden ötürü, kursta verilenleri takip edemediğini, yani öğrenemediğini söylemiştir. Gene aynı köyde bir başka kadın, öğrenmesine rağmen vücudu herhangi bir fiziksel harekete izin vermediği için öğrendiklerini uygulayamadığını belirtmiştir.

¹⁸²Buna örnek olarak Tokat köylerinde verilen 'tarla sebzeçiliği' ile ilgili kursa katılanların 9'u ev ekonomisi teknisyenlerinin köye yalnızca iki kez geldiğini, birincisinde kendi bilgilerinin sorular sorarak ölçüldüğünü, ikincisinde ise toprak hazırlığından bahsedildiğini belirtmiştir. Diğer 9 kişi ise kursa hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir.

¹⁸³Aldığımız diğer veriler karşısında ortaya çıkan şaşırtıcı bir cevap, pazarlama konusunun diğer dört eğitim konularında da gösterilmediğine ilişkin bilgilerin olmasıdır.

¹⁸⁴Kursa kayıtlı kadınlar, ev ekonomisi teknisyenlerinin en fazla iki kez geldiklerini, kendi bilgilerini ölçmek dışında sadece toprak hazırlığının anlatıldığını söylemişlerdir; eğitim almadıkları için anket formunu da dolduramamışlar ya da verdikleri bilgilerin kendi bilgileri olduğunu vurgulamışlardır.

YEDİNCİ BÖLÜM

¹⁸⁵Köylerin seçimi ile ilgili bir diğer gözlem, bazı köylerin sosyal bakımından farklı kimlikleri olduğudur. Örneğin Turhal'ın Şenyurt ilçesine bağlı köylerin bazılarında çoğunlukla çerkez nüfus yaşamaktadır. Ayrıca bu tür köylerde kadınların ev dışına çıkmaları da çok olağan değildir.

¹⁸⁶Bunun bir başka nedeni de kursu yürüten ev ekonomisi teknisyeni ile hayvancılık konusunda

asıl bilgi sahibi olan veteriner arasındaki anlaşmazlık olduğu deneklerce belirtilmiştir.

¹⁸⁷Bu seminerler ilk olarak süt sığırcılığı ve örtü altı sebzeçiliği konularında Yalova'da, daha sonra Söke-Aydın'da yapılmıştır.

¹⁸⁸Konuştığımız kimi ev ekonomisi teknisyenleri aynı seminere ikinci kez katıldıkları halde, kimileri bu tür eğitim seminerine hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir.

¹⁸⁹Kadın çiftçilere götürülen eğitimde, eğitimcilerin bilgi düzeyinin zaman zaman kadın çiftçilerden geri olması, çalışmanın inandırıcılığı ve etkinliğini azaltan önemli bir faktördür.

¹⁹⁰Burada ilginç bir durumun aktarılmasında yarar görülmektedir: Ev ekonomisi teknisyenleri ile yapılan görüşmelerde ısrarla, yapılan eğitimin "kurs" şeklinde değil, tek tek evlere gitme şeklinde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ancak, bu durumun, Projenin uygulanmasının bazı aşamalarında doğru olduğu söylenebilir. Genellikle kursların başlarında toplu anlatımlar olmasına karşılık, öğrenilenlerin hem gösterimli olarak verilmesi, hem de öğrenilenlerin uygulamadaki durumunu görmek ve denetlemek amaçları ile ev ekonomisi teknisyenlerinin kadın çiftçilerin, öğrendiklerini uyguladıkları ev ya da tarımsal faaliyetlerde buldukları yerlere gitmeleri söz konusu olabilir.

¹⁹¹Burada kendi gözlem ve deneyimlerimizden, çiftçi kadının en büyük sıkıntısı, kendi zamanına uygun olmayan bir eğitimin verilmesidir. Ayrıca, eğitimcilerin sık sık köylere gitmesi durumunda birinin zamanın uygun olmaması durumunda, diğerine ya da diğerlerine uygun zamanın bulunacağı da açıktır. Ayrıca, kırsal kesim insanın diğer tüm koşullar yerine getirildiğinde, kendi için ailesi için olumlu olacak şeyleri öğrenmeye açık olduğu sayılısı ile, bu tür eğitime zamanını ayırabilir.

¹⁹²Bu konu hem ev ekonomisi teknisyenleri hem de denek kadın çiftçiler tarafından sık sık belirtilmiştir. Kimi yerlerde Köy Grup Teknisyenlerinin bulunduğu, koşulları çok iyi olmayan, soğuk, donanımsız, badanasız yerlerin kullanılması söz konusu olmakla birlikte, buradaki teknik

elemanların erkek olmasından ötürü, başka sakıncalar da görüldüğünden, bu tür yerler de çok işlevsel olarak kullanılamamıştır.

¹⁹³ Bu durum, özellikle Tokat ve Nevşehir'de gözlemlenmiştir. Küs olan ailelerin kadın çiftçileri, bu nedenle kurslara katılamamışlardır.

¹⁹⁴ Projenin Bakanlık'ta ya da ilgili yerlerde resmi olmayan adının, alınan taşıtların "Toyota" marka olmasından ötürü "Toyota Projesi" olarak bilindiğini anımsatalım.

¹⁹⁵ Projenin başından beri danışman firma tarafından 4 rapor hazırlanmış ve TEDGEM'e verilmiştir. Bu raporların hem TEDGEM, hem de TÜGEM tarafından nasıl değerlendirildiği ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak, görebildiğimiz kadarı ile, Bakanlık içinde değerlendirme ve koordinasyon birimleri ile uygulama birimleri arasında bu Projenin kadınlarla ilgili olarak yakın bir ilişki, işbirliği yoktur.

¹⁹⁶ Danışmanın görevi 1995 yazında sona erdirilmiştir.

¹⁹⁷ Bu durumun doğal sonucu olarak da, Bakanlığın ilgili birimlerinden bilgi alma, zaman zaman olanaksızlaşmış ya da doyurucu bilgi alınmamıştır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

¹⁹⁸ Burada ev ekonomisi teknisyenlerinin, bu kadınların özellikle önder çiftçi kadınlardan seçildiği şeklindeki vermiş oldukları bilgileri de anımsama da yarar vardır.

¹⁹⁹ Gerçekte kısa ve uzun soluklu kavramlarında uzun ve kısanın farklı anlamlarda kullanıldığını; kavramların zaman zaman örtüştüğünü de söyleyebiliriz

²⁰⁰ Burada bir konuya açıklık getirmek gerekir. TYUAP II Projesi, adı açıkça belirtilmese de, gerçekte erkek çiftçi için tasarlanmıştır. Ancak bu durumun, Türk kırsal kesim erkeğinin gereksinimlerini karşılayıcı nitelikte düzenlenip düzenlenmediği de tartışılmaktadır. Bu konuda Gültekin (1995)'in çalışması örnek olarak verilebilir. Ayrıca, ev ekonomisi teknisyenlerinin tutmuş olduğu listeler ve hazırladıkları rapor türü çalışmaların, erkek kursiyerler için aynı özenle yapılmadığı görülmüştür.

²⁰¹ Öneriler, konu ile ilgili kurum ve kuruluşlar ile yaptığımız görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur.

²⁰² Tokat ili Sulusaray köyünde bu tip bir karı-kocanın o köy halkınca çok sıcak karşılanmasından ötürü, başarılı çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu konu Proje danışman'ının raporlarında da önerilmektedir.

²⁰³ Kuşkusuz burada 5 yıl eğitim sonrası 3 yılda, özellikle kırsal kesim çocuğunun günlük yaşamında özdeşleştirebileceği bilgilerin, seçimlik olarak, uygulamaya da olanak tanıyarak verilmesi, 8 yıllık eğitimi kırsal kesim kadını için çok daha işlevsel duruma getirecektir.

²⁰⁴ Bu konunun, daha sonra ele alınacak "uzun soluklu" önerilerde kurulması önerilen "Eşgüdüm Birimi"nde ele alınarak koordineli olarak yapılması gerekir.

²⁰⁵ Bilindiği gibi M.E.B.'nin kırsal kesim için yapmış olduğu ayrımcılık, kırsal kesim çocuklarının aktif işgücü gözönünde bulundurularak, okulların erken tatil edilmesi ile ilgilidir. Bunun ise, eğitime daha büyük gereksinimi olan köy çocuğu için olumlu değil, olumsuz sonuçları olacağı açıktır.

²⁰⁶ Hindistan'da 1975 yılında kurulan SEWA (Kendi Başına Çalışan Kadınların Birliği)'nin geniş kapsamda 211 bin üyeli kırsal kesim kadını kapsayan bir sendikası ve 71 kooperatifi vardır. Bunların bir kısmı kırsal kesim kadınının çeşitli gereksinimlerini karşılamaktadır. SEWA, üye kadınların kredi gereksinimleri için bir 'kadın banka'sı da kurmuştur.

²⁰⁷ Tanımlar başlığı altında, araştırma metninde geçen kimi kavramların, metinde kullanım amacına göre tanımlanmasıdır.